ORIENTALIA CHRISTIANA ANALECTA
113

THEOPHILUS SPÁČIL S. I.
PROFESSOR THEOL. DOGM. COMPARAT.
IN PONT. INSTITUTO ORIENTALIUM STUDIORUM

DOCTRINA THEOLOGIAE ORIENTIS SEPARATI

DE SACRAMENTIS IN GENERE

PONT. INSTITUTUM ORIENTALIUM STUDIORUM
PIAZZA SANTA MARIA MAGGIORE, 7
ROMA 4
1937

ORIENTALIA CHRISTIANA

NUM. 113

DOCTRINA THEOLOGIAE ORIENTIS SEPARATI

DE SACRAMENTIS IN GENERE

ORIENTALIA CHRISTIANA ANALECTA
113

THEOPHILUS SPAČIL S. I.
PROFESSOR THEOL. DOGM. COMPARAT.
IN PONT. INSTITUTO ORIENTALIUM STUDIORUM

DOCTRINA THEOLOGIAE ORIENTIS SEPARATI

DE SACRAMENTIS IN GENERE

PONT. INSTITUTUM ORIENTALIUM STUDIORUM
PIAZZA SANTA MARIA MAGGIORE 7
ROMA 128

1937

Exponentes et examinantes doctrinam theologiae Orientis separati circa singula quaedam sacramenta, baptismi scilicet, ss. Eucharistiae necnon s. infirmorum unctionis (« Orientalia Christiana », vol. VI, n. 25; vol. XIII, n. 48; vol. XIV, num. 50; vol. XXIV, num. 74) observabamus aliquas theologorum dissidentium sententias a catholica doctrina deviantes in eorum conceptu de sacramentis in genere fundari. Praesertim illa catholicis saepius ab eis facta obiectio cuiusdam « iuridismi » in eorum sententia de indole, causalitate, efficacia sacramentorum ex parte radicem habet. Quare utile putabamus hanc doctrinam theologiae Orientis separati de sacramentis in communi in speciali tractatu proponere, licet interim de ea re optimae notae theologus M. Jugie in sua Theologia dogmatica christianorum orientalium (tomo III) breviter quidem, sed clare et solide tractaverit. Quae in nostro volumine fusius paulisper proponuntur et complentur, citationibus plerumque ex operibus auctorum orientalium additis. Respicimus praesertim theologos recentiores (inde a medio saeculo XIX); sed aliquando etiam antiquiores citamus. Ex recentissimis paucos tantummodo adducimus, quia de re sacramentaria vix aliquid scripserunt, neque videntur in hac parte theologiae substantialiter a communi theologorum doctrina discrepare. In secunda parte tractatus examinamus ad mentem doctrinae catholicae ea puncta, in quibus theologi Orientis separati magis a catholicis discedunt, brevius tamen, quam hoc in aliis nostris tractatibus hucusque apud « Orientalia Christiana » publicatis fecimus.

BIBLIOGRAPHIA (*)

a) Ad partem primam.

AGAPIOS et NIKODEMOS, Πηδάλιον τῆς νοητῆς νηὸς, τῆς μιᾶς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησίας. Athenis 1908.

A. I. ALMAZOV, Каноническіе отвѣты Іоасафа Ефесскаго. Записки импер. новороссійскаго Унивеситета, Т. 90. Odessae 1903, pp. 153-214.

CHR. ANDRUTSOS, Δογματικὴ τῆς ὀρθοδόξου καθολικῆς Ἐκκλησίας. Athenis 1907.

ANTONIJ (AMFITEATROV), Догматическое богословіе. Petroburgi 1862. (Citatur: Antonij).

ANTONIJ (CHRAPOVICKIJ), Опытъ христіанскаго православнаго Катихизиса. Karlovci 1924. (Citatur: Опытъ).

P. ARCUDIUS, De concordia Ecclesiae Occidentalis et Orientalis in administratione septem sacramentorum libri VII. Parisiis 1672.

ATHANASIOS PARIENSIS, Ἐπιτομὴ τῶν θείων τῆς πίστεως δογμάτων. Lipsiae 1806.

C. BAFIDES, Ὀρθόδοξος χριστιανικὴ κατήχησις. Constantinopoli 1883.

S BALANOS, Ἡ κρίσις τῆς Δογματικῆς τοῦ Κ. Χρ. Ἀνδρούτσου (Nea Sion, V. Hierosolymis 1907, pp. 669-706).

I. BELANIDIOTIS, Τὰ μυστήρια τῶν ἑτεροδόξων (Ibidem XIV, 1922, pp. 522-524).

D. N. BERNARDAKIS, Ἱερὰ κατήχησις. Constantinopoli 1872.

S. BULGAKOV, Очерки ученія о церкви I (Putj I. Parisiis 1925, pp. 73-78); III (Ibibem IV, 1926, pp. 3-26).

ST. CĂLINESCU, *Lecţiuni de Teologiea dogmatică*. Bucarestini 1896.

M. D. CHAMADOPULOS, Ὀρθόδοξος χριστιανικὴ κατήχησις. Athenis 1863.

(*) In citationibus plerumque aut solum nomen auctoris aut nomen et initium tituli eius operis adducitur

Apostolos Christodulos, Δοκίμιον ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου. Constantinopoli 1896.

N. M. Damalas, Ὀρθόδοξος κατήχησις. Athenis 1877.

— Περὶ ἀρχῶν. Lipsiae 1865.

Damaskenos Ephesinus, Θησαυρός. Venetiis (s. i. a.).

L. Delponte, De orthodoxa sacramentorum notione (Acta Academiae Velehradensis, X, Pragae 1919, pp. 474-478).

B. Dobrotvorsky, Православное догматическое богословіе. Serg. Posad. 1896.

K. J. Dyovuniotis, Τὰ μυστήρια τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐξ ἀπόψεως δογματικῆς. Athenis 1913 (Citatur: Dyovuniotis).

— Ἡ Δογματικὴ τοῦ Χρ. Ἀνδρούτσου κρινομένη. Athenis 1907. (Citatur: Dyovuniotis, Δογματική).

— Ὀφειλομένη ἀπάντησις. Athenis 1908 (Citatur: Dyovunoitis, Ἀπάντησις).

Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικόν. (12. vol.), Athenis 1927-1931.

Ἐγχειρίδιον περιέχον τὰ ἑπτὰ μυστήρια. Athenis 1832.

ep. Evsebij, Бесѣды о седьми спасительныхъ таинствахъ. Petroburgi 1850.

Filaret (Gumilevsky), Православное догматическое богословіе II.[3] Petersburgi 1882.

Filaret (Drozdov), Пространный христіанскій катихизисъ православной каѳолической восточной церкви. Moscoviae 1914.

archim. Firmilijan, Догматичко богословље. II. Karlovci 1900.

Gabriel Severus, Συνταγμάτιον περὶ τῶν ἁγίων μυστηρίων (Apud Chrysanthos, Συνταγμάτιον. Venetiis 1778, pp. 96-131).

ep. Germogen, О святыхъ таинствахъ православной церкви. Petroburgi 1904.

Th. Gorsky, Orthodoxae orientalis ecclesiae dogmata I. Mosquae 1851.

archiep. Ignatij, О таинствахъ единой, святой, соборной и апостольской церкви. Petroburgi 1849.

M. Jastrebov, О таинствахъ (Trudy XLVIII, Kioviae 1907, II, pp. 481-504).

mon. Job, Περὶ τῶν ἑπτὰ μυστηρίων τῆς ἐκκλησίας. (Apud Chrysanthos, Συνταγμάτιον, pp. 132-541).

M. Jugie, Theologia dogmatica christianorum orientalium ab ecclesia catholica dissidentium. T III, Parisiis 1930.

V. D. Kallifron, Ὀρθόδοξος ἱερὰ κατήχησις[4]. Constantinopoli 1896.

A. Katansky, Догматическое ученіе о семи церковныхъ таинствахъ въ твореніяхъ древнѣйшихъ отцевъ и писателей церкви до Оригена включительно. Petroburgi 1877.

N. Kefalas, Ὀρθόδοξος ἱερὰ κατήχησις. Athenis 1899.

— Μελέται περὶ τῶν θείων μυστηρίων. Athenis 1916.

E. I. Kimmel, Monumenta fidei ecclesiae orientalis. (2 vol.) Ienae 1850.

C. G. Koidakis, Ὀρθόδοξος χριστιανικὴ κατήχησις. Athenis 1906.

I. Kontonis, Θεολογία συνοπτική. Zacynthi 1861.

T. Laskov, Православно догматическо богословие. Sophiae 1927.

Makarij (Bulgakov), Православное догматическое богословіе II[5]. Petroburgi 1895.

— Введеніе въ православное богословіе[2]. Petroburgi 1852.

N. Malinovsky, Православное догматическое богословіе. IV. Serg. Posad 1909.

A. Malvy-M. Viller, La Confession orthodoxe de Pierre Moghila. Texte latin inédit. (« Orientalia Christiana », vol. X. Romae 1927).

P. Mazanov, Руководство къ изученію правосл. христіанской вѣры. Poltavae 1905.

I. E. Mesoloras, Συμβολικὴ τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. I, 1 Athenis; 1883; I, 2 Athenis 1893; II. Athenis 1901 (Volumen I, 1 et 2, continens libros symbolicos, citatur: I; II; volumen II, propriam doctrinam Mesoloras exhibens, sola indicatione paginae).

I. Mihălcescu, Θησαυρὸς τῆς ὀρθοδοξίας. Die Bekenntnisse und die wichtigsten Glaubenszeugnisse der griechisch-orientalischen Kirche. Lipsiae 1904.

— Catehismul creștinului ortodox.[3] Cernica 1927.

M. Milovanovič, Хришћански катихизис православне цркве[4]. Karlovci 1919.

K. Neokosmos, Ἐγχειρίδιον τοῦ ὀρθοδόξου χριστιανοῦ. Constantinopoli 1888.

ep. NIKODIM (MILAŠ), Правила православной церкви съ толкованіями. (2 vol.) Petroburgi 1911, 12.

KONSTANTINOS OIKONOMOS, Κατήχησις ἢ Ὀρθόδοξος διδασκαλία. Athenis 1868.

О спасительныхъ таинствахъ (Apud Pribavlenija k izdaniju sv. otcev. T. IV. Mosquae 1857, pp. 77-96).

I. PEROV, Руководство къ обличительному богословію[7]. Tulae 1910.

metr. PLATO, Ὀρθόδοξος διδασκαλία (ex russico). Athenis 1851

K. PLOTNIKOV, Руководство по обличенію русскаго раскола.[4] Petroburgi 1897.

M. SAKELLAROPULOS, Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον. Athenis 1898.

E. SCHELSTRATE, Acta orientalis ecclesiae contra Lutheri haeresim (2 vol.) Romae 1739.

ep. SILVESTER (Malevansky), Опытъ православнаго догматическаго богословія. IV. Kioviae 1889.

P. SMIRNOV, Изложеніе христіанской православной вѣры[27]. Petroburgi 1917.

V. SOKOLOV, De vi sacramentorum (apud Acta Academiae Velehradensis, X, Pragae 1919, pp. 440-468).

ep. STEFAN, Таинства и обряды православной церкви. Charkovii 1904.

Hierom. TARASIJ, Переломъ въ древнерусскомъ богословіи. Varsaviae 1927.

Theophilus KAMPANIAS, Ταμεῖον ὀρθοδοξίας.[5] Athenis 1908.

S. TROICKIJ, Бракъ и Церковь I. (Putj XI, Parisiis 1928, pp. 31-58).

b) Ad partem alteram insuper:

Rob. BELLARMINO, Disputationes de controversiis christianae fidei. T. III. Mediolani 1721.

L. BILLOT, De Ecclesiae sacramentis. T. I.[6] Romae 1924.

CAIETANUS, (Thomas de Vio), Commentarii in III. Partem Summae theol. s. Thomae. (In s. Thomae Opera omnia, T. XII. Romae 1896).

K. DENZINGER- I. B. UMBERG. Enchiridion symbolorum.[20] Friburgi Br. 1932.

H. R. DROUIN, De re sacramentaria. T. I. Venetiis 1737.

I. FRANZELIN, Tractatus de sacramentis in genere.[5] Romae 1911.
G. JUENIN, Commentarius de sacramentis in genere et in specie. Venetiis 1740.
I. DE LUGO, Disputationes scholasticae et morales. T. III. Parisiis 1892.
F. MORGOTT, Der Spender der hl. Sakramente nach der Lehre des heil. Thomas. Freiburg im Br. 1886.
J. H. OSWALD, Die dogmatische Lehre von den Sakramenten der Kirche. T. I.[5] Münster 1894.
G. REINHOLD. Die Streitfrage über die physische oder moralische Wirksamkeit der Sakramente. Wien 1899.
I. DUNS SCOTUS, In IV Sent, dist. 1. qu 6 (Opera omnia. T. XVI. Parisiis 1891).
H. SERRY, Ambrosii Catharini vindiciae. De necessaria in perficiendis sacramentis intentione theologica disputatio. Patavii 1727.
H. D. SIRMONIN-G. MEERSSEMAN, De sacramentorum efficientia apud theologos Ord. Praed. Romae 1936.
F. SUAREZ, Commentarii et disputationes in III. Partem s. Thomae. (Opera omnia. T. XVII. Parisiis 1872).
S. THOMAS AQUINAS, S. Theol. III., qu. 62-64; Quaest. disp., qu. 27; De Veritate a. 4; IV. Sent., dist. 6, qu. 1.
I. B. UMBERG, Systema sacramentarium. Oeniponte 1930.
G. VASQUEZ, Commentarii et disputationes in III. Partem s. Thomae. T. II. Lugduni 1619.

Excidit in bibliographia partis primae:

E. MEGORSKI, Δεκαπέντε διδαχαὶ περὶ τῶν Ἁγίων Μυστηρίων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Constantinopoli 1904.

PARS PRIMA

Doctrina theologiae Orientis separati exponitur

§ 1. — Notio et definitio sacramenti.

1. — In tractatibus dogmaticis theologi Orientis separati, explicata doctrina de divina gratia et de ecclesia Christi, de mediis per quae in ecclesia gratia Dei confertur agere consueverunt; quae apud Latinos *sacramenta* dicuntur Graeci appellant μυστήρια, Russi таинства, Serbi тајне, Romeni mistere, Bulgari item таинства vel тайни. *Etymologice* deducunt vocabulum « mysterium » Athanasius Pariensis, Gabriel Severus, Ignatij, Malinovsky, Mesoloras cum aliis (¹) a Graeco μύω, Damalas (²) a μυέω, Constantinus Oeconomus (³) a μυοῦμαι, cui alio in loco Gabriel (⁴) assentitur. Verbum μύω communiter cum Andrutsos (⁵) et Malinovsky (⁶) vertunt recte: claudere, praesertim oculos vel os; falso Ignatij vocabulum μύω a μή derivat et ei applicat, « qui aut ob defectum loquelae vel scientiae aut ob prohibitionem loqui non potest » (⁷). Pariter verbum μυέω recte traducitur per « doceo res sacras » seu « initio in res sacras » (⁸).

(¹) Athanasius Pariensis 344; Gabriel Severus 97; Ignatij 19; Malinovsky 4; Mesoloras 138.

(²) Damalas, Κατήχησις 78.

(³) Constantinus Oeconomus 54.

(⁴) Gabriel l. c.

(⁵) Andrutsos 294: « τὸ κλείειν καὶ δὴ τὸ τῆς μεταδόσεως ὄργανον, τὸ στόμα ἢ καὶ τοὺς ὀφθαλμούς ». Cf. Dyovuniotis 8, adn. 1.

(⁶) Malinovsky 4: „закрываю глаза, сжимаю ротъ".

(⁷) „выраженія, какимъ сталъ бы объясняться тотъ, кто или нѣмъ, или не знаетъ, или не долженъ о чемъ-либо говорить" (Ignatij 19).

(⁸) « διδάσκω μυστηριώδη πράγματα » (Damalas l. c. 78).

et μυοῦμαι « in mysteriis edoceor » ([1]). Inde iam intelligitur, cur media gratiae in ecclesia appellentur μυστήρια seu таинства: quia ipsorum essentia mysteriosa est; quia arcanum quid continent, gratiam nempe invisibilem ([2]); quia arcano modo operantur ([3]); item quia incomprehensibilis est nexus inter signum visibile et elementum sacramenti invisibile ([4]). Quibus rationibus IGNATIJ duas adhuc alias adiungit: quia de sacramentis arcanum seu secretum servandum erat, et quia illa sunt manifesta et perennia quaedam miracula in ecclesia ([5]).

2. — Omnes illi theologi sane concedunt vocabulum μυστήριον *diversas per se significationes* habere posse ([6]), illudque re vera non solum in s. Scriptura, sed etiam in antiqua ecclesia diversis sensibus adhiberi ([7]). Et primo quidem saepius sumitur pro *symbolo* seu imagine alicuius rei arcanae in genere ([8]). Et sic mysteria quaedam describuntur iuxta MALINOVSKY apud Apocal 1^{20}; 17^{7}; iuxta KONTONIS apud Mt $3^{16\,ss}$; quibus textibus KATANSKY addit Eph 5^{25} (quamquam, ait, alius ibi et is strictior sensus vocabuli μυστήριον non excluditur). Hoc sensu secundum eundem Katansky saepissime usurpat vocem hanc Iustinus (praesertim Dial. cum Tryph 68; 111; 139; 97; 120; 141; 134; 140), aliquando etiam Irenaeus (Adv. haer. 4, 20, 10) et Clemens Alexandrinus (Paed. 1, 6) ([9]). Alibi μυστήριον significat quamlibet *rem arcanam* vel absconditam simpliciter ([10]). Exempla talis usus huius termini adducunt theologi

([1]) GABRIEL SEVERUS 97; CONSTANTINUS OECONOMUS 54.

([2]) „Наименованіе... вполнѣ соотвѣтствуетъ ихъ непостижимому существу" (MALINOVSKY 6); « ὡς μυστικὸν καὶ πνευματικὸν ἐμπεριέχοντα » (MESOLORAS 152); « ἕνεκα τοῦ ὑπερφυσικοῦ αὐτῶν χαρακτῆρος » (CHRISTODULOS 393). Cf. GERMOGEN 5.

([3]) « καθότι μυστικῶς ἐνεργοῦν εἰς τα ἀποκρυφα τῶν ψυχῶν μας » (NEOKOSMOS 296).

([4]) MALINOVSKY l. c.; IGNATIJ 5.

([5]) IGNATIJ l. c.

([6]) GABRIEL SEVERUS l. c.; ATHANASIUS PARIENSIS 343; IGNATIJ 19; KONTONIS 83; alii.

([7]) MALINOVSKY 4 ss.; JASTREBOV 481.

([8]) ANDRUTSOS 296: « τελετουργίαι πρωτοτυποῦσαι »; KONTONIS 83: « λαμβάνεται ἀντὶ σημείου τοῦ ἀποκρυφου πραγματος »; JASTREBOV 481: « употребляется въ значеніи символа или образа . Similiter MALINOVSKY 4; KATANSKY 32; alii.

([9]) MALINOVSKY 4; 10; KONTONIS l. c.; KATANSKY 32; 35; 88 ss.; 128; 181.

([10]) ANDRUTSOS 294: « πιν το μυστικον καὶ αποκεκρυμμενον », GORSKY

orientales ex V. T. ex. gr. Sap 2^{22}; Dan 2^{18}; 9^{3ss}; ex N. T. Mt 13^{11}; Eph 1^{9}; 3^{3}; Col 1^{27}; 1 Tim 3^{16} (1). Etiam Patres, praesertim Iustinum, tali sensu vocabulum usurpasse ostendit KATANSKY (2).

3. — *Strictiore* iam *significatione* vocabulum adhibetur, ubi ad campum revelationis restringitur; et tunc saepe significat totam *oeconomiam divinam*, praesertim autem partem eius incomprehensibilem, et maxime opus incarnationis et redemptionis (3). Adducunt ex s. Scriptura pro tali usu vocis e. gr. 1 Co 4^{1} (quem textum tamen aliqui, ut infra videbimus, de sacramentis proprio sensu intelligendum esse putant); Eph 1^{2ss}; 6^{19}; Col 1^{26}; 1 Tim 3^{9}; Mt 13^{11}; 1 Cor 13^{2} (4). KATANSKY citat aliquot textus ex Iustino, Irenaeo, Origene, ubi vox μυστήριον hac significatione adhibetur (5). Ad huiusmodi vocabuli significationem reducuntur etiam interpretationes eius aut de *regno Dei* et de iis quae ad conceptum eius pertinent (6) aut de singulis factis revelationis et salutiferae oeconomiae Dei (7). Iuxta GABRIELEM SEVERUM adhibetur aliquando pro fide vel devotione (8); a Clemente Alexandrino, teste KATANSKY, applicatur vocabulum ad gratiam divinam (9).

4. — Multo frequentius tamen μυστήριον significat, sive in s. Scriptura sive in traditione antiqua, *doctrinam revelatam*, et

---

236: « quidquid rationi absconditum »; THEOPHILUS 19: « ἀπόκρυφον καὶ ἀγνώριστον »; IGNATIJ 19: „означаетъ вообще всякую особливую, глубокую сокровенную неизъяснимую мысль, вещь, дѣйствіе". Cf. DYOVUNIOTIS 8 ss.; FILARET Богословіе 127; KATANSKY 87 ss.; KONTONIS 83; alios.

(1) DYOVUNIOTIS 8, adn.; FILARET 127; KATANSKY 31 ss.; KONTONIS 83 ss.

(2) KATANSKY 87 ss.

(3) DAMALAS, Κατήχησις 78: « σημαίνει ἡ λέξις τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς σωτηρίαν τοῦ κόσμου διὰ τῆς τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ σαρκώσεως »; SILVESTER 320: „строительство всего вообще относящагося къ тайнѣ ćпасенія людей"; IGNATIJ 39: „означаетъ смотрѣніе Божіе во Христѣ Іисусѣ по обновленію рода человѣческаго". Similiter KATANSKY 31 ss.; alii.

(4) SILVESTER, IGNATIJ, DAMALAS ll. cc. Concedit tamen Silvester 1 Cor. 4^{1} alio eoque strictiore sensu vocabulum adhiberi.

(5) KATANSKY 87 ss.; 128 ss.; 266, adn.

(6) KATANSKY 31, JASTREBOV 481

(7) GABRIEL SEVERUS 98; ANDRUTSOS 294; MALINOVSKY 4, adn.

(8) GABRIEL SEVERUS l. c.

(9) KATANSKY 121.

maxime doctrinam Christi, sive totam, sive eius singulas partes, praesertimque veritates eius incomprehensibiles (1). Hunc sensum vident aliqui theologi orientales expressum apud Mt 13 11; 1 Cor 13 2; Eph 6 19; Col 4 3; 1 Tim 3 9 (2); usum talem sat frequentem fuisse in antiquitate christiana ostendit KATANSKY exemplis ex Iustino, Irenaeo, Clemente Alexandrino, Origene (3).

5. — Sensu tamen *maxime proprio*, aiunt, vocabulum μυστήριον adhibetur ad designanda *media gratiae in ecclesia instituta*; quo sensu theologia hodierna terminum hunc communiter adhibet (4). Theologi recentiores inquirere solent, quando in ecclesia vox haec tali sua propria significatione usurpari coeperit. SILVESTER et KATANSKY scribunt neque in s. Scriptura neque in antiquitate christiana usum hunc determinatum iam fuisse, sed terminologiam hanc posterioribus saeculis paulatim sese evolvisse; conceptum tamen sacramenti in ecclesia inde ab initio fuisse (5). Aliqui pauci theologi orientales tamen putant terminum μυστήριον in stricta significatione iam in N. T. occurrere; sensum talem vocis in s. Scriptura

(1) MESOLORAS 138: « πᾶσαι αἱ ὑπερφυσικαὶ ἀλήθειαι τῆς χριστιανικῆς θρησκείας »; KATANSKY 31: „все ученіе Спасителя“; 32: „для обозначенія или всего ученія вѣры Христовой, или частныхъ пунктовъ вѣры“; MESOLORAS 151: « πᾶσαι αἱ ἀλήθειαι αἱ τὴν ἀνθρωπίνην κατανόησιν ὑπερβαίνουσαι »; DYOVUNIOTIS 8, adn.; « μυστηριώδεις διδασκαλίαι ». Cf. FILARET 127; JASTREBOV 481; MALINOVSKY 4, adn.; DAMALAS 78.

(2) Vide DAMALAS, JASTREBOV, MALINOVSKY ll. cc.

(3) KATANSKY 87; 126;

(4) GABRIEL SEVERUS 98: « [agitur] μόνον περὶ ἐκείνων, οἷς ἡ ἁγία καὶ καθολικὴ κέχρηται Ἐκκλησία, δι' οἷς ἁγιαζόμεθα, καὶ δικαιούμεθα »; GORSKY 236: « subinde tamen apud scriptores speciatim pro sacramento adhibetur »; MESOLORAS 151: « ἐν δὲ τῇ γενικωτέρᾳ σημασίᾳ τῆς λέξεως μυστήρια εἶνε αἱ ἑπτὰ ἐκεῖναι ἱεραὶ τελεταί, αἵτινες μεταδοτικαὶ οὖσαι τῆς θείας χάριτος, ἐνεργοῦσι μυστηριωδῶς καὶ διακρίνονται τῶν λοιπῶν συνήθων ἱερῶν τελετῶν »; FILARET 127: „именно внѣшнія средства благодатнаго освященія, употребляемыя строителями таинъ для спасенія вѣрующихъ“.

(5) SILVESTER 321: „этого рода церковныя священнодѣйствія въ христіанской древности не носили на себѣ наименованія таинствъ, а таковое, какъ условный техническій терминъ, получили только впослѣдствіи времени“; KATANSKY 35: „хотя въ Писаніи и употребляется слово μυστήριον, но оно не имѣетъ здѣсь значенія термина, выражающаго понятіе таинства, какъ понятіе, содержащее въ себѣ соединеніе нѣсколькихъ частныхъ догматическихъ мыслей относительно извѣстныхъ семи священнодѣйствій“. Idem 38: [ad posterius tempus] „отнесено и установленіе извѣстнаго выраженія, какъ термина для обозначенія этого понятія“.

saltem innui ipse KATANSKY concedit ([1]). Quaerunt etiam determinatius de tempore, quo primum terminus hic pro sacramentis stricto sensu dictis in ecclesia et in theologia in usum venerit; et communiter cum KATANSKY et MALINOVSKY admittunt Patres et theologos usque ad saeculum XII vocabulo sensu latiore usos esse, et usum hodiernum dumtaxat inde a tempore Petri Lombardi invaluisse ([2]).

6. — Quod in specie *usum termini apud Patres* attinet, plerique cum MALINOVSKY ([3]) solummodo dicunt Patres et scriptores ecclesiasticos antiquos vocem sensu largiore usurpare; DAMALAS affirmat vocabulum a Chrysostomo et Damasceno pro solo baptismo et ss. Eucharistia adhiberi, a Basilio etiam pro aliis sacramentis ([4]). Diligentiorem inquisitionem hac de re pro primis tribus saeculis christianis instituit KATANSKY. Apud Patres apostolicos vox haec rarius adhibetur quam in s. Scriptura N. Testamenti eaque fere semper largiorem significationem habet ([5]). S. Ignatius Martyr eam adhibet (Eph. 19; Magn. 3) pro virginitate B. Mariae, de nativitate Iesu Christi, de morte Salvatoris; semel tantum (Trall. 2) eam ad ss. Eucharistiam applicat ([6]). Apud s. Iustinum Martyrem vice versa vocabulum sat frequens est; numquam tamen illud adhibet pro sacramentis ecclesiae proprie dictis, licet horum naturam aliquando ex comparatione ad sic dicta « mysteria » paganorum illustret. Ergo μυστήριον apud Iustinum significat aut aliquid arcanum seu secretum in genere, aut sym-

([1]) Sic complures textum 1 Cor 4¹ de sacramentis stricto sensu intelligunt, ut postea videbimus; KATANSKY (35) censet quidem s. Paulum apud Eph. 5²⁵ˢˢ· μυστήριον pro symbolo seu imagine usurpare, subiungit tamen: „вовсе не хотѣлъ [Paulus] извести бракъ на степень простаго символическаго дѣйствія, а напротивъ хотѣлъ раскрыть ту мысль, что бракъ представляетъ такой же полный благодатнаго освященія актъ, какъ и актъ союза Христа съ Церковью".

([2]) „Справедливо утверждая [protestantes], что слово таинство, на языкѣ древнихъ отцевъ и даже послѣ нихъ до Петра Ломбарда, имѣло весьма широкій смыслъ....." (KATANSKY 6); „Долгое время широкій и разнообразный смыслъ былъ соединяемъ съ словомъ таинство (μυστήριον) » (MALINOVSKY 5).

([3]) MALINOVSKY l. c.

([4]) DAMALAS, Κατήχησις 78.

([5]) KATANSKY 74 ss.

([6]) „Слово μυστήριον несравненно рѣже употребляемое апостольскими мужами, чѣмъ священными писателями, въ одномъ мѣстѣ, однакожъ, прилагается св. Игнатіемъ, повидимому, къ евхаристіи" (KATANSKY 76).

bolum seu imaginem, et praesertim typos V. T., aut partem incomprehensibilem oeconomiae salutis et redemptionis (1). Etiam s. Irenaeus per vocabulum hoc symbola seu typos V. T. designat; aliquando illud pro veritatibus incomprehensibilibus revelationis christianae adhibet. Gnosticorum ritus quidem μυστήρια vocat, sacramenta ecclesiae autem numquam sic appellat (2). Clemens Alexandrinus, cum Iustino vocabulo hoc utitur ad designandum secretum in genere, vel symbolum, cum Irenaeo illud ad veritates doctrinae christianae incomprehensibiles applicat. Insuper autem etiam duo sacramenta, baptismum nimirum et matrimonium, μυστήρια appellat (Strom. 3, 12; 5, 11; Quis dives 42; 39); ut terminum communem pro universalitate sacramentorum tamen vocem hanc non adhibet; immo alicubi (Cohortat.) vocabulum hoc ad scopum talem minus aptum considerat ob eius etymologiam et quia ad mysteria pagana designanda inservit (3). Primus, qui inter scriptores antiquitatis christianae terminum μυστήριον ad sacramenta, et quidem omnia, de quibus agit, non solum ad baptismum et matrimonium, applicat, est, iuxta Katansky, Origenes (4). Quod compluribus textibus ex scriptis Origenis comprobat; censet tamen Origenem praesertim vocabulo hoc sacramenta designare, ubi de eorum significatione symbolica vel eorum allegorismo agit; ubi de intrinseco valore sacramentorum eorumque efficacia loquitur, aliis dictionibus utitur (5).

7. — Iam Arcudius animadvertebat Orientales nequaquam *terminologiam Latinam* in re sacramentaria ignorare;

(1) Katansky 87 ss.

(2) Katansky 128 ss.

(3) Katansky 181 ss.

(4) „Въ особенности замѣчательно у Оригена приложеніе этого выраженія къ таинствамъ въ собственномъ смыслѣ, и притомъ не къ крещенію только и евхаристіи, но и ко всѣмъ почти остальнымъ таинствамъ“ (Katansky 264).

(5) „Изъ всего этого, однакожъ, совсѣмъ не слѣдуетъ того, будто Оригенъ отрицалъ, такимъ употребленіемъ μυστήριον, значеніе таинствъ, разсматриваемыхъ въ самихъ себѣ, безотносительно къ ихъ символическому или аллегорическому значенію, а слѣдуетъ только то, что извѣстное слово онъ употреблялъ для обозначенія именно этого аллегорическаго, но не буквальнаго или историческаго смысла. Для выраженія же той мысли, что извѣстныя священнодѣйствія имѣютъ значеніе и сами въ себѣ, онъ употреблялъ другіе обороты рѣчи“ (Katansky 269).

quod ex Gennadio et Ieremia patriarchis comprobat (1). Et revera theologi separati non solum denominationem « sacramentum » pro μυστήριον adducunt omnes, sed aliqui ex recentioribus data opera in huius vocis etymologiam, originem et varios usus inquirunt. Censet tamen MESOLORAS vocem μυστήριον aptiorem esse quam sacramentum, utpote quae arcanam seu mysteriosam vim et efficaciam gratiae sacramentorum melius exprimat (2). Quod etymologiam, originem diversosque usus vocabuli attinet, GORSKY solummodo notat vocem hanc in s. Scriptura de sacramentis proprie dictis non adhiberi (3): DYOVUNIOTIS et MALINOVSKY scribunt terminum inde a Tertulliano in Occidente usurpari eumque fere easdem significationes habere sicuti graecum μυστήριον (4). Addit IGNATIJ vocabulum iam ante Tertullianum in usu fuisse, illudque apud hunc scriptorem Africanum triplicem praesertim significationem habere: consecrationem, sanctuarium, iuramentum (5).

8. — Fusius et accuratius iterum *historiam vocabuli « sacramentum »* eiusque usum in antiquitate christiana KATANSKY exponit. Initio, ait, sacramentum pecuniam significabat, quae in templo ante litem deponi solebat; deinde processum iudiciarium ipsum, postea iuramentum in eo praestandum, tandem iuramentum in genere (6). Tertullianus, qui alios quoque terminos novos in linguam ecclesiasticam Latinam introduxit (« Trinitas »), vocabulo hoc in novo sensu utitur illudque ad conceptus christianos applicat. In genere dici potest Tertullianum terminum hunc omnibus iis diversis sensibus adhibere, quibus adhibent scriptores orientales vocem μυστήριον. Significat apud eum sacramentum aliquando fidem subiective sumptam, aliquando doctrinam fidei vel singulas eius partes; hinc inde

(1) ARCUDIUS 6 ss.

(2) « οἱ δὲ δυτικοὶ καλοῦσι τὰ μυστήρια sacramenta, ἤτοι ἱερὰς πράξεις, ἱερὰς τελετάς, ἁγιάσματα. Ἀλλ' ἡ ὀνομασία μυστήριον, ἣν ἔχει ἐν χρήσει ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία, εἶνε ὀρθοτέρα ἅτε ἐκφράζουσα βαθύτερον καὶ πλατύτερον τὴν μυστηριώδη δύναμιν καὶ ἐπενέργειαν τῆς θείας χάριτος ἐπὶ τὸν πιστόν » (MESOLORAS 149).

(3) « Licet autem vox ista sacramentum in propria illa strictaque significatione in Scriptura sacra non occurrat, recte tamen in Ecclesia retinetur » (GORSKY 236).

(4) DYOVUNIOTIS 8, adnot.; MALINOVSKY 26.

(5) IGNATIJ 21 ss.

(6) KATANSKY 50.

sumitur pro symbolo seu imagine; sat frequenter pro renuntiatione diaboli et adhaesione ad Christum in symbolo seu professione fidei facienda; saepius pro martyrio vel virginitate (1). Applicat tamen vocabulum etiam sacramentis sensu proprio dictis, sive compluribus simul, sive singulis, e. gr. baptismo, chrismati, ss. Eucharistiae, matrimonio (2). Neque tamen inde concludi potest terminum hunc apud Tertullianum, etiam ubi hoc ultimo modo adhibetur, habere iam eandem determinatam significationem sicuti in theologia hodierna; nam eadem plane ratione ab eo applicatur ad ritus quosdam ecclesiasticos puta lactis et mellis gustationem (post s. communionem) (3). S. Cyprianus vocabulum, paucissimis cum exceptionibus, fere iisdem sensibus adhibet sicuti magister eius Tertullianus, scilicet saepius de renuntiatione diaboli et adhaesione Christo per symbolum seu professionem fidei, item pro doctrinis christianis, pro imagine sive symbolo in genere. Solemne est praesertim Cypriano adhibere vocabulum hoc pro mysterio seu arcana veritate de ecclesiae unitate (4). Non tamen occurrit terminus hic apud Doctorem Carthaginiensem in sensu sacri ritus in genere, qua ratione eum adhibet Tertullianus (5): de singulis sacramentis vocem quidem adhibet, quin tamen per eam conceptum proprium sacramenti tamquam signi visibilis gratiae clare exhibeat, nisi forte duos locos excipias (De lapsis 25; Ad Iovin. 3), ubi hunc conceptum saltem innuit (6).

(1) Katansky 322 ss.

(2) „Въ частности слово « sacramenta » Тертулліанъ употребляетъ для обозначенія или нѣсколькихъ таинствъ въ совокупности или нѣкоторыхъ изъ нихъ порознь. Словомъ sacramenta онъ называлъ: крещеніе, мvропомазаніе и евхаристію" (Katansky 331). „Слово sacramentum прилагалъ ко многимъ богослужебнымъ дѣйствіямъ, въ томъ числѣ и къ таинствамъ, крещенію вмѣстѣ съ мvропомазаніемъ (называя ихъ иногда lavacri sacramenta), евхаристіи и браку" (Idem 333).

(3) „[Verbum sacramentum] не имѣло у Тертулліана того условнаго смысла и значенія, какое теперь соединяется съ нимъ..... А потому странно было бы соблазняться тѣмъ, что Тертулліанъ ставитъ рядомъ съ крещеніемъ мvропомазаніемъ и евхаристіею вкушеніе молока и меда" (Idem 329).

(4) Idem 374 ss.

(5) „Мы не встрѣчаемъ у Кипріана столь свойственнаго Тертулліановымъ твореніямъ употребленія sacramentum для обозначенія вообще богослужебныхъ дѣйствій, обрядовъ и обычаевъ" (Katansky 331).

(6) Idem 382 ss.

9. — Explicata significatione terminorum theologi Orientales *definitionem sacramenti* proponunt. In genere notandum est cum JUGIE « sacramenti N. L. congruam definitionem apud Graeco-Russos non inveniri ante saeculum XVI; quo tempore illam quam communiter tradunt theologi catholici suam fecerunt » (1). Ipsi theologi dissidentes concedunt sese in conceptu sacramenti cum catholicis convenire (2). Etiam recentissimi theologi russi, licet aliqui ex eis iam in fundamentalibus punctis a genuina traditione catholica recedant, conceptum sacramenti ut alicuius medii externi ad gratiam communicandam retinent. Tali modo concipit e. gr. S. BULGAKOV sacramentum ordinis (3). Vice versa aliqui ex theologis antiquioribus in definitione sacramenti ad conceptum protestantium accedunt. Sic ex Graecis METROPHANES KRITOPULOS in sacramento modo calvinistarum signum quoddam praedestinatorum videt (4); ex Russis GORSKY, qui de sacramento ut de signo promissionum divinarum loquitur (5). Omnes aliae definitiones sacramenti ab orthodoxis datae cum notione catholica conveniunt et inter se satis similes sunt. In *tres classes* fere dividi possunt: definitiones, quae cum *Confessione* DOSITHEI, ANDRUTSOS, JASTREBOV sacramentum ut medium seu organum gratiae assignant, facta aliquando mentione de ministro vel subiecto (6); definitiones, quae cum *Re-*

(1) JUGIE 12.

(2) „Съ этимъ понятіемъ сходны понятія о таинствахъ и иновѣрныхъ христіанъ..... сходны римскіе католики" (GERMOGEN 7).

(3) „Священство обладаетъ особимъ даромъ Св. Духа, низводимымъ на посвящаемаго при хиротоніи" (BULGAKOV 71). Unicus fere est hierom. Tarasij et qui eum adprobat metrop. Antonij, qui non solum sacramenta et sacramentalia in eadem linea ponit, sed ipsum conceptum et necessitatem sacramentorum negare videtur, ut inferius videbimus.

(4) « Τούτους τοίνυν τοὺς κατὰ πρόγνωσιν προωρισμένους καὶ ἐκλελεγμένους συνάγων ὁ Θεὸς διὰ τοῦ κηρύγματος καὶ οἰκειοποιοῦν αὐτῷ μεταδόσι τῆς ἑαυτοῦ χάριτος ἠθέλησε τὴν χάριν ἐκείνην αὐτοῖς μεταδίδοσθαι..... διά τινων σημείων αἰσθητῶν, οἷον ἐνεχύρων ἀσφαλεστάτων τῆς ἐκείνου πρὸς τοὺς ἐκλεκτοὺς ἐπαγγελίας..... ἵν' ἔχωσι μᾶλλον πληροφορεῖσθαι διὰ τῶν τῇ αἰσθήσει ὑποπιπτόντων ἐνεχύρων τοῦ Θεοῦ, ὅτι προεγνώσθησάν τε καὶ προωρίσθησαν εἰς ζωὴν αἰώνιον τῇ τοῦ προγινώσκοντος καὶ προορίζοντος χάριτι » (METROPHANES KRITOPULOS, *Confessio*, cap. 5; KIMMEL II, 89; MICHALCESCU, Θησαυρός 213; MESOLORAS I.312).

(5) « ad applicandam et obsignandam credentibus promissionem de gratuita peccatorum per Christum remissione » (GORSKY 236).

(6) *Conf.* DOSITHEI, Decr. 15: « ὄργανα δραστικὰ τοῖς μυουμένοις χάριτος ἐξ ἀνάγκης » (KIMMEL I, 450; MICHALCESCU, Θησαυρός 169; MESOLORAS

sponsione patriarchae Jeremiae, Athanasio Pariensi, Smirnov expressius duplex elementum sacramenti constitutivum in definitione ponunt (1); tandem definitiones, in quibus cum *Confessione orthodoxa* Petri Mogilae, Dyovuniotis, Malinovsky institutor quoque sacramentorum aliaque eorum elementa nominantur (2).

10. — Quomodo singula elementa definitionis explicent, qua ratione sacramenta dividant et praesertim, qua ratione sacramenta N. Legis a sacramentis V. T. et a sacramentalibus distinguant, inferius exponetur. Hic adhuc ea addere iuvat, quae Ignatij de *distinctione sacramenti a miraculo* scribit. Dicit sacramenta esse quidem quaedam « quotidiana et perennia miracula », ea tamen triplici ratione a miraculis distingui: ad sacramenta perficenda iam determinatus modus institutus est; ea a quacumque persona in sacris constituta et potestatem ea conficere habente administrari possunt; gratia Dei operatur

---

I, 114); Andrutsos 294: « πράγματα καὶ τελεταὶ χάριν μεταδιδόντα »; Jastrebov 482: „внѣшнее средство благодатнаго освященія". Similiter Christodulos, Filaret, *Катихизисъ* et Filaret *Богословіе*, Ignatij, Constantinus Oikonomos, Mesoloras, Silvester, alii.

(1) *Responsio I.* Jeremiae: « Μυστήρια δὲ ταῦτα λέγεται, διὰ τὸ ἐν αἰσθητοῖς συμβόλοις νοητὸν ἔχειν τὸ ἀποτελούμενον καὶ ἀπόρρητον » (Mesoloras I, 140: Schelstrate I, 154); Athanasius Pariensis 344: « μυστήριόν ἐστι σημεῖον ὑλικὸν τὴν ἄϋλον τοῦ Θεοῦ χάριν συνέχον »; Smirnov 230: „Таинство есть священное дѣйствіе, въ которомъ подъ видимымъ знакомъ сообщается душѣ вѣрующаго невидимая благодать Божія". Et sic etiam Antonij, Calinescu, Damalas, Firmilijan, Gabriel Severus, Germogen, Kontonis, Laskov, Milanovič, Neokosmos, Perov, Plato, Meletius Pigas, Theophilus Kampanias; et aliis in locis etiam Filaret, Jastrebov, Mesoloras.

(2) *Confessio orthodoxa* Petri Mogilae, P. I, qu. 99: « Mysterium est id, per quod sub sensibili specie causatur vel confertur animabus fidelium gratia Dei invisibilis, institutum a Christo Domino, per quod fidelium quilibet gratiam Dei acquirit » (Malvy-Viller 56; Kimmel I, 170; Michalcescu, Θησαυρός, 69; Mesoloras I, 423); Dyovuniotis 8: « αἱ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων ἱδρυθεῖσαι ἱεραὶ τελεταί, αἵτινες δι' αἰσθητῶν σημείων μεταδίδουσι μυστηριωδῶς τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ »; Malinovsky 5: „Подъ именемъ таинствъ въ собственномъ смыслѣ разумѣются такія священнодѣйствія, Самимъ І. Христомъ для спасенія вѣрующихъ установленныя и законною іерархіею совершаемыя, которыя въ видимомъ знакѣ заключаютъ и подъ видимымъ знакомъ сообщаютъ невидимую благодать Божію". Simili ratione Evsebij, Megorski, Mihălcescu, *Catehismul*, alii; eandem explicitiorem definitionem dant aliis in locis etiam Antonij, Andrutsos, Ignatij, Jastrebov.

in sacramentis arcano modo sub speciebus visibilibus, et non manifeste, sicut in miraculis (1).

§ 2. — Sacramenti partes constitutivae.

11. Omnes theologi orientales docent sacramentum *ex duobus elementis* componi, quorum unum vocant « quid physicum seu materiale », « quid *visibile* », « signum materiale », « materiam » (intelligendo totum elementum externum in comparatione ad gratiam internam), « quid sensibile », « signum sensibile », « signum visibile », « partem visibilem », « externum et visibile signum », « visibile et sensibile signum », « visibilem actionem », « visibile et naturale signum », « formam visibilem » (iterum sumendo totum elementum externum relate ad gratiam) (2); aliud autem appellant « quid *invisibile* », « spiritum », « quid immateriale », « partem invisibilem », « gratiam », « invisibilem gratiam », « divinam gratiam », « salutarem virtutem » (3). Utrumque autem elementum ad sacramenti essentiam omnino necessarium esse ducunt (4). Adnotat adhuc An-

(1) Ignatij 47 ss.

(2) « τὸ φυσικόν » (Dositheus, *Confessio*, Decr. 15); „видимое" (Ignatij 40); „веществень знакъ" (Laskov 272); « ὕλη » (Andrutsos 292); « τὸ αἰσθητόν » (Andrutsos l. c.); « αἰσθητὰ σημεῖα » (Dyovuniotis 13); « τὰ φαινόμενα σημεῖα » (Theophilus 19); „знакъ видимый" (Malinovsky 5; Smirnov 23); „видимая сторона" (Filaret, *Богословіе* 128: Jastrebov 488; Malinovsky 45); « externum et visibile signum » (Gorsky 241); „видимый или чувствамъ подлежащій образъ (Makarij 313; Antonij 216); « αἰσθητά τινα καὶ ὁρατὰ σημεῖα » (Mesoloras 164; Megorskis 10); „видљви начин" (Firmilijan 96); « lucrare vazulă » (Mihălcescu *Catehismul*, 31); „видимый, естественный знакъ" (Evsebij 3); « forma visibile » (Calinescu 196).

(3) „вмѣстѣ съ невидимымъ" (Ignatij 40); « πνεῦμα » (Andrutsos 292); « τὸ ὑπερφυές » (Dositheus, *Confessio*, Decr. 15); „невидимая сторона" (Germogen 5); « χάρις » (Andrutsos 295); « grațiea » (Calinescu); „невидимая благодать" (Malinovsky 5; Makarij Богословіе 313; Firmilijan 96; « θεία χάρις » (Constantinus Oeconomus 54; Andrutsos 297); « divina gratia » (Gorsky 241); „благодать Божія" (Jastrebov 482); „благодатная сила" (Smirnov 231; Jastrebov 483).

(4) « οὐσιώδεις ἰδιότητες » (Andrutsos 295); « οὐσιώδεις ὅροι » (Mesoloras 163); « οὐσιώδεις χαρακτῆρες » (Dyovuniotis 10; « οὐσιώδη πρόσοντα » (Megorski 10); „необходимыя принадлежности" (Antonij 216); „существенныя принадлежности" (Makarij 313; Smirnov 230); „существенныя черты" (Jastrebov 490); „существо таинствъ" (Malinovsky 5); „таинство

DRUTSOS « sensibile » nequaquam dicere aliquid imperfectum vel impurum (1).

12. — In elemento visibili seu signo sensibili sacramenti theologia catholica, ut notum est, iterum duplicem partem distinguit, quarum unam materiam, aliam formam appellat. Neque tamen per hoc affirmat rem aliquam materialem in omni sacramento adhibendam esse; nam praeter sacramenta, in quibus revera materia tali sensu intellecta (aqua, oleum) adest, alia sunt, quae materia in hoc restricto sensu carent. Communiter autem theologi catholici distinguunt materiam in remotam, seu rem in signo externo adhibendam ipsam, et proximam, seu materiae applicationem. Etiam theologi Orientis separati communiter *in visibili signo* sacramentali *duplicem partem* vel duplex elementum distinguunt; in *terminologia tamen* minus clari sunt neque omnes inter se consentiunt; immo aliqui neque satis claros conceptus de his duobus elementis habere videntur. Unum ex istis elementis alii cum *Confessione orthodoxa* PETRI MOGILAE, cum *Responsione I. patriarchae Ieremiae*, cum MAKARIJ, IGNATIJ, FIRMILIJAN « materiam », « materiam sensibilem », « materiam debitam » vocant; ex quibus MOGILAS et MAKARIJ, FIRMILIJAN statim adiungunt: « ut aqua, oleum etc. ». IGNATIJ autem, de baptismo loquens, etiam immersionis mentionem facit (2); alii autem hanc partem potius cum ANDRUTSOS, DYOVUNIOTIS, EVSEBIJ, GERMOGEN appellant actiones, signa, ritus (3). SMIRNOV vice versa loquitur de « materia et actionibus » (4); MESOLOKAS de « materia coniuncta cum certis

---

должно заключать“ (FILARET, *Богословіе* 128); „битне принадлежности“ (FIRMILIJAN 96); « esentiale pentru mistere » (CALINEȘCU 197).

(1) « Τὸ αἰσθητὸν δὲν εἶνε οὔτε ἀκάθαρτόν τι καὶ φύσει κακόν » (ANDRUTSOS 292). Cf. DYOVUNIOTIS 11.

(2) *Conf. orthodoxa* PETRI MOGILAE. P. I, qu. 100: « materia debita, sicuti sunt aqua, panis, vinum etc. » (MALVY-VILLER 56; KIMMEL I, 171; MICHALCESCU, Θησαυρός 69; MESOLORAS I, 423; *Responsio I.* JEREMIAE (MESOLORAS I, 140); « ὡρισμένη ὕλη »; MAKARIJ 314: „приличное вещество, какъ-то вода, хлѣбъ etc. »; IGNATIJ 44: „вещественность, напр. св. Крещеніе воду, погруженіе въ ней“; FIRMILIJAN 96: „сходна матерiја, како на пр. вода etc. ».

(3) ANDRUTSOS 297: πράξεις (similiter 300), DYOVONIOTIS 12: πράξεις; Idem 13: τελεταί; EVSEBIJ 3: „внѣшнее или естественное дѣйствіе“; GERMOGEN 5: „обряды“.

(4) „самое вещество и священныя дѣйствія“ (SMIRNOV).

externis modis vel symbolis » (1); MALINOVSKY hoc sacramenti elementum appellat materiam vel visibile signum (symbolum) » (2). Ceterum DYOVUNIOTIS, qui communiter termino « actio » utitur, in uno loco tamen hanc partem « materiam » appellat (3); ANDRUTSOS autem alicubi totum sensibile signum externum sacramenti (inclusis igitur etiam verbis seu forma) « actiones » (πράξεις) nominat (4).

13. — Secundum elementum externi signi sacramentalis aliqui, ut EVSEBIJ, ANDRUTSOS, DYOVUNIOTIS, MESOLORAS, insigniunt nomine « verbi », « divini verbi », « verborum », « verborum perficientium » (5); alii, ut GERMOGEN et SMIRNOV, quibus altero in loco associatur MESOLORAS, loquuntur de « orationibus » (6), alii cum patriarcha IEREMIA de « forma » vel « verbo orationis » (7), alii tandem, quasi duplex latus in hoc secundo elemento distinguentes, appellant illud cum *Confessione orthodoxa* PETRI MOGILAE, MAKARIJ, MALINOVSKY, FIRMILIJAN, IGNATIJ « invocationem Spiritus sancti et determinatam formam verborum » vel « verba Dei et orationem » (8). Notandum tamen est adhuc etiam MESOLORAS praeter terminos « verbum » et « orationes seu preces » aliquando vocabulo « forma » uti (9) et IGNATIJ aliquo in loco totum externum elementum sacramenti « formam » vocare (10).

(1) « ὕλη αἰσθητὴ συνδεομένη μετ' ἐξωτερικῶν τινων τύπων καὶ συμβόλων » (MESOLORAS 164).

(2) „употребленіе вещества или видимаго знака“ (MALINOVSKY 45).

(3) DYOVUNIOTIS 16.

(4) ANDRUTSOS 300.

(5) EVSEBIJ 3: „совершительныя слова“; ANDRUTSOS 297: « λόγοι »; DYOVUNIOTIS 12: « λόγοι »; Idem 16: « θεῖος λόγος »; MESOLORAS 164: « ῥήσεις ».

(6) GERMOGEN 5: „молитвы“; SMIRNOV 232: „слова совершительной молитвы“; MESOLORAS l. c.: « εὐχαί ».

(7) *Responsio I.* JEREMIAE (MESOLORAS I, 140: « ἕκαστον δὲ ὡρισμένην δὲ ὕλην καὶ εἶδος ἔχει ».

(8) *Confessio orthodoxa* PETRI MOGILAE P. I, qu. 100 (MALVY-VILLER 56; KIMMEL I, 171; MICHALCESCU, Θησαυρός, 69; MESOLORAS I, 423): « invocatio Spiritus Sancti et forma verborum »; MAKARIJ 314: „призваніе Святаго Духа и извѣстная форма словъ“; (similiter MALINOVSKY 45); FIRMILIJAN 96: „призиванье Св. Духа и извесна форма речи„; IGNATIJ 44: „слово Божіе и молитва“.

(9) MESOLORAS 162.

(10) IGNATIJ 39: „видъ, образъ (forma)“.

14. — Inde iam apparet apud theologos separatos hac in re non solum *terminologiam indeterminatam* esse et apud diversos diversam, sed etiam ipsum *conceptum utriusque elementi* visibilis partis sacramenti *non* semper *satis accurate* exhiberi. Multi vocabulum « materia » sumunt solum pro ea, quam catholici theologi materiam « remotam » appellant, immo potius solummodo pro re aliqua stricte materiali, quae in aliquibus sacramentis adhibetur. Quare primum elementum externi signi sacramentalis potius « *actiones, signa* » et similiter nominant; et Theophilus Kampanias cum Andrutsos affirmat quaedam sacramenta materiam non habere (1). Alii vice versa « *materiam* » appellant *totum signum externum* exceptis verbis sacramentalibus (forma). Praeter auctores supra citatos (2) huc pertinet etiam Filaret, qui ad Maldonatum provocat (3); Dyovuniotis notat talem modum concipiendi proprium fuisse protestantium veterum (4). Hi auctores videntur igitur materiam sumere sensu latiore (non tantum pro aliqua re materiali sensu stricto) et simul hoc vocabulo complecti materiam « remotam » et « proximam » seu materiae applicationem. Quod re vera satis explicite apparet apud Ignatij; dum alii auctores e. gr. Petrus Mogilas, Makarij, Firmilian, quamquam primo aspectu « materiam » hoc sensu largiore intelligere videntur, deinde, ubi exempla adducunt, solius materiae remotae, puta aquae, panis, etc. mentionem faciunt (5). Neque desunt auctores, qui vocabulum « materia » mox hoc, mox illo sensu usurpant (6). Qua in re sine dubio ad claritatem conferret, si distinctio fieret inter materiam sensu stricto et sensu lato seu analogice dictam; neque sine utilitate, pro orientali theologia quoque, usitata illa distinctio apud scholasticos inter materiam « *remotam* » et « *proximam* » esset. Quam *distinctionem* tamen omnino *reicit* Dyovuniotis cum multis aliis, utpote quae ecclesiae orientali

(1) Theophilus 19: « τρία μόνον δὲν ἔχουν ὕλην· ἡ Μετάνοια, ἡ Ἱερωσύνη, καὶ ὁ Γάμος »; Andrutsos 297: « τὴν ὕλην τῶν μυστηρίων, ἧς ἡ μετάνοια, ὁ γάμος καὶ ἡ ἱερωσύνη φαίνονται παντάπασιν ἐστερημένα ». Quam affirmationem Andrutsos oppugnat Dyovuniotis, Δογματική 49.

(2) Vide pag. 12 adnot. 2.

(3) Filaret *Богословіе* 128, adn. 3.

(4) Dyovuniotis 14, adn. 2.

(5) Vide pag. 12 adn. 2.

(6) Cf. Andrutsos 297 et 292.

ignota sit et rem potius obscuret quam illustret [1]. Immo hic theologus censet ipsam distinctionem inter duplex elementum externi signi visibilis sacramenti superfluam esse, et sufficere, si dicatur sacramentum (praeter gratiam internam) continere etiam sensibile signum externum; concedit tamen hanc alteram distinctionem (materiae et formae) fundamentum aliquod « in philologia antiquioris ecclesiae occidentalis habere » [2]. Quod autem *secundum elementum* visibilis signi sacramentalis (« formam ») attinet, doctrina theologiae Orientis separati haud parum claritatis acciperet, si theologi illi hinc elementa sacramenti *essentialia ab accidentalibus* magis distinguerent (de qua re adhuc inferius videbimus), inde autem iam hac in re magis insisterent distinctioni inter sacramenti confectionem et administrationem vel inter benedictionem materiae et ipsius materiae applicationem, quam distinctionem ceteroquin alibi plerique ex eis exhibent [3].

15. — Ex dictis patet non paucos theologos dissidentes uti quidem termino « materiae », alios tamen alio sensu, et non plane eadem significatione, qua vocabulum adhibet theologia catholica; terminus autem « *forma* » apud recentes *rarissime* invenitur. Et re vera per totam epocham Byzantinam termini scholastici « materia et forma » in theologia orientali fere ignorantur. Primo eos usurpat synodus Cypria sub Germano Pessimandro Paphi circa annum 1260 celebrata. Non tamen occurrunt neque apud Iobum, neque apud Nicolaum Cabasilam neque apud Manuelem Calecam neque apud Symeonem Thessalonicensem [4]. Inde a saeculo XVI tamen iam saepius adhibentur, tum apud Graecos tum apud Russos. Eis, ut supra vidimus, utitur Ieremias patriarcha [5], item PETRUS MOGILAS in suo *Trebnik* [6]. Apud recentiores hanc terminologiam invenimus apud Mesoloras, quamquam ille praeter hos terminos

(1) « εἶνε ἄγνωστοι τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ καὶ περιτταὶ συγχρόνως ἐπισκοτίζουσαι καὶ δυσχεραίνουσαι ἐπὶ μᾶλλον τὰ πράγματα » (DYOVUNIOTIS 15).

(2) « Ἤδη εὑρίσκομεν ὁπωσδήποτε τὴν διάκρισιν ταύτην παρὰ τῷ Αὐγουστίνῳ: Detrahe verbum, quid est aqua nisi aqua? Accedit verbum ad elementum et fit sacramentum » (DYOVUNIOTIS 15).

(3) Cf. e. gr. IGNATIJ 79; MALINOVSKY 45.

(4) JUGIE 33.

(5) Vide pag. 12 adnot. 2, et pag. 13 adn. 7.

(6) JUGIE 34.

ad designandam duplicem partem sensibilis signi sacramentalis alia quoque vocabula adhibet (¹). MALINOVSKY inter auctores hac terminologia utentes adducit Tichon et Falkovsky (²). Immo ANDRUTSOS generaliter affirmat terminologiam hanc in compendia theologica orientalia irrepsisse (³); quam affirmationem tamen negat DYOVUNIOTIS (⁴).

16. — Et re vera plerique auctores recentes, sive Graeci sive Russi vel alii, terminos hos non solum non adhibent, sed potius *terminologiam talem* expresse *reiciunt* et improbant. Concedunt quidem cum FILARET (⁵) et DYOVUNIOTIS (⁶) talem modum loquendi habere aliquod fundamentum in vetere traditione ecclesiastica Latina, praesertim apud s. Augustinum; nihilominus terminologiam hanc censent esse inutilem, immo potius nocivam. FILARET scribit terminos hos non esse accuratos et posse accuratae expositioni doctrinae de sacramentis solum nocere (⁷); DYOVUNIOTIS non solum terminologiam hanc, sed immo ipsam distinctionem duplicis partis in elemento sensibili sacramenti censet theologiae orientali alienam et aptam ad conceptus potius obscurandos (⁸); ANDRUTSOS hasce praecipue rationes contra terminologiam theologiae scholasticae affert: termini hi sunt superflui, quia etiam absque eis essentia et efficacia sacramentorum intelligi potest; in antiqua Ecclesia non adhibebantur; terminum « materia » desumebant scholastici a sacramento baptismi et deinde applicabant ad alia sacramenta, quorum tamen aliqua nullam materiam habent; terminologia talis fundatur in opinione Aristotelica de substantiali mutatione; tandem sic negligitur pars supernaturalis sacramenti seu gratia (⁹).

(¹) Vide pag. 12, adnot. 2; pag. 13, adn. 1, 5, 6.

(²) MALINOVSKY 46, adn. 1.

(³) ANDRUTSOS 297.

(⁴) DYOVUNIOTIS, Δογματική 50.

(⁵) FILARET 128, adn. 3.

(⁶) DYOVUNIOTIS 15, adn. 1.

(⁷) „Эти выраженія слишкомъ неточны, и могутъ только вредить точному изложенію ученія о таинствахъ“ (FILARET l. c.).

(⁸) DYOVUNIOTIS 15 (Vide pag. 15, adnot. 1).

(⁹) « Περισσοὶ μὲν εἶνε, διότι ἐλλείποντες δὲν παραβλάπτουσι τὸ παράπαν τὴν ἀντίληψιν τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἐνεργείας τῶν μυστηρίων, ὡς καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ καὶ ἀδιαιρέτῳ Ἐκκλησίᾳ, ἐν ᾗ ἦσαν ἄγνωστοι · ἀσύστατοι δέ, διότι ὁ μὲν ὅρος ὕλη εἰσάγει εἰς τὰς [illegible] ζητήσεις τῆς σχολαστικῆς θεολογίας, ἥτις

17. — Theologi Orientis separati agentes de elementis constitutivis sacramenti quaestionem quoque tangunt, *utrum in signo externo* sacramenti *omnia* (omnes ritus, singulae orationes) aequaliter *necessaria* sint. ANDRUTSOS (1) et MALINOVSKY (2) expresse affirmant in signo sacramentali *quaedam ab ipso sacramentorum institutore determinata* esse, alia ab ecclesia adiuncta esse et decursu temporis evolutionem quandam subiisse; ad sacramenti veritatem solum priora illa, non autem haec ultima necessaria sunt. Idem profitetur IGNATIJ, qui simul rationem et scopum harum caerimoniarum ab ecclesia introductarum indicat: per sacramenta enim fideles sese membra ecclesiae profitentur et ea non solum media gratiae conferendae, sed etiam instructionis religiosae sunt (3). Ceterum iam Sylvester LEBEDINSKY data opera propugnabat dari in sacramentis quaedam substantialia et necessaria, quaedam decursu temporis ab ecclesia introducta et mutabilia (4). DYOVUNIOTIS e contra hanc distinctionem inter sacramentorum essentialia, quae necessario ad esse sacramenti requiruntur, et ea, quae ad decorem et honestatem sacramentorum pertinent,

---

τὸ βάπτισμα ὡς τύπον τῶν ἄλλων μυστηρίων λαμβάνουσα κατεγίνετο νὰ ὁρίσῃ μετὰ θετικότητος τὸ εἶδος καὶ τὴν ὕλην τῶν μυστηρίων, ἧς ἡ μετάνοια, ὁ γάμος καὶ ἡ ἱερωσύνη φαίνονται παντάπασιν ἐστερημένα· ἡ δὲ μορφὴ ἢ τὸ εἶδος ἀνακαλεῖ τὰς Ἀριστοτελικὰς δόξας περὶ διαμορφώσεως τῆς ἀψύχου ὕλης ὑπὸ τοῦ ζωὴν καὶ σχῆμα παρεχομένου εἴδους, κατὰ δὲ τὸν λόγον τοῦτον παραμερίζει τὸ ὑπερφυὲς τῶν μυστηρίων, τὴν κατὰ θείαν ἐπαγγελίαν μεταδιδομένην χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος » (ANDRUTSOS 297).

(1) « Ἡ τέλεσις τῆς ἐξωτερικῆς πράξεως τῆς ἀποτελουμένης ἐξ αἰσθητοῦ τινος, ἐκ λόγων ἅμα καὶ ἐκ τελετῶν ἐκκλησιαστικῶς καθωρισμένων, αἵτινες ἐν πολλοῖς εἶνε ἐπέκτασις τῆς ἁπλῆς κατ' ἀρχὰς ἱερουργίας τῶν μυστηρίων οὐχὶ μὲν ἀπολύτως ἀναγκαῖαι οὕτως, ὥστε παραλειπόμεναι νὰ καταστήσωσιν ἄκυρον τὸ μυστήριον » (ANDRUTSOS 300).

(2) „Въ чинопослѣдованіяхъ таинствъ однако не все имѣетъ одинаково важное и существенное значеніе. Эти чинопослѣдованія развивались постепенно..... Измѣненія, сокращеніе или расширеніе ихъ не имѣютъ значенія для дѣйствительности таинства“ (MALINOVSKY 44).

(3) „Таинства совершаются людьми, преподаются людямъ, составляютъ связи видимой Церкви, и заключаютъ въ себѣ столь же существенно что-нибудь видимое, какъ и невидимое: почему каждое изъ нихъ, сверхъ существенныхъ видовъ, имѣетъ еще и служащіе къ изъясненію Таинства наружные обряды“ (IGNATIJ 75).

(4) S. LEBEDINSKY 460 (apud Jugie 38). Cf. etiam Damalas, Κατήχησις 95.

inter opiniones scholasticorum occidentalium relegat (1); immo sententiam Andrutsos supra commemoratam et distinctionem talem propugnantem expresse oppugnat; inter alia propterea, quia, ait, tali modo e. gr. ad consecrationem non esset necessaria recitatio totius Liturgiae. Concedit tamen ecclesiam posse in casu necessitatis sacramentum, in quo non omnes ritus servati sunt, per οἰκονομίαν ut validum agnoscere (2). Eiusdem opinionis sicut Dyovuniotis videntur esse tum ii auctores qui cum Makarij similiter ac ille docent totam Liturgiam celebrandam esse, ut ss. Eucharistia vere perficiatur (3); tum ii, qui cum Germogen, Jastrebov, Mesoloras affirmant ad veritatem sacramenti omnia secundum praescripta ecclesiae complenda esse (4).

18. — Ex alia autem parte iidem ipsi auctores, qui, ut Andrutsos et Malinovsky supra citati, partes essentiales ab accidentalibus in signo sacramentali apprime distinguunt, alibi ad sacramenti confectionem *omnia ab ecclesia determinata necessario peragenda* esse affirmant (5), vel in specie ad consecrationem eucharisticam totius s. Liturgiae recitationem necessariam censere videntur (6). Viceversa Dyovuniotis, qui, ut vidimus, distinctionem inter necessaria et accessoria in signo

(1) « Ἡ σχολαστικὴ θεολογία τῆς Δύσεως στηριζομένη ἐπὶ ἀρχαιοτέρας διδασκαλίας διακρίνει ἐν τοῖς μυστηρίοις τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα καὶ τὰ ἐπουσιώδη » (Dyovuniotis 12).

(2) « Κατὰ ταῦτα πρὸς μεταβολὴν τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ δὲν εἶνε ἀναγκαία ἡ λειτουργία! Βεβαίως ἐν ἐκτάκτοις περιστάσεσι δύναται ἡ Ἐκκλησία νὰ δεχθῇ τὸ ἔγκυρον τῶν μυστηρίων, καίτοι κατὰ τὴν τέλεσιν τούτων, παρελείφθησαν αἱ τελεταὶ καὶ οἱ λόγοι (βάπτισμα ἀνάγκης) ἀλλὰ τοῦτο πάντοτε κατ' οἰκονομίαν » (Dyovuniotis, Δογματικὴ 51).

(3) Makarij 378.

(4) Germogen 11: „Такимъ именно способомъ [sacramentum conficiendum est], какой установленъ св. церковію"; Jastrebov 503: „Нужно, чтобы таинство совершено было..... по принятому въ церкви чинопослѣдованію"; Mesoloras 168: δέον...., ὅπως τελέσῃ [minister sacramenti] ἀκριβῶς τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας παραδεδομένον καὶ καθωρισμένον τύπον ».

(5) Andrutsos 310: « Τὰ μυστήρια δῆλα δὴ τελειοῦνται..... εὐθὺς ὡς τελέσθῃ ὑπὸ τοῦ λειτουργοῦ ἡ καθωρισμένη ἐκκλησιαστικὴ πρᾶξις »; Malinovsky 32: „Таинство дѣйствительно..... когда совершено правильно. Правильность же совершенія таинства заключается въ томъ, чтобы при совершеніи его въ точности соблюдены были предписываемыя церковію требованія относительно совершителя и образа совершенія таинства". Similiter 36 ss.

(6) Malinovsky 149.

sacramentali contra Andrutsos reicit, alibi eam ipse acceptare videtur [1]. Res forsitan *sic componi potest*, quod auctores illi dicere volunt, ad sacramenti veritatem ea omnia praestanda esse, quae ecclesia praescribit, quia necessaria sunt ex institutione Christi. Dyovuniotis autem mentem suam explicat, ubi Andrutsos sibi obicienti, quod secundum suam opinionem Christus et apostoli sacramentum ss. Eucharistiae non confecissent, utpote qui non totam s. Liturgiam recitabant, et affirmanti ecclesiam non posse ut validum declarare et accipere sacramentum, in quo non omnia ad illud perficiendum necessaria praestita sunt, respondet. Sustinet necessario esse exhibenda omnia quae ecclesia praescribit, sed ecclesiam diversis temporibus diversos ritus praescripsisse, eamque solam praescriptiones tales mutare posse, et ab eius iudicio dependere, utrum aliquod sacramentum, in quo praescriptiones tales omnes non observatae fuerint, in casu necessitatis et ob graves causas nihilominus ut validum agnosci possit [2].

§ 3. — Sacramentorum ecclesiae Christi a sacramentis V. Legis et a sacramentalibus distinctio necnon variae divisiones.

19. — Theologi Orientis separati sub sacramentis intelligunt per se sacramenta ecclesiae Christi seu N. Legis. Plerique ex iis tamen etiam de *sacrametis Vet. Legis* loquuntur [3]. Communiter duo tantum sacramenta V. T. indicant, circum-

(1) « Κακῶς θεωροῦσί τινες καὶ καταριθμοῦσιν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς σημείοις τῶν μυστηρίων πάντα σχεδὸν τὰ ὑποπίπτοντα εἰς τὰς αἰσθήσεις· οὕτω π. χ. ἐν τῷ γάμῳ τοὺς δακτυλίους, τοὺς στεφάνους, τὸν οἶνον, τὸ Ἠσαΐα χόρευε, ἐν τῷ εὐχελαίῳ τοὺς ἑπτὰ ἱερεῖς, τὰ ἑπτὰ εὐαγγέλια καὶ τοὺς ἑπτὰ ἀποστόλους, καὶ ἐν τῷ βαπτίσματι τὴν κολυμβήθραν » (Dyovuniotis 12, adn. 3). « Δῆλον ὅτι αἰσθητὰ σημεῖα ἐν τοῖς μυστηρίοις καλοῦνται αἱ τελεταὶ ἐκεῖναι καὶ λέξεις, αἵτινες ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων ἱδρυθεῖσαι εἶνε ἀπολύτως ἀναγκαῖαι πρὸς τέλεσιν τῶν μυστηρίων καὶ μετάδοσιν δι' αὐτῶν τῆς θείας χάριτος » (Idem 13).

(2) « Ἡ ἐκκλησία ὁρίσασα τὰς τελετὰς τῶν μυστηρίων ἔν τε τῇ ἀρχαιοτέρᾳ καὶ νεωτέρᾳ ἐποχῇ ὑποχρεοῖ πάντας νὰ τελῶσι τὰ μυστήρια συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις αὐτῆς, αὐτὴ μόνη ἔχουσα τὸ δικαίωμα τῆς τοιαύτης μεταβολῆς..... Ἐκ τῶν ἀνωτέρῳ γίνεται δῆλον ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ κ. Ἀνδρούτσου, “ ἡ τέλεσις τῆς ἐξωτερικῆς πράξεως τῆς ἀποτελουμένης ἐξ αἰσθητοῦ τινος, ἐκ λόγων ἅμα καὶ ἐκ τελετῶν ἐκκλησιαστικῶς καθιερωμένων παραλειπομένη δὲν καθιστᾷ τὸ μυστήριον ἄκυρον „ δὲν εἶνε ὀρθή » (Dyovuniotis, Ὀφειλομένη 126).

(3) Cf. e. gr. Gabriel Severus 97; Gorsky 237; Plato 73; Lebe-

cisionem nimirum et pascha seu agnum paschalem; quae, aiunt, figura erant duorum praecipuorum sacramentorum christianorum, baptismi scilicet et ss. Eucharistiae(1). Aliqui tamen complura enumerant: sic LEBEDINSKY ad duo modo nominata sacramenta adiungit adhuc consecrationem summi pontificis, panes propositionis et varios purificationis ritus, quae omnia sacramenta V. Legis ordinaria appellat; insuper autem ut sacramenta extraordinaria assignat transitum maris rubri, manna in deserto, aquam ex petra eductam (2). Etiam haec sacramenta a Deo instituta esse dicunt (3); ceterum autem vix non omnes ea a sacramentis N. Legis *essentialiter distingui* docent. DYOVUNIOTIS opinionem de omnimoda aequalitate sacramentorum V. et Novae Legis, quam secundum ipsum fere omnes protestantes et aliqui catholici tenent, plane absonam habet(4). Ipse et JASTREBOV adducunt *diversas sententias scholasticorum* catholicorum de differentia sacramentorum V. et N. Legis. Iuxta Jastrebov omnes quidem scholastici concedebant sacramenta V. Testamenti gratiam proprie non causasse, de modo autem efficientiae eorum inter sese disputabant. Alii cum Petro Lombardo nullum omnino nexum fuisse inter signa externa illorum sacramentorum et gratiam affirmabant et iustificationem soli fidei subiectivae ea recipientium attribuebant; alii cum Hugone a s. Victore signa illa efficaciter dispositionem ad iustificationem necessariam causasse putabant(5). DYOVUNIOTIS scribit secundum Petrum Lombardum (quem, ait, sequitur Eugenius IV. in Decreto pro Armenis) sacramenta Antiqui Foederis gratiam solummodo praefigurasse et praenuntiasse, secundum alios scholasticos causasse iustificationem mere externam; quam ultimam opinionem reicit (6).

DINSKY 466 (apud JUGIE 10); ANDRUTSOS 295; DYOVUNIOTIS 15, adnot. 1; KONTONIS 84; IGNATIJ 86; JASTREBOV 484; alios.

(1) GORSKY l. c.; PLATO l. c.; KONTONIS l. c.

(2) LEBEDINSKY 466 (apud JUGIE 10).

(3) GABRIEL SEVERUS 97: « ἅπερ καὶ παρὰ Θεοῦ νομοθέτηται »; ANDRUTSOS 296: « συνεστάθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ».

(4) « Ἀτοπωτάτη δ' εἶνε ἡ γνώμη δυτικῶν τινων καὶ πάντων σχεδὸν τῶν διαμαρτυρομένων, τῶν μὴ εὑρισκόντων διαφορὰν μεταξὺ τῶν μυστηρίων τῆς παλαιᾶς καὶ καινῆς Διαθήκης » (DYOVUNIOTIS 16, adn. 1).

(5) JASTREBOV 484 ss.

(6) DYOVUNIOTIS 16, adn. 1.

20. — Dyovuniotis ipse igitur potius sententiae favet, secundum quam sacramenta N. Legis gratiam vere causant, quam sacramenta V. Legis ut *mera signa futurorum* solum praenuntiabant (1); plane similiter loquitur etiam Kontonis (2). Secundum Gorsky autem sacramenta illa erant re vera media efficacia *ad fidem excitandam* vel confirmandam (3). Alii auctores orthodoxi rem data opera non tractant, sed aut mera enumeratione sententiarum theologiae scholasticae contenti sunt, ut Jastrebov (4); aut solum dicunt protestantium de sacramentis conceptum iam inde falsum esse, quod sic nullum inter V. et N. Testamenti sacramenta discrimen esset, ut Malinovsky (5); aut in genere affirmant sacramenta ecclesiae Christi alio sensu sacramenta esse quam illa vetera, ut Ignatij (6). Quam differentiam Gabriel Severus ita exaggerat, ut dicat sacramenta V. Foederis homines nullo modo beatos fecisse neque quid ad salutem animae, sed corporis solius, contulisse (7). E contra Lebedinsky in oppositione ad omnes alios theologos orthodoxos sacramenta V. Legis *aequali* omnino *gradu* ponere videtur ac sacramenta N. Legis. Nam sub definitione generali sacramenti « ritus divinitus institutus, quo gratia significatur simul et confertur » sacramenta vetera quoque comprehendit, additque ea non solum umbras fuisse, sed etiam causas, abrogataque esse non ob inutilitatem, sed solum propter adventum corporis Christi (8). Sententiam plane singularem proponit S. Troickij, qui censet non solum apud judaeos in V. Testamento, sed apud paganos ipsos aliquod veri nominis sacramentum (matrimonium) extitisse (9).

(1) « ἅτινα εἶνε ἁπλῶς σημεῖα τῆς χάριτος παριστῶντα καὶ προαναγγέλλοντα, μὴ μεταδίδοντα ὅμως ταύτην » (Dyovuniotis 16).

(2) « καίτοι γὰρ τὰ τοῦ παλαιοῦ νόμου μυστήρια ἦσαν σημεῖα δικαιοσύνης..... οὐ μὲν ἦσαν ποιητικὰ τῆς σωτηριώδους χάριτος, ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα ὄντα..... καὶ τύποι καὶ εἰκόνες τῶν μελλόντων γενόμενα » (Kontonis 84).

(3) « Inde constat, pascha medium gratiae fuisse, quo Deus ad fidem vel excitandam vel confirmandam utebatur » (Gorsky 239).

(4) Jastrebov l. c.

(5) Malinovsky 10.

(6) Ignatij 86.

(7) « ἀλλ' οὐ μακαρίους ἐποίουν τοὺς αὐτοῖς χρωμένους· καὶ γὰρ ἡ Περιτομὴ οὐδὲν πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς ἐλευθερίαν ἐλυσιτέλει » Gabriel Severus 97).

(8) Lebedinsky 454 (apud Jugie 10).

(9) S. Troickij, *Бракъ и Церковь* (*Putj* 1928, N. 11, pp. 31-58).

21. — Doctrina catholica a sacramentis distinguit *sacramentalia* seu signa quaedam sensibilia et sacra ab ecclesia instituta vel recognita, ad quosdam effectus spirituales et temporales producendos destinata. Etiam Orientales separati *ritus* huiusmodi *sacramentis similes* agnoscunt et complures theologi eorum de iis data opera tractant [1]. Quos aliqui cum Germogen, Ignatij et Malinovsky nomine generico « ceteri ritus sacri », « sacri (arcani) ritus » vel simpliciter « ritus » appellant [2]. Sed Malinovsky statim ipse merito animadvertit etiam sacramenta esse sacros ritus [3]. Quare accuratius alii sacramentalia definiunt ut ritus sacros ab ecclesia institutos [4]. Sane, clarius adhuc indoles sacramentalium monstraretur, si in definitione etiam modi efficaciae horum rituum, quem a ratione operandi sacramentorum differre omnes theologi dissidentes concedunt (ut infra videbimus), mentio fieret: et hoc tanto magis, quia aliqui auctores, ut Germogen et Smirnov, quaedam sacramentalia Dei institutioni adscribere videntur [5]. Omnes theologi dicunt ritus huiusmodi in ecclesia multiplices esse. Aliqui principalia sacramentalia solummodo enumerant, quin ea in certas classes vel species dividant. Sic Mesoloras loquitur de benedictione aquae, caerimoniis exsequiarum, precibus ecclesiasticis [6]; Smirnov adducit benedictionem panum, frumenti, vini, olei, aquae, domuum; et addit

(1) Cf. Mesoloras I, 139; Andrutsos 317; Dyovuniotis 35; Smirnov 232; Ignatij 38; Malinovsky 54; alios.

(2) Germogen 8: „Прочія священнодѣйствія"; Ignatij 38: „священнодѣйствія, но не таинства"; Andrutsos 317: « μυστηριώδεις τελεταί »; Malinovsky 53: „называются обрядами".

(3) Malinovsky 54..

(4) « πᾶσαι καθόλου αἱ ἱεραὶ τελεταὶ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, δι' ὧν αὕτη μεταδίδωσι μυστηριωδῶς τοῖς τούτων μετέχουσι τὴν θείαν χάριν » (Mesoloras 139); « ἐκεῖνα μὲν [sacramenta] ἱδρύθησαν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων, ταῦτα δὲ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας » (Dyovuniotis 35, adn. 1); „установленные въ Церкви для выраженія вѣры и благочестивыхъ стремленій души„ (Smirnov 232).

(5) Germogen 8: „Ни Священное Писаніе, ни Священное Преданіе, ни исторія ясно не указываютъ намъ: Самъ ли Христосъ установилъ ихъ, или Его апостолы, или такъ называемые мужи апостольскіе"; Smirnov 233: „обряды же не всѣ имѣютъ божественное установленіе„. Malinovsky (54) censet aliqua sacramentalia ab apostolis instituta fuisse.

(6) Mesoloras 139.

etiam ieiunia ecclesiastica (1); Malinovsky commemorat aspersionem aquâ et impositiones manuum in cantu officii ecclesiastici et in sacris caerimoniis usitatas, necnon tonsuram monachalem (2). Alii autem distinctius *singulas sacramentalium species* assignant. Dyovuniotis ea dividit in exorcismos, per quos spiritus maligni repelluntur, in benedictiones, quibus gratia divina aliaque bona conciliantur, in consecrationes, quibus res aliqua usui sacro dedicatur (3). Andrutsos duas solummodo species indicat: benedictiones et consecrationes, ad quas ultimas exorcismos reducit (4).

22. — Hi duo theologi modo nominati etiam fere unici sunt, qui de *fundamento dogmatico* sacramentalium vel potius de fundamento dogmatico potestatis ecclesiae ad sacramentalia instituenda verbum faciunt. Habetur autem tale fundamentum in s. Scriptura et in traditione, quatenus hi fontes hinc de malignorum spirituum infestationibus loquuntur, inde ecclesiae potestatem spiritus nequam repellendi resque et personas benedicendi attribuunt. Adducunt ex s. Scriptura Rom $8^{21},^{22}$; Mt 7^{22}; 10^{8}; Mc 3^{22}; 9^{37}; 16^{17}; 1 Tim 4^{4}; ex traditione Just., Apol. I, 61; 65; Tertull. De bapt. 7; De cor. milit. 3, 4; Basil. De Spir. Sancto 67 (5). Aliqui theologi quaerunt etiam de efficacia huiusmodi sacrorum rituum. Ignatij in quodam loco scribit eos « nihil supernaturalis continere » (6); inde sequeretur sacramentalia proprie nullam gratiam communicare. Communiter tamen tenent cum Andrutsos sacramentalia *non esse mera signa seu symbola* (7). Dicunt tamen cum Malinovsky et Katansky in sacramentalibus non esse

(1) Smirnov 232 ss.

(2) Malinovsky 54.

(3) « Δύνανται νὰ διακριτῶσιν 1) εἰς ἐξορκισμούς, 2) εὐλογίας, 3) καθιερώσεις. Καὶ ὁ μὲν ἐξορκισμὸς σκοπεῖ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν πονηρῶν πνευμάτων, ἡ δὲ εὐλογία τὴν παροχὴν τῆς θείας χάριτος καὶ καθόλου ἀγαθῶν, καὶ ἡ καθιέρωσις τὴν καθιέρωσιν ἀντικειμένου τινὸς εἰς χρῆσιν ἀπολειστικῶς ἱεροτελεστικήν » (Dyovuniotis 35, adn. 1).

(4) Andrutsos 317 ss.

(5) Andrutsos et Dyovuniotis ll. cc.

(6) „Но въ нихъ только то и есть, что видите: храмъ, вода, хлѣбы преестественнаго ничего нѣтъ“ (Ignatij 38).

(7) « οὔτε εἶνε πάλιν ψιλὰ μόνον σύμβολα ἀληθειῶν τινων » (Andrutsos 318).

illum strictum et necessarium nexum inter signum visibile et gratiam, qui habetur in sacramentis (¹); inde cum eodem Malinovsky et Katansky necnon cum Andrutsos et Germogen concludunt gratiam per sacramentalia non necessario et infallibiliter recipi (²). Quare Smirnov et Andrutsos scribunt efficaciam sacramentalium potius in internis dispositionibus ea recipientium fundari (³).

23. — Hisce iam aliquatenus indicatur, in quo sit secundum theologos dissidentes propria differentia inter sacramenta et sacramentalia. Sacramentalia scilicet *non a Christo* ipso, sed ab ecclesia instituta sunt, in iis *non adest* ille *strictus et necessarius nexus* inter signum visibile et gratiam sicuti in sacramentis; quare gratiam neque necessario *neque infallibiliter* communicant et efficacia eorum potius *in dispositionibus* recipientium fundatur. Ad quas differentias Katansky, Malinovsky et Jastrebov duas adhuc addunt: sacramenta sunt solummodo septem, sacramentalia multa; sacramentorum unumquodque determinatam et sibi propriam gratiam causat (⁴). Principale tamen discrimen bene assignat Dyovuniotis: sacramenta gratiam causant ex opere operato, sacramentalia eam efficiunt ex opere operantis (⁵). Verum est auctores antiquiores aliquando sacramenta et sacramentalia simul enumerasse et quasi in eadem linea posuisse; ex quibus Jugie citat monachum Job et Joasaph Ephesinum (⁶). At id tempore fiebat, quo nondum conceptus et doctrina sacramentorum

(¹) Malinovsky 55: „въ нихъ нѣтъ такой связи между видимою и невидимою сторонами"; Katansky 10, adn. 3: „благодать не соединена съ ними необходимо".

(²) Malinovsky 55: „съ обрядами не соединяется необходимо сообщеніе даровъ милости Божіей или благословенія Божія"; Andrutsos 318: « οὔτε ἐξ ἀνάγκης ὡς τὰ μυστήρια »; Germogen 9: „Вы выслушали всенощное бдѣніе. Я спрашиваю васъ: какую благодать вы вынесли отъ всенощнаго бдѣнія — и вы не дадите отвѣта на мой вопросъ, по незнанію — какъ отвѣтить" Cf. Katansky l. c.

(³) Smirnov 233: „все свое значеніе получаютъ отъ внутренняго одушевленія лицъ пользующихся ими": Andrutsos 318: « ἠρτημέναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς δεκτικότητος καὶ τῆς πίστεως τῶν κοινωνούντων ».

(⁴) Katansky 10, adn. 3; Malinovsky 54 ss.; Jastrebov 490.

(⁵) « Κατὰ τοῦτο ἰδίᾳ διακρίνονται τὰ μυστήρια τῶν μυστηριοειδῶν τελετῶν, καθ' ὅσον δῆλα δὴ ἐκεῖνα μὲν ἐνεργοῦσιν ex opere operato, ταῦτα δ' ουχί » (Dyovuniotis 35, adn. 1).

(⁶) Jugie 18 ss.; 20, adn. 2).

plene dilucidata erant. Certe a sententia communi theologiae Orientis separati omnino recedit hierom. Tarasij, qui distinctionem inter sacramenta et sacramentalia inventioni scholasticorum attribuit, ex nisu eorum omnia in systema aliquod redigendi provenienti. Cui opinioni etiam metrop. Antonij (Chrapovickij) assentiri videtur, utpote qui librum TARASIJ nuperrime denuo editum approbavit ([1]).

24. — Ipsa sacramenta N. Legis proprie dicta theologi Orientis separati non omnia inter se aequalia esse censent, sed *variis modis* ea *dividunt*. Divisio praecipua est in sacramenta *necessaria* et *non necessaria*. Qua in re tamen non omnium est eadem sententia, vel saltem non idem modus loquendi. Plerique cum METROPHANE KRITOPULOS, GABRIELE SEVERO, EVSEBIJ, NEOKOSMOS, CHRISTODULOS, DAMALAS duplicem classem distinguunt: necessaria et non necessaria seu utilia; ad necessaria alii ex eis baptismum, ss. Eucharistiam, paenitentiam adnumerant, alii adhuc confirmationem seu chrisma adiungunt ([2]). Eadem distinctio apud alios quoque auctores antiquiores, puta apud S. LEBEDINSKY ([3]), occurrit. Alii triplicem divisionem praeferunt, scilicet in sacramenta *communissima*, *communia* et *particularia*, vel in sacramenta principalia vel eximia, sacramenta ab omnibus suscipienda et sacramenta libera seu pro aliquibus tantum secundam eorum necessitates destinata. Ad primam classem communiter baptisma et ss. Eucharistiam recensent, ad secundam confirmationem et paenitentiam, ad tertiam ordinem, matrimonium, s. infirmorum unctionem. Sic post monachum Job ([4]), e. gr. MESOLORAS, PLATO, CONSTANTINUS OECONOMUS ([5]). Rationem

([1]) TARASIJ 175 ss.; 180 ss.

([2]) *Confessio* METROPH., KRITOPUL. Cap. 5: « Παρὰ ταῦτα δὲ τὰ τρία ἀναγκαῖα μυστήρια εἰσὶ καί τινες τελεταὶ μυστικαὶ μυστήρια κἀκεῖναι ὁμωνύμως καλούμεναι » (KIMMEL II, 93; MICHALCESCU, Θησαυρός 214; MESOLORAS I, 314); GABRIEL SEVERUS 102: « Τῶν μυστηρίων τὰ μέν εἰσιν ἀναγκαῖα, τὰ δὲ χρήσιμα »; EUSEBIJ 7: „Не каждое таинство непосредственно необходимо для каждаго члена Церкви"; NEOKOSMOS 298: « τὸ βάπτισμα, τὸ ἅγιον χρίσμα, ἡ ἐξομολόγησις καὶ ἡ μετάληψις εἶναι ἀναγκαῖαι καὶ ἀπαιτοῦνται δι' ὅλους ». Similiter CHRISTODULOS 393; DAMALAS, Κατήχησις 86.

([3]) LEBEDINSKY 474 (apud JUGIE 30).

([4]) JUGIE 26.

([5]) MESOLORAS 152: « Τὸ μὲν βάπτισμα καὶ ἡ θεῖα Εὐχαριστία καλοῦνται κύρια καὶ ἐξαίρετα, τὸ δὲ Χρίσμα, ἡ Μετάνοια καὶ τὸ Εὐχέλαιον κοινὰ πᾶσι

distinctionis sacramentorum in necessaria et non necessaria petunt partim ex natura singulorum sacramentorum, partim ex s. Scriptura. Baptismus, confirmatio. ss. Eucharistia, paenitentia necessaria sunt, aiunt, « ob suam indolem » (1); et quia « ad gravissima spiritualis vitae momenta sanctificanda destinata sunt » (2). Ex iis baptismus et ss. Eucharistia maiorem adhuc necessitatem habent, quia per primum sacramentum « homo ecclesiam ingreditur, per secundum cum Salvatore intime unitur » (3). Ex s. Scriptura autem adducunt Mc 16^{16} pro necessitate baptismi, 1 Io $2^{20,27}$ pro necessitate chrismatis, Mt 4^{17} pro paenitentia, Io 6^{54} pro ss. Eucharistia (4).

25. — Attamen non desunt, qui *huiusmodi distinctionem* sacramentorum in necessaria et non necessaria *reiciunt*. Hieromon. Takasij eam censet singularem, in superficiali et nimis formali conceptu salutis fundatam, parum intelligibilem et superfluam (5). Dyovuniotis scribit divisionem talem rectam non esse, quia omnia sacramenta sunt necessaria (6). Etiam Germogen simpliciter et sine distinctione affirmat « omnia sacramenta inconditionate omnibus nobis necessaria esse ad salutem » (7). Immo ex iis quoque auctoribus, qui alioquin

---

τοῖς πιστοῖς, ἡ δὲ Ἱερωσυνη καὶ ὁ Γάμος προαιρετικά »; Plato 76: « Τὰ κύρια καὶ ἐξαίρετα τῆς νέας διαθήκης μυστήρια εἶναι τὸ βάπτισμα καὶ ἡ εὐχαριστία. Ἐκ τῶν λοιπῶν τὸ χρίσμα καὶ ἡ ἐξομολόγησις λαμβάνονται παρὰ πάντων τῶν Χριστιανῶν ὡς μυστήρια, ἡ ἱερωσύνη, ὅμως ὁ γάμος καὶ τὸ εὐχέλαιον δὲν ὑποχρεοῦσιν ὅλους Χριστιανούς ». Plane similiter K. Oikonomos 62.

(1) « ἕνεκα τῆς φύσεως αὐτῶν » (Damalas l. c. 86).

(2) « ὡς ἁγιάζοντα τὰς οὐσιωδεστέρας ἐποχὰς τοῦ πνευματικοῦ βίου » (Neokosmos 298).

(3) « ἡ μὲν πρώτη [τελετή] πρὸς εἰσαγωγὴν τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἡ δὲ δευτέρα πρὸς σωτηρίαν καὶ ἕνωσιν αὐτῶν μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ ἱδρυτοῦ αὐτῆς » (Mesoloras 151).

(4) Neokosmos 298.

(5) „странное дѣленіе на тайны потребонужныя и потребныя ко спасенію. Подобное дѣленіе только и возможно при формальной точкѣ зрѣнія на наше спасеніе..... Малопонятность и сбивчивость такого дѣленія..... " Tarasij 179 ss.

(6) « Ἡ συνήθης ἄρα διάκρισις τῶν μυστηρίων εἰς ὑποχρεωτικὰ καὶ προαιρετικά, ἀναγκαῖα καὶ μή, δὲν εἶνε ὀρθή. διότι πάντα τὰ μυστήρια εἶνε ὑποχρεωτικά » (Dyovuniotis 23, adn. 3).

(7) „они безусловно необходимы всѣмъ намъ для полученія вѣчной, блаженной жизни " (Germogen 3).

duplicem illam vel triplicem distinctionem inter sacramenta modo (n. 24) commemoratam admittunt, quidam alibi ita loquuntur acsi omnia sacramenta necessaria esse censerent. Sic e. gr. Makarij et Plotnikov sectarios russos (раскольники), Mesoloras autem protestantes arguunt, quod duo solum sacramenta necessaria reputant (1); et idem Mesoloras aliquo in loco simpliciter affirmat omnia sacramenta ad salutem necessaria esse (2). Duas autem adducit rationes necessitatis huiusmodi: quia a Deo instituta sunt, quia sunt media gratiae ad salutem (3). Ignatij vero necessitatem hanc inde deducit, quod sacramenta hominem purificant, qua purificatione omnes indigent (4). Sed praecise ex hoc modo argumentandi iam concludere licet, quo sensu theologi illi omnia sacramenta necessaria esse affirmant. Dicendum est scilicet cum Evsebij sacramenta omnia necessaria esse non quidem singulis fidelibus, sed toti ecclesiae (5); vel cum Andrutsos unumquodque sacramentum necessarium esse cuique fideli, si huiusmodi medicina indiget (6); vel tandem cum Dyovuniotis sacramenta esse necessaria quatenus necessaria est gratia divina, cuius sunt unicum medium (7).

26. — Praeter hanc divisionem principalem inter sacramenta necessaria et non necessaria aliae quoque divisiones apud theologos separatos occurrunt. Divisionem ab aliquibus factam inter sacramenta *instituta* alia a *Christo*, alia ab *apo-*

(1) Makarij Богословіе 315; Plotnikov 222; Mesoloras 159.

(2) « ἅτινα πάντα σεβάσμια, ἀληθῆ καὶ ἀναγκαῖα πρὸς σωτηρίαν τῶν πιστῶν θεωροῦμεν » (Mesoloras 152).

(3) « οὐ μόνον διότι αὐτὸς ὁ Θεός..... ταῦτα ἐνετείλατο, ἀλλὰ καὶ διότι εἶνε μέσα, ὄργανα, ἐνέχοντα καὶ μεταδίδοντα τὴν θείαν χάριν, ἐπικυροῦντα δὲ καὶ ἐπισφραγίζοντα τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου » (Mesoloras 141).

(4) Ignatij 56 ss.

(5) „Не каждое таинство непосредственно необходимо для каждаго члена Церкви, чтобы получить ему спасеніе; но въ цѣлой Церкви Христовой, какъ единомъ тѣлѣ, всѣ таинства необходимы" (Evsebij 7).

(6) « Εὐνόητον ὅμως ὅτι πᾶς πιστὸς δὲν εἶνε ὑπόχρεως νὰ κοινωνῇ τῶν μυστηρίων πάντων, ἀλλὰ κατὰ τὰς προσωπικὰς αὐτοῦ σχέσεις ὀφείλει νὰ προσέρχηται εἰς τὸ μυστήριον τὸ ἐνδεικνύμενον ὡς φάρμακον τῆς ἐν ᾗ εὑρίσκεται θέσεως » (Andrutsos 299).

(7) « Ἡ διὰ τῶν μυστηρίων μεταδιδομένη χάρις εἶνε ἀπολύτως ἀναγκαία πρὸς σωτηρίαν. Ὁ μὴ μετέχων ἄρα τῶν μυστηρίων καὶ μάλιστα ἐκ περιφρονήσεως ἢ ἀσυγγνώστου ὀλιγωρίας στερεῖται τῆς σωτηρίας » (Dyovuniotis 23).

stolis Malinovsky cum aliis explicite reicit (1). Distinctionem inter sacramentum naturae ex una et sacramenta supernaturalia ex alia parte non cognoscit theologia orientalis (2); Gabriel Severus tamen praeter sacramenta christiana et sacramenta iudaica commemorat etiam sacramenta gentilium, quae tamen neque vera neque utilia fuisse dicit (3). Neque divisio inter sacramenta *vivorum* et *mortuorum* expressis verbis apud illos theologos invenitur, quam tamen multi aequivalenter affirmant (4). Complures theologi dissidentes dividunt sacramenta in *iterabilia* et non *iterabilia* (5). Non tamen omnes eodem modo quaestioni respondent, quaenam proprie sacramenta iterari non possint; quam quaestionem, utpote cum doctrina theologiae Orientis separati circa characterem sacramentalem cohaerentem, inferius adhuc tangemus. Satis frequens est apud theologos orthodoxos divisio sacramentorum secundum eorum *excellentiam*. Plerique cum *Confessione orthodoxa* Petri Mogilae, Mesoloras, Plato, Andrutsos principalia et excellentiora sacramenta habent baptismum et ss. Eucharistiam, inter quae iterum ss. Eucharistia magis eximia est (6). Aliqui tamen, ut Ignatij et Silvester, videntur primum locum assignare sacramento ordinis, utpote per quod ministri omnium aliorum sacramentorum consecrentur (7). Antiquiores

(1) „Нельзя признавать правильнымъ раздѣленіе таинствъ на учрежденныя Самимъ І. Христомъ и на установленныя апостолами“ (Malinovsky 17).

(2) Jugie 9.

(3) « οὔτε γὰρ ἦσαν ἀληθῆ, οὔτε μὴν λυσιτελεῖ τοῖς ἐνεργοῦσιν » (Gabriel Severus 97).

(4) Jugie 43, adnot. 1.

(5) Sic post monachum Job ex recentioribus Antonij 218 („неповторяемыя и повторяемыя“); Andrutsos 313 (« ἐπαναλαμβανόμενα καὶ μή »); Dyovuniotis 54, adn. 1; et alii.

(6) *Conf. orthodoxa*, P. I, qu. 106: « Hoc sacramentum [ss. Eucharistiae] praecellit aliis et magis conducit saluti animae nostrae. In hoc enim sacramento omnis gratia et bonitas Christi fidelibus manifestatur et praesentatur » (Malvy-Viller 60; Kimmel I, 178; Michalcescu, Θησαυρός 71; Mesoloras I, 427); Mesoloras 152: « τὸ μὲν βάπτισμα καὶ ἡ θεία Εὐχαριστία καλοῦνται κύρια καὶ ἐξαίρετα »; Plato 76: « Τὰ κύρια καὶ ἐξαίρετα τῆς νέας διαθήκης μυστήρια εἶναι τὸ βάπτισμα καὶ ἡ εὐχαριστία »; Andrutsos 313: « Ἐκ τῶν μυστηρίων ἐξέχουσι τὸ βάπτισμα καὶ ἡ εὐχαριστία ἀποτελοῦντα τὰ κυριώτατα τῶν μυστηρίων ».

(7) Ignatij 60: „въ порядкѣ дѣйствій, въ порядкѣ происхожденія и совершенія Таинствъ первое изъ Таинствъ есть Священство“; Silvester 322:

theologi multas alias adhuc divisiones proponebant, aliquando satis artificiales, inter quas celebritatem quandam nacta est divisio in tres triades, iam in Ps.-Dionysio Areopagita fundata (1); quae tamen apud recentiores theologos non amplius occurrunt (2).

§ 4. — Institutionis et existentiae sacramentorum in ecclesia demonstratio.

27. — Fere omnes theologi Orientis separati, etiam ii, qui alioquin realem progressum dogmatum negare videntur, facile concedunt doctrinam de sacramentis decursu temporis *evolutionem quandam* subiisse. Quare communiter cum Malinovsky, Katansky, Silvester conceptum quidem de sacramentis ut visibilibus signis gratiae et fidem in singula sacramenta semper in persuasione, vel, ut aliqui ex eis dicere malunt, in « conscientia » ecclesiae fuisse docent, sed dicunt tum terminologiam propriam posteriore tempore creatam fuisse, tum in re ipsa evolutionem quandam locum habuisse. Etenim paulatim tantum et longiore labore theologico singulae partes vel proprietates, conceptus sacramenti pressius determinabantur, singula sacramenta sub uno conceptu communi subsumebantur et ab aliis ritibus sacris similibus apprime distinguebantur (3). Secundum Katansky alia est quaestio, utrum in ecclesia inde ab initio aliqui sacri ritus ut propria et stricte dicta sacramenta, prout nunc a theologia definiuntur, existebant et agnoscebantur, alia, utrum iam in primis temporibus habebatur conceptus communis et clarus sacramenti in genere, omnes essentiales proprietates singulorum sacra-

„таинство священства по самому существу дѣла предваряетъ собою всѣ прочія таинства, потому что оно одно даетъ необходимыхъ для нихъ правоспособныхъ совершителей".

(1) Katansky 412 ss.

(2) Praecipuas divisiones sacramentorum a monacho Job propositas videre licet apud Jugie 26-29.

(3) Malinovsky 8: Понятіе о существѣ таинствъ, какъ такихъ священнодѣйствій, которыя подъ видимымъ какимъ либо образомъ душѣ вѣрующаго сообщаютъ невидимую благодать Божію, по своему содержанію есть понятіе богооткровенное, раскрывавшееся и учителями древней церкви. По обстоятельствамъ времени эта мысль въ позднѣйшее время..... получала

mentorum complectens seu accurata sacramenti definitio et determinata appellatio. Ad primam quaestionem affirmative, ad secundam negative respondendum est (1). Ad elaborationem clari et distincti conceptus et completae doctrinae de sacramentis complura saecula necessaria erant, et aliquae quaestiones demum hisce ultimis temporibus elucidatae sunt (2). K. concedit auctores occidentales, catholicos et protestantes, magis ad solutionem harum quaestionum contulisse quam theologos orthodoxos Russos (3). Niholominus putat Orientem orthodoxum magis aptum esse ad indagationes tales faciendas quam Occidentem, sive catholicum, sive protestantem, quia religiosa vita orthodoxiae omnes necessarias conditiones praebet ad conciliandam fidem cum scientia (4).

28. — Ex hisce principiis iam colligere licet, *qua ratione* theologi Orientis separati *ex fontibus revelationis*, ex s. Scriptura nimirum et ex traditione, *argumentum* pro institutione et existentia sacramentorum in ecclesia Christi instituunt. Paucissimi scilicet sunt, qui cum Antonii, Filaret, Megorski ex

только лишь болѣе точную формулу"; Katansky 11 ss.: „Между тѣмъ возможно представить, что такого способа обобщенія многихъ частныхъ мыслей въ одномъ общемъ понятіи и соотвѣтствующемъ этому понятію словѣ могло до извѣстнаго времени и не быть прежде, хотя и были всегда въ сознаніи Церкви всѣ частныя мысли и представленія о таинствахъ..... Для того, чтобы соединить всѣ семь священнодѣйствій подъ одно общее понятіе, для этого нужно исключительно сосредоточить свое вниманіе на нихъ однихъ и притомъ на всѣхъ, сравнить одни съ другими, взять то, что есть между ними сходнаго, и придать этому сходному одно названіе, которое бы и означало только это, а не другое"; Silvester 321 ss.: „этого рода церковныя священнодѣйствія въ христіанской древности не носили на себѣ наименованія таинствъ, а таковое, какъ условный техническій терминъ, получили только впослѣдствіи времени. Это обстоятельство..... нисколько не измѣняетъ существа дѣла, такъ какъ съ древне-церковнымъ вѣрованіемъ въ сіи священнодѣйствія..... всегда соединялось не иное, а то именно представленіе объ ихъ внутреннемъ возвышеннѣйшемъ смыслѣ и таинственно благодатномъ значеніи, какое впослѣдствіи стало характеризоваться означеннымъ условнымъ терминомъ". Similia innuuntur apud Andrutsos 312 ss.

(1) Katansky 13 ss.

(2) Idem 20 ss.

(3) Idem 22 ss.

(4) „Намъ кажется, что только православный востокъ можетъ отнестись со всею научною строгостью къ историческимъ даннымъ касающимся разсматриваемаго предмета, безъ ущерба для вѣры въ таинства, ничего не

ipso vocabulo μυστήριον in N. T. occurrente argumentum concinnunt, maxime ex textu 1 Cor 4[1] (« Οὕτως ἡμᾶς λογιζέσθω ἄνθρωπος, ὡς ὑπηρέτας Χριστοῦ καὶ οἰκονόμους μυστηρίων Θεοῦ ») (1). Alii omnes concedunt innui quidem aut in hoc textu (2), aut in alio quodam (3) per vocabulum μυστήριον etiam sacramentum proprie et stricte dictum; ceterum autem cum Gorsky, Malinovsky, Katansky et aliis confitentur *in s. Scriptura* N. T. *non* inveniri terminum vel *vocabulum determinatum*, quod conceptum sacramenti ecclesiae stricte dicti significaret (4). Sed non solum distincta et determinata terminologia sacramentalis in s. Scriptura non invenitur, sed neque doctrina de sacramentis ipsa ibi satis evolvitur certisque formulis describitur (5). Ratio generalis, quae pro aliis quoque dogmatibus valet, in eo invenitur quod hagiographi theologos non agebant neque compendium aliquod theologiae dogmaticae pro-

---

скрывая и не допуская очевидныхъ натяжекъ, подобно римскому западу, и въ тоже время не доходя до отверженія седмеричнаго числа таинствъ, подобно протестантамъ. Можетъ онъ это сдѣлать, благодаря началу религіозной своей жизни — православію, которое заключаетъ въ себѣ всѣ условія для примиренія требованій вѣры съ требованіями науки" (Katansky 8).

(1) Antonij 216: „Посему-то ап. Павелъ именуетъ таинства Божіими (1 Кор. 4, 1)"; Filaret, *Богословіе* 127: „то отселѣ видно, что подъ тайнами разумѣетъ онъ [Paulus] именно внѣшнія средства благодатнаго освященія употребляемыя строителями таинъ для спасенія вѣрующихъ"; Megorski 10: « Ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἀναγνωρίζει ἑπτὰ μυστήρια..... Διὸ ὁ ἅγιος Ἀπόστολος Παῦλος ἔγραψε περὶ ἑαυτοῦ καὶ τῶν λοιπῶν Ἀποστόλων· Οὕτως ἡμᾶς etc. ».

(2) Malinovsky 18; Jastrebov 482.

(3) Katansky 29, adn. 2 (de textu Eph. 5[23 ss.]).

(4) Gorsky 236: « Licet autem vox ista sacramentum in propria illa strictaque significatione in scriptura sacra non occurrat »: Malinovsky 23: „какъ не употребляется въ Писаніи и самое слово таинство — μυστήριον — въ приложеніи къ священнодѣйствіямъ, которыя принято нынѣ обозначать этимъ словомъ" (cf. etiam Malinovsky 4, adn. 1); Katansky 33: „Судя по всему этому, едва-ли справедливо видятъ нѣкоторые въ наименованіи апостоломъ себя самаго и другихъ Апостоловъ строителями таинъ Божіихъ указаніе именно на внѣшнія средства благодатнаго освященія, или на таинства въ тѣсномъ смыслѣ".

(5) „Въ св. Писаніи ученіе о таинствахъ, какъ и все догматическое ученіе, хотя несомнѣнно содержится, но безъ подробнаго и обстоятельнаго научнаго раскрытія и безъ точнаго формулированія" (Katansky 27). Similiter Dyovuniotis 19.

ponere in mente habuerunt [1]; ratio specialis pro doctrina de sacramentis inde petitur, quod neque occasionem neque necessitatem habuerunt fidelibus de indole sacramentorum disserendi [2].

29. — Communiter igitur docent theologi dissidentes cum Mesoloras, Andrutsos, Dyovuniotis, Malinovsky, Katansky s. *Scripturam N. T.* omnia et *singula* ecclesiae *sacramenta adducere vel commemorare* [3]; et quidem ut signa quaedam externa gratiam Dei communicantia [4]. Sed s. Scriptura non explicat, qualis sit nexus inter externum signum sacramentale et gratiam, quam illud communicat; immo hanc quaestionem proprie neque tangit [5]. Similiter proprietates omnibus sacramentis communes seu elementa eorum communia in unum conceptum nondum colligit [6]. Nihilominus in s. Scriptura omnia habentur, unde talis conceptus sacramenti universalis

(1) „на св. писателей нельзя смотрѣть., какъ на ученыхъ богослововъ; а потому нельзя требовать отъ нихъ обстоятельнаго раскрытія ихъ мыслей, систематическаго изложенія этихъ мыслей и выраженія ихъ въ краткихъ и точныхъ формулахъ" (Katansky l. c.): « τοῦτο ὅμως ἐξηγεῖται κάλλιστα ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἁγ. Γραφῆς μὴ οὔσης βιβλίου δογματικοῦ » (Dyovuniotis l. c.; « ἡ μὲν Ἀποκάλυψις δὲν ἐκφέρει τὰ δόγματα συστηματικῶς (Andrutsos 315).

(2) „Если же не называются въ писаніи таинствами миропомазаніе, священство и елеопомазаніе, то по той причинѣ, что апостолы не имѣли случая и повода называть ихъ именемъ таинствъ, какъ не назвали они таинствами крещеніе и евхаристію" (Jastrebov 488).

(3) Mesoloras 160: « Ἕκαστον δὲ τῶν ἑπτὰ τούτων μυστηρίων ἐρείδεται ἐπὶ ἰδίων ῥητῶν τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ δὴ τῆς Κ. Δ. »; Andrutsos 314: « τῶν μυστηρίων ἑκάστων φέρονται [in s. Scriptura] ἱκαναὶ ἐνδείξεις καὶ μαρτυρίαι »; Dyovuniotis 18: « Τοιαύτας τελετάς..... ἀναφέρει ἡ καινὴ Διαθήκη ἑπτά »; Malinovsky 25: „Въ Писаніи содержатся болѣе или менѣе ясныя свидѣтельства о всѣхъ семи таинствахъ"; Katansky 27: „Не считаемъ нужнымъ доказывать ту мысль..... что въ св. Писаніи содержатся свидѣтельства о всѣхъ семи таинствахъ".

(4) „св. Писаніе даетъ ясно понять, что каждое изъ семи священнодѣйствій, носящихъ нынѣ специальное наименованіе таинствъ, сообщаетъ особенные благодатные дары или особенную благодать" (Katansky 28). Cf. Malinovsky 25.

(5) „Не раскрываетъ подробно и не отвѣчаетъ прямо на то, какъ именно относится благодать, даруемая въ таинствѣ къ видимому элементу" (Katansky 28).

(6) „Св. Писаніе не соединяетъ существенныхъ чертъ, общихъ всѣмъ таинствамъ, въ одно отвлеченное понятіе таинства" (Idem 30).

efformari possit (1); quare concludendum est doctrinam de institutione, existentia et indole sacramentorum quoad substantiam suam in s. Scriptura contineri, sed ex formali sua parte nondum evolutam esse (2); et discrimen inter doctrinam hodie ab ecclesia propositam et doctrinam s. Scripturae non rem ipsam, sed modum eam proponendi tantum tangere (3).

30. — Quod *singulos textus N. T.* attinet, in quibusdam fere omnes theologi orthodoxi doctrinam vel mentionem de aliquo ex sacramentis ecclesiae inveniunt, de aliorum sensu inter sese dissentiunt; generatim tamen magis proni sunt locos Scripturae in quibus aut de sacris certis ritibus vel actionibus sermo occurrit aut vox μυστήριον adhibetur, de sacramentis stricto sensu interpretandi quam theologi catholici. De baptismo sermo est apud Io 3^{5} secundum Malinovsky et Jastrebov, apud Mt 28^{19} secundum Mesoloras et Dyovuniotis, apud Mc 16^{16} secundum Neokosmos et Katansky, apud 1 Cor 6^{11} et Eph 5^{25} secundum Malinovsky. De confirmatione intelligunt Act 8^{17} Mesoloras, Dyovuniotis, Malinovsky; Mesoloras insuper Act 19^{6} et Hebr 6^{2}; Neokosmos 1 Io $2^{20, 27}$. Ad promissionem ss. Eucharistiae apud Io $6^{51\text{ ss.}}$ provocant Malinovsky et Neokosmos, ad institutionem (Mt $26^{16\text{ ss.}}$ Mc $14^{22\text{ ss.}}$ Lc $22^{19\text{ ss.}}$; 1 Cor $11^{23\text{ ss}}$) Mesoloras et Dyovuniotis; 1 Cor $11^{23\text{ ss.}}$ adducit etiam Malinovsky, dum Katansky ad 1 Cor $10^{20\text{ ss.}}$ appellat. De paenitentia interpretantur Mt 16^{16}; Mt 18^{18}; Io $20^{21\text{ ss.}}$ Dyovuniotis, Malinovsky, Katansky et Jastrebov; textum Io 20^{21} adducit etiam Mesoloras, qui praeterea citat Mt 3^{6} et Act 19^{18}; Neokosmos autem Mt 4^{17}. Doctrinam vel mentionem sacramenti ordinis vident Dyovuniotis, Malinovsky, Katansky, Jastrebov apud 2 Tim 1^{6} et 1 Tim 4^{14}; dum Mesoloras placet praeterea provocare ad Act 6^{6}; 8^{17}; 13^{3}; 19^{6} et 1 Tim 5^{22}. Matrimonii sacramentum commemoratur apud Eph $5^{22\text{ ss.}}$ iuxta MESOLORAS, DYOVUNIOTIS, KATANSKY, MALINOVSKY; qui tres ultimi addunt

(1) „Это не значитъ того, что св. Писаніе не даетъ содержанія для такого понятія: оно его даетъ. Это понятіе содержитса въ Писаніи“ (KATANSKY l. c.).

(2) „Формальная сторона этого ученія представляется въ не завершенномъ еще видѣ — — [sed] всѣ составныя части для образованія общаго понятія таинства въ нынѣшнемъ его смыслѣ даны въ откровеніи“ (Idem 38).

(3) „Разность между ученіемъ откровенія и церкви о таинствахъ касается не содержанія этого ученія, а способа изложенія и выраженія ученія“ (MALINOVSKY 25).

adhuc textum 1 Cor 7^{14} et ^{39}. Pro extrema unctione omnes appellant ad Iac $5^{14\ 15}$ (1). *Neque* tamen affirmant *omnes* hosce *textus aequali certitudine* et claritate de respectivis sacramentis testari; MALINOVSKY enim concedit s. Scripturam de sacramentis ordinis et matrimonii minus aperte loqui, et KATANSKY censet apud Eph $5^{23\ ss.}$ sacramentum matrimonii solummodo indicari (2). Ex huiusmodi testimoniis inter sese collatis iuxta principia modo (nn. 28 et 29) exposita argumentum scripturisticum pro sacramentorum in ecclesia institutione et existentia proponunt. Quod argumentum ut melius et efficacius admittunt etiam aliqui ex eis theologis, qui alioquin rem ex ipso usu vocabuli μυστήριον et ex uno aliquo textu s. Scripturae N. T. demonstrari posse arbitrantur (3).

31. — *Melius* quam ex s. Scriptura sola, aiunt, institutio et existentia sacramentorum demonstrari potest *ex traditione*. Ad argumentum traditionis omnia ea applicant proportionaliter theologi orthodoxi, quae, iuxta supra exposita sive de evolutione dogmatis sacramentarii in genere (4) sive de modo, quo in specie s. Scriptura doctrinam de sacramentis tradit, (quatenus nimirum substantiam doctrinae quidem proponat, formalem tamen partem nondum perfecte evolvat), observant (5). Ut argumentum patristicum bene intelligatur et proponatur, oportet, secundum KATANSKY, IGNATIJ, DAMALAS, bene cognoscere *conditiones, in quibus Patres vivebant* et *causas*, ob quas, vel *occasiones*, in quibus scribebant. Pugna cum paganis iubebat omnia ea evitare, ex quibus ad similitudinem quandam doctrinae et praxis christianae cum superstitiosis ritibus et arcanis doctrinis paganorum concludi posset; ex alia parte ipsa commoratio christianorum inter paganos quandam assimilationem

(1) MESOLORAS 160 ss.; DYOVUNIOTIS 19: NEOKOSMOS 298; MALINOVSKY 6 ss.; KATANSKY 29 ss.; JASTREBOV 497.

(2) MALINOVSKY et KATANSKY ll. cc.

(3) Sic FILARET 128: „еще болѣе видно это изъ того, что откровеніе въ различныхъ мѣстахъ дѣйствительно говоритъ то о томъ, то о другомъ изъ таковыхъ видимыхъ средствъ благодатнаго освященія человѣка“.

(4) Vide num. 27, pag. 41, adn. 3.

(5) Vide num. 29, pag. 44 adn. 3 ss. Cf. etiam MALINOVSKY 27: „Древніе отцы и писатели только говорили, по разнымъ поводамъ, что въ церкви преподаются такія или иныя священнодѣйствія, но безъ исчисленія всѣхъ ихъ, упоминая то объ одномъ, то о двухъ, то о трехъ таинствахъ, въ зависимости отъ представлявшихся къ тому поводовъ“

in rebus mere externis, puta terminologia, quasi naturaliter secum ferebat. Ad pugnam contra paganos accessit lucta cum haereticis, hinc cum gnosticis, ritibus clandestinis abutentibus, inde cum manichaeis, materiam et res sensibiles ut mala spernentibus. Insuper tum conditiones imperii Romani, tum philosophia Platonis, tum, in Occidente saltem, lis de valore baptismatis extra ecclesiam collati, influxum quendam in modum quo doctrina de sacramentis a Patribus proponebatur, exercebant (1). Prae oculis habenda est etiam disciplina arcani primis saeculis in ecclesia vigens; et tandem ad generale illud principium, iam supra commemoratum (2), attendi debet, scilicet *neque s. Scripturam neque Patres* proprie *systema* aliquod *theologicum* proponere voluisse (3). Quae si considerantur, facile ex fontibus traditionis apparet Patres et scriptores ecclesiasticos inde iam a primis saeculis doctrinam de sacramentis sufficienter pro conditione temporum suorum exposuisse. Quare KATANSKY merito protestantes liberales vituperat, qui inde, quod doctrina haec in antiquitate christiana nondum perfecte evolvebatur, concludunt eam totam posteriore dumtaxat tempore in ecclesia introductam fuisse; et bene animadvertit simili ratione quemquam affirmare posse neque ipsam fidem in ss. Trinitatem et Christi Domini divinitatem primis saeculis in ecclesia fuisse (4).

32. — Quod nunc *singula Patrum* et scriptorum ecclesiasticorum *testimonia* attinet, observat KATANSKY ea non esse tam pauca, pro primis quoque tribus saeculis, sicuti volunt persuadere protestantes et sicuti, ait, posset apparere etiam ex quibusdam plus minusve superficialibus indagationibus aliquorum catholicorum (5). Generatim dicendum est Patres potissimum solum *testimonia s. Scripturae explicare* eorumque doctrinam a doctrina s. Scripturae tantum maiore copiositate

(1) KATANSKY 39 ss.; 51 ss.; 398 ss.

(2) Vide num. 29, pag. 44, adn. 3-6 et pag. 45, adn. 1-3.

(3) DAMALAS, Περὶ ἀρχῶν 159; IGNATIJ 13, 30.

(4) KATANSKY 5.

(5) „Въ твореніяхъ отцевъ, даже такого ранняго періода какъ періодъ первыхъ трехъ вѣковъ, не такъ мало находится данныхъ для ученія о таинствахъ, какъ стараются представить это протестанты, и какъ это кажется на основаніи болѣе или менѣе поверхностныхъ изслѣдованій даже римско-католическихъ богослововъ“ (KATANSKY 25).

differre [1]. Quoad methodum duplex modus procedendi apud Patres observatur: Aliqui sacramenta considerant potius sub formali respectu ingressus et plus minusve perfectae adhaesionis ad ecclesiam, alii magis sub respectu sanctificationis fidelium [2]. Si tandem Patres *Graeci* et *Latini* inter se comparantur, dicendum est iuxta KATANSKY Patres orientales profundiores et elevatiores esse, potius tamen de sacramentorum scopo et origine quam de sacramentis in se ipsis agere et magis quaestionibus speculativis occupari; Patres occidentales considerare potissimum sacramenta in se ipsis, in sua indole et compositione et quaestionibus practicis respondere; quare, ait, hi modo concipiendi nostro propinquiores sunt quam illi [3].

33. — Ceterum autem theologi Orientis separati in tractatibus suis de sacramentis in genere plerumque contenti sunt, ut affirment Patres fere omnes saltem duo vel tria sacramenta principalia commemorare, ex aliis autem unum de hoc, alium de illo sacramento mentionem facere, ita ut omnes simul sumpti certe doctrinam de sacramentis totam, licet ob temporis conditiones adhuc non plene evolutam proponant; *textus* autem *Patrum* ipsos *paucos solummodo* adducunt. Sic de sacramentis in genere, eorum origine et indole secundum MALINOVSKY agit Chrysostomus, Hom. 82, 4 in Matth; secundum FILARET Isidorus Pelusiota, Lib. 3. epist. 240, et Dion. Areopagita, De cael. hier. 3, 1; secundum ANDRUTSOS: Methodius, Tertullianus, Cyrillus Hierosolymitanus (quorum testimonia tamen non citat); de sacramento baptismi et ss. Eucharistiae secundum FILARET: Tertullianus, De bapt. 40; De corona milit 3; Adv. Marc 4, 34, Chrysostomus, Hom. in Act. Apost. 1, 7; Aug., De doctr. christ. 2, 3; De civit. Dei 10, 6; secundum ANDRUTSOS: Origenes (locum non citat), Chrysostomus, Hom. 85, 3 in Ioann., Cyrillus Alex., Comm. in Ioann. 3, 6; secundum MALINOVSKY: Cyrillus Hierosol., Catech. 3, 2; Greg. Naz., Sermo 40 de Bapt.; Gregorius Nyssenus, In bapt. Christi; Ioann. Damascenus, De fide

(1) [Doctrina de sacramentis traditur a Patribus] сравнительно съ св. Писаніемъ, съ гораздо большею рельефностью и обстоятельностью, хотя совершенно въ духѣ св. Писанія, такъ что отеческія разсужденія служатъ какъ бы обширнымъ и пространнымъ комментаріемъ въ краткихъ выраженіяхъ св. писателей объ этомъ предметѣ". (KATANSKY 39).

(2) Idem 402.

(3) Idem 401.

orth. IV, 9, 13; ad Chrysostomi Hom. 82, 4 in Matth. provocat etiam FIRMILIJAN ([1]). Inde iam apparet theologos illos Patrum testimonia potius per transennam tantum et illustrationis gratia adducere; neque textus allatos ulterius explicant.

34. — E contra *totam doctrinam patristicam, pro primis tribus saeculis* saltem, bene elucidavit KATANSKY. Conclusiones eius sic fere resumi possunt: Apud *Patres apostolicos* doctrina de baptismo, confirmatione, matrimonio non tam clare apparet sicuti in s. Scriptura N. T. Vice versa ulterius evolvitur doctrina de paenitentia, quae manifeste describitur ut sacramentum a baptismo vere distinctum; de ordine, quatenus apprime ipsa hierarchiae electio a consecratione distinguitur, quamvis nexus inter signum externum et gratiam huius sacramenti in s. Scriptura melius exhibeatur quam apud viros apostolicos; tandem de ss. Eucharistia, in quantum realis Christi praesentia fortius affirmatur et efficacia huius sacramenti in ipsum fidelium corpus magis inculcatur ([2]). Ex scriptoribus ecclesiasticis *secundi* et *tertii* saeculi *Graecis* s. Iustinus primus sacramenta christiana ex mysteriis paganorum illustrat; agit praesertim de baptismo et ss. Eucharistia, quae sacramenta considerat potissimum sub formali ratione mediorum introitus et adhaesionis in ecclesiam: nexum inter incarnationem et ss. Eucharistiam exponit et realem Christi in sacramento praesentiam novo modo illustrat; doctrinam de ceteris sacramentis tamen parum evolvit, cum ipsi occasio de eis tractandi defuerit ([3]). S. Irenaeus indolem trium sacramentorum, baptismi scilicet, confirmationis et ss. Eucharistiae, profundius explicavit, et praesertim in ss. Eucharistia nexum elementi externi cum gratia bene illustravit. Etiam de ceteris sacramentis, maxime de ordine et s. infirmorum unctione, apud Irenaeum plus minus clara testimonia inveniuntur, ita ut satis distincte conceptus, quem eo tempore de sacramentis habuit ecclesia, inde erui possit ([4]).

35. — Ex *Alexandrinis* scriptoribus Clemens frequenter et clare de tribus principalibus sacramentis, baptismo, chri-

([1]) FILARET, *Богословiе* 128, adn. 1 et 2; MALINOVSKY 20, adn. 1 et 2 ANDRUTSOS 293, 298; FIRMILIJAN 95.

([2]) KATANSKY 75 ss.

([3]) Idem 90 ss.

([4]) Idem 132 ss.

smate et ss. Eucharistia agit; quae tum sub formalitate mediorum introitus et adhaesionis ad Christum eiusque ecclesiam, tum sub formali aspectu mediorum sanctificationis seu perfectionis fidelium considerat. Primus fusius de conditionibus in subiecto ad sacramentum recipiendum necessariis necnon de singulis gratiae sacramentalis fructibus agit; sed nexum inter sacramentale signum visibile et gratiam internam neque ille diligentius explicat. Multo frequentius quam scriptores antecedentes Clemens alia quoque sacramenta excepta s. unctione) commemorat; neque dubium est eum ritus illos considerare ut media gratiae conferendae. Evolvit ulterius doctrinam de ss. Eucharistia ut sacrificio et de efficacia huius sacramenti in corpus fidelium (1). In Origene de omnibus sacramentis testimonia invenire licet, quamvis etiam ille potissimum doctrinam de tribus principalibus sacramentis evolvat. Confirmationem considerat ut sacramentum a baptismo distinctum; inculcat realem Christi praesentiam in ss. Eucharistia; in paenitentia apprime distinguit inter signum externum, confessionem nempe et absolutionem, a gratia communicata peccatorum remissione; s. infirmorum unctionem cum paenitentia comparat vel coniungit-exhibet item ordinem et matrimonium quoque ut media gratiae conferendae, quin tamen nexum inter signum sensibile et gratiam explicet (2).

36. — Ex *scriptoribus* huius periodi *Latinis* Tertullianus, similiter sicut Iustinus inter Graecos, indolem sacramentorum christianorum ex mysteriis paganis illustrat. Primus ex omnibus scriptoribus antiquitatis christianae quaestionem, quae in doctrina de sacramentis maximi est momenti, sibi proponit, de nexu nimirum et relatione signi sacramentalis ad gratiam sacramentalem; nexum tamen hunc solum quoad sacramentum baptismi explicat. Doctrinam de hoc sacramento omni ex parte evolvit; de confirmatione, quam a baptismo distinguit, frequentius quam alii huius temporis auctores mentionem facit; quoad ss. Eucharistiam autem praecedentium scriptorum doctrinam ulterius non evolvit. In Tertulliano non pauca inveniuntur, quae ad paenitentiae, ordinis, matrimonii sacramentalem indolem

(1) Idem 186 ss.
(2) Idem 270 ss.

illustrandam inservire possunt [1]. Quo sensu et qua ratione Tertullianus creator terminologiae in re sacramentali apud Latinos dici possit, supra iam explicavimus [2]. S. Cyprianus, qui minus speculativis considerationibus utitur, sed potius methodum positivam sequitur, non parum ad evolutionem doctrinae de quatuor sacramentis, baptismo nempe, confirmatione, ss. Eucharistia, paenitentia, contulit. Confirmationem a baptismo apprime distinguit non solum ob utriusque sacramenti diversum signum externum, sed etiam ob diversitatem gratiae communicatae. Bene ostendit indolem sacramentalem paenitentiae et mutuam relationem signi ad gratiam explicat. Idem dicendum est de sacramento ordinis. Doctrina de ceteris sacramentis apud Cyprianum minus evolvitur [3].

37. — Praeter haec testimonia Patrum theoretica theologi orthodoxi invocant etiam perpetuam et continuam *ecclesiae praxim* [4]. Item appellant ad consensum aliorum coetuum christianorum, puta sectariorum russorum, monophysitarum et nestorianorum, catholicorum [5]. Cum igitur institutio et existentia sacramentorum in ecclesia Christi tum directe tum indirecte ex fontibus revelationis demonstretur, omnes theologi orthodoxi cum Damalas, Filaret, Malinovsky, Katansky, Jastrebov unanimiter docent hanc doctrinam de institutione et existentia sacramentorum non esse meram sententiam theologicam, sed ad ipsius ecclesiae fidem pertinere, et conceptum sacramenti, prout eum ecclesia proponit, esse revelatum [6].

(1) Idem 332 ss.

(2) Vide supra nn. 7 et 8.

(3) Katansky 387 ss.

(4) Andrutsos 316: « ἡ πίστις ὅμως εἰς τὰ ἑπτὰ μυστήρια ὡς θεοσύστατα μέσα χάριτος ὑπῆρχε πάντοτε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς τοιαῦτα δὲ διενέμοντο τοῖς πιστοῖς »; Malinovsky 29: „всѣ семь таинствъ существовали въ церкви задолго до появленія точной формулы"; Călinescu 197: « In practica vieţeĭ creştine de la începutŭ s'aŭ săvârşitŭ în sînulŭ Bisericeĭ Ortodoxe tóte ăceste taine ». Alia testimonia adhuc infra adducentur, ubi agetur de numero septenario sacramentorum.

(5) Cf. Andrutsos 316; Mesoloras 156; Perov 73; Ignatij 81. Alii auctores adhuc infra citabuntur.

(6) Damalas, « Περὶ ἀρχῶν » 159: « [Ecclesia] ἐθεώρει πάσας ταύτας τὰς ἱερὰς τελετὰς ὡς μέρος τῆς ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας φυλαττομένης ἀποστολικῆς παραδόσεως »; Filaret, *Богословіе* 128: „Отселѣ слѣдуетъ заключить, что по-

Argumenta igitur principalia et propria, quibus dogma hoc comprobatur, praecise ex revelatione peti debent. Nihilominus omnes fere theologi Orientis separati rem argumentis rationis theologicae seu convenientiae rationibus, ut dicetur, confirmant. Monent tamen per rationes tales institutionem et necessitatem sacramentorum in ecclesia proprie et positive demonstrari non posse. Deus enim homines etiam sine ullo medio externo sanctificare potest (¹). Quare mysterium divinae sapientiae remanet, cur Deus talia media externa sanctificationis instituerit (²); et argumenta ex ratione theologica nonnisi ad rem aliunde ex revelatione iam comprobatam confirmandam et illustrandam inserviunt (³).

38. — *Rationes convenientae* a theologis orthodoxis adduci solitae in quatuor classes dividi possunt: aliae petuntur ex *indole ecclesiae Christi*, aliae ex conditione et *necessitatibus fidelium* sacramenta recipientium, aliae ex sacramentorum *scopo*, tandem aliae ex *relatione fidelium*, ut membrorum, ad *ecclesiam*. Deus, qui iuxta monachum Iob generatim dona sua invisibilia per media visibilia communicare consuevit (⁴), voluit revelationem suam humano generi modo visibili communicare, immo ipse per incarnationem in visibili forma in mundo apparere, et ad revelationem suam conservandam et propagandam visibilem

нятіе о таинствахъ — какъ внѣшнихъ богоустановленныхъ дѣйствіяхъ, заключающихъ въ себѣ знаменіе и силу благодатнаго освященія — есть понятіе откровенное". Fere iisdem verbis loquuntur MALINOVSKY 8; KATANSKY 38; JASTREBOV 487; Cf. etiam IGNATIJ 8 EVSEBIJ 1 ss.; GERMOGEN 5; alios

(¹) « ουχὶ διότι δὲν δύναται νὰ γνωρίσῃ τὴν ἐπιστροφήν μας καὶ νὰ πληροφορήσῃ περὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ἐπαγγελιῶν του καὶ χωρὶς τὰ ὁρατὰ σημεῖα ταῦτα » (KONST.-OIKONOMOS) 61; « Μὴ νομίζωμεν ὅμως, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἐδύνατο χωρὶς αὐτὰ τὰ ὁρατὰ σημεῖα ἢ νὰ γνωρίσῃ τὴν ἐπιστροφὴν ἡμῶν, ἢ νὰ μᾶς πληροφορήσῃ διὰ τὴν πλήρωσιν τῶν ἐπαγγηλιῶν αὐτοῦ. „Ἄπαγε!" (PLATON 75): „Духъ Божій могъ бы совершать тѣ же дѣйствія и безъ внѣшнихъ знаковъ или образовъ" (EVSEBIJ 9).

(²) « Τοῦτο εἶνε μυστήριον τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ τοῦ δωρουμένου τὴν χάριν, ὅταν θέλῃ καὶ ὅπως θέλει ». (ANDRUTSOS 313).

(³) « Ἀλλ' οἱ λόγοι οὗτοι, δὲν ἐξηγοῦνται προφανῶς τὴν σύστασιν τῶν μυστηρίων κατ' ἀρχήν. ἀλλ' εἶνε δικαιολογίαι ἐκ τῶν ὑστέρων ἐμφαίνουσαι ὅτι τὰ θεοσύστατα μυστήρια εἶνε κατάλληλα πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὰς χρείας τοῦ ἀνθρώπου ». (ANDRUTSOS l. c.).

(⁴) Apud ARCUDIUM 3.

ecclesiam instituere. Revelationi tali modo a Deo datae autem sacramenta utpote ritus externi et visibiles omnino congruunt (¹); ea sunt quasi consectaria incarnationis visibili modo factae (²); et praesertim pro societate religiosa externa et visibili, qualis est ecclesia, sanctificationis media aptissima (³). Homines autem sacramenta recipientes ex anima et corpore constant; ergo iam ob quandam analogiam requiritur, ut etiam media sanctificativa ex parte materiali et spirituali componantur (⁴); et hoc eo vel magis, quod homo, praecise ob hanc suam compositionem, vix alio modo apte recipere potest dona supernaturalia, praecipue nunc ob sequelas peccati originalis (⁵); et quia per sacramenta non tantum anima, sed etiam corpus sanctificari debet (⁶).

39. — Scopus sacramentorum est, ut gratiam divinam certo et infallibiliter conferant; ad quam gratiam homines sacramenta recipientes convenienter praeparari debent. Simul autem sunt sacramenta etiam media instructionis de veritatibus revelatis. Sed praecise per media externa et sensibilia homo

(1) „Съ духомъ Христовой религіи сообразны такія тайны" (FILARET, *Богословіе* 127).

(2) „Такъ какъ средствомъ для спасенія человѣка Богу угодно было избрать воплощеніе Сына Божія, то божественная любовь измѣнила бы пріемъ въ Своихъ дѣйствіяхъ на человѣка, если бы предложила средства для усвоенія человѣкомъ спасенія Христова чисто духовныя, если бы не установила таинствъ" (MALINOVSKY 19).

(3) «αὕτη [Ecclesia], ὡς ὁρατὸν θεοσύστατον καθίδρυμα, δεῖται ὁρατῶν καὶ αἰσθητῶν ὀργάνων καὶ μέσων» (MESOLORAS 137-8). Similiter PLATON 73; DAMALAS, «Περὶ ἀρχῶν» 158; et alii.

(4) «συμφώνως πρὸς τὴν πνευματικὴν καὶ σωματικὴν σύστασιν τοῦ ἀνθρώπου» (ANDRUTSOS 313); „находится въ полномъ соотвѣтствіи съ двухсоставностью человѣческой природы" (MALINOVSKY 19). Cf. PLATON 73.

(5) «ἕνεκα τῆς φύσεως ἡμῶν ὄντων καὶ ὑλικῶν καὶ ἐχόντων τρόπον τινὰ ἀνάγκην καὶ διὰ τῶν αἰσθήσεων νὰ ἀντιληφθῶμεν τὴν μεταδιδομένην χάριν, μάλιστα μετὰ τὴν προπατορικὴν ἁμαρτίαν». (DYOVUNIOTIS 11); „При грѣховной немощности человѣческой природы было бы, конечно, дерзостнымъ заблужденіемъ со стороны человѣка ожидать для себя каждый разъ непосредственныхъ озареній Св. Духа" (SMIRNOV 232). Cf. etiam EVSEBIJ 9; KATANSKY 43; KONST. OIKONOMOS 61.

(6) «διότι ὁ ἄνθρωπος, συγκείμενος ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς, δεῖται τοῦ ἁγιασμοῦ ἀμφοτέρων» (MESOLORAS 164); «ὅτι ἡ θεία χάρις ἀνάγκη νὰ περιλάβῃ τὸν ὅλον ἄνθρωπον ἁγιάζουσα τὴν φύσιν καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ» (ANDRUTSOS 313); „человѣкъ состоитъ изъ души и тѣла, а въ благодатномъ освященіи имѣютъ нужду обѣ сіи части существа его" (ANTONIJ 216).

maiorem securitatem de gratia accepta obtinet [1]; et ritus externi ex una parte multum conferunt ad dignam praeparationem, quatenus fidem, caritatem, paenitentiam, gratitudinem excitant [2], ex alia parte facili et homini ex corpore et anima composito adaptato modo de rebus supernaturalibus edocent [3]. Tandem debent fideles ut membra ecclesiae visibilis huic ecclesiae aliquo visibili modo aggregari, visibiliter inter sese coniungi et ab heterodoxis segregari. Per visibilia sacramenta autem homines visibiliter ecclesiae consecrantur, ea sunt ligamen unionis fidelium ad invicem et signum distinctivum verorum filiorum ecclesiae Christi [4]. Hoc praesertim frequenter inculcant theologi orthodoxi, sacramenta esse verae *ecclesiae Christi bona* ita *propria*, ut praecise per eorum usum fideles ab omnibus, qui extra ecclesiam sunt, manifeste distinguantur. Quare hac quoque in re S. Troickij aperte a doctrina communi theologiae Orientis separati recedit, utpote qui affirmat verum aliquod et proprium sacramentum non solum apud iudaeos, sed immo etiam apud paganos existere posse [5].

(1) «ὅτι διὰ τῶν μυστηρίων ἔχει ὁ ἄνθρωπος τὴν ἀσφαλῆ πεποίθησιν τῆς μεταλήψεως τῆς θείας χάριτος» (Andrutsos 313); „Видимая сторона таинства... даетъ явное удовлетвореніе душѣ нашей, будучи для насъ залогомъ и печатію сообщаемаго намъ дара благодати“ (Smirnov 232). Similiter Mesoloras 164; Konst. Oikonomos 61; Malinovsky 29.

(2) «[Finis sacramentorum]... secundarius respicit... conservationem memoriae beneficiorum Dei et caritatis erga Deum et proximum accensionem» (Gorsky 242); «πρὸς βεβαίωσιν καὶ ἑδραίωσιν τῆς πίστεως, πρὸς ἐκδήλωσιν καὶ διέγερσιν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης καὶ εὐγνωμοσύνης» (Mesoloras 164); „содѣйствуютъ къ возбужденію въ нихъ раскаянія и къ исправленію ихъ“ (Evsebij 10). Similiter Platon 73; Konst. Oikonomos 61; Malinovsky 21.

(3) „Видимыя дѣйствія таинствъ ощутительно напоминаютъ христіанамъ о спасительныхъ истинахъ Вѣры и о священныхъ обязанностяхъ членовъ Христовой Церкви“ (Evsebij 9). Cf. Platon 13; Konst. Oikonomos 61.

(4) „вѣрующіе видимо освящаются въ члены церкви Христовой и отдѣляются отъ невѣрующихъ, что способствуетъ тѣснѣйшему соединенію ихъ между собою въ единое тѣло Христово“ (Malinovsky 21): «προσέτι δὲ καὶ πρὸς στενότερον σύνδεσμον τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἁγιαζομένων διὰ τῶν αὐτῶν μυστηρίων, δι᾽ ὧν διακρίνονται ἅμα τῶν ἑτεροδόξων» (Mesoloras 164). Plane similia inveniuntur apud Gorsky 242; Andrutsos 313; Antonij 216; Evsebij 9; Damalas, Platon et alios.

(5) Vide supra num. 20 et adnot. 9 ibid. pag. 33.

§ 5. — Sacramentorum institutor.

40. — Multiplici ratione theologi Orientis separati *divinam sacramentorum institutionem* exhibent et inculcant. Plerique eam cum *Confessione orthodoxa* PETRI MOGILAE, MESOLORAS, MAKARIJ, ATHANASIOS PARIENSIS, EVSEBIJ, KONTONIS, MALINOVSKY, ANTONIJ, SILVESTER, MEGORSKI, MIHĂLCESCU *in ipsa* sacramentorum *definitione* ponunt (¹), secundo, *ad quaestionem*, quinam sit sacramentorum institutor omnes respondent: « Deus », « Dominus », « Salvator », « ipse Dominus noster Iesus Christus », « fundator et caput ecclesiae Iesus Christus », « provisor nostrae salutis caelestis Pater », et similiter (²); tertio in enumerandis sacramenti elementis praeter signum sensibile et gratiam invisibilem tertio loco semper *divinam institutionem* recensent (³). Et explicite notant hanc esse proprietatem vel conditionem sacramentorum omnino essentialem et necessariam (⁴); inde, ut vidimus, theologi Orientis separati differentiam principalem inter sacramenta et sacramentalia in eo vi-

(¹) « institutum a Domino » *(Conf. orth.*, P. I., qu. 99; MALVY-VILLER 56); « θεοσύστατοι τελεταί » (MESOLORAS 153); „будучи установлены Господомъ нашимъ" (MAKARIJ 313); « τεταγμένον ὑπὸ τῆς θείας θεσμοθεσίας » (ATH. PARIENSIS 344); „самымъ Iисусомъ Христомъ установленныя" (EVSEBIJ 3; MALINOVSKY 5); « τῇ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διατάξαι σημαντικόν » (KONTONIS 84); „богоучрежденныя священнодѣйствія" (ANTONIJ 216; SILVESTER 321); « ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ διατεταγμένη ἱερὰ πρᾶξις » (MEGORSKI 10); « aşezate de Mântuitorul Christos » (MIHĂLCESCU, *Catehismul* 31).

(²) Cf. JASTREBOV 490; ANDRUTSOS 295; DAMALAS « Περὶ ἀρχῶν » 158; MIHĂLCESCU, *Catehismul* 31; GABRIEL SEVERUS 97; IGNATIJ 43; SILVESTER 321; PLATO 73; ANDRUTSOS 295.

(³) « ἡ θεία σύστασις » (DYOVUNIOTIS 10); « ἡ θεία διάταξις » (MEGORSKI 10); „божественное установленіе" (ANTONIJ 216; MALINOVSKY 17; SMIRNOV 230); „божанска установа" (FIRMILIJAN 96). Cf. FILARET 128; JASTREBOV 490 CĂLINESCU 197).

(⁴) « οὐσιώδεις ἰδιότητες » (ANDRUTSOS 295); « οὐσιώδεις ὅροι » (MESOLORAS 163; « οὐσιώδεις χαρακτῆρες, ἄνευ τῶν ὁποίων τελετή τις δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ μυστήριον » (DYOVUNIOTIS 10); « οὐσιώδη πρόσοντα » (MEGORSKI 10); « certa requisita » (GORSKY 241); „Необходимыя принадлежности" (ANTONIJ 216); „существенныя принадлежности" (MAKARIJ 313; SMIRNOV 230; „существенныя части" (JASTREBOV 490); „битне принадлежности" (FIRMILIJAN 96); « esenţiale pentru mistere » (CĂLINESCU 197).

dent, quod illa a Christo, haec ab ecclesia instituta sunt (1). Hinc doctrina de divina sacramentorum institutione talisque institutionis necessitate, ut ritus aliquis sacramentum vere et proprie dici possit, omnino firma et unanimis apud theologos separatos esse videtur.

41. — Nihilominus tamen scribit Mesoloras sacramenta esse « sacros ritus, qui originem et institutionem habent a *Christo et apostolis* » (2), et hanc sententiam saepius repetit (3). Similiter Dyovuniotis appellat sacramenta « sacros ritus a Christo et apostolis institutos » (4); et secundum Filaret sacramentum « debet esse opus capitis ecclesiae et eius extraordinariorum legatorum » (5). Gabriel Severus tandem, postquam descripsit, qua ratione Salvator singula sacramenta et verbo et exemplo suo condidit, adiungit, sacramentum euchelaei seu s. infirmorum unctionem a s. Iacobo apostolo institutum fuisse (6). E contra Malinovsky divisionem in sacramenta a Christo et sacramenta ab apostolis instituta ut non rectam omnino reicit (7). Idem etiam ab Andrutsos (8) compluribusque aliis explicite aut implicite affirmatur. Sed etiam Dyovuniotis paulo postea data opera ostendit neque s. Iacobum apostolum extremae unctionis neque ceterorum apostolorum quemquam alterius cuiusdam sacramenti, puta ordinis, institutores dici posse. Nam s. Iacobus sacramentum euchelaei ut fidelibus iam notum in sua epistula supponit, et apostoli omnes in s. Scriptura ut Christi ministri et eius voluntatis exsecutores apparent: ad quod demonstrandum provocat ad Mt 28[19]; Io 20[21ss]; 1

(1) Vide supra num. 21, pag. 31, adn. 1.

(2) « ἱεραὶ ἐκεῖναι τελεταί, αἵτινες τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν σύστασιν ἔχουσιν ἀπὸ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων αὐτοῦ » (Mesoloras 139).

(3) Idem 143, 160.

(4) « αἱ ἱεραὶ τελεταί, αἱ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων συστᾶσαι » (Dyovuniotis 8, adnot. 1).

(5) „должно быть дѣломъ Главы церкви и Его необычайныхъ посланниковъ“ (Filaret, *Богословіе* 128).

(6) Τὸ δὲ Εὐχέλαιον διὰ τοῦ θείου Ἰακώβου τοῦ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου χειροτονηθέντος πρώτου Ἱεράρχου τῶν Ἱεροσολύμων ποιεῖσθαι ἐνομοθέτησε » (Gabr. Severus 104)

(7) „Нельзя признавать правильнымъ раздѣленіе таинствъ на учрежденныя Самимъ І. Христомъ и на установленныя апостолами“ (Malinovsky 17).

(8) Andrütsos 295.

Cor 4^1; 2 Cor 5^{19}; Gal 4^4; Hebr 2^{10}; 10^7 (1). Si igitur ipse alibi et alii quoque theologi de institutione sacramentorum a Christo et apostolis loquuntur, est saltem *modus loquendi non satis clarus* et ambiguus; a contradictione et errore tamen ille excusatur ex iis, quae sive ab iusdem sive ab aliis auctoribus docentur a sacramentorum a Christo institutione sive *immediata* sive *mediata* tantum.

42. — Dyovuniotis mentionem facit de theologis opinantibus dari aliquod sacramentum, quod ab ecclesia institutum est; sed opinionem talem dicit inadmissibilem nullumque fundamentum in s. Scriptura et in traditione habentem (2). Sententiam autem sacramenta quaedam *ab apostolis ex mandato et secundum instructionem Christi* instituta fuisse reicere quidem videtur Malinovsky (3), alii autem non pauci eam acceptant. Distinctionem inter sacramenta immediate et mediate a Salvatore instituta expresse proponit Mesoloras (4); ad eam innuit saltem Evsebij (5). Data opera rem pertractant Dyovuniotis et Andrutsos. Prior ex his theologis in uno loco scribit sententiam de mediata tantum aliquorum sacramentorum a Christo institutione a quibusdam auctoribus occidentalibus defensam fuisse, eamque non posse quidem ex s. Scriptura vel traditione demonstrari, ab opinione tamen a se reiecta, secundum quam sacramenta aliqua ab ecclesia instituta essent, diversam esse et divinam sacramentorum institutionem per eam non negari (6). Paulo inferius deinde duas sententias, eam scilicet, quae omnium sacramentorum institutionem soli Christo attribuit et eam, quae aliqua sacramenta ab apostolis ex Christi mandato instituta esse admittat, diligentius examinat.

(1) Dyovuniotis 10.

(2) « ἡ γνώμη θεολόγων τινῶν ὅτι τινὰ τῶν μυστηρίων ἱδρύθησαν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας δὲν εἶνε ἀποδεκτὴ μὴ δυναμένη νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῆς ἁγ. Γραφῆς ἢ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως ». (Dyovuniotis 11). Cf. S. Bulgakov *Іерархія и таинства* in *Putj* 1935, N. 49, 23 ss., ubi divina institutio hierarchiae et consequentur sacramentorum quoque negari videtur.

(3) Malinovsky 17.

(4) « τῇ τοῦ Κυρίου ἀμέσῳ ἢ ἐμμέσῳ ἐντολῇ » (Mesolokas 160).

(5) Evsebij 1.

(6) « Ἀπὸ τῆς τελευταίας ὅμως ταύτης σφαλερᾶς γνώμης [attribuentis scil. institutionem aliquorum sacramentorum ecclesiae] πρέπει νὰ διακριθῇ ἡ γνώμη δυτικῶν τινων θεολόγων, καθ'ἣν τινὰ μὲν τῶν μυστηρίων ἱδρύθησαν ἀμέσως

Pro prima sententia tres rationes adducit: Christus certe aliqua sacramenta immediate instituit, ergo ob analogiam etiam de aliis hoc affirmandum est, praesertim cum non intelligatur, cur Salvator aliquorum tantum sacramentorum institutionem sibi reservasset; sic melius explicatur, cur inde ab initio ubique in ecclesia unumquodque ex septem sacramentis determinatum idemque signum externum habuerit; tandem nulla adsunt testimonia historica, ex quibus institutio alicuius sacramenti ab apostolis facta comprobetur. Haec opinio igitur solida est; nihilominus etiam secunda acceptari potest, quia per eam divina institutio sacramentorum non negatur, cum illa concedat sacramenta per apostolos nonnisi ex mandato Christi instituta esse. Et videtur Dyovuniotis admittere talem mediatam institutionem ex mandato Christi von solum ab apostolis, sed etiam ab ecclesia fieri potuisse [1].

43. — Mitius de sententia mediatam tantum institutionem divinam quorundam sacramentorum profitente iudicat Andrutsos, immo ad eam ipse inclinat. Videtur tamen simul coniungere et *identificare duas quaestiones et opiniones per se diversas*: quaestionem nimirum, utrum sacramenta quaedam mediate tantum a Christo Domino instituta sint per apostolos, et quaestionem aliam, utrum ad divinam institutionem, sive mediatam sive immediatam, sufficiat, quod Salvator signa sacramentalia in genere tantum decreverit ab apostolis vel ab ecclesia deinde pressius determinanda. Etiam Andrutsos putat sententiam de mediata quorundam sacramentorum institutione divina neque ex s. Scriptura neque ex historia comprobari posse [2]. Statim autem subiungit per talem institutionem mediatam nequaquam valorem vel significationem sacramentorum sic institutorum minui: nam nihil refert, utrum ea

---

ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ... τινὰ δὲ ἐμμέσως διὰ τῶν Ἀποστόλων, διότι ἡ γνώμη αὕτη, εἰ καὶ δὲν δύναται νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῆς ἁγ. Γραφῆς καὶ ἱερᾶς Παραδόσεως, δὲν αἴρει τὴν θείαν τῶν μυστηρίων σύστασιν». (Dyovuniotis 11).

(1) [Triplex argumentum allatum] «καθιστᾷ τὴν πρώτην τῶν γνωμῶν τούτων ἀρκούντως πιθανήν. Ἐννοεῖται ὅμως καὶ τῆς δευτέρας γνώμης ἀποδεκτῆς γενομένης δὲν αἴρεται ἡ θεία τῶν αἰσθητῶν σημείων τῶν μυστηρίων σύστασις, ἀφοῦ ταῦτα συνεστάθησαν ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῆς ἐκκλησίας τῇ ἀδείᾳ καὶ ἐντολῇ τοῦ Χριστοῦ». (Idem 13).

(2) «ὑπ' οὐδεμιᾶς ὅμως Γραφικῆς ἢ ἱστορικῆς μαρτυρίας βεβαιοῦται». (Andrutsos 296).

immediate vel mediate instituta sint, cum apostoli solum ex mandato et voluntate Christi atque adsistente ipsis Spiritu sancto agere potuerint (1). Argumentum ex analogia ad sacramenta a Christo Domino immediate instituta, baptismum, ss. Eucharistiam non valet, cum neque huiusmodi immediata institutio secum necessario ferat, ut omnia particularia signi externi ab ipso Salvatore determinata fuerint (2). Censet autem Andrutsos tali modo, mediate nimirum vel generice tantum, institutum fuisse forsitan sacramentum paenitentiae, Christo Domino potestate remissionis peccatorum donante, apostolis signum externum sacramentale determinantibus (3).

44. — Hi duo theologi unici sunt, qui quaestionem, utrum aliqua sacramenta mediate tantum a Christo instituta dici possint, explicite tractant. Quaestionem autem huic similem, *utrum aliqua sacramenta* a Salvatore instituta sint *solummodo in genere, nullus ex theologis orientalibus* proprie pertractat praeter Andrutsos, qui tamen hanc quaestionem, ut diximus, cum alia de mediata scilicet quorundam sacramentorum institutione, identificare videtur. Indirecte tamen rem aliqui auctores tangunt, ubi quaestioni respondent, utrum omnia sacramentorum elementa et quae proprie a Christo Domino determinata fuerint. Iam supra vidimus plerosque theologos Orientis separati in signo sacramentali essentialia ab accessoriis, necessaria a non necessariis distinguere, licet modus loquendi hac in re apud diversos paulisper diversus sit (4). Et

(1) « δὲν μειοῖ [sententia de mediata institutione] μὲν τὸ κῦρος τῶν μυστηρίων, διότι εἴτε ἄμεσος εἴτε ἔμμεσος εἶνε ἡ ὑπὸ τοῦ Κυρίου σύστασις τῶν μυστηρίων, τὸ πρᾶγμα εἶνε κατ' οὐσίαν τὸ αὐτό.... Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀποδεχθῶμεν ὅτι ὁ Κύριος γενικῶς ὅλως ἐπηγγείλατο δι' ὡρισμένας σχέσεις τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὴν διὰ τοῦ ἐπισκόπου ἢ ἱερέως μεταβιβαζομένην, ἐπαφῆκε δὲ τοῖς Ἀποστόλοις, ὅπως ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος κανονίσωσι τὸ αἰσθητὸν μέρος τὸ ἀντιστοιχοῦν εἰς τὴν εἰδικὴν χάριν, πάλιν ἡ θεία σύστασις τοῦ μυστηρίου μένει ἀπρόσβλητος ». (Ibidem).

(2) « Ὡς τὸ βάπτισμα καὶ τὴν εὐχαριστίαν συνέστησε κατὰ τὸ οὐσιῶδες αὐτῶν μέρος ὁ Κύριος, οὕτω κατ' ἀναλογίαν δυνάμεθα νὰ ἀποδεχθῶμεν ὅτι καὶ τὰ λοιπὰ μυστήρια διετάχθησαν γενικῶς καὶ οὐσιωδῶς ὑπὸ τοῦ Κυρίου, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν τοῖς ἐπὶ μέρους ». (Ibidem).

(3) « Οὕτω τὴν θείαν σύστασιν τοῦ μυστηρίου τῆς μετανοίας εὑρίσκει τις ἐν τῇ ἐξουσίᾳ, ἣν ἔδωκεν ὁ Κύριος τοῖς Ἀποστόλοις καὶ τοῖς διαδόχοις αὐτῶν τοῦ ἀφιέναι ἁμαρτίας ». (Ibidem 297).

(4) Vide supra nn. 17 et 18.

cum sub accessoriis vel ad ipsam sacramenti confectionem absolute non necessariis praecise eos ritus vel eas orationes intelligant, quae ecclesia decursu temporis adiunxit, iam patet eos necessitatem divinae institutionis ad sola elementa essentialia restringere, quod ceteroquin complures etiam expresse affirmant (¹). Quaenam autem essentialia sint, theologi illi generatim non determinant. Potius autem ad hoc inclinant, ut partes essentiales vel necessarias magis extendant; notum est enim theologos dissidentes e. gr. ad baptismum immersionem requirere et necessitatem communionis eucharisticae sub utraque specie defendere.

45. — Quaerunt theologi orientales ulterius, *quandonam* proprie Iesus Christus sacramenta instituerit. Longius hac in re immoratur IGNATIJ, et respondet sacramenta demum *post resurrectionem Christi* instituta esse, postquam ille omnem potestatem in caelo et in terra obtinuit. Adducit textus Mt 28[19], ubi Christus apostolos iubet baptizare omnes gentes et Act 1[4 2 3 6-8], ubi de instructionibus a Salvatore post resurrectionem suam datis sermo fit (²). Ratio autem, ait, ea est, quod sacramenta sunt fructus meritorum Christi et quod dumtaxat per resurrectionem totum opus Christi completum fuit (³). Similem sententiam profiteri videntur CHRISTODULOS et MEGORSKI, qui scribunt Salvatorem sacramenta instituisse contemporanee cum fundatione ecclesiae (⁴). IGNATIJ adhuc adiungit sa-

(¹) „Впрочемъ по отношенію къ видимой сторонѣ это [scil. divina institutio] должно простираться собственно на тѣ ея части, которыя имѣютъ существенную связь съ невидимою благодатію" (FILARET, *Богословіе* 128); « αἱ τελεταὶ ἐκεῖναι καὶ λέξεις, αἵτινες ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων ἱδρυθεῖσαι εἶνε ἀπολύτως ἀναγκαῖαι πρὸς τέλεσιν τῶν μυστηρίων καὶ μετάδοσιν δι' αὐτῶν τῆς θείας χάριτος » (DYOVUNIOTIS 13). Cf. MESOLORAS 167; ANDRUTSOS 296.

(²) IGNATIJ 60 ss.

(³) „суть плодъ заслугъ Спасителя" (Idem 65); „Заповѣдь [mandatum baptismi] дана по совершеніи уже всей тайны искупленія; смерть и воскресеніе Іисуса Христа уже совершились" (Idem 66).

(⁴) CHRISTODULOS 393: « Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς συστήσας τὴν ἑαυτοῦ Ἐκκλησίαν.... καὶ δοὺς αὐτῇ ποιμένας καὶ διδασκάλους.... ὥρισε συγχρόνως καὶ ὑπερφυσικά τινα μέσα »; MEGORSKI 10: « διότι τόσα [sacramenta] ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς διέταξε.... Γνωστὸν εἶναι ὅτι ὁ Κύριος μετὰ τὴν αὐτοῦ ἀνάληψιν διὰ τεσσαράκοντα ἡμερῶν, ἐφαίνετο τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ».

cramenta, licet iam ante Spiritus sancti descensum instituta fuerint, non potuisse administrari nisi *postquam Spiritus sanctus* die Pentecostes missus est: nam operantur praecise virtute eiusdem Spiritus (1). Attamen non pauci theologi dissidentes opinari videntur aliqua saltem sacramenta a Christo Domino iam ante mortem et resurrectionem instituta fuisse. Nam, ut supra vidimus, non solum fere omnes ad institutionem et existentiam sacramenti ss. Eucharistiae in ecclesia ad narrationem synopticorum de ultima coena provocant (Mt 26 26ss.; Lc 18 22ss.; Lc 22 19ss.), sed institutionem et existentiam baptismi Malinovsky et Jastrebov ex Io 3 5, paenitentiae Dyovuniotis, Malinovsky, Katansky, Jastrebov ex Mt 16 15 et 18 18. Mesoloras ex Mt 3 6, Neokosmos ex Mt 14 17 comprobant (2). Similiter Gabriel Severus, qui scribit Salvatorem sacramenta tum verbo tum exemplo suo condidisse, ad verba et facta provocat, quae ante mortem Christi evenerunt, puta baptismum Christi in Iordane (Mt 3 13 et parall.), unctionem infirmorum a discipulis Iesu peractam (Mc 6 13) et coenam Christi paschalem (3). Immo et Ignatij ipse alio in loco censet s. Scripturam de sacramento baptismi loqui apud Io 3, 26ss., de s. unctione infirmorum apud Mc 6 13, de ordine Mt 10 1ss. (4). Ipse tamen sese explicat in hunc sensum, quod hi sacri ritus ante Christi resurrectionem peracti erant tantummodo personales actiones eius, apostolis eorum confectio ad tempus dumtaxat erat commissa per modum cuiusdam doni charismatici, neque erant sacramenta proprio sensu, media nimirum gratiae communicandae, sed mera signa et nuntii sacramentorum futurorum ecclesiae (5). Et sic probabiliter etiam alii auctores supra nominati rem concipiunt, licet de hoc nihil expresse notent.

(1) „Поелику Таинства совершаются не иначе, какъ силою или дѣйствіемъ Духа Святаго, то они и не могли быть совершаемы до дня сошествія Духа Св.“ (Ignatij 69).

(2) Vide supra n. 30.

(3) Gabriel Severus 97 ss.

(4) Ignatij 65.

(5) „Но тѣ дѣйствія не были еще учрежденіями общими, каковы должны быть Таинства, а личными дѣйствіями Самого Іисуса Христа или Его частными временными только порученіями Апостоламъ... Но елеопомазаніе сіе [apud Mc 6 13] не было еще Таинствомъ Елеосвященія въ опредѣленномъ смыслѣ слова, а было только временнымъ порученіемъ Апостоламъ одной изъ чудотворныхъ силъ, въ числѣ иныхъ... [Illi ritus] были ясныя предназначенія

46. — Theologi Orientis separati profitentur a solius Dei libera voluntate dependere modum, quo gratias suas distribuere velit, et Deum solum posse alicui signo sensibili gratiam adnectere (1). Inde concludunt *nonnisi ex revelatione divina* cum certitudine demonstrari posse sacramenta a Christo Domino fuisse instituta; argumenta igitur propria et principalia ex s. Scriptura et ex traditione petenda esse. Quod *s. Scripturam* attinet, communiter cum Dyovuniotis et Andrŭtsos docent theologi dissidentes duorum saltem sacramentorum, baptismi nimirum et ss. Eucharistiae, divinam institutionem ex s. paginis directe demonstrari posse; aliqui cum Malinovsky et Evsebij affirmant s. Scripturam N. T., immo ipsa evangelia, etiam de paenitentiae et ordinis institutione divina clare loqui (2). Sed ulterius vidimus supra quosdam theologos ad ceterorum quoque sacramentorum divinam institutionem comprobandam ad testimonia s. litterarum N. T., evangeliis non exceptis, provocare (3); quamquam aliqui ex eis cum Ignatij (4) censent textus illos non tam de sacramentis sensu proprio ut sanctificationis mediis loqui quam de ritibus quibusdam sacris futura ecclesiae sacramenta significantibus et annuntiantibus; qua ratione ceteroquin etiam testimonia s. Scripturae de baptismo et de ss. Eucharistia loquentia et ad tempus ante resurrectionem Christi pertinentia explicare videntur. Communior autem sententia theologorum orientalium fert sacramentorum ceterorum, praeter illa supra nominata, divinam institutionem *directe ex aliquo textu* s. Scripturae *comprobari non posse*. Quod aliqui cum Andrutsos (5) explicite affirmant, alii saltem im-

священнодѣйствіямъ, кои во свое время стали быть Таинствами" (Ignatij 65; 67).

(1) Cf e. gr. Malinovsky 18.

(2) Dyovuniotis 10: «Καὶ περὶ μὲν τῆς ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἱδρύσεως τοῦ μυστηρίου τοῦ βαπτίσματος καὶ τῆς θείας Εὐχαριστίας ῥητὰς ἔχομεν τῆς ἁγίας Γραφῆς μαρτυρίας»; Andrutsos 295: «Ἰδίᾳ δὲ τὸ βάπτισμα καὶ τὴν εὐχαριστίαν συνέστησεν αὐτὸς ὁ Κύριος»; Malinovsky 17: „Объ установленіи І. Христомъ нѣкоторыхъ таинствъ — какъ то: крещенія, причащенія, покаянія, священства — ясно возвѣщается въ евангеліяхъ". Evsebij 5: „ясно возвѣщаютъ намъ св. Евангелисты".

(3) Vide nn. 30 et 45.

(4) Vide pag. 61, adn. 5.

(5) «ὅτι δὲ καὶ τὰ ἄλλα μυστήρια συνεστάθησαν ὑπ' αὐτοῦ, περὶ τούτου δὲν ὑπάρχει μὲν ῥητὴ καὶ ἄμεσος μαρτυρία ἐν τῇ Γραφῇ» (Andrutsos 295).

plicite profitentur eo, quod indirecto tantum argumento ex s. Scriptura ad hanc divinam originem ostendendam utuntur. Est autem praesertim duplex; ex analogia ad sacramenta certo a Christo Domino instituta ([1]), et deinde inde, quod ipsi apostoli se ipsos solummodo ut ministros Christi eiusque voluntatis exsecutores considerant et appellant ([2]). Antonij cum Jastrebov rem inde confirmant, quod s. Scriptura sacramenta « mysteria Dei » appellat ([3]); Andrutsos autem observat etiam sacramenta V. T. a Deo instituta fuisse ([4]).

47. — Ad *traditionem omnes* quidem theologi dissidentes provocant, sed *nullus* ex eis *argumentum patristicum evolvit.* Antonij solummodo in genere affirmat Patres appellare sacramenta « divina, sacramenta Christi, caelestia et similiter » ([5]), quin tamen aliquod testimonium afferat. Dyovuniotis scribit doctrinam de divina sacramentorum institutione etiam apud Patres et Doctores ecclesiae inveniri ([6]); solum tamen Ps.-Ambrosium, Sacr. 4, 4 citat. Mesoloras docet ecclesiam secundum s. Scripturam et traditionem profiteri sacramenta esse sacros ritus a Christo et apostolis institutos ([7]); deinde ex Patribus adducit Cyr. Hier., Cat. 3, 2; Mystag. 3,3 Greg.

([1]) Cf. Dyovuniotis 10 et ipse Andrutsos 295.

([2]) „О другихъ таинствахъ, какъ богоустановленныхъ, свидѣтельствуютъ святые Апостолы тѣмъ, что сами себя признаютъ они не установителями, но только слугами Христовыми и строителями таинъ Божiихъ" (Evsebij 5); « Διὸ ὁ ἅγιος ἀπόστολος Παῦλος ἔγραψε περὶ ἑαυτοῦ καὶ τῶν λοιπῶν Ἀποστόλων: Οὕτως ἡμᾶς λογιζέσθω ἄνθρωπος, ὡς ὑπηρέτας Χριστοῦ καὶ οἰκονόμους μυστηρίων Θεοῦ (Megorski 10). Similiter Malinovsky 17; Andrutsos l. c. Provocant praesertim ad 1 Cor 4[1]; Evsebij etiam ad 1 Cor 3[5 ss.]

([3]) Antonij 216; Jastrebov 482. Etiam hi auctores citant 1 Cor 4[1]. Accipiunt igitur in hoc textu vocabulum μυστήριον de sacramento proprie dicto, quamquam Jastrebov et Malinovsky alio in loco concedunt terminum hunc in N. T. variis sensibus usurpari.

([4]) « Ὡς δ' ἐν τῇ παλαιᾷ Διαθήκῃ αἱ προτυποῦσαι αὐτὰ τελετουργίαι συνεστάθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, οὕτω καὶ τῶν μυστηρίων τῆς καινῆς Διαθήκης ἱδρυτὴς εἶνε ὁ Κύριος » (Andrutsos 295-6).

([5]) „Отцы Церкви [appellant sacramenta] Божественными, Христовыми, Небесными и подоб." (Antonij 216).

([6]) « Τὴν γνώμην δὲ ταύτην τῆς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἱδρύσεως τῶν μυστηρίων εὑρίσκομεν καὶ παρὰ τοῖς Πατράσι καὶ Διδασκάλοις τῆς ἐκκλησίας ἐπικρατοῦσαν ». (Dyovuniotis 10).

([7]) « Κατὰ ταῦτα συνῳδὰ τῷ πνεύματι καὶ τῷ γράμματι τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως διδάσκει ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία,... ὅτι τὰ μυστήρια

Nyss., Homil. adversus eos, qui castig. aegre ferunt; Athanas., Sermo ad baptiz.; Chrys., Hom. 82 in Mt; Basil., Epist. 93; Ambros., De dignit. sacerdotii (1); ex quibus testimoniis tamen pleraque solum existentiam huius alteriusve sacramenti in ecclesia affirmant, quin de divina institutione loquantur. Andrutsos notat in antiqua ecclesia sermonem de divina sacramentorum institutione explicite non fieri, praesertim quia ea cum aliis ritibus sacris tunc connumerabantur (2); ipse ex traditione citat tantummodo Ps.-Ambros., De sacram. 4, 4, et August., Epist. 82, 14, 15; 138, 7 (3). Mesoloras provocat etiam ad libros symbolicos Orientis separati, et nominat Confessionem orthodoxam Petri Mogilae, Confessionem Dosithei et Metrophanis Kritopuli (4). Aliqui cum Dyovuniotis argumentum petunt ex *consensu theologorum catholicorum* (5); alii cum Malinovsky ex consensu et professione *aliorum* quoque *coetuum christianorum* in genere (6).

48. — Tandem complures theologi rem etiam *rationibus theologicis* confirmant. Media gratiae non possunt esse opus hominis, sed solus Deus ea instituere potest, utpote qui est omnis gratiae fons, a cuius solius libertate dependet, qua ratione gratias suas communicare velit, et qui solus signo alicui materiali invisibilem gratiam adnectere potest (7). In ecclesia autem solus fundator eius Iesus Christus talia media sanctificationis instituere potuit. Sacramenta enim ad ipsam constitutionem ecclesiae legesque eius fundamentales pertinent; sed in omni societate ad auctoritatem supremam pertinet ea determinare, quae substantiam et constitutionem ipsam societa-

εἶνε ἱεραὶ τελεταί, συστᾶσαι ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ». (Mesoloras 143).

(1) Ibidem.

(2) «Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ δὲν γίνεται εἰδικὸς λόγος περὶ τῆς θείας συστάσεως τῶν μυστηρίων, τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ ταῦτα συμμνημονεύονται μετὰ πολυειδῶν ἱερουργιῶν». (Andrutsos 296).

(3) Ibidem.

(4) Mesoloras 161 ss.

(5) Dyovuniotis 10, adn. 1.

(6) „Таинства суть божественныя установленія, а не человѣческія учрежденія. Таковыми признаютъ эти священнодѣйствія одинаково всѣ христіанскія исповѣданія, хотя содержатъ и неодинаковое ученіе о существѣ и числѣ таинствъ“ (Malinovsky 17).

(7) Filaret *Богословіе* 128; Malinovsky 17; Ignatij 46.

tis tangunt. Christus est ecclesiae suae caput, ex quo omnis gratia emanat; ipse igitur huius gratiae media instituere debuit, praesertim quia praecise per sacramenta opus suum redemptionis et sanctificationis perpetuo in ecclesia continuat (1).

§ 6. — Sacramentorum numerus et ordo enumerandi.

49. — Theologi Orientis separati non solum *septenarium numerum sacramentorum* passim affirmant (2), sed nullum dubium relinquunt sese hanc veritatem considerare *ut doctrinam fidei*. Ea enim proponitur fere ab omnibus libris symbolicis (3); multi theologi expresse dicunt ecclesiam sic tenere, docere, credere (4); et quidem propterea, quia sic a Christo, ex s. Scriptura, per traditionem accepit; hanc veritatem ad substantiam doctrinae de sacramentis pertinere esseque immutabilem (5). Quare protestantibus aliisque sectariis obiciunt, quod diminuendo numerum sacramentorum a fide ecclesiae antiquae recesserint (6); immo Makarij de « sacrilegis manibus » protestantium sacramentis detrahentium loquitur (7). Quae fides

(1) Evsebij 4; Andrutsos 295; Ignatij 43; 49; Malinovsky l. c.

(2) Cf. e. gr. Mesoloras 139; 151; 153; 156; Andrutsos 293; Gorsky 240; Gabriel Severus 93; Makarij 314; Malinovsky 21; Smirnov 231; Jastrebov 440; Neokosmos 216; Kontonis 84; Firmilijan 96; Calinescu 197; alios.

(3) *Conf. orthodoxa* Petri Mogilae, P. I., qu. 99 ss. (Malvy-Viller 56 ss.; Mihalcescu, « Θησαυρός » 69 ss.; Mesoloras I, 425 ss.) Resp. I. Jeremiae patr. (Mesoloras I, 190); *Conf.* Dositheі, Decr. 15 (Mihalcescu 168; Mesoloras II, 113); Filaret, *Катихизисъ* 51.

(4) « ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία ἔχει ἑπτὰ μυστήρια » (Plato 76); μυστήρια ἀριθμεῖ ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἑπτά (Andrutsos 312). Cf. Germogen 11; Ignatij, 52.

(5) « Ἐκ τῶν ἄνω παρατεθεισῶν ῥήσεων τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν ὁμολογιῶν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἀποδείκνυται, ὅτι τὰ μυστήρια εἶνε ἑπτά » (Mesoloras 162); „Православная Церковь Христова какъ чрезъ Апостоловъ приняла отъ самого Основателя и Главы своего Іисуса Христа, такъ вѣрно и неизмѣнно и донынѣ содержитъ седмь спасительныхъ таинствъ". (Evsebij) 5; „и опредѣленно сказываетъ намъ о числѣ таинствъ св. Церковь изъ огласительнаго ученія, какое было ей преподано Апостолами въ самомъ началѣ Христіанскихъ учрежденій". (Ignatij 52). Cf. Katansky 10.

(6) Smirnov 232; Firmilijan 96.

(7) „протестантство простерло святотатственную руку и на то, чтобы сократить число таинствъ" (Makarij 315).

apud Orientales, etiam dissidentes, certe a saeculis viget, ita ut iam Arcudius scribere potuerit: « Sacra mysteria seu sacramenta tot esse numero apud Graecos quot apud Latinos, nimirum septem, nemo unquam in dubium revocavit » (1).

50. — Ergo *plane alienus* est a *doctrina orthodoxa* certe hierom. Tarasij. qui hanc veritatem de septenario sacramentorum numero reicit. Per doctrinam talem, ait, detrahitur aliis ritibus sacris in ecclesia adhibitis, qui non minorem valorem et efficaciam habent quam sacramenta et etiam divinae sunt institutionis (2). Ad exemplum adducit tonsuram monachalem seu ingressum in statum monasticum, solemnem benedictionem aquae, exequias defunctorum (3). Provocat autem ad Dionysium Areopagitam. Theodorum Studitam, monachum Iob, qui sacramentis unum aliudve sacramentale adnumerant (4). E contra expungendum est e numero sacramentorum, secundum Tarasij, matrimonium, utpote quod nullum determinatum nexum cum religione habeat (5). Inde concludit doctrinam de septenario numero sacramentorum omnino arbitrariam esse, a scholasticis occidentalibus excogitatam, in Patribus non fundatam, immo in scriptis haereticorum originem habentem (6). Vix tamen aliquem sequacem inter theologos orthodoxos Tarasij invenit; qui sese potius placitis eius opposuerunt (7).

(1) Arcudius 5.

(2) „Принципъ Божественнаго установленія семи церковныхъ таинствъ унпчижаетъ прочіе обряды и священнодѣйствія не менѣе важные и имѣющіе также Божественное установленіе" Tarasij 178).

(3) „Есть даже священнодѣйствіе, имѣющее величайшую важность для всей жизни воспріявшихъ его и всегда признаваемое вмѣстѣ съ крещеніемъ, евхаристіей и хиротоніей... Мы имѣемъ въ виду постриженіе въ монашество" (Idem 179); „нѣкоторыя священнодѣйствія, напр. великое освященіе воды, постриженіе въ монашество и отпѣваніе усопшихъ, имѣютъ силу и значеніе не меньшую чѣмъ большинство таинствъ" (Idem 181).

(4) Idem 179.

(5) „[Catechismus Philareti et Confessio orthodoxa] признали таинствомъ, т. е. религіознымъ священнодѣйствіемъ бракъ, явленіе не имѣющее къ религіи никакого опредѣленнаго отношенія" (Idem 184).

(6) „число такихъ священнодѣйствій указано схоластиками произвольно и искусственно" (Idem 181); „[haec doctrina] лишено возвышеннаго духа святоотеческаго богословія и очень напоминаетъ средневѣковыя схоластическія доктрины" (Idem 182): „ученіе, имѣющее своимъ источникомъ творенія еретиковъ" (Idem 185).

(7) Vide Malinovsky 24 adn. 1.

Nihilominus liber eius, in quo sententias tales defendit, adprobationem nactus est metropol. Antonij (Chrapovickij). Qui tamen in suo Catechismo ipse numerum septenarium sacramentorum proponit, adiungendo tamen, nullam hac in re ab ecclesia datam esse definitionem, Patres et liturgias alios quoque ritus maximi momenti sacramenta appellare, pro fidelibus autem sufficere, si haec septem cognoscant (1). In aliis tamen suis scriptis Antonij apertius sententiae Tarasij accessit, et praesertim matrimonium ex numero sacramentorum excludendum esse asseruit (2).

51. — Ceterum verum est *monachum Iob* et unum alterumve ex auctoribus orientalibus antiquioribus septem sacramentis adnumerare etiam *aliqua ecclesiae sacramentalia*. Iob monachus (ex saec. XIII), numerum septenarium sacramentorum proprie non negat; licet enim paenitentiam et s. euchelaeum in unum coniungit, tamen utriusque elementa non semel distinguit. Certas caerimonias vel consuetudines sacras, puta virginitatem, consecrationem ecclesiae, chrismatis consecrationem, solemnem aquae benedictionem, quas quidam pro sacramentis propriis habebant, ad aliquod ex septem sacramentis reducit. Videt tamen sacramentum proprie dictum in habitu sancto monachorum (τὸ ἅγιον σχῆμα), in quo triplicem gradum distinguit (3). Ioasaph Ephesinus addit adhuc consecrationem templi et ritus exsequiales super defunctos (4). Da-

(1) „Впрочемъ и нѣкоторыя другія важнѣйшія священнодѣйствія именовались у древнихъ отцевъ Церкви и въ богослужебныхъ послѣдованіяхъ таинствами: освященіе воды въ день крещенія, колѣнопреклонныя молитвы въ день Пятидесятницы, также освященіе храма, постриженіе монаховъ. Но для ученія благочестія намъ важно знать названныя 7 таинствъ“ Antonij, *Опытъ* 65). „Что касается главы о таинствахъ, то поелику не указано древле—церковнаго постановленія о томъ, что таинствъ семь“ (Idem 141).

(2) Cf. Jugie 24, adn. 3.

(3) Jugie 18 ss.

(4) «Τίνα εἰσὶν τὰ ἑπτὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας; Μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας γοῦν οὐκ εἰσὶν ἑπτά, ὡς ἐγὼ νομίζω, ἀλλὰ πλείω, καὶ ἄκουσον. α΄. μυστήριον τοῦ φωτίσματος. β΄. τῆς θείας μεταλήψεως τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ· γ΄. τῆς τελετῆς τοῦ θείου μύρου· δ΄. ἱερατικῶν τελειώσεων. ε΄. ἡ καθιέρωσις τοῦ ναοῦ· ς΄. γάμος ἐν Κυρίῳ· ζ΄. τὰ ἐπὶ τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων γινόμενα· η΄· τὸ τοῦ εὐχελαίου· θ΄. τὸ τῶν μοναχῶν. ι΄. τὸ τῆς ἐξομολογήσεως· ταῦτα εἰσὶν τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας» (Ioasaph, «Ἀποκρίσεις», qu. 47; Almazov 190).

MASCENUS STUDITA (saec. XVI) similiter sicut Iob monachus habitum sanctum seu professionem religiosam inter sacramenta recenset, quin tamen in hoc habitu triplicem gradum distinguat; insuper ille solum primum matrimonium pro sacramento habet ([1]). Etiam METROPHANES KRITOPULOS solum primum matrimonium inter sacramenta recenset ([2]). Nullus tamen ex his auctoribus matrimonium simpliciter excludit, neque ullus ex eis benedictionem solemnem aquae sacramentis proprie dictis adnumerat, sicut Tarasio placet. Inde autem, quod etiam quidam scriptores ecclesiastici, inter quos Ps.-Dionysius Areopagita et Theodorus Studita a Tarasij citati, sacramentale aliquod cum sacramentis proprie dictis connumerant eo tempore, quo conceptus sacramenti plene expolitus non erat, traditionem ecclesiae de septenario numero sacramentorum non infirmari, ipsi theologi dissidentes profitentur.

52. — Cum igitur theologi Orientis separati communiter doceant doctrinam hanc de septenario numero ad veritates fidei pertinere, rem principaliter *ex fontibus revelationis* demonstrare debent. Quod argumentum scripturisticum attinet, aliqui cum MAKARIJ et ANTONIJ censent dogma hoc non ex s. Scriptura sola, sed solum ex Scriptura in luce traditionis considerata seu ab ecclesia explicata, comprobari posse ([3]), vel cum IGNATIJ, CALINESCU, GORSKY veritatem hanc quoad substantiam tantum in s. paginis inveniri ([4]); alii autem argu-

([1]) Notandum tamen est in editione a nobis (in Bibliographia) adducta nullam mentionem de habitu monachali fieri. Sic enim ibi legimus: « Καὶ πρῶτον μὲν μυστήριον εἶναι αὐτὸ τὸ Βάπτισμα· δεύτερον δὲ εἶναι τὸ ἅγιον Μύρον· τρίτον ἡ ἁγία Κοινωνία· τέταρτον, ὁ πρῶ . Γάμος. πέμπτον, ἡ Ἱερωσύνη. ἕκτον, ἡ Μετάνοια. καὶ ἕβδομον, τὸ Εὐχέλαιον » (DAMASCENUS EPHESINUS, « Θησαυρός », Λόγος γ'; p. 33) Cf. tamen JUGIE 21, adnot. 1.

([2]) *Conf.* METROPHANIS KRITOPULI, Cap. 5: « ὁ πρῶτος γάμος » (MIHALCESCU, « Θησαυρός » 214; MESOLORAS I, 314).

([3]) MAKARIJ, *Введеніе* 292: „[Traditio est] необходимо для точнаго опредѣленія и объясненія тѣхъ истинъ, которыя со всею полнотою не выражены въ св. Писаніи..... Таковы истины..... о седмеричномъ числѣ таинствъ.....“; ANTONIJ 217: „Оно [numerus septenarius] основывается и на свидѣтельствахъ священнаго Писанія, смыслъ которыхъ изъясненъ и опредѣленъ несомнѣнно преданіемъ и голосомъ Церкви“.

([4]) IGNATIJ 52: „вы видите тамъ [in s. Scriptura] основаніе каждому изъ нихъ [sacramentis]“; CĂLINESCU 200: « In acestŭ inţelesŭ tóte tainele, în substanta lorŭ, sunt enuntiate in sfînta Scriptură ». Similiter GORSKY 241.

mentum ex s. Scriptura etiam independenter a traditione conficiunt. Hoc utique omnes facile concedunt *nullibi in s. Scriptura* septem sacramenta *enumerari* (1). Sed simul omnes affirmant inde nihil contra septenarium sacramentorum numerum concludi posse; s. Scriptura enim non est liber dogmaticus (2); etiam alia dogmata magni momenti ibi non expressis verbis continentur (3); insuper in s. Scriptura neque ipsum vocabulum μυστήριον ut terminus technicus pro sacramento proprie dicto adhibetur (4). Ceterum, similiter sicuti s Scriptura nullibi expresse dicit sacramenta esse septem, ita neque alicubi affirmat ea esse solum duo vel quinque, et ne baptismum et ss. Eucharistiam quidem sacramenta appellat: inde igitur protestantes aliique numerum septenarium sacramentorum negantes ipsis his duobus sacramentis indolem sacramentalem denegare deberent (5). Licet igitur theologi orientales concedant numerum septenarium in s Scriptura explicite non occurrere, tamen cum Mesolokas, Andrutsos, Dyovuniotis, Germogen, Ignatij Gorsky, Malinovsky contendunt s. lit-

(1) Mesolokas 150; Andrutsos 314; Dyovuniotis 19; Malinovski 23; Jastrebov 482; Ignatij 24; 52; 86; Gorsky 240; Germogen 11, Calinescu 199; alii.

(2) « τοῦτο ὅμως ἐξηγεῖται κάλλιστα ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἁγ. Γραφῆς μὴ οὔσης βιβλίου δογματικοῦ » (Dyovuniotis 19).

(3) „Не всѣ ли, и самыя первыя истины Евангелія — о Троичности, Vпостасяхъ, Свойствахъ, Воплощеніи о пр., такимъ же точно образомъ извлекаются изъ Слова Божія въ ученіе Христіанское, собирательно?“ (Ignatij 24).

(4) „Въ св. Писаніи не находится прямо выраженной мысли о седмеричномъ именно числѣ таинствъ, какъ не употребляется въ Писаніи и самое слово таинство — μυστήριον — въ приложеніи къ священнодѣйствіямъ, которыя принято нынѣ обозначать этимъ словомъ“ (Malinovsky 23); « Nomen sacramenti non est quaerendum in scriptura attribui poenitentiae aut sacerdotio etc. » (Gorsky 240).

(5) « nec ipsi adversarii ostendere possunt, nomen sacramenti tribui baptismo aut eucharistiae, quae tamen sacramenta esse proprie dicta adserunt ». (Gorsky l. c.); „Но гдѣ же сказано и то, что Таинствъ два?“ (Ignatij 86) « Dar in sfinta Scripturǎ nu se spune, dacǎ sunt 7 mistere, saŭ dacǎ sunt 2, 3 saŭ numaĭ 1 » (Calinescu 199); « Καθ' ὅσον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει καὶ ἡ ὑπὸ διαμαρτυρομένων παραδοχὴ δύο μυστηρίων εἶνε ἄτοπος, ἀφοῦ ἐν τῇ ἁγ. Γραφῇ οὐδαμοῦ ἀναφέρεται ὡρισμένως, ὅτι ὑπάρχουσι δύο μυστήρια » (Dyovuniotis 20); „Не сказано и того, что таинствъ только два или три“ (Malinovsky 25).

teras de *unoquoque* ex eis *testimonium praebere* (1). Inde secundum Gorsky sufficit, ut ostendatur s. Scripturam praecise septem ritibus sacris eas proprietates essentiales adscribere, quae sacramentorum propriae sunt (2). Adducunt deinde theologi illi ex s. Scriptura testimonia pro unoquoque ex septem sacramentis; quae omnia plane eadem sunt, ex quibus institutionem et existentiam sacramentorum in genere comprobant et quae iam superius citavimus (3).

53. — Argumento *traditionis* generatim theologi Orientis separati *maiorem vim* tribuunt quam argumento scripturistico; in traditione enim, aiunt, iam inde ab initio, antequam s. Scriptura extitit, numerus septenarius sacramentorum theoretice et practice agnoscebatur (4). Verum quidem est nullum ex Patribus expressis verbis affirmare sacramenta esse septem (5); immo concedendum est Patres nullibi omnia sacramenta secundum ordinem enumerare (6), vel aliquos ea *cum aliis ritibus sacris connumerare* (7). Cuius rei tamen *ratio* facile *intelligi potest*. Patres, secundum Malinovsky et Dyovuniotis, propterea elenchum sacramentorum non conficiebant, quia quaestio haec tunc temporis adhuc non proponebatur et doctrina de sacramentis nondum systematice evoluta erat (8); secundum Gorsky, quia noluerunt conscribere catechismum et quia nulla particularis haeresis praecise hac in re oppugnanda erat (9). Dyovuniotis provocat adhuc ad di-

(1) Andrutsos 314: «εἰ καὶ τῶν μυστηρίων ἑκάστων φέρονται ἱκαναὶ ἐνδείξεις καὶ μαρτυρίαι»; Dyovuniotis 18: «Τοιαύτας τελετάς... ἀναφέρει ἡ καινὴ Διαθήκη ἑπτά»; Germogen 11: „Но въ немъ [s. Scriptura] упоминается о каждомъ изъ 7 таинствъ порознь"; Ignatij 24: „говоритъ оно и о нихъ, что существенно нужно". Similiter Mesoloras, Gorsky, Malinovsky et alii.

(2) Gorsky 241.

(3) Vide supra num. 30.

(4) Makarij *Введенiе* 292; Dyovuniotis 20; Ignatij 24.

(5) Malinovsky 26; Germogen 12; Jastrebov 492.

(6) Mesoloras 159; Andrutsos 314; Dyovuniotis 20: Kontonis 84; Malinovsky 23; Germogen 12; Jastrebov 490; Calinescu 197.

(7) Andrutsos 314; Jastrebov 491.

(8) Malinovsky 27: „Такой вопросъ не былъ и возбуждаемъ въ древней церкви"; Dyovuniotis 21: «ἡ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μυστηρίων διδασκαλία μὴ προσβληθεῖσα κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν δὲν ἀνεπτύχθη ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας».

(9) «Antiqui patres non scripserunt catechismum, ut modi scribendi necessitas postulat, in dies exorientibus novis haeresibus» (Gorsky 240).

sciplinam arcani [1]; Malinovsky monet prae oculis habendum esse etiam scopum, ob quem Patres de sacramentis tractabant. Debebant scilicet ex una parte oppugnare tum paganos, qui mysteria christiana in genere reiciebant, tum certos haereticos, qui unum vel aliud ex sacramentis oppugnabant, ex alia parte fideles ad sacramentorum singulorum susceptionem praeparare, de fructibus huius alteriusve sacramenti eos instruere et dubia eorum solvere: hinc facile explicatur cur illi de singulis quidem sacramentis frequenter agant, numquam tamen de septenario numero mentionem expressam faciant [2]. Similes rationes adducit Jastrebov ad explicandum, cur in antiquitate aliquando sacramenta cum aliis ritibus sacris connumerata fuerint: quia scilicet conceptus sacramenti in omnibus suis partibus nondum plene elucidatus erat, et quia Patres in ritibus sacris considerabant potius effectum sanctificationis in genere, non attendentes ad modum, quo illa in diversis ritibus communicabatur neque quaerentes de singulorum rituum origine [3].

54. — Licet igitur *Patres* numquam omnia sacramenta enumerent, tamen de *unoquoque ex eis agunt*; unus de hoc, alius de altero mentionem vel sermonem facit, ita tamen, ut saltem universi Patres simul sumpti certe de omnibus septem sacramentis testentur [4]. Et quia singula sacramenta manifeste ut ritus sacros gratiam conferentes considerant et omnes eas proprietates eis attribuunt, quae ad sacramentum proprie dictum requiruntur [5], iam ex huiusmodi testimoniis eorum argumentari licet numerum septenarium sacramentorum tempore eorum in ecclesia agnitum fuisse. Inde sane non sequitur doctrinam de sacramentis iam tunc temporis systematice propositam et in certas formulas redactam fuisse, et praesertim quaestionem de nexu vel relatione externi signi sacramentalis

(1) Dyovuniotis l. c.

(2) Malinovsky l. c.

(3) Jastrebov 490 ss.

(4) « [exstant] ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν καθ' ἕκαστον μυστηρίων χωρία τῶν Πατέρων καὶ ἐκκλ. συγγραφέων, ἐξ ὧν γίνεται δῆλον ὅτι ἀπὸ ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς ἦσαν γνωστὰ καὶ τὰ ἑπτὰ μυστήρια » (Dyovuniotis 20, adnot. 1); « καίτοι γὰρ οἱ ἀρχαῖοι τῶν ἁγίων πᾶν περιεκτικὸν ἐγκρυφίου χάριτος μυστήριον προσηγόρευσαν » (Kontonis 84); similiter loquitur Malinovsky, 27 et 28.

(5) Andrutsos 316; Malinovsky 25.

ad eius supernaturalem effectum iam plene dilucidatam fuisse. Hoc enim nonnisi longiore labore theologico fieri potuit, qualis plerumque etiam in aliis dogmatibus elucidandis et evolvendis intervenire debuit [1].

55. — Ceterum in enumerandis et explicandis testimoniis s. Patrum theologi dissidentes non multum immorantur; *eosdem textus* adducunt, *ex quibus institutio et existentia* sacramentorum in ecclesia comprobatur et quos superius adduximus [2]. Ad theologos ibi citatos addendus est adhuc Jastrebov, qui censet iam Tertullianum in opere suo De praescript. haeret. cc. 34-41 omnia septem sacramenta enumerasse [3]. Data opera doctrinam patristicam primorum saeculorum examinat Katansky, cuius tamen conclusiones iam supra a nobis notatae et praeoccupatae sunt [4]. Hic theologus agit fusius etiam de doctrina Ps.-Dionysii Areopagitae. Dionysius sex ritus sacros sacramenta appellabat: baptismum, s. synaxim, chrisma, sacerdotium, habitum monachalem, exequias defunctorum. Putat tamen Katansky Dionysium sacramenta vel potius ritus sacros in genere alio sub aspectu considerasse et concepisse, quam ea consideramus nos hodie. Pro eo ritus sacri sunt media vel viae, ut homo ex statu imperfectiore ad perfectiorem elevetur. Quare eos ritus omittit, quibus fideles tantummodo in pristinum statum restituuntur, quem amiserunt sive ob culpam personalem (paenitentia, euchelaeum) sive ob peccatum originale (matrimonium); vice versa professionem monasticam et officium exsequiarum ad sacramenta hominem elevantia adnumerat. Alibi Dionysius alios duos ritus sacros exhibet, utpote ad sacramentorum administrationem necessarios, consecrationem scilicet altaris et benedictionem seu consecrationem chrismatis, quos tamen ad sacramenta ss. Eucharistiae et confirmationis reducit. Ostendit etiam Katansky, quomodo totam doctrinam et considerationem sacramentorum

(1) Malinovsky 333 ss.

(2) Vide num. 33, et adn. 213.

(3) „Не трудно догадаться, что Тертулліанъ говоритъ здѣсь о всѣхъ семи таинствахъ: о погруженіи или крещеніи, объ очищеніи послѣ купели, т. е. покаяніи, о приношеніи хлѣба, т. е. евхаристіи, о запечатлѣніи на челахъ, т. е. миропомазаніи, о поставленіи жреца, т. е. священствѣ, о бракѣ, и, наконецъ, о цѣленіи, т. е. елеопомазаніи“ (Jastrebov 492).

(4) Vide nn. 34-36.

apud Areopagitam principium trinitarium ingreditur. Tandem concludit per doctrinam Dionysii eiusque divisionem sacramentorum traditionem de septenario numero proprie non obscurari, utpote qui sacramenta et ritus sacros sub alio et prorsus singulari aspectu consideraverit (1).

56. — Non solum theoretica ss. Patrum testimonia afferunt theologi Orientis separati ad comprobandam veritatem de septenario sacramentorum numero, sed cum ANDRUTSOS, MESOLORAS, MALINOVSKY, JASTREBOV, SILVESTER, IGNATIJ, CALINESCU provocant etiam *ad perpetuam praxim ecclesiae*. Septenarius numerus, aiunt, semper in fide et conscientia ecclesiae et fidelium erat; ecclesia inde ab initio et omni tempore singula sacramenta administrabat, quod ad eius munus pastorale ordinarium pertinebat, et cuius testimonium sunt diversae tum Orientis tum Occidentis liturgiae. Si igitur de hac veritate ob defectum enumerationis septem sacramentorum in antiquitate christiana dubium aliquod adhuc remaneret, hoc certe considerata hac constanti et universali praxi plene evanescit (2). Argumenta ex traditione theoretica et practica theologi orthodoxi adhuc confirmant ex consensu aliorum coetuum christianorum de hac veritate. Numerum septenarium sacramentorum, aiunt, agnoscunt etiam catholici quibuscum hac in re numquam disceptatio erat, licet de aliis non paucis quaestionibus controversiae haberentur (3). Item consentiunt nestoriani et monophysitae, ut eorum libri liturgici testantur; qui haeretici iam saeculo V ab ecclesia sese separarunt (4); quare

(1) KATANSKY 405-415.

(2) ANDRUTSOS 316: «Ἄλλως δὲ τὴν ἔλλειψιν πάσης ἀπὸ τῆς Παραδόσεως μαρτυρίας τοῦ ἀριθμοῦ ἑπτὰ τῶν μυστηρίων ἀναπληροῖ τελείως ἡ πρᾶξις τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἐχομένων ἀείποτε τῆς ἑβδομάδος τῶν μυστηρίων, ὡς μαρτυροῦσι τὰ ἀρχαῖα λειτουργικὰ καὶ εὐχολόγια αὐτῶν». JASTREBOV 490: „въ сознаніи церкви всегда существовали всѣ частныя мысли и представленія о таинствахъ"; MALINOVSKY 25: „Церковь всегда ихъ имѣла и всегда признавала семь священнодѣйствій, сообщающихъ особенную благодать"; Idem 29: „До нашего времени сохранились чинопослѣдованія семи церковныхъ таинствъ". Similia leguntur apud MESOLORAS 150; SILVESTER 321; IGNATIJ 24; CALINESCU 199.

(3) MESOLORAS 156; IGNATIJ 81; MALINOVSKY 28; GERMOGEN 15; DYOVUNIOTIS 21; SMIRNOV 232; JASTREBOV 402; PEROV 73; CALINESCU 199.

(4) ANDRUTSOS 316; DYOVUNIOTIS 21; MALINOVSKY 28; KATANSKY 422; GERMOGEN 15; CALINESCU 199.

argumentum ex eorum consensu magni est momenti (1). Neque aliam doctrinam et praxim habent Copti et Armeni (2).

57. — Quaerunt theologi Orientis separati etiam, *quando* proprie *hodierna enumeratio* sacramentorum primo apparuerit. Hoc tunc demum factum est secundum MESOLORAS et IGNATIJ, quando veritas haec negari coeperit eamque contra haereticos definire oportuerit (3); secundum MALINOVSKY, quando quaestio de mutuo nexu signi sacramentalis et gratiae diligentius examinari coepit (4). Generatim cum Andrutsos, Dyovuniotis, Malinovsky, Katansky affirmant numerum septenarium explicite apparere in Occidente saec. XII, in Oriente saec. XIV. Ex Occidente adducit DYOVUNIOTIS Petrum Lombardum († 1164), ex Oriente monachum Job (circa 1270) et professionem fidei Michaelis Palaeologi (1274) (5); ANDRUTSOS ad occidentales addit Alexandrum III († 1181) (6), MALINOVSKY et KATANSKY ut primum, qui in Occidente numerum septenarium proposuit, assignant Ottonem Bambergensem († 1139); addunt deinde ad occidentales Hugonem a S. Victore († 1141), ad orientales professionem fidei Ioannis Vecchi (1277) necnon imperatoris Andronici († 1328) (7). Omnes tamen notant monachum Iob etiam professionem religiosam sacramentis adnumerare; MALINOVSKY animadvertit merito hunc modum enumerandi iam apud Theodorum Studitam inveniri. KATANSKY data opera genuinitatem testimonii Ottonis Bambergensis defendit; DYOVUNIOTIS autem ut falsam reicit opinionem, secundum quam Hugo a S. Victore primus numerum septenarium adinvenerit (8). Unicus GERMOGEN affirmare videtur numerum septenarium iam apud multos Patres et Doctores saeculi IV explicite occurrere (9).

(1) „Важнымъ доказательствомъ существованія седмеричнаго числа таинствъ въ церкви съ глубокой древности служитъ, далѣе, признаніе всѣхъ семи таинствъ въ неправославныхъ обществахъ. Такъ, у несторіанъ и евтихіанъ,.... жившихъ въ V в., существуетъ семь таинствъ" (MALINOVSKY 28).

(2) GERMOGEN 15.

(3) MESOLORAS 151; IGNATIJ 53.

(4) MALINOVSKY 27.

(5) DYOVUNIOTIS 20.

(6) ANDRUTSOS 314.

(7) MALINOVSKY, 23. adn. 1; KATANSKY 415 ss.

(8) DYOVUNIOTIS 30, adn. 3.; MALINOVSKY et KATANSKY ll. cc.

(9) „А съ IV вѣка многіе св. отцы и учители церкви уже прямо писали о семи таинствахъ" (GERMOGEN 12).

58. — Aliqui theologi Orientis separati respondent quoque *difficultatibus* quae contra dogma de septenario numero sacramentorum proponi solent. Protestantibus rationalistis contendentibus in antiqua ecclesia *omnes ritus sacros aequali* ratione habitos fuisse, ex iis deinde decursu temporis quosdam paulatim et arbitrarie segregatos et in altiorem gradum sacramentorum elevatos esse, usque dum a scholasticis medii aevi, maxime a Petro Lombardo hodiernus numerus sacramentorum stabilitus fuerit, respondent doctrinam de septem sacramentis quoad substantiam in antiqua traditione, immo in ipsa s. Scriptura inveniri; eam utique non statim in certas formulas redactam et omnimode expolitam fuisse, sed evolutionem quandam subiisse; quod tamen proprium est omnibus veritatibus revelatis, iis quoque quae a protestantibus liberalibus ipsis agnoscuntur. A *scholasticis* autem numerus septenarius iam propterea *ortum habere non potuit*, quia ille fere contemporanee etiam apud auctores orientales apparet, qui hac in re traditioni orientali innituntur [1]. Obiectioni *in V. T. duo* solum sacramenta fuisse, facile respondet Ignatij. Neque enim sacramenta V. Legis propria et stricte dicta sacramenta sunt neque constat ea duo tantummodo fuisse [2]. Magis seria difficultas fieri potest *ex iis Patribus, qui solum duo* vel *ad summum tria* sacramenta agnoscere videntur; qua solvenda occupantur praesertim Dyovuniotis, Andrutsos, Mesoloras [3]. Dyovuniotis adducit Iust., Apol. I; Aug., in Ps. 108; Ioann. Damasc., De fide orth. IV, 9 et 13; qui omnes de duobus sacramentis tantum loquuntur; deinde Ps.-Ambros., De Sacram 6; Cyr., Catech. myst. 1, ubi de tribus sacramentis sermo est; tandem Aug., De Bapt. 5, 20, ubi de quatuor. Andrutsos et Mesoloras citant Chrysost., Hom. 84 in Ioann., ubi etiam de solis duobus sacramentis mentio fit. Omnes autem respondent s. Patres non exclusive loqui, sed mox hoc, mox aliud sacramentum commemorare, prout occasio dabatur vel necessitas ferebat, et de iis praesertim sacramentis frequentius agere, quae principaliora et scitu magis necessaria erant, maxime pro ca-

(1) Malinovsky 23 ss.; Katansky 412.

(2) Ignatij 87.

(3) Dyovuniotis 22; Andrutsos 316; Mesoloras 150.

techumenis (1). Dyovuniotis addit s. Patres alia quoque sacramenta certo novisse (2); et citat August., De Bapt. 5, a 6; Ep. 54, 1; In Ps. 103, 1; Serm. 227; Ioh. Damasc., De fide orthod. 4, 9.

59. — Ad obiectionem ecclesiam orthodoxam numerum septenarium forsitan *a nestorianis et monophysitis didicisse* et acceptasse, respondent Dyovuniotis hoc, spectata lucta inter has sectas et ecclesiam orthodoxam vigente, omnino excludi (3). Affirmationem autem, scl. ecclesiam orientalem doctrinam de numero septenario *ab Occidente mutuatam esse*, omnino reiciunt idem Dyovuniotis, Malinovsky, Katansky cum aliis. Dyovuniotis eam valde insensatam appellat (4), Malinovsky autem omnino inadmissibilem (5). Nam praecise saeculo XIII ecclesia orientalis et occidentalis sibi inimicae erant et de rebus multo minoris momenti, puta de azymis, inter se disceptationes habebant. Ceterum talis mutuatio nullo documento vel facto comprobatur; vice versa ostendi posse theologos orientales hac in re sequi traditiones proprias et dependere ab antiquis scriptoribus ecclesiasticis orientalibus, puta a Ps.-Dionysio Areopagita. Quod Katansky in particulari demonstrat de monacho Iob; item ostendit independentiam professionis fidei Ioannis Vecci (6).

(1) Dyovuniotis 22: «ἀναφέρουσι καὶ ἀναπτύσσουσι τρία μόνον μυστήρια, ἐκεῖνα δηλαδή, ἅτινα ἦσαν ἀναγκαῖα διὰ τοὺς κατηχουμένους, χάριν τῶν ὁποίων γράφουσι»; Androutsos 316: «ἐκ τούτου ἥκιστα ἕπεται ὅτι τὰ μυστήρια ταῦτα εἶνε τὰ μόνα, μᾶλλον δὲ τὰ σπουδαιότατα...; ἐκ τούτου οὐδὲν ἕτερον ἕπεται ἢ ὅτι οἱ Πατέρες ἐν γένει κατὰ τὰς χρείας καὶ τὰς περιστάσεις ἀναφέρουσι τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ μυστήριον; Mesoloras 150: «ποιοῦνται μὲν λόγον περὶ δύο μυστηρίων, ἀλλ' ἐν τῇ μερικωτέρᾳ τοῦ μυστερίου ἐννοίᾳ, ὡς ἀπολύτως ἀπαραιτήτων καὶ ἀναγκαίων πρὸς σωτηρίαν».

(2) «γνωρίζουσι καὶ τὰ λοιπὰ καὶ ἀναγνωρίζουσι ταῦτα ὡς μυστήρια, ὡς ἐξ ἄλλων ἔργων αὐτῶν τῶν ἰδίων γίνεται δῆλον». (Dyovuniotis l. c.)

(3) «Περὶ ἐπιδράσεως μετὰ ταῦτα τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τὰς αἱρέσεις ταύτας καὶ προσδοχῆς ὑπ' αὐτῶν τῶν ἑπτὰ μυστηρίων οὐδεὶς δύναται νὰ γείνῃ λόγος, ἕνεκα τῆς ἐχθρικῆς αὐτῶν στάσεως πρὸς τὴν ἐκκλησίαν». (Dyovuniotis 21, adn. 3).

(4) «γνώμη ἀτοπωτάτη» (Dyovuniotis 22, adn. 1).

(5) „совершенно недопустима мысль“ (Malinovsky 23, adn. 1).

(6) Dyovuniotis l. c.: «γνώμη... μὴ δυναμένη νὰ στηριχθῇ ἐπι της ἐκκλ. ἱστορίας καὶ ἀναιρουμένη εὐκόλως, ἐὰν ληφθῇ πρὸ ὀφθαλμῶν ἡ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας ἔχθρα»; Malinovsky l. c.: „XIIIй вѣкъ былъ временемъ самыхъ непріязненныхъ отно-

60. — Propria et efficacia argumenta pro septenario sacramentorum numero igitur e sola revelatione peti possunt; et ratio, cur septem sunt sacramenta, est, iuxta ANDRUTSOS, mysterium (1); ea secundum MALINOVSKY soli Deo est cognita (2), nam, ut notant IGNATIJ et GERMOGEN, res a Dei libera voluntate dependet (3). Adducunt tamen communiter theologi Orientis separati etiam quasdam *rationes convenientiae* vel argumenta ex ratione theologica. Quae tamen, ait ANDRUTSOS, non sunt nisi considerationes a posteriori et non propriae a priori demonstrationes (4); pleraeque ex eis vere insufficientes sunt iuxta MALINOVSKY (5), vel certe, secundum CALINESCU, sunt solum argumenta secundaria, sicut secundaria est tota quaestio de convenientia sacramentorum (6). Plerique

---

шенiй греческаго востока къ латинскому западу. Нововведенiе, пришедшее съ запада, нашло бы на востокѣ обличителей, въ которыхъ никогда не было недостатка противъ всего западнаго. Сравненiе восточныхъ формулъ о числѣ таинствъ съ западными также свидѣтельствуетъ о самобытности первыхъ"; KATANSKY 417: „рѣшительно нѣтъ основанiй видѣть здѣсь влiянiе запада на востокъ; напротивъ есть много данныхъ предполагать одни восточныя влiянiя, именно: Дiонисiя Ареопагита"; Idem 421: „не было мыслимо, чтобы — при развитой тогда на востокѣ крайней чуткости ко всему, отзывающемуся латинствомъ и латинскимъ влiянiемъ — незамѣтно ни для кого прокралось на востокъ и принято было безъ протеста всею восточною Церковiю западное мнѣнiе о такомъ важномъ догматическомъ ученiи..... Между тѣмъ замѣчательно, что никогда, ни въ это время, ни въ слѣдующiе вѣка, насколько это доселѣ извѣстно, мы не встрѣчаемъ ни одного факта, который указывалъ бы на протестъ восточной Церкви противъ седмеричнаго числа таинствъ".

(1) « τοῦτο εἶνε μυστήριον τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ τοῦ δωρουμένου τὴν χάριν » (ANDRUTSOS 313).

(2) „это, конечно, вполнѣ вѣдомо лишь только Тому, Кому угодно было установить семь Таинствъ" (MALINOVSKY 21, adn. 1).

(3) IGNATIJ: „Конечно, число таинственныхъ священнодѣйствiй зависитъ существенно отъ воли Господа Бога"; GERMOGEN 12: „Прямой и рѣшительный отвѣтъ на этотъ вопросъ, конечно, могъ бы дать только Тотъ, кому угодно было установить 7 таинствъ".

(4) « Εὐνόητον ὅμως ὅτι ἡ τοιαύτη δικαίωσις δὲν εἶνε καὶ ἐκ τῶν προτέρων ἀπόδειξις ὅτι λογικῶς ἑπτὰ πρέπει νὰ εἶνε τὰ μυστήρια, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τῶν ὑστέρων κατάδειξις τῆς σκοπιμότητος τῶν θεοσυστάτων μυστηρίων » (ANDRUTSOS 312).

(5) „Даются и нынѣ отвѣты на вопросъ о причинѣ установленiя седмеричнаго числа таинствъ, но ихъ нельзя признать удовлетворительными" (MALINOVSKY 21, adn. 1)

(6) CALINESCU 200.

theologi Orientis separati convenientiam septem sacramentorum in ecclesia inde petunt, quod singula ex eis apprime respondent omnibus diversis vitae spiritualis necessitatibus, quae iterum analogiam habent ad exigentias vitae naturalis. Sicut homo naturalis nascitur, crescit, nutritur, sanetur oportet, si est infirmus; societas naturalis humana autem conservatione et propagatione indiget et gubernio: sic homo per baptismum nascitur vitae spirituali, quae augetur per confirmationem, nutritur per ss. Eucharistiam, sanatur, si defecerit, per paenitentiam et s. euchelaeum; societas autem supernaturalis regitur per sacerdotium, conservatur et propagatur per matrimonium (1).

Aliae quoque rationes convenientiae passim apud theologos separatos occurrunt. Copiosissimus hac in re est Gabriel Severus, qui non minus quam novem tales rationes seu

(1) «Ὅπως δῆλα δὴ ὁ φυσικὸς ἄνθρωπος γεννᾶται, προάγεται καὶ τρέφεται, οὕτω καὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ ζωῇ τὸ μὲν βάπτισμα ἀναγεννᾷ πνευματικῶς, τὸ χρίσμα προάγει τὴν πνευματικὴν ταύτην ζωήν, καὶ ἡ εὐχαριστία τρέφει καὶ ζωογονεῖ αὐτήν. Ἡ ἀσθένεια τῆς ψυχῆς, ἡ ἁμαρτία, καὶ αἱ τοῦ σώματος νόσοι θεραπεύονται, ἡ μὲν διὰ τῆς μετανοίας, αἱ δὲ ἰδίως διὰ τοῦ εὐχελαίου. Ὅπως δὲ ἡ κοινωνία καθόλου τῶν ἀνθρώπων δεῖται διοικήσεως ἅμα καὶ διατηρήσεως, οὕτω καὶ ἡ κοινωνία τῶν πιστῶν χρῄζει τοῦ μὲν ἱερατείου πρὸς κυβέρνησιν, τοῦ δὲ γάμου πρὸς διατήρησιν καὶ μετάδοσιν τοῦ γένους». (Andrutsos 312); „Всѣ же таинства въ совокупности, обнимая всю жизнь человѣка, соотвѣтствуютъ главнѣйшимъ нашимъ нуждамъ и потребностямъ въ духовной нашей жизни, равно и нуждамъ цѣлой церкви Христовой..... Въ крещеніи вѣрующій во Христа, силою Духа Божія, освобождается отъ грѣха, проклятія и вѣчной смерти и возрождается въ жизнь духовную, благодатную. Въ миропомазаніи получаетъ крестившійся благодать возращающую и укрѣпляющую его въ жизни духовной. Въ причащеніи христіанинъ питается божественною пищею — истиннымъ тѣломъ и истинною кровію Христовою, для поддержанія жизни духовной и для преуспѣянія въ духовныхъ совершенствахъ. Чрезъ покаяніе врачуется христіанинъ отъ болѣзней духовныхъ, т. е. отъ грѣховъ, коимъ подвергся онъ послѣ крещенія или послѣ предшествующей исповѣди. Въ священствѣ избранный изъ христіанъ получаетъ благодатное право возраждать и воспитывать другихъ въ духовной жизни посредствомъ слова Божія и спасительныхъ таинствъ. Чрезъ таинство брака сообщается благодать освящающая супружество и содѣйствующая благословенному рожденію и воспитанію дѣтей. Въ елеосвященіи страждущій тѣлесными недугами христіанинъ врачуется отъ болѣзней тѣлесныхъ, посредствомъ исцѣленія отъ духовныхъ“ (Malinovsky 21 ss.). Simili ratione hoc argumentum convenientiae evolvunt vel saltem innuunt Dyovuniotis 23; Mesoloras 156; Neokosmos 296; Kontonis 84; Evsebij 7; Ignatij 55; Antonij 218; Smirnov 231; Germogen 13; Megorski 11; Calinescu 200.

analogias proponit: ex septem virtutibus christianis (tribus theologicis, quatuor moralibus), septem donis Spiritus sancti, septem columnis Sapientiae, septem tubis, quarum sonitu Iericho cecidit, septem lampadibus a Zacharia propheta visis, septem stellis Apocalypsis, septem lotionibus Naaman in Iordane, septem speciebus operariorum in vinea Domini, septem donis beatorum in caelo ([1]). Recentiores multo parciores sunt; sanctitatem numeri septenarii adducunt Germogen et Malinovsky, ad dona Spiritus sancti provocat idem Malinovsky, Ignatij et Calinescu, ad creationem septimo die perfectam Ignatij et item Malinovsky, qui tamen cum Germogen expresse notat, ut supra vidimus, rationes has sufficientes non esse ([2]).

61. — Theologi Orientis separati igitur fere unanimiter septenarium numerum sacramentorum ut veritatem ad fidem ecclesiae pertinentem profitentur et sacramenta septem enumerant. *Ordo* tamen eadem *enumerandi non* apud omnes ex toto *aequalis* est. Baptismum scilicet et chrisma omnes quidem primo loco adducunt, et sat communiter ss. Eucharistiam ut tertium sacramentum ponunt; ceteris autem sacramentis alii alium locum assignant. Monachus Iob, ut vidimus, sacramentum paenitentiae cum s. euchelaeo coniunxit in unum sacramentum illudque in serie sacramentorum in fine posuit; praeterea habitum monachalem ut speciale sacramentum habuit. Huiusmodi numerationem sequuntur Damascenus Studita et Jeremias patriarcha in sua *Responsione I*, quin tamen paenitentiam a s. infirmorum unctione dividant et professionem religiosam pro sacramento habeant. Parvum discrimen inter ambos est, quod Damascenus primum matrimonium, deinde ordinem nominat, Jeremias prius ordinem ([3]). Similis est enumeratio Athanasii Pariensis, nisi quod ille paenitentiam statim post ordinem nominat et matrimonium penultimo loco ponit ([4]). Secundus modus enumerandi ponit paenitentiam cum s. euchelaeo statim post prima tria sacramenta, et ultimo loco habet sacramentum ordinis et matrimonii; quem modum se-

([1]) Gabriel Severus 98 ss.

([2]) Ignatij; Germogen; Malinovsky; Calinescu l. c.

([3]) Damascenus Studita, Θησαυρός 33; *Resp. I.* Ieremiae *patr.*; Mesoloras I, 140.

([4]) Athanasius Pariensis 343.

quuntur Christodulos, Theophilus Kampanias, necnon Makarij [1]. Ordinario tamen sacramenta sic enumerantur, ut statim post tria prima ponatur paenitentia, deinde ordo et matrimonium, et ultimo loco extrema unctio; cuiusmodi enumerationem adhibent Catechismus Philareti, Antonij, Dyovuniotis, Andrutsos, Mesoloras, Plato, Milanovič, Laskov et alii [2]. Vix differt Firmilijan, qui tamen matrimonium ordini praeponit [3]; ad eundem modum reduci possunt etiam *Confessio orthodoxa* Petri Mogilae, et Gorsky; solummodo quod ordinem statim post prima tria sacramenta et ante paenitentiam habent [4]. Omnes enumerationes hucusque commemoratae in eo conveniunt, quod primo loco tria sacramenta: baptismum, chrisma, ss. Eucharistiam exhibent; exceptionem ab hoc fere communiter accepto modo faciunt Malinovsky et Mihalcescu, qui tertio loco paenitentiam, quarto ss. Eucharistiam ponunt [5].

§ 7. — Sacramentorum causalitas.

62. — Theologi Orientis separati frequenter inculcant sacramenta *non* sese *mera symbola* vel pura signa gratiae, quae scilicet gratiam a Deo datam tantummodo indicarent vel figurarent aut nihil aliud efficerent in subiecto ea recipiente nisi fidem in promissiones divinas vel dispositionem ad susceptionem gratiae necessariam [6]; sed ea ipsam *gratiam efficere*

(1) Christodulos 393; Theophilus Kampanias 19; Makarij 317 ss.

(2) Filaret, *Катихизисъ* 51; Antonij 218 ss.; Dyovuniotis 37 ss.; Andrutsos 312; Mesoloras 180 ss.; Plato 76; Milanovič 39; Laskov 275 ss.

(3) Firmilijan 96.

(4) *Confessio orthodoxa* Petri Mogilae, P. I., q. 99 ss. (Malvy-Viller 56 ss.); Gorsky 240.

(5) Malinovsky 21; Mihalcescu, *Catehismul* 32.

(6) « οὐχὶ ἁπλῶς συμβολίζοντα... τὴν θείαν χάριν » (Andrutsos 295); « δὲν εἶναι ἁπλῶς σύμβολα ἐξωτερικά, δηλωτικὰ ἢ ἀναμνηστικὰ τῆς θείας χάριτος » (Mesoloras 140); « οὔτε εἶνε μόνον μαρτύρια καὶ ἐνεργὰ σημεῖα χάριτος καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς εὐδοκίας » (Idem 165); „таинство есть не воспоминательный только знакъ благодати“ (Antonij 216); „Таинство не есть простой безсодержательный знакъ“ (Malinovsky 11). Cf. adhuc e. gr. Dyovuniotis 12; Ignatij 68; Damalas, Κατήχησις 95; alios.

dare, communicare, *operari* [1]. Quare communiter diversas protestantium sectas oppugnant, quae praecise vim et significationem sacramentorum in eo reponunt, quod sint symbola seu signa, quibus promissiones Dei in memoriam revocantur, pietas fidelium monstratur et Christi ecclesiae nomen datur [2]. *Nihilominus neque* ex hac oppugnatione doctrinae protestantium neque ex vocabulis a theologis separatis de efficientia adhibitis supra notatis (efficere, dare, communicare, operari) *per se iam cum certitudine concludi* potest theologiam Orientis separati habere sacramenta *pro veris et propriis causis efficientibus* gratiae; et hoc tanto minus quod theologi illi de nexu inter signum sacramentale et gratiam agentes aliquando terminis sat vagis utuntur, dicentes gratiam dari « sub signo externo » vel « simul cum signo externo » [3]; vel affirmantes tantummodo inter signum et gratiam arctam connexionem esse [4].

63. — *Alibi* tamen illi *clarius sese exprimunt.* Utuntur enim passim *vocabulis,* quae certe *sensu obvio causalitatem veram* sacramentorum eamque efficientem significant, scribendo gratiam conferri « per signum sacramentale », « per

(1) « μεταδίδοται », « μετάδοσις τῆς χάριτος », « μεταδοτικὰ τῆς χάριτος » Neokosmos 296; Dyovuniotis 12; Damalas l. c.; Mesoloras 140; et alibi passim); « μετέχει » (Athanasios Pariensis 344); « χορηγεῖται » (Andrutsos 292); „сообщаетъ благодать"; „сообщеніе" (Malinovsky 5; et alibi passim; Antonij 216; Katansky 27); « confert » Gorsky 241); « comunică » (Calinescu 198); „преподавается" (Silvester 320; Malinovsky 5; Jastrebov 486).

(2) Cf. Makarij 314; Malinovsky 4ss.; Jastrebov 483ss.; Firmilijan 97; Călinescu 198; alios.

(3) « ὑπὸ σημεῖα ὁρατά »; « ὑποκάτω εἰς ὁρατὰ σημεῖα » (Konstantinos Oikonomos 61; Plato 73); „образъ, подъ которымъ"; „подъ видимимъ образомъ"; „подъ видимымъ знакомъ"; „при видимомъ естественномъ дѣйствіи" (Ignatij 39; 81; Makarij 313; Malinovsky 5; Smirnov 230; Perov 73; Evsebij 4); « συγχρόνως τελοῦνται » (Neokosmos 296); „вмѣстѣ съ совершеніемъ дѣйствія"; „видимое вмѣстѣ съ невидимымъ" (Filaret, *Богословіе* 128; Jastrebov 482; Ignatij 40).

(4) « ἐπὶ τῆς στενῆς συναφείας πνεύματος καὶ ὕλης » (Andrutsos 292); « ἐν οἷς στενῶς... ἡ ἀόρατος χάρις... μετὰ ὁρατῶν σημείων συνδέεται » (Damalas, « Περὶ ἀρχῶν 158); « στενῶς συνάπτεται ἡ χάρις » (Mesoloras II, 138; „представленіе о тѣсномъ соединеніи благодати съ видимымъ знакомъ" (Jastrebov 502); « quae adnexam habent promissionem divinae gratiae » (Gorsky 241)

sacramentum », « mediante signo sacramentali » ([1]). Deinde appellant sacramenta « instrumenta, organa, media » gratiae, aliquando « efficacia seu practica » organa et media ([2]). Hoc idem exprimunt aliqui cum MALINOVSKY termino: sacramenta in se ipsis seu obiective continent et communicant gratiam ([3]). Hinc iam concludi debet alia quoque vocabula, quibus theologi orientales de efficientia et operatione sacramentorum utuntur et quae supra (n. 62) adduximus (dare, communicare etc.) de vera et propria causalitate efficiente intelligenda esse; ceteroquin aliquando ipsum quoque vocabulum « causare » vel « causa » in theologia Orientis separati occurrit ([4]). Adhuc distinctius et expressius haec doctrina apud eos theologos apparet, qui concedunt sacramenta gratiam efficere « *ex opere operato* », et de quibus inferius agemus. Confirmatur autem haec doctrina de sacramentis ut causis efficientibus gratiae etiam inde, quod multi cum DYOVUNIOTIS, KONTONIS, JASTREBOV in hac causalitate sacramentorum N. L. praecise eorum *diffe-*

([1]) « διά τινων ὁρατῶν σημείων »; « δι' αὐτῶν »; « δι' ὧν »; « δι' αἰσθητῶν σημείων »; « διὰ τῶν ὁποίων » (NEOKOSMOS 296; DYOVUNIOTIS 12 et alibi passim; MESOLORAS 139; KONST. OIKONOMOS 61; PLATO 75): „Чрезъ видимые или чувствамъ подлежащіе знаки"; „священнодѣйствіе, чрезъ которое сообщается благодатная сила" (ANTONIJ 216; JASTREBOV 483): „посредствомъ видимой стороны"; „чрезъ посредство извѣстныхъ священнодѣйствій" (MALINOVSKY 5; 51; JASTREBOV 490; KATANSKY 10); « prin care » (MIHALCESCU, *Catehismul* 31).

([2]) « ὄργανα δραστικά »; « λειτουργικὰ ὄργανα τῆς μεταδόσεως τῆς θείας χάριτος » (*Confessio Dosithei*, Cap. 15; MESOLORAS II, 114; « μέσα. πραγματικὰ μέσα » (ANDRUTSOS 292; MESOLORAS 141); « φορεύς, φορεῖς » (ANDRUTSOS l. c.; DAMALAS, « Κατήχησις » 95); « instrumenta » (LEBEDINSKY 463; apud JUGIE 43); « media efficacia » (GORSKY 241); „средства" (IGNATIJ 47; 67; MALINOVSKY 16; JASTREBOV 482); „орудія" (MAKARIJ 313); „проводники" (GERMOGEN 6; JASTREBOV 486).

([3]) „заключаютъ сами въ себѣ и по себѣ (объективно) освящающую благодатную силу" (MALINOVSKY 12); „дѣйствительныя (объективныя) средства къ сообщенію благодати" (Idem 17). JASTREBOV e contra censet etiam in opposita doctrina protestantium salvari adhuc obiectivam indolem et efficaciam sacramentorum. Nam scribit (486): „Правда, и лютеране учатъ, что благодать подается въ таинствахъ объективно".

([4]) Sic in textu latino *Confessionis orthodoxae* PETRI MOGILAE (P. I, qu. 99) legitur: « causatur vel confertur animabus fidelium gratia ». JASTREBOV (485) explicando doctrinam de causalitate sacramentorum adhibet vocem „причина" (causa).

rentiam a sacramentis V. L. vident [1], alii cum ANDRUTSOS et eodem JASTREBOV discrimen sacramentorum ab aliis sive externis sive internis mediis gratiae repetunt [2], et IGNATIJ, ut supra vidimus [3], inde sacramenta post resurrectionem a Christo instituta a sacramentis iam antea administratis distinguit.

64. — Nullum quoque theologi Orientis separati dubium relinquunt sese censere hanc *causalitatem ad ipsam substantiam sacramentorum* et doctrinam hanc ad principaliores in tractatu de sacramentis pertinere [4]. Multi autem cum MALINOVSKY expresse notant veritatem hanc esse doctrinam ecclesiae orthodoxae vel orthodoxam [5]. Unde apparet etiam hac in re non solum a sententia communi theologorum Orientis separati recedere, sed *contra fidem* quoque *ecclesiae* orthodoxae *offendere* TARASIJ, qui hanc causalitatem sacramentorum aperte negare videtur. Nam explicite profitetur salutem non perfici per speciales ritus externos, etiamsi magni sint momenti, sed per unionem cum tota vita ecclesiae [6]. Radix autem huiusmodi opinionis non est quidem apud eum doctrina de sola fide iustificante sicut apud protestantes, sed potius singularis eius opinio de redemptione et de ecclesia, quam in citato suo opusculo proponit, quin tamen eam demonstret. Qua ratione autem iustificatio et sanctificatio seu salus per unionem cum

(1) DYOVUNIOTIS 15: « Κατὰ τοῦτο δέ, τὴν μεταδιδομένην χάριν, διαφέρουσιν ἰδίᾳ τὰ μυστήρια τῆς καινῆς Διαθήκης τῶν μυστηρίων καὶ συμβολικῶν καθόλον πράξεων τῆς παλαιᾶς Διαθήκης »; KONTONIS 84: « ὅθεν διαφέρουσι τὰ μυστήρια τῆς Νέας Διαθήκης τῶν τῆς ἀρχαίας μυστηρίων ». Cf. JASTREBOV 484.

(2) JASTREBOV 483: „въ противномъ случаѣ таинство ничѣмъ бы не отличалось отъ общаго дѣйствія благодати на человѣка". Cf. ANDRUTSOS 294.

(3) Vide supra n. 45.

(4) « τὸ κύριον καὶ οὐσιῶδες εἶνε ἡ πραγματικὴ μετάδοσις τῆς θείας χάριτος » (ANDRUTSOS 299); „Существо таинствъ..... состоитъ въ томъ, что благодать Божія въ нихъ такъ соединена съ внѣшнимъ знакомъ или видимою стороною, что дары благодати подаются посредствомъ видимой стороны" (MALINOVSKY 5).

(5) „дается основаніе признавать, что англиканскою церковію таинства понимаются какъ дѣйствительныя (объективныя) средства къ сообщенію благодати..... Если дѣйствительно таково англиканское пониманіе существа таинствъ, то оно вполнѣ православно" (MALINOVSKY 17).

(6) „Спасеніе совершается не отдѣльными священнодѣйствами, даже самыми важными, а единеніемъ со всей церковною жизнію" (TARASIJ 181).

tota vita ecclesiae perficiatur, et qualis sit valor et momentum sacramentorum aliorumque rituum sacrorum in ecclesia, quibus omnem significationem denegare non videtur, theologus ille non explicat.

65. — Ad *demonstrandam* hanc doctrinam de causalitate sacramentorum theologi Orientis separati primo loco ad *s. Scripturam* recurrunt. Dyovuniotis solum dicit in s. Scriptura N. T. sacramenta N. Legis sacramentis V. Testamenti ut meris figuris et umbris opponi; et citat Gal 4^{9}; 1 Cor 7^{19}; Hebr $8^{9,10}$; $9^{9,13}$; 16^{9} (1); ex quibus textibus tamen aliqui non sunt ad rem. Alii cum Jastrebov scribunt in s. Scriptura causalitatem sacramentorum indicari, vel cum Katansky testimonia s. Scripturae ius nobis dare, ut ad talem causalitatem sacramentorum concludamus, aut cum Andrutsos s. Scripturam sacramenta ut efficacia media gratiae exhibere (2). Quod Katansky in uno loco ad omnia septem sacramenta extendere videtur (3), in alio autem loco ad quinque sacramenta restringit, animadvertens hanc causalitatem seu strictum nexum inter signum sacramentale et gratiam non satis indicari in s. Scriptura quoad matrimonium et extremam unctionem (4); cui sententiae etiam Malinovsky accedit. Nihilominus notat Katansky hunc nexum seu hanc causalitatem clarius exprimi in s. Scriptura quam apud Patres apostolicos (5). Citat autem hic theologus ex s. Scriptura Io 3^{5} (baptismus); Mt 16^{19}; Mt 18^{18}; Io 20^{22} (paenitentia), 1 Cor $10^{27\,ss.}$ (ss. Eucharistia); 2 Tim 1^{6};

(1) Dyovuniotis 16, adnot. 1.

(2) Jastrebov 496: „Обращаясь къ Священному Писанію, мы видимъ, что нѣкоторыя мѣста его даютъ несомнѣнное основаніе для мысли о тѣсномъ соотношеніи между благодатію, или внутреннею стороною таинства, и внѣшнею его стороною"; Katansky 28: „Правда, нѣкоторыя выраженія св. Писанія даютъ несомнѣнное право допускать тѣсное отношеніе между благодатію, или внутреннею стороною таинствъ, и внѣшнею"; Andrutsos 310: « Ἐν μὲν τῇ Γραφῇ τὰ μυστήρια παρίστανται ὡς πραγματικὰ μέσα τῆς δικαιούσης καὶ ἁγιαζούσης χάριτος ».

(3) Katansky l. c.

(4) „такъ что здѣсь св. Писаніе, ясно говоря о великомъ значеніи брака и о благодатныхъ плодахъ получаемыхъ въ елеосвященіи, не опредѣляетъ отношенія между благодатію и внѣшнею стороною таинства" (Katansky 29).

(5) „Въ св. Писаніи яснѣе и прямѣе, чѣмъ у апостольскихъ учениковъ, выражено отношеніе благодати къ видимому священнодѣйствію" (Katansky 76).

1 Tim 4^{4} (ordo). Ad eosdem textus provocat Jastrebov, excepto 1 Co 10^{27}, Malinovsky autem addit 1 Co 6^{11}; Eph 5^{25} (baptismus); Act 8^{17} (confirmatio); Io $6^{51 ss.}$ (ss. Eucharistia); 1 Co 11^{9}; 1 Co 7^{3} (matrimonium); Jac $5^{14,15}$ (s. euchelaeum). Andrutsos adducit solum Tit 3^{5} (ordo) et Act 8^{17}; 19^{6} (confirmatio) (1). Argumentum autem ex hisce testimoniis, ut bene notat Andrutsos, inde conficitur, quod in eis affirmatur gratiam per signum externum sacramentale conferri (2). Animadvertendum tamen est, in aliquibus ex his textibus nihil tale proprie affirmari, immo in uno alterove testimonio allato neque de signo sacramentali mentionem fieri.

66. — Secundo loco a plerisque theologis orientalibus adducitur *argumentum patristicum*; cui tamen *non omnes aequalem valorem* attribuere videntur. Andrutsos scribit Patres sacramentis veram causalitatem adscribere, quia affirmant gratiam per sacramentum vel per signum sacramentale conferri, quia docent sacramenta mera applicatione signi gratiam sponte producere, quia operationem sacramentorum comparationibus ex causis naturalibus desumptis illustrant (3). Immo censet hic theologus iam apud Patres quodammodo praeoccupatam fuisse quaestionem de modo causalitatis inter Scotum et s. Thomam controversam, favente Origene opinioni scotisticae, Cyrillo Alexandrino sententiae Aquinatis (4). Secundum Jastrebov et Katansky Patres strictum nexum causalem inter sacramentale signum et gratiam indicant quidem, non tamen quoad omnia sacramenta neque semper clare. Cuius rei rationem indicat Katansky, quod considerant sacramenta non tam secundum eorum essentiam quam secundum eorum fruc-

(1) Katansky 29, adnot. 1; Jastrebov 497; Malinovsky 6 ss.; Andrutsos 310, adnot. 3.

(2) « ἡ τοιαύτη ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ὁ ἁγιασμὸς περαίνονται διὰ τοῦ αἰσθητοῦ σημείου, διὰ λουτροῦ, δι' ὕδατος, δι' ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν κ.τ.λ. » (Andrutsos l. c.).

(3) « Ἐν μὲν τῇ Γραφῇ τὰ μυστήρια παρίστανται ὡς πραγματικὰ μέσα τῆς χάριτος... ἡ ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ὁ ἁγιασμὸς περαίνονται διὰ τοῦ αἰσθητοῦ σημείου... Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ Πατέρες ἔχονται τῆς πραγματικῆς τῶν μυστηρίων ἐνεργείας ἐξαίροντες αὐτὰ ὡς ἀσχέτως τοῦ λαμβάνοντος ἢ ἱερουργοῦντος τελειούμενα, καὶ τὴν δύναμιν τῶν μυστηρίων παραβάλλοντες πρὸς τὸ θερμαῖον καὶ ἀνάπτον πῦρ καὶ πρὸς τὸ σπέρμα, ἐξ οὗ ἐκπορεύεται τὸ φυτόν, ἐὰν ἡ γῆ ᾖ πρόσφορος » (Andrutsos 310).

(4) Idem 298.

tum [1]; Jastrebov autem, quod quaestio haec de sacramentorum causalitate cum alia universaliore cohaeret, nempe de cooperatione liberae voluntatis cum gratia divina, quae quaestio eo tempore nondum plene explicata erat [2]. Malinovsky tandem videtur affirmare, quaestionem de causali nexu signi sacramentalis cum gratia demum saec. XII proprie elucidatam fuisse [3].

67. — *Complures Patres* et scriptores ecclesiasticos ex primis tribus saeculis adducit praesertim Katansky. Inter alios citat: Iust., Apol I, 61; Iren. Adv. haeres. 3, 17, 2; Clem. Alex., Paed. 1, 6, 25; Orig., In Num. hom 7, 2; In Levit. hom 2, 4; 8, 3; in epist. ad Rom. Comment. 5, 8; Tertull., De praescript. haeret. 40; De baptismo 1; 7; De carnis resurrect. 8; De corona 3; Cypr., De lapsis 25; Epist 4, 4 (ad Pomp.); Epist 49, 5 (ad Fidum); Epist 73, 22 (ad Iubaian.) Aliquos ex hisce textibus affert etiam Jastrebov, quin tamen locum indicet, undenam desumpti sunt. Dyovuniotis appellat ad Iust., Dial. cum Tryph. 16; 19; 23; Tert., Adv. Iudaeos 3; Iren., Adv. haeres. 4, 16; 17 [4]. Quae ex posterioribus Patribus afferuntur a Dyovuniotis, Andrutsos, Mesoloras, Malinovsky et aliis eadem fere sunt, quae iis ad demonstrandam sacramentorum in ecclesia institutionem et existentiam necnon septenarium eorum numerum inserviunt et quae supra citavimus [5]; quibus adhuc adiungatur August., C. Cresc. 4, 16 ab Andrutsos citatum [6]. Argumentum hoc patristicum generatim summarie tantummodo proponunt, quin singulos textus Patrum analysi subiciant et demonstrationem fusius evolvant. Qua ratione in argumentatione procedit e. gr. Andrutsos, supra notavimus [7]. Demonstratio a Dyovuniotis proposita potius negativa est: ostendit enim ex testimoniis allatis Patres sacramenta N. Legis sacramentis V. Te-

(1) Katansky 400.

(2) Jastrebov 503.

(3) « [ut septem praecise sacramenta explicite numerarentur, necesse erat] опредѣленія отношенія между благодатію и чувственнымъ знакомъ или видимою стороною таинства, подведенія всѣхъ семи таинствъ въ одно общее понятіе таинства. А это совершилось около XII в.“ (Malinovsky 27).

(4) Katansky 77 ss.; Jastrebov 497 ss.; Dyovuniotis 16, adn. 1.

(5) Vide supra num. 33 et num. 55.

(6) Andrútsos l. c.

(7) Vide num. 66, et adnot. 3 et 4.

stamenti, quae pro meris figuris et symbolis habent, opponere [1].

68. — *Principaliora testimonia* Patrum et scriptorum ecclesiasticorum priorum trium saeculorum diligentius examinant Jastrebov et Katansky. Jastrebov concludit Patres et scriptores hos in genere causalem nexum inter signum sacramentale et gratiam agnoscere et affirmare [2]. Katansky in suis conclusionibus magis sobrius est. Iustinus iuxta eum indolem ss. Eucharistiae quidem bene illustrat, de causalitate tamen huius vel ceterorum sacramentorum nihil innuit. Irenaeus de baptismo et confirmatione saepius agit et non pauca habet, quae ad ss. Eucharistiae sacramentum melius cognoscendum multum conferunt; de nexu causali signi sacramentalis tamen neque ille quid habet. Clemens Alexandrinus exhibet causalitatem sacramentorum ordinis et matrimonii. Ex doctrina Origenis sacramentum non est merum symbolum, sed fons verus gratiae; causalitas sacramentorum satis exhibetur in quinque sacramentis, exceptis scilicet ordine et matrimonio. Clare nexum causalem inter signum et gratiam exhibet Tertullianus pro baptismo eumque innuït etiam pro aliis sacramentis, matrimonio excepto. Cyprianus testatur de causalitate sacramenti paenitentiae; quoad baptismum ceteraque quinque sacramenta minus clarus est quam Tertullianus [3].

69. — Praeter haec argumenta ex fontibus revelationis deprompta provocant theologi Orientis etiam ad quasdam *rationes theologicas*. Jastrebov cum Mesoloras animadvertunt, quod nullum esset discrimen inter sacramenta et alios modos sive internos sive externos gratiae divinae conferendae, et quod Deus melius omnes gratias per se et immediate conferret, si sacramenta propriam et veram causalitatem non haberent [4]. Malinovsky censet tunc solummodo securitatem gratiae acceptae haberi, si signa sacramentalia vere cau-

(1) Dyovuniotis l. c.

(2) Jastrebov l. c.

(3) Katansky 77 ss.; 92 ss.; 138 ss.; 188 ss; 272 ss.; 334 ss.

(4) Jastrebov 483: „въ противномъ случаѣ таинство ничѣмъ бы не отличалось отъ общаго дѣйствія благодати на человѣка". Similiter Mesoloras 147; Dyovuniotis 35, adn. 1: « κατὰ τοῦτο ἰδίᾳ διακρίνονται τὰ μυστήρια τῶν μυστηριοειδῶν τελετῶν ».

sant (1). MESOLORAS inde explicat, quod sacramenta etiam parvulis ante usum rationis administrari possunt (2). Confirmant tandem etiam hanc veritatem ex consensu aliorum quoque coetuum christianorum. Sic MALINOVSKY ad anglicanos appellat, quamquam animadvertit eos in affirmanda et exponenda hac doctrina non omnino claros esse (3); MESOLORAS autem ad catholicos (4).

70. — Quod *modum causalitatis* sacramentalis attinet, duo theologi Orientis separati, ANDRUTSOS nimirum et DYOVUNIOTIS, controversiae inter s. Thomam et Scotum mentionem faciunt. Andrutsos scribit iuxta sententiam Thomae sacramenta gratiam continere, iuxta Scotum solum conferre; quod Dyovuniotis distinctius explicat dicendo causalitatem sacramentorum secundum scotistas esse moralem, secundum thomistas physicam. Andrutsos putat quaestionem hanc iam a Patribus antiquis praeoccupatam fuisse (5). Secus autem theologi dissidentes *de modo causalitatis* sacramentorum *vix aliquid habent*, ut expresse notat ipse JASTREBOV (6). Frequenter animadvertunt nexum inter signum sacramentale et gratiam esse omnino incomprehensibilem (7), sacramentaque ratione omnino arcana et mysteriosa operari (8). Et quia iuxta DYOVUNIOTIS et KATANSKY neque s. Scriptura neque traditio hac in re aliquid certum proponunt (9), videtur superfluum et inutile in hanc rem ulterius inquirere. Et re vera ANDRUTSOS, postquam sententias scholasticorum adduxit, subiungit totam hanc quae-

(1) „Если же было бы такое раздѣленіе между благодатію и чувственнымъ знакомъ въ таинствахъ....., ни одинъ человѣкъ не могъ бы съ увѣренностію сказать, что онъ получалъ благодать" (MALINOVSKY 20).

(2) « Ἂν τὰ μυστήρια εἶνε μόνον ἁπλᾶ σύμβολα... τότε δὲν ἔπρεπεν, οὐδ' ὤφειλεν, ἡ Ἐκκλησία νὰ παρέχῃ τὸ Βάπτισμα, τὸ Χρίσμα καὶ τὴν θείαν Εὐχαριστίαν εἰς τὰ νήπια » (MESOLORAS l. c.).

(3) MALINOVSKY 16 ss.

(4) MESOLORAS 149

(5) ANDRUTSOS 298 ss.; DYOVUNIOTIS 1 , adnot. 3.

(6) JASTREBOV 493 ss.

(7) „непостижима" (MALINOVSKY 5).

(8) « μυστηριωδῶς » (MESOLORAS II, 139; 143; 151; DYOVUNIOTIS 8, adn. 1; ANDRUTSOS 311); « μυστικῶς » (MESOLORAS 138; NEOKOSMOS 296; MEGORSKI 10); „тайнымъ образомъ" (FILARET *Богословіе,* 128): „таинственнымъ образомъ" (SILVESTER 320); „таинственно" (JASTREBOV 483).

(9) DYOVUNIOTIS 18; KATANSKY 28.

stionem esse inanem: principale esse quod sacramenta re vera gratiam causant (1). Et Dyovuniotis monet, ut contenti simus, si scimus sacramenta per externa signa gratiam conferre, de modo autem causalitatis cum Patribus ecclesiae nostram ignorantiam fateamur (2). Hinc inde tamen aliqui theologi orientales aliquid de modo causalitatis innuunt. Et primo quidem saltem *negative*, quatenus inculcant sacramenta non operari mechanice vel magice (3). Ii qui aliquo modo *positive* quaestioni respondent, in *tres classes* dividi possunt. Aliqui cum Evsebij, Neokosmos, Plato videntur duplicem operationem in sacramentis admittere, naturalem unam, a signo sacramentali productam, alteram huic parallelam supernaturalem a Spiritu sancto procedentem (4); in explicatione tali utique vera sacramentorum causalitas vix salvari videtur et sacramenta potius ut *occasiones* considerantur. Alii loquuntur cum Andrutsos, Mesoloras, Lebedinsky de elevatione signorum et de vi Spiritus sancti in sacramenta immissa (5); et hi causalitatem

(1) « Καθ' ἡμᾶς τὸ ζήτημα τοῦτο δογματικῶς εἶνε σχολαῖον καὶ ἄνευ τινὸς σημασίας· τὸ κύριον καὶ οὐσιῶδες εἶνε ἡ πραγματικὴ μετάδοσις τῆς θείας χάριτος » (Andrutsos 298-9).

(2) « Ἀρκούμεθα λοιπὸν δεχόμενοι μὲν τὴν διὰ τῶν αἰσθητῶν σημείων μετάδοσιν τῆς θείας χάριτος, ὁμολογοῦντες δὲ μετὰ τῶν Πατέρων τῆς ἐκκλησίας τὴν ἄγνοιαν τοῦ τρόπου τῆς μεταδόσεως ταύτης » (Dyovuniotis 18).

(3) « Ἡ τοιαύτη ἐκ λόγων καὶ ἐκ πράξεων ἀκολουθία δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ἐξωτερικῶς καθ' ἑαυτὴν ὡσεὶ μαγικόν τι ὄργανον » (Andrutsos 300). « ἀποκλειομένης πάσης μαγικῆς καὶ τελείως μεχανικῆς ἐνεργείας καὶ μεταδόσεως τῶν μυστηρίων » (Dyovuniotis 35): „сама собою открывается невѣжественность протестантскихъ заявленiй, что православная церковь представляетъ себѣ дѣйствiя таинствъ магическими" (Jastrebov 594).

(4) Evsebij 4: „При видимомъ естественномъ дѣйствiи, въ каждомъ таинствѣ, совершается и дѣйствiе невидимое или сверхъестественное..... Такъ въ Крещенiи, въ то самое время, когда совершитель таинства, погружая крещаемаго въ воду, произноситъ слова....., самъ Спаситель, невидимо, силою Святаго Духа, разрѣшаетъ его отъ всѣхъ прежнихъ грѣховъ"; Neokosmos 300: « Ὅταν ἀκούω μυστήριον καὶ ἱερὰν τελετήν, ἐννοῶ διπλῆν ἐνέργειαν, τὴν φαινομένην καὶ τὴν ἀόρατον ». Cf. adhuc Plato 75. Similiter sicuti Evsebij loquitur etiam Malinovsky 41.

(5) Andrutsos 292: « Τὸ αἰσθητὸν... ὑψοῦται εἰς σύμβολον ἅμα καὶ φορέα πνευματικῆς καὶ ὑπερφυσικῆς δυνάμεως »; Mesoloras 138: « τὰ εἴδη, μεθ' ὧν στενῶς συνάπτεται ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ χάρις τοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐνοικοῦντος καὶ ἐνεργοῦντος ἁγίου Πνεύματος, καὶ δι' ὧν ἡ τούτου χάρις καὶ δύναμις ἀοράτως καὶ μυστικῶς μεταδίδοται τοῖς πιστοῖς ». Cf. Lebedinsky 463 ss. (apud Jugie 44); Dyovuniotis 15.

physicam supponere videntur. Alii tandem cum IGNATIJ et MALINOVSKY scribunt signa externa per se nullam vim superiorem habere et solummodo propterea gratiam efficere, quia Deus ea libere ad talem effectum elegit (1); qui modus loquendi convenit causalitati *morali*. At causalitatem sic dictam *intentionalem* neminem ex theologis separatis innuere mirum non est, utpote quae conceptum quendam « iuridicum » includat theologiae Orientis separati exosum.

71. — Multi theologi Orientis separati de doctrina circa efficaciam sacramentorum « *ex opere operato* » mentionem faciunt, aliqui etiam fusius de ea agunt. Quam plerique cum MESOLORAS, MALINOVSKY, JASTREBOV, SMIRNOV, PEROV, S. BULGAKOV in hunc sensum explicant, quod gratia in sacramentis communicatur sola peractione ritus externi, cui adnexa est, sine ulla interna dispositione vel viva cooperatione suscipientium et *sine ullo bono motu* eorum, ita ut illi mere passive sese habeant; quare gratia mere mechanice impertitur et etiam indignis datur (2). Radicem huius doctrinae MESOLORAS in eo

(1) IGNATIJ 47: „Велѣлъ Господь, чтобы вода, мvро, елей, рукоположеніе, слово, въ извѣстныхъ видахъ или образахъ дѣйствованія во имя Его дѣлались средствами обновленія, вдохновенія..... и виды сіи дѣлаются такими средствами"; MALINOVSKY 18: „Здѣсь знаки сами по себѣ не имѣютъ значенія; все значеніе ихъ состоитъ въ томъ, что съ ними Богъ не по какой-нибудь необходимости, а совершенно свободно благоволитъ соединить дѣйствія спасительной благодати Своей". Cf. tamen quae dicit MALINOVSKY 41 (vide pag. 89, adn. 4).

(2) MESOLORAS 159: « οἵτινες [catholici] ἀπέδιδον τοῖς μυστηρίοις καὶ μόνοις τούτοις, καὶ δὴ τῇ τυπικῇ τούτων τελέσει, τὴν δύναμιν τῆς ἐπιστροφῆς καὶ τὴν μετάδοσιν τῆς θείας χάριτος »; Idem 174: « τὰ μυστήρια ἐνεργοῦσιν ἀφ' ἑαυτῶν, ἐξ ἀντικειμενικῆς ἱερᾶς τελετῆς καὶ ἐκ παθητικῆς δεκτικότητος αὐτῶν... οὐδ' ἀπαιτουμένης τῆς ἀγαθῆς θελήσεως »; MALINOVSKY 48: „въ этомъ ученіи заключается мысль о спасительности дѣйствія таинствъ на недостойно пріемлющихъ ихъ, о пассивномъ ихъ дѣйствіи во спасеніе"; Idem 50: „Они подаютъ благодать, спасительно дѣйствующую, сами по себѣ, независимо и помимо внутренняго настроенія человѣка; нужно лишь принять таинство"; JASTREBOV 485: „Къ извѣстному внѣшнему обряду благодать какъ бы привязана внѣшнимъ, механическимъ образомъ, и нисходитъ на принимающаго таинство, какъ скоро совершается внѣшній обрядъ таинства. При этомъ исключается всякое живое отношеніе вѣрующаго къ дѣйствію благодати"; SMIRNOV 232: „По ученію римско-католиковъ, достаточно совершить извѣстное таинство законно-поставленному лицу и по установленному чину, чтобы оно воздѣйствовало на человѣка, независимо отъ участія его собственной воли"; PEROV 74: „Римская церковь установливаетъ совершенно ме-

videt, quod ecclesia catholica generatim ritus externos nimii facit, necnon in quibusdam laxis principiis moralibus scholasticorum theologorum et iesuitarum (1). Iuxta MALINOVSKY sententia talis cohaeret cum formalismo et iuridismo ecclesiae catholicae necnon cum eius conceptibus de relatione inter Deum et hominem, et praecipue cum singulari doctrina de peccato originali et redemptione (2). PEROV tamen opinatur causas huius doctrinae potius practicas esse, desiderium nempe, ut fideles frequentius ad sacramenta accedant, et clerus inde utilitatem capiat (3). MALINOVSKY doctrinam de efficacia sacramentorum ex opere operato sic explicatam habet pro sententia communi theologorum catholicorum; MESOLORAS eam vocat dogma; cuius sententiae etiam PEROV esse videtur (4).

72. — *Aliqui* autem theologi Orientis separati, ut ANDRUTSOS, DYOVUNIOTIS et BALANOS, doctrinam catholicam causalitatis « ex opere operato » *rectius explicant*. Andrutsos scribit quosdam theologos scholasticos quidem re vera putasse sacramenta sine ullo bono motu suscipientium operari et ecclesiam catholicam dispositiones internas ad sacramenta non satis inculcare, nequaquam tamen docere sacramenta gratiam sine ullis internis dispositionibus conferre, ut Tridentinum expresse declaravit. Dyovuniotis negat efficaciam ex opere ope-

ханическое, чуждое всякаго внутренняго соотношенія съ состояніемъ души человѣка, дѣйствіе благодати и пассивное воспріятіе его со стороны пріемлющихъ таинство"; BULGAKOV 17: „сообщеніе благодати въ Церкви связано съ наличіемъ опредѣленныхъ богоустановленныхъ условій, имѣющихъ существенно неустранимый характеръ".

(1) « προῆλθεν ἕνεκεν τῆς ἐπιτάσεως τῶν τελετῶν καὶ τῆς λατρείας καθόλου... ἅμα δὲ καὶ ἔκ τινων χαλαρῶν περὶ ἠθικῆς ἀρχῶν τῶν τε σχολαστικῶν αὐτῆς θεολόγων καὶ τῶν Ἰησουϊτῶν » (MESOLORAS 174).

(2) „[hi conceptus] согласуются и тѣсно связаны и вообще съ формально-юридическимъ строемъ р. католической церкви и характеромъ ея воззрѣній на взаимныя отношенія между Богомъ и человѣкомъ, и въ частности особенностями ея ученія о грѣхопаденіи и искупленіи" (MALINOVSKY 50).

(3) „Узаконяя ученіе о дѣйствіи таинствъ ex opere operato, римская церковь несомнѣнно имѣла въ виду не важность христіанской истины, какъ и при другихъ своихъ нововведеніяхъ, а чисто практическія цѣли, желала, чтобы міряне какъ можно чаще, хотя бы и пассивно, принимали таинство (особенно исповѣдь и евхаристію), что для духовенства было полезно" (PEROV 74).

(4) MALINOVSKY 49; MESOLORAS 175; PEROV l. c.

rato modum quemdam magicae vel mechanicae operationis includere opinionemque eorum, qui doctrinae huic aliquid tale exprobant, falsam vocat. Balanos animadvertit terminum « ex opere operato » non significare, quod sacramenta mechanice operantur, sed solummodo, quod gratia per sacramentum ipsum impertitur, dummodo minister sacramenti aptus sit et subiectum dignum, et non per fidem vel morales dispositiones suscipientium; censet tamen terminum hunc in theologia orthodoxa melius non esse adhibendum (1). Sed etiam ex iis theologis qui doctrinam catholicam modo supra notato in pravum sensum explicant, Jastrebov concedit eam initio recte propositam fuisse et solum decursu temporis crassam formam induisse (2); Malinovsky animadvertit concilium Tridentinum doctrinam hanc aliquatenus mitigavisse (3). Mesoloras vice versa scribit doctrinam ab ecclesia catholica prave propositam ab aliquibus theologis catholicis in mitiorem et veriorem sensum explicatam esse (4).

73. — Nihilominus hi theologi doctrinam catholicam, quoniam opinantur eam ab ecclesia catholica vel a theologia catholica « *non mitigatam* », sed in « *in forma crassa vel rudi* »

(1) Andrutsos 311: « οὐδὲν ἧττον ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία δὲν ἐννοεῖ τὸ ex opere operato ἀποκλεῖον τὴν ἀγαθὴν τῶν κοινωνούντων διάθεσιν, ὡς ἐπισήμως ἡρμήνευσεν ἐν τῇ ἐν Τριδέντῳ συνόδῳ »; Dyovuniotis 35: « Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων γίνεται δῆλον ὅτι τὰ μυστήρια ἐνεργοῦσιν οὐχὶ μόνον ex opere operantis, ἀλλὰ καὶ ex opere operato, ὡς κάλλιστα ἡ δυτικὴ ἐκκλησία δέχεται, ἀποκλειομένης, ἐννοεῖται, πάσης μαγικῆς καὶ τελείως μηχανικῆς ἐνεργείας καὶ μεταδόσεως τῶν μυστηρίων »; ibid. adnot. 2: « Ἡ γνώμη τῶν διαμαρτυρομένων ὅτι ἡ περὶ τῆς ex opere operato ἐνεργείας τῶν μυστηρίων διδασκαλία τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας στηρίζεται ἐπὶ μαγικῆς καὶ μηχανικῆς ἐνεργείας καὶ μεταδόσεως τῶν μυστηρίων δὲν εἶνε ὀρθή »; Balanos 697: « Ὁ ὅρος ex opere operato δὲν ὑποδηλοῖ μηχανικὴν μετάδοσιν τῆς θείας χάριτος,... ἀλλὰ δηλοῖ ὅτι τὸ μυστήριον ἐνεργεῖ ἐφόσον ὁ τελῶν κληρικὸς ἔχει τὴν ἁρμοδιότητα πρὸς τέλεσιν καὶ ὁ μεταλαμβάνων δὲν εἶναι ἀνάξιος, ἐκ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ ὡς κυρίας αἰτίας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ὅρον ex opere operantis ».

(2) „Въ позднѣйшее время въ практикѣ католичества теорія эта получила грубый характеръ" (Jastrebov 485).

(3) „Тридентскій соборъ, пересматривавшій р.-католическое вѣроученіе, только нѣсколько смягчилъ ученіе о спасительности таинствъ ex opere operato, но не совершенно устранилъ его изъ р.-католической вѣроисповѣдной системы" (Malinovsky 50).

(4) « Οἱ ἑρμηνευταὶ τῶν δυτικῶν ὁμολογιῶν... κατανοήσαντες τὸ ψυχικῶς ἐπιβλαβὲς τοῦ δόγματος τούτου, ἠθέλησαν νὰ μετριάσωσι τὸ ἄτοπον αὐτοῦ » (Mesoloras 175).

proponi, *reiciunt*, praecise ob hanc suam crassam, ut aiunt, indolem, quia mechanicum modum operandi sacramentorum statuit, quia est innovatio, evidenter exaggerata, prorsus erronea, opinio nociva et iudaica, tum litterae tum spiritui s. Scripturae et traditionis opposita (1). E contra ii theologi, qui doctrinam hanc recte explicant, affirmant eam nihil irrationalis vel rectae fidei oppositi habere, iam in antiqua ecclesia propositam fuisse et etiam ab ecclesia orientali dissidente acceptari posse (2). Immo, fatendum est, etiam eos theologos, qui doctrinam catholicam oppugnant, aliis in locis eam, recte conceptam, et ipsos proponere. Malinovsky recte docet sacramenta vere operari, dummodo certae conditiones externae adsint, independenter ab internis dispositionibus, quod exprimi potest termino « ex opere operato » (3). Jastrebov censet per hoc vocabulum apte significari gratiam esse signo externo arcte connexam et per ipsum signum inconditionate communicari (4). Eandem doctrinam proposuit ceteroquin iam Dositheus in sua *Confessione*, cum sacramenta definiverit efficacia instrumenta

(1) „получила грубый характеръ“ (Jastrebov 485); „совершенно механическое“ (Perov 74); „имѣютъ силу ex opere operato. Это воззрѣніе отличается механичностію“ (Bulgakov); „нововведеніе“ (Malinovsky 8; Perov l. c.); „очевидныя крайности“ (Smirnov 232); « ὅλως ἐσφαλμένη δόξα τῶν δυτικῶν » (Mesoloras 174); « τὸ ἐπιβλαβὲς τοῦ δόγματος (Idem 175): « τὸ δόγμα τοῦτο εἶνε Ἰουδαϊκὴ δοξασία » (Idem 176): « ἀντικείμενον τῷ τε γράμματι καὶ τῷ πνεύματι οὐ μόνον τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως » (Ibidem).

(2) Andrutsos 312: « Οὕτω δὲ ὁ ὅρος ex opere operato ἐκλαμβανόμενος, πρόδηλον ὅτι οὐδὲν ἔχει τὸ ἄτοπον καὶ Ὀρθοδόξως ἀπόβλητον »; Dyovuniotis 35, adnot. 2: « Ἡ ὀρθὴ ἔννοια τῆς ἐνεργείας τῶν μυστηρίων ex opere operato, ἣν ἤδη εὑρίσκομεν ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἐκκλησίᾳ, δὲν στηρίζεται οὐδὲ προϋποθέτει μαγικὴν καὶ μηχανικὴν ἐνέργειαν τῶν μυστηρίων »; Balanos 698: « Καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἐννοίᾳ καὶ ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία ἀποδέχεται τὸ ex opere operato ».

(3) „Для обозначенія этого понятія о дѣйствительности таинства и условій его дѣйствительности въ р.-католической церкви еще въ средніе вѣка вошло въ употребленіе выраженіе « opus operatum ». Этимъ выраженіемъ обозначается именно то, что въ таинствѣ присутствуетъ благодать при соблюденіи извѣстныхъ внѣшнихъ условій его совершенія, независимо отъ внутреннихъ настроеній“ (Malinovsky 47).

(4) „Такъ какъ въ таинствѣ благодать тѣсно связана видимымъ знакомъ, то очевидно вмѣстѣ съ этимъ знакомъ она непремѣнно и подается принимающему таинство. Вотъ мысль, которую констатируетъ католическая теорія ex opere operato» (Jastrebov 502).

gratiam ex necessitate conferentia (1); cuius doctrinam ipse MESOLORAS alioquin doctrinae catholicae satis infensus, contra theologum protestantem Hofmann defendere cogitur (2). Etiam alios theologos Orientis separati doctrinae de « opere operato » saltem quoad substantiam adhaerere, (quamquam non omnes eam recte proponunt, et multi potius exaggerant), videbimus adhuc infra, ubi de distinctione inter sacramentum validum et fructuosum et validum quidem, sed non fructuosum, necnon de conditionibus in ministro et subiecto requisitis agetur. Ibique etiam apparebit rationem, cur theologi illi hanc doctrinam catholicam falso explicent et oppugnent, inde tamen ipsi eam quoad substantiam, non tamen plene accurate et vere exaggerate, profiteantur, esse praecise conceptum non rectum de distinctione illa inter sacramentum validum tantum et validum et fructuosum. Quaestioni autem historicae, utrum nimirum re vera aliqui theologi catholici doctrinam « operis operati » in pravo illo sensu, quem ei attribuunt multi theologi dissidentes, docuerint, respondebitur in secunda parte huius tractatus.

§ 8. — Sacramentorum effectus.

74. — Effectus sacramentorum appellatur a theologis Orientis separati aliquando in genere « donum Dei », « donum Spiritus sancti » (3); aliquando assignatur ut effectus « vis Spiritus sancti », « spiritualis et supernaturalis vis », « invisibilis vis », « salutaris vis » (4); alibi effectus vocatur « salus », « sanctificatio », « iustificatio », « purificatio » (5). Saepissime autem

(1) « Ὁμολογοῦμεν δ' αὐτὰ εἶναι ὄργανα δραστικὰ τοῖς μυουμένοις χάριτος ἐξ ἀνάγκης » (Conf. DOSITHEI Decr. 15; MESOLORAS II, 116; MIHALCESCU, « Θησαυρός » 169).

(2) MESOLORAS 177, adnot. 2.

(3) „даръ Божій" (ANTONIJ 216); „дары благодати" (JASTREBOV 490; MALINOVSKY 21); „даръ Св. Духа" (BULGAKOV 71); « θεῖα δῶρα » (ANDRUTSOS 292).

(4) « ἐνέργεια τοῦ ἁγίου Πνεύματος » (MESOLORAS 139); « πνευματική καὶ ὑπερφυσική δύναμις » (ANDRUTSOS l. c.); „невидимая благодатная сила" (SMIRNOV 231; EVSEBIJ 3; GERMOGEN 5; ANTONIJ 216); „спасавајуħа сила Божја (MILANOVIĆ 39).

(5) « ἡ σωτηρία καὶ τὰ πρὸς σωτηρίαν » (GABRIEL SEVERUS 98); « ἁγιασμός », « ἁγιότης » (ATHANASIUS PARIENSIS 344; KONTONIS 84; MESOLORAS 139); « δικαιοσύνη » (MESOLORAS 140; KONTONIS l. c.); „освященіе" (FILARET, *Богословіе* 128); „очищеніе" (IGNATIJ 58).

occurrit vocabulum « *gratia* », « gratia divina » « gratia Spiritus sancti », « invisibilis gratia » (1). Quaenam ista gratia sit et quid in homine efficiat, theologi illi, ubi de sacramentis in communi agunt, solum generice explicant. Secundum ANDRUTSOS gratia sacramentalis debet sustinere totam religiosam et ethicam vitam fidelium (2); secundum MESOLORAS est vinculum mutuae caritatis et medium ad exercendas virtutes (3) EVSEBIJ scopum et efficaciam gratiae sacramentorum breviter indicat scribendo eam perficere salutem fidelium in Christo (4); quod SMIRNOV ulterius evolvit: gratia sacramentalis non solum purificat et corroborat naturales hominis vires, sed insuper ei communicat et inserit principium novae divinae vitae inducendo eum in mysticam unionem et communionem cum Christo (5). Magis in particulari vim et efficaciam gratiae sacramentalis theologi orientales explicant, ubi de scopo et effectibus singulorum sacramentorum agunt

75. — Theologi Orientis separati scilicet cum ANDRUTSOS, MALINOVSKY, MESOLORAS, MEGORSKI, FILARET, SMIRNOV, GERMOGEN, KATANSKY, JASTREBOV docent unumquodque ex septem sacramentis sibi *proprias et peculiares gratias* conferre (6).

(1) « χάρις », „благодать„ (CONF. DOSITHEI, Decr. 15; ANDRUTSOS 292, et alibi; NEOKOSMOS 296; DYOVUNIOTIS 8; MALINOVSKY 32): « gratia Dei », « ἡ θεία χάρις », « ἡ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος », „благодать Божія“ (*Confessio orthodoxa* PETRI MOGILAE, P. I, q. 99; MESOLORAS 138; 140; SILVESTER 321; JASTREBOV 482; MEGORSKI 10); « ἡ ἀόρατος χάρις », „невидимая благодать“, « Earul cel nevăsut » (MESOLORAS 139; ATHANASIUS PARIENSIS l. c.; MALINOVSKY 5; SMIRNOV 230; PEROV 73; MAKARIJ 313; MIHALCESCU, *Catehismul* 31).

(2) « τὰ μυστήρια εἶνε... οἱ ἑπτὰ στῦλοι οἱ ὑποβαστάζοντες τὸν θρησκευτικὸν καὶ τὸν ἠθικὸν τῶν πιστῶν βίον » (ANDRUTSOS 293).

(3) « ὁ σύνδεσμος τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης καὶ ἡ προτροπὴ τούτων πρὸς τὴν τῶν ἀρετῶν ἄσκησιν » (MESOLORAS 141).

(4) „устроеніе спасенія вѣрующихъ во Христа“ (EVSEBIJ 7).

(5) „Такимъ образомъ, таинства не только очищаютъ и укрѣпляютъ естественныя силы человѣка, но и сообщаютъ (прививаютъ) человѣку начало новой божественной жизни и вводятъ его въ таинственное единеніе и общеніе со Христомъ“ (SMIRNOV 231).

(6) ANDRUTSOS 298: « Ἡ δὲ θεία χάρις ἡ διὰ τῶν αἰσθητῶν μέσων χορηγουμένη εἶνε διάφορος ἐν τοῖς μυστηρίοις ἑκάστοις »; MALINOVSKY 5: „въ каждомъ таинствѣ низводятся на вѣрующихъ извѣстныя, опредѣленныя благодати“. Similiter MESOLORAS 153; MEGORSKI 13; FILARET, *Богословіе* 128; SMIRNOV 231; GERMOGEN 8; KATANSKY 10; JASTREBOV 483; sed iam ex antiquioribus mon. JOB 132 ss.; et LEBEDINSKY 454 (apud JUGIE 46).

Complures ex modo nominatis theologis deinde singula sacramenta enumerant et indicant, quosnam peculiares effectus salutares unumquodque ex eis habeat. Aliqui cum ANDRUTSOS sacramentalem gratiam in certas species dividunt et secundum hoc deinde etiam inter sacramenta diversas classes distinguunt. Gratia sacramentalis scilicet aut iustificat. aut nutrit et vivificat aut iustitiam restituit et sanat aut ad certi status officia explenda adiuvat (1). Diversa sacramenta diversas gratias conferre et unumquodque ex eis proprium scopum et effectum peculiarem habere, iam in s. Scriptura et apud Patres enuntiatur; confirmatur ex ratione theologica, quia secus neque plura sacramenta necessaria essent neque ea inter sese distingui possent; quare reicienda est ut erronea opinio protestantium, qui diversis sacramentis proprie unum eundemque effectum attribuunt (2).

76. — Theologia catholica distinguit in sacramento ss. Eucharistiae sacramenti *confectionem* a sacramenti *perceptione*, communione vel usu. Si omnes conditiones ex parte ministri, materiae, formae adsunt, verum conficitur et habetur sacramentum ss. Eucharistiae, Christi scilicet corpus et sanguis sub speciebus panis et vini praesentes; fructus tamen sacramenti huius a fidelibus per solam communionem eucharisticam percipitur; immo etiam in communione hac vel in usu sacramenti deesse potest, si dispositiones necessariae in subiecto percipiente desiderantur. Aliam scilicet adhuc cognoscit theologia catholica distinctionem, huic modo explicatae inter sacramenti confectionem et perceptionem vel administrationem quidem similem, non tamen cum ea identicam. Distinguit nimirum inter sacramentum *validum* sed *non fructuosum* et sacramentum *validum simul et fructuosum*. Docet enim theologia catholica sacramenta rite administrata per se semper gratiam conferre, nisi tamen, ut fert consuetus terminus, « obex ponatur » ex parte subiecti, hoc est nisi dispositiones necessariae deficiant, sive defectus hic malae voluntati suscipientis sive eius ignorantiae sit attribuendus. Quotienscumque igitur in sacramento

(1) « δύναται δὲ νὰ διαιρεθῇ εἰς χάριν, δι' ἧς δικαιοῦταί τις, εἰς χάριν δι' ἧς τρέφεται καὶ ζωογονεῖται, εἰς χάριν, δι' ἧς ἐπανακτᾷ τὴν δικαίωσιν καὶ τὴν κατ' ἄμφω ὑγείαν, καὶ εἰς χάριν δι' ἧς ἱκανοῦται εἰς τὰ καθήκοντα εἰδικῆς τάξεως ἢ σχέσεως » (ANDRUTSOS 298)

(2) KATANSKY 186; MALINOVSKY 4; 11; FILARET 128; JASTREBOV 483.

et requisita omnia ex parte ministri, materiae, formae habentur, et dispositiones debitae in subiecto adsunt, sacramentum est validum et simul fructuosum seu gratiam illud suscipienti vere confert. Si e contra requisita in ministro, materia, forma quidem habentur, dispositiones autem necessariae desunt, sacramentum est quidem validum, sed subiecto sic indisposito gratiam non confert seu est infructuosum. Communis est tamen sententia theologorum catholicorum quaedam sacramenta valida, sed infructuosa posse, ut aiunt, reviviscere, id est gratiam sacramentalem posse nihilominus a subiecto suscipiente postea acquiri, si dispositiones debitas sibi procuraverit. et hoc vi sacramenti validi antea collati, quin sacramentum denuo suscipiatur.

77. — Etiam theologi Orientis separati distinguunt sacramenti *confectionem* et *usum* seu *perceptionem* (1). Quam distinctionem tamen videntur non ad solam ss. Eucharistiam restringere, sed etiam ad alia sacramenta extendere; insuper videntur eam complures identificare cum alia distinctione, quam faciunt inter *sacramentum « reale » seu verum et « efficax » seu salutare*, quae distinctioni catholicorum inter sacramentum validum sed infructuosum et validum simulque fructuosum satis similis est, attamen illi *non ex toto correspondet*, ut postea videbimus. Et apud antiquiores distinctio haec inter sacramentum reale et efficax vix occurrit, apud recentiores tamen satis communis est. Terminologia autem non apud omnes est eadem. Graeci pro sacramento reali seu vero adhibent aliquando vocabula ἡ κανονικὴ ἀποτέλεσις, μυστήριον κανονικῶς τελεσθέν, τυπικῶς τελεσθέν, vel simpliciter τέλεσις, ἀποτέλεσις, τελείωσις (2), aliquando ἡ πραγματκὴ σύστασις (3), aliquando τὸ κῦρος (4), aliquando ἡ ἀκεραιότης καὶ ὁλοκληρία τοῦ μυστηρίου (5); pro sacramento efficaci seu salutari utuntur termino σωτήριος ἐνέργεια, σωτήριος δύναμις (6) vel σωτήριοι καρ-

(1) Cf. Confessio Dosithei, Decr. 15 et Decr. 17 (Mesoloras II, 114; 118; Mihalcescu, Θησαυρός 169; 173); Makarij, Богословіе 314; Mesoloras 173; Firmilijan 97.

(2) Mesoloras 173; 176; 177; Dyovuniotis 33; 36.

(3) Andrutsos 310.

(4) Damalas, Κατήχησις 96; Andrutsos 301.

(5) Mesoloras 174.

(6) Mesoloras 173; 174; 176; Andrutsos 310; 301; Dyovuniotis 36.

ποί (1) vel μυστήριον καρποφόρον (2) vel etiam ἡ χρῆσις τοῦ μυστηρίου (3). Apud Russos pro sacramento reali aliquando совершеніе (4), saepissime дѣйствительность таинства (5), pro sacramento salutari спасительность, спасительное дѣйствіе (6), praesertim autem дѣйственность (7). Similia vel aequivalentia nomina occurrunt etiam apud Serbos, Bulgaros, Romenos (8).

78. — Iam ex hisce denominationibus apparet, *quid sit* secundum theologos illos sacramentum *verum* et quid sacramentum *salutare*, et aliquatenus eis etiam indicatur, quaenam sint conditiones sive ad veritatem sacramenti sive ad eius salutarem efficaciam. Verum seu reale sacramentum est igitur actio quae non est purus aliquis ritus externus aut profanus, sed ritus sacer a Christo institutus (9). Conditio autem indicatur in genere, ut fiat « regulariter, legitime, canonice » (10), magis particulariter, ut fiat a legitimo ministro (11) cum recta intentione et secundum ritum determinatum et praescriptum (12), seu ut omnia requisita ex parte ministri, materiae et orationum sacramentalium (formae) adsint (13). Aliqui cum Ma-

(1) Mesoloras 173; Damalas 96.

(2) Mesoloras 177.

(3) Idem 173.

(4) Antonij 217; Makarij 315.

(5) Malinovsky 32; 40; 53; Katansky 30; Perov 74.

(6) Antonij l. c.; Malinovsky 53.

(7) Makarij l. c.; Malinovsky 32; 40; Katansky l. c.; Perov l. c.

(8) Cf. Firmilijan 96; Laskov 269; Călinescu 198.

(9) „что извѣстное таинство есть дѣйствительно таинство, а не простой обрядъ" (Malinovsky 32). Similiter Katansky 20.

(10) « κανονικῶς » (Mesoloras 173); „правильно" (Malinovsky 32; 44); „законно" (Jastrebov 503).

(11) « ὁ ἐπίσκοπος ἢ ὁ ἱερεύς » (Andrutsos 301); « ἱερεὺς κανονικῶς κεχειροτονημένος » (Dyovuniotis 30); „епіскопъ или презбитеръ, който правилно е избранъ и законно ръкоположенъ" (Laskov 269).

(12) „по богопреданному чину и законно поставленнымъ для сего лицемъ" (Smirnov 232); „по установленному чинопослѣдованію" (Malinovsky 44); „по принятому въ церкви чинопослѣдованію" (Jastrebov 503); « εὐθὺς ὡς τελεσθῇ ὑπὸ τοῦ λειτουργοῦ ἡ καθωρισμένη ἐκκλησιαστικὴ πρᾶξις » (Andrutsos 310).

(13) „Такимъ образомъ условіями дѣйствительности таинствъ служатъ: 1) совершеніе таинства лицемъ, имѣющимъ на это законное право и власть; 2) употребленіе установленнаго вещества или вещественнаго знака; 3) точное и правильное употребленіе совершительныхъ словъ таинства" (Malinovsky 46).

Linovsky et Damalas expresse monent *non omnia in ritu sacramentali necessaria* esse ad hoc, ut sacramentum verum sit, sed ea tantummodo quae a Christo Domino determinata sunt (1); alii ut Andrutsos, Jastrebov huius distinctionis explicitam mentionem non faciunt (2). Non tamen requiritur ad veritatem sacramenti fides et probitas ministri neque ullae dispositiones morales in subiecto sacramentum suscipiente (3). Quare veritas seu realitas non solum independens est a dignitate ministri et dispositionibus subiecti (4), sed secundum Mesoloras aliosque sacramentum vere conficitur etiam in subiecto reluctante vel invito (5).

79. — Rationem autem, cur hinc quidem supradictae conditiones ex parte ministri, materiae et formae requirantur, ut sacramentum sit verum, inde autem illud semper et necessario verum et reale sit, dummodo requisita illa adsint, petunt praecise *ex ipsa indole vel ex conceptu sacramenti*. Est enim sacramentum, aiunt, signum efficax gratiae a Christo institutum: dummodo igitur ponatur debito modo signum a Salvatore determinatum, conficitur et habetur verum sacramentum (6). Nil mirum igitur, si complures cum Jastrebov rem hanc iisdem omnino argumentis comprobant, quibus demon-

(1) „Въ чинопослѣдованіяхъ таинствъ однако не все имѣетъ одинаково важное и существенное значеніе..... Дѣйствительность таинства обусловливается лишь точнымъ и правильнымъ соблюденіемъ..... того, что составляетъ неизмѣнную, богопреданную принадлежность каждаго таинства, съ чѣмъ Господу угодно было соединить сообщеніе благодати" (Malinovsky 44); « εἰς τὰ οὐσιώδη καὶ τότε εἰσὶ δεόντως τετελεσμένα » (Damalas, « Κατήχησις 95).

(2) Andrutsos et Jastrebov ll. cc.

(3) „Не условливается никакими заслугами или достоинствами лицъ, какъ совершающихъ оныя, такъ и пріемлющихъ" (Antonij 217); „не зависитъ даже ни отъ вѣры пріемлющаго, ни отъ достоинства совершающаго таинства" (Germogen 10); « ἡ πίστις ὅμως τοῦ τελοῦντος ταῦτα οὐδεμίαν ἔχει ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τοῦ κύρους αὐτοῦ » (Damalas, o. c. 96). Similiter Andrutsos 301; Malinovsky 46; Dyovuniotis 33; 34; alii.

(4) Malinovsky 47; Dyovuniotis 31.

(5) « Προσφέρεται μὲν διὰ τῶν μυστηρίων ἡ θεία χάρις καὶ τοῖς ἀναξίοις καὶ τοῖς ἀντιτείνουσι πρὸς ταύτην » (Mesoloras 177).

(6) „[sacramentum] въ видимомъ знакѣ заключаетъ и сообщаетъ благодать Божію приступающему къ таинству" (Malinovsky 32); „представленіе о тѣсномъ соединеніи благодати съ видимымъ знакомъ" (Jastrebov 502). Cf. Mesoloras 173.

strant veram sacramentorum causalitatem (1). Non autem requiri ad sacramenti veritatem ministri vel subiecti probitatem comprobant partim argumentis, de quibus adhuc sermo erit infra, ubi de conditionibus in ministro et subiecto requisitis, partim ex modo loquendi Patrum (2) necnon diversis rationibus theologicis. Secus enim aiunt nullam possemus habere de effectu sacramenti certitudinem (3); neque sacramenta parvulis ante usum rationis administrari possent (4). Comparationibus quoque diversis utuntur. puta solis vel soni, qui etiam coecorum et surdorum organa attingunt, vel verbi Dei, quod etiam infideles et obstinati audiunt (5). Non pauci tandem cum Malinovsky et Jastrebov provocant ad ipsam doctrinam catholicam de « opere operato », quam idem omnino exprimere, quod orthodoxi de sacramenti veritate eiusque conditionibus docent, ideoque hoc sensu intellectam acceptandam esse aiunt (6).

80. — Sacramentum *salutare* vel *efficax* secundum theologos Orientis separati habetur, si *gratia* sacramentalis vere *in anima suscipientis sacramentum operatur* (7). Ad talem sacramenti efficaciam non sufficit, ut signum sacramentale rite ponatur, sed insuper aliae *conditiones* ex parte subiecti requiruntur. Quas aliquando solum in genere indicant: sacramentum accipiens debet praeparari, debet ad sacramentum accedere digne (8): aliquando magis in particulari ut conditionem

(1) Jastrebov 496-502.

(2) Andrutsos 310.

(3) Malinovsky 20

(4) Mesoloras 178; Dyovuniotis 34

(5) Mesoloras 173; Dyovuniotis l. c.

(6) Malinovsky 47: „Для обозначенія этого понятія о дѣйствительности таинства и условій его дѣйствительности въ р.-католической церкви еще въ средніе вѣка вошло въ употребленіе выраженіе « opus operatum ». Этимъ выраженіемъ обозначается именно то, что въ таинствѣ присутствуетъ благодать при соблюденіи извѣстныхъ внѣшнихъ условій его совершенія, независимо отъ внутреннихъ настроеній или расположеній приступающихъ къ таинству, какъ и его совершителя (кромѣ intentio)“; Jastrebov 502: „Вотъ мысль, которую констатируетъ католическая теорія ex opere operato, — теорія, вполнѣ согласная съ древне-церковнымъ умопредставленіемъ“.

(7) Malinovsky 32; Katansky 20.

(8) « προπαρασκευή » (Andrutsos 311); « προετοιμασία » (Mesoloras 177, adn. 2); « δοκιμασία » (Idem 173): „способность“ (Antonij 217); „достойно“ (Smirnov 232).

necessariam assignant fidem et professionem fidei (1); probitatem et praesertim peccatorum contritionem (2); sincerum desiderium adiutorii divini et sacramenti recipiendi (3). Notat tamen MALINOVSKY efficaciae sacramenti non obstare fidei vel desiderii talis debilitatem (4). Communiter tamen cum ANDRUTSOS, DAMALAS, MESOLORAS animadvertunt haec omnia solum in adultis requiri; pro parvulis ante usum rationis sufficit iuxta ANDRUTSOS quaedam receptibilitas passiva (5). Has conditiones requiri diversis rationibus comprobant, quas ex parte adhuc inferius adducemus, ubi de conditionibus in subiecto sacramenti necessariis sermo erit; inter alia ad perpetuum sensum ecclesiae provocant; exempla quaedam adducunt ex s. Scriptura inefficaciam gratiae divinae ob defectum dispositionis hominum monstrantia; tandem comparationes quasdam adhibent, puta solis et soni, qui solum ab organo sano et luci sonoque non occluso recipiuntur (6). Communiter theologi dissidentes solum de conditionibus in subiecto necessariis loquuntur; aliqui tamen cum ANTONIJ videntur putare ad sacramentum salutare etiam fidem, pietatem et conscientiam seu persuasionem de magno sacramenti valore necessaria esse (7).

81. — Haec igitur de distinctionibus inter sacramenti confectionem et sacramenti usum seu perceptionem, et de distinc-

(1) « πίστις » (IEREMIAE RESP I; MESOLORAS I, 155; MESOLORAS 173; 174; 177; ANDRUTSOS 311); „вѣра“ (ANTONIJ 217; MALINOVSKY 51); « ὁμολογία τῆς πίστεως » (MESOLORAS 177).

(2) « εὐλάβεια » (MESOLORAS 173); « ἀγαθὴ διάθεσις » (Idem 176); „доброе внутреннее настроеніе“ (SMIRNOV 232); « ἡ συναίσθησις τῆς ἁμαρτίας » (ANDRUTSOS 311).

(3) « ὁ πόθος πρὸς τὴν θείαν βοήθειαν » (ANDRUTSOS l. c.); „искреннее желаніе принять таинство“ (MALINOVSKY 52)

(4) MALINOVSKY 51 ss.

(5) « Περιττὸν δὲ νὰ προσθέσωμεν ὅτι ἡ παθητικὴ αὕτη δεκτικότης ἐνυπάρχει ἐν τοῖς νηπίοις ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῆς βουλήσεως καὶ πάσης προσωπικῆς ἁμαρτίας » (ANDRUTSOS 311). Cf. DAMALAS, « Κατήχησις » 96; MESOLORAS 177.

(6) MESOLORAS 176; MALINOVSKY 52; DYOVUNIOTIS 34.

(7) „Но что касается до спасительнаго дѣйствія таинства: то оно условливается и въ совершающемъ — вѣрою, надлежащимъ благоговѣніемъ и сознаніемъ важности таинства, и въ пріемлющемъ — также вѣрою и должною готовностію и способностію къ принятію благодати“ (ANTONIJ 217).

tione inter sacramentum verum seu reale et salutare et efficax. Quaestio nunc ponitur, *utrum* et *quaenam* sit *differentia inter effectum confectionis* et *usus* sacramenti, item inter effectum *sacramenti veri* et *sacramenti salutaris*. Et in primis theologi Orientis separati communiter docent gratiam sacramentalem *non solum in usu* sacramenti, sed in eius confectione iam haberi et conferri (1). Eodem autem modo communiter affirmant omne sacramentum rite administratum seu verum et reale gratiam necessario sibi annexam habere eamque operari (2). Rationem autem talis affirmationis et doctrinae omnino eandem afferunt, qua ostendunt, sub quibus conditionibus sacramentum sit verum et reale. Provocant nimirum ad ipsum conceptum sacramenti eiusque essentiam: est enim sacramentum medium seu organum efficax gratiae, ergo dummodo rite administretur et verum sit, gratiam necessario operatur (3). Sed iam merito quaeritur, quaenam tunc proprie sit differentia inter sacramentum verum, sed non salutare, et verum simulque salutare? Respondent cum Mesoloras *per sacramentum verum* et reale *gratiam* quidem produci vel *induci*, *non tamen* adhuc eo ipso *communicari* fidelibus; secus enim sacramentis magicus quidam modus operationis attribueretur (4). Quod omnes fere theologi dissidentes in hunc modum explicant: Per sacramentum rite administratum gratia vere efficitur eaque subiecto sacramentum percipienti offertur: non tamen operatur in eius anima nisi secundum eius dispositiones. Si bonae dispositiones requisitae adsunt, gratia homini est ad

(1) Cf. Confessio Dosithei, Decr. 15 et Decr. 17 (Mesoloras II, 114; 118; Mihalcescu, Θησαυρός 169; 173); Makarij, *Богословіе* 314; Mesoloras 173; Firmilijan 97.

(2) « Τὸ μυστήριον δὲν στερεῖται τῆς ἐν αὐτῷ δυνάμεως καὶ χάριτος, καὶ ἄνευ πίστεως τοῦ μετέχοντος τούτου λαμβανόμενον » (Mesoloras 174); „при соблюденіи всѣхъ этихъ условій [quae requiruntur ad sacramenti veritatem] то же священнодѣйствіе церковь признаетъ дѣйствительнымъ таинствомъ, т. е. признаетъ, что оно дѣйствительно обладаетъ благодатію Божіею" (Malinovsky 46); „совершеніе таинствъ, чрезъ которыя сообщается благодать" (Antonij 217). Cf. Germogen 10; Malinovsky 32; et alios.

(3) Vide supra num. 79.

(4) « Προσφέρεται μὲν διὰ τῶν μυστηρίων ἡ θεία χάρις καὶ τοῖς ἀναξίοις καὶ τοῖς ἀντιτείνουσι πρὸς ταύτην, δὲν μεταδίδοται δὲ τούτοις οὐδ' ἐν ἐνεργείᾳ καθίσταται ὡς διὰ μαγικῆς τινος δυνάμεως, εἰ μὴ παύσονται ἀντικείμενον » (Mesoloras 178).

salutem, si autem desunt, fit ei eadem gratia ad condemnationem (1).

82. — *Fundamentum* huiusmodi doctrinae *in traditione* inveniri affirmat Mesoloras, quin tamen textum aliquem afferat (2). Katansky fatetur fontes revelationis nihil expliciti et determinati de efficacia sacramenti sive veri et salutaris sive veri tantum continere (3); nihilominus et ille et complures alii provocant ad 1 Cor 11 27ss, ubi apostolus scribit hominem ss. Eucharistiam indigne sumentem iudicium sibi manducare et bibere (4). Adiungunt insuper quasdam *rationes theologicas*. Solummodo in tali sententia, aiunt, mechanica et magica operatio sacramentorum excluditur (5). Jastrebov observat gratiam hominem non cogere, eam non esse quid iners et mortuum; similiter animam esse quid vivum et non posse indifferenter se habere ad gratiam, quam igitur aut voluntarie acceptat aut respuit. Similem rationem etiam Malinovsky adducit (6). Qui theologus adhuc animadvertit defectum dispositionum, et praesertim fidei, in percipiente non solum impedire effectum gratiae, sed subiectum facere vere alienum seu adversum gratiae (7). Ad *obiectionem* infantes recipere gratiam sacramentorum in salutem, licet dispositionibus debitis careant, respondent cum Mesoloras parvulos fidem suam profiteri per patrinos et sacerdotem baptizantem (8), vel cum Malinovsky animam

(1) „Посему то или иное дѣйствіе благодати, преподаваемой въ таинствахъ, спасительное или во осужденіе, зависитъ уже отъ внутреннихъ расположеній принимающихъ таинства“ (Malinovsky 48); „Если же кто приступаетъ къ таинству недостойно, то пріемлетъ его въ судъ и осужденіе себѣ“ (Smirnov 232). Plane eadem leguntur apud Germogen 10; Antonij 217; Jastrebov 496; 502; Mesoloras 176; et alibi.

(2) Mesoloras 176.

(3) Katansky 30.

(4) Katansky 30, adn. 1; Malinovsky 48; Mesoloras 177; Andrutsos 310.

(5) Mesoloras 178; Jastrebov 504.

(6) Jastrebov 496 ss.; Malinovsky 48.

(7) „Отсутствіе этого условія возбраняетъ благодати Св. Духа приходить въ душу человѣка, дѣлаетъ послѣднюю чуждою и не воспріимчивою къ благодатнымъ вліяніямъ“ (Malinovsky 51).

(8) « Σημειωτέον προσέτι, ὅτι τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως τῶν νηπίων ἀναπληροῖ ὅ τε λειτουργὸς καὶ ὁ κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν δύο πρώτων μυστηρίων παριστάμενος ἀνάδοχος » (Mesoloras 178, adn. 1).

parvulorum iam propria sua indole peculiari modo gratiae apertam esse (1). In defectu dispositionum theologi separati generatim inter *defectum culpabilem* et *inculpabilem* non distinguunt, de *reviviscentia* gratiae sacramentalis non agunt, et quaestionem, utrum et qua ratione *gradus gratiae* sacramentalis *gradui dispositionis* respondeat, communiter non solvunt. Unicus fere MALINOVSKY exceptionem facit, qui scribit effectus salutares sacramenti aliquando dumtaxat post longius tempus apparere et unum idemque sacramentum in diversis hominibus diversos effectus habere posse secundum diversam eorum praeparationem (2).

83. — Ex dictis iam clarius patent ea, quae supra innuimus (3): scilicet complures theologos Orientis separati *doctrinam de « opere operato »* et ipsos accipere, eam tamen *non satis accurate* concipere et aliquatenus exaggerare; deinde aliquos theologos orientales *distinctionem* inter sacramenti *confectionem* et *perceptionem* seu usum cum illa alia inter sacramentum *verum* et *salutare* identificare vel *confundere* videri; tandem *divisionem* ab eis propositam *inter* sacramentum *verum et salutare* distinctioni catholicorum inter sacramentum validum et infructuosum et sacramentum validum fructuosumque quidem *similem* esse, *non* tamen cum ea *identicam*. Et primo complures theologi dissidentes re vera illud ipsum, quod doctrina « operis operati » in substantia continet, admittunt, scilicet sacramenti veritatem seu validitatem non dependere a conditionibus moralibus ministri vel subiecti: exaggerant tamen, quatenus affirmant omne sacramentum verum seu validum etiam gratiam sacramentalem producere et aliqui etiam eo, quod putant posse esse sacramentum verum seu validum, si ritus sacramentalis in subiecto invito vel reluctante perfi-

(1) „Душа младенцевъ по особымъ свойствамъ своимъ особенно доступна для дѣйствія благодати (Марк. 10, 14)“ (MALINOVSKY 51).

(2) „Но при этомъ не должно забывать, что спасительное вліяніе таинства можетъ обнаруживаться и дѣйствительно иногда обнаруживается не тотчасъ по принятіи его, а иногда спустя болѣе или менѣе продолжительное время. Равно, такъ какъ не всѣ обладаютъ одинаковою воспріемлемостію къ дарамъ благодати....., то нужно допустить, что одно и то же священно-таинственное дѣйствіе, совершаемое надъ различными людьми, сопровождается не одинаковыми послѣдствіями“ (MALINOVSKY 53).

(3) Vide supra nn. 72 et 77.

citur [1]. Secundo aliquos theologos duas distinctiones supra memoratas identificare, iam inde concludi potest, quod non pauci de sacramento salutari seu efficaci terminum « usus » (χρῆσις) adhibent; et re vera videntur salutarem perceptionem sacramenti ut usum sacramenti antea rite peracti (τέλεσις, совершеніе) considerare. Tertio eorum conceptus sacramenti veri et sacramenti salutaris differt a conceptu catholico sacramenti validi tantum et validi fructuosique hinc quod per sacramentum verum iam ipsam gratiam produci asserunt, inde quod in sacramento ob indispositionem infructuoso non solum fructus salutares deesse dicunt, sed insuper affirmant et cum emphasi quadam repetunt homini indisposito gratiam ipsam in sacramento reali ei oblatam fieri in condemnationem.

84. — *Ratio* autem talis conceptus minus accurati de sacramenti validitate et fructuositate seu salutari effectu duplex esse videtur. Primo, quod *non satis distinguunt* in gratia sacramentali inter *gratiam habitualem* et *gratias actuales*, immo potius omnes gratias ut actualia auxilia concipere videntur. Secundo, quod in sacramentorum operatione vel efficacia non satis attendunt, aut potius negligunt *effectum quemdam* supernaturalem *a gratia sacramentali stricte dicta distinctum*, sed cum ea vel potius praevie, saltem natura, ad eam in animam inductum. Pro tali effectu doctrina catholica habet in aliquibus sacramentis indelebilem *characterem sacramentalem*. Definiunt theologi catholici characterem ut signum quoddam spirituale et indelebile, in anima impressum, quo homines apti efficiuntur ad aliquid sacri suscipiendum vel agendum. Tria sacramenta secundum doctrinam catholicam characterem spiritualem animae imprimunt, scilicet baptismus, confirmatio et ordo; et ex hoc indelebili charactere ratio principalis petitur, cur haec sacramenta iterari non possint.

85. — Quam *doctrinam catholicam* theologi Orientis separati non ignorant; et aliqui de ea explicite agunt eamque *in genere bene exponunt*. Evsebij characterem definit ut indelebile sigillum [2]; Andrutsos et Dyovuniotis ut signum aliquod a gratia distinctum, per quod fideles eo ornati ab aliis discer-

(1) Accedit adhuc secundum communem opinionem theologorum separatorum sufficere in ministro intentionem mere externam, ut infra videbimus.
(2) „неизгладимая печать“ (Evsebij 8).

nuntur (1). Hic ultimus theologus etiam diversas *sententias* theologorum scholasticorum *de natura characteris* sacramentalis adducit. Tres sunt praecipue iuxta eum opiniones scholasticorum: Durandi, qui censet characterem esse relationem pure externam eumque formae vel imagini in numismate impressae comparat; Scoti habentis characterem pro habitu interno; et s. Thomae Aquinatis, secundum quem character est realis potentia vel capacitas; quam sententiam hodie apud catholicos praevalere dicit (2).

86. — Licet igitur theologi Orientis separati *doctrinam catholicam* cognoscant, tamen *plerique* ex eis eam *aut ex toto aut magna ex parte negant*. Sic LEBEDINSKY scribit sententiam hanc lubrico et incerto, vel potius nullo fundamento niti eamque ex ecclesia et schola sanioris theologiae esse eliminandam (3). Secundum ANDRUTSOS theoria haec est inconcinna (4), in s. Scriptura et traditione non fundata; non facile intelligitur characteris huiusmodi natura neque qua ratione in anima remanere possit gratia sacramentali evanescente; ceterum ipsi theologi catholici de natura huius doni disceptant. Ad summum posset haec sententia admitti ut hypothesis quaedam ad explicandam quorundam sacramentorum initerabilitatem; quae tamen etiam alia ratione commode explicari potest. Testimonia, quae a catholicis pro argumentis, sive ex s. Scriptura, ut Eph 1 13 et 2 Cor 1 21, sive ex traditione, puta Cyr. Hieros., Catech. 16, 17; Basil., In s. baptisma 5, nimis generalia et indeterminata sunt (5). DYOVUNIOTIS scribit theoriam hanc inacceptabilem esse et multa incommoda habere (6). Rationes affert similes sicut Andrutsos, argumenta ex s. Scriptura (praeter duos textus supra memoratos citat adhuc 2 Tim 2 19) et traditione (addit adhuc Epiph., Haer 5, 6; Chry-

(1) « πλὴν τῆς χάριτος, ἧς κοινωνοῦσιν, ἐγχαράττεται σημεῖόν τι, δι' οὗ διαστέλλονται τῶν ἄλλων » (ANDRUTSOS 314, adn. 1). Similiter DYOVUNIOTIS 25.

(2) DYOVUNIOTIS 26, adnot. 2.

(3) LEBEDINSKY 493 (apud JUGIE 50).

(4) « τὰ δυσπαραμύθητα τῆς τοιαύτης θεωρίας » (ANDRUTSOS 314, adn. 1).

(5) ANDRUTSOS l. c.

(6) « Ἡ θεωρία αὕτη τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας..... προσκόπτει εἰς πολλὰς δυσχερείας, ἕνεκα τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ γείνῃ ἀποδεκτή » (DYOVUNIOTIS 26).

sostom., Homil. 2 in Epist. ad Eph. 1; Ambros., De Spiritu sancto 1, 6; August., Tract. in Ioann. 6, 16; Constit. apost. 3, 16; Damasc., De fide orthod. 4, 10) nihil demonstrant, ut multi ex catholicis theologis ipsis concedunt; natura huiusmodi characteris ignota est et apud ipsos theologos catholicos disputata; initerabilitas quorundam sacramentorum alia ratione explicari potest (¹).

87. — *Negatoribus* characteris indelebilis accenseri possunt omnes ii theologi, qui doctrinam catholicam *data opera et explicite* quidem *non oppugnant*, sed *initerabilitatem* certorum sacramentorum *aliis rationibus* explicare student, hinc inde quoad unum saltem ex tribus sacramentis supradictis etiam explicite hunc effectum negantes; aut de charactere indelebili simpliciter tacent, aliquando unius alteriusve ex tribus illis sacramentis iterabilitatem simul concedendo. *Pidalion* sententiae catholicae mentionem facit, baptismum et ordinem iterari non posse concedit, sed pro baptismo ut rationem assignat, quod baptizamur in mortem Christi semel mortui, initerabilitatem ordinis inde repetit, quod est configuratio sacerdotio Christi; loquitur quidem de sigillo aliquo confirmationis, simul tamen confirmationem iterari posse affirmat (²). Christodulos tum characterem sacramenti ordinis, utpote qui non sufficienter demonstretur, tum ipsam impossibilitatem iterationis huius sacramenti negat; de charactere baptismatis et confirmationis nihil habet, sed expresse admittit denuo esse confirmandos apostatas in ecclesiam iterum recipiendos (³). Antonij explicite concedit baptismum, confirmationem, ordinem iterari non posse (⁴); rationem autem repetit pro baptismo inde, quod secundum s. Scripturam (Eph 4⁵) et symbola unum est tantum baptisma, quod rebaptizatio vetatur a synodis, quod baptismus est nativitas; pro confirmatione, quia sacramentum hoc effectum suum extendit ad totam hominis vitam; pro ordine, quia sacerdos plene a plebe separatur et cum ecclesia unitur (⁵). Filaret

(¹) Dyovuniotis 26, adn. 1; 27 ss.

(²) *Pidalion* 99, adnot. 2.

(³) Christodulos 205 ss.; 407

(⁴) „Таинства суть: а) неповторяемыя, каковы: крещеніе, мѵропомазаніе и священство...“ (Antonij 218).

(⁵) Idem 217; 221; 225; 236. Similiter etiam Ignatij 59 ss.

admittit quidem characterem in sacramento confirmationis, sed putat eum in apostatis et haereticis deleri, qui igitur denuo confirmentur oportet; sacramentum baptismi initerabile quidem habet, sed impossibilitatem rebaptizationis iisdem fere argumentis sicut Antonij comprobat adiungendo adhuc, quod ad remissionem peccatorum post baptismum commissorum paenitentia instituta est; nihil dicit de charactere ordinis neque de initerabilitate huius sacramenti (1). SAKELLAROPULOS, Plato, Gorsky, Damalas, Firmilijan, Călinescu de charactere sacramentali tacent; primus ex nominatis auctoribus insuper docet sacerdotes dignitate sua omnino privari et ad statum laicalem reduci posse, quod negationem characteris indelebilis involvit (2). Ex recentissimis eiusdem sententiae videtur esse etiam S. BULGAKOV, qui doctrinam de charactere indelebili ut sententiam catholicis propriam considerat (3). De charactere tacent etiam ex libris symbolicis Confessio orthodoxa Petri Mogilae et Catechismus Philareti.

88. — *Magis ad doctrinam catholicam accedunt* ii theologi, qui characterem *in uno* vel *duobus sacramentis* admittunt, et aliquando etiam initerabilitatem horum sacramentorum inde explicite deducunt. MALINOVSKY scribit baptismum indelebile sigillum imprimere propterea que semel rite collatum non iterari (4). Idem affirmat de confirmatione (5), expresse animadvertendo neque apostatas vel haereticos in ecclesiam redeuntes reconfirmandos esse, unctionem autem imperatoribus in coronatione impertitam non esse sacramentum (6). Ordinem quidem hic theologus etiam initerabilem esse censet, quod tamen potius in praxi ecclesiae fundat, non ex charactere sacramentali; immo hoc in puncto doctrinam catholicam directe impugnat, maxime quia argumenta pro ea allata (adducit 1 Tim 4[14] et

(1) FILARET, *Богословie* 140; 153; 203. Simili ratione loquuntur Serbus MILOVANOVIČ 41; et Romenus MIHALCESCU, *Catechismul* 33.

(2) SAKELLAROPULOS 411.

(3) BULGAKOV 16.

(4) „Оно налагаетъ неизгладимую печать и посему, если совершено правильно, ни для кого не повторяется“ (MALINOVSKY 92).

„Мѵропомазаніе запечатлѣваетъ вѣрующихъ печатію дара Духа Святаго и такъ....., какъ и крещеніе, всегда признавалось церковію и нынѣ признается неповторяемымъ“ (Idem 115)

(6) Idem 116.

2 Tim 1^{6} coll. cum Eph 1^{13}; 4^{30}) nullum valorem habent (1). Possibilitatem, ut sacerdos dignitate sua privetur et ad statum laicalem simpliciter reducatur, admittit talemque degradationem aliquando in ecclesia frequenter factam esse asserit (2). Makarij docet baptismum iterari non posse, et praeter alias rationes id deducit etiam ex charactere eius indelebili (3). De confirmatione iisdem omnino verbis utitur sicuti Malinovsky; admittit tamen eius iterationem in reconciliatione apostatarum (4). E contra omnem reordinationem simpliciter reicit; quam sacramenti ordinis initerabilitatem tamen non ex charactere indelebili, de quo nihil omnino dicit, sed ex quibusdam canonibus ecclesiasticis comprobat (5). Bernardakis inter rationes, cur baptismus iterari non possit, adducit etiam eius characterem indelebilem (6). Chrisma et ordo secundum eum iterari non possunt, de charactere tamen horum sacramentorum nullam mentionem facit (7). Athanasius Pariensis commemorat characterem sacramentalem ordinis (8); baptismum iterari non posse asserit (9), sed neque de charactere baptismalis neque de charactere confirmationis verbum facit. Theophilus Kampanias inter effectus baptismi et ordinis explicite nominat characterem indelebilem (10); baptismi tenor initerabilitatem deinde non ex hoc charactere comprobat, sed ad

(1) Idem 300 ss.

(2) „Вообще практика и правила древней церкви указываютъ множество случаевъ, въ которыхъ церковный приговоръ о низложенiи священнослужителя за ересь, схизму или какое преступленiе, формулированъ въ такихъ рѣшительныхъ и рѣзкихъ выраженiяхъ, которыя даютъ мысль не только объ отнятiи внѣшней чести и должности, но о полномъ лишенiи, о совершенномъ обнаженiи отъ священнической власти и благодати" (Idem 307).

(3) „Крещенiе полагаетъ на каждаго неизгладимую печать, которая остается на крестившемся всегда" (Makarij 333).

(4) Idem 360.

(5) Idem 496 ss.

(6) « Ἡ διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος σφραγὶς μένει διὰ παντὸς ἀνεξίτηλος ἀπὸ τοῦ βαπτισθέντος καὶ ἄθραυστος » (Bernardakis 148).

(7) Idem 151; 166.

(8) « τὴν βασιλικὴν σφραγίδα » (Athanasius Pariensis 378).

(9) Idem 354.

(10) « τὰ δύο μυστήρια, τὸ Βάπτισμα καὶ ἡ Ἱερωσύνη, ἔχουν χαρακτῆρας ἀνεξαλείπτους » (Theophilus 20).

alia argumenta recurrit ([1]). Apud Bulgaros LASKOV inter effectus baptismi et confirmationis expresse etiam characterem indelebilem nominat; de charactere ordinis tacet ([2]). Characterem baptismi admittit etiam Chamadopulos, characterem baptismalem Koidakis et Moschopulos ([3]).

89. — *Rari* sunt, qui doctrinam catholicam de triplici charactere *integram aut fere integram accipiunt.* Eam profitebatur olim schola theologorum russorum Kioviensis et acceptabat PETRUS MOGILA in suo *Trebnik* ([4]). Explicite eam enuntiant EVSEBIJ et MESOLORAS et satis aperte etiam GABRIEL SEVERUS ([5]). Mesoloras et Evsebij sane praxi reconciliationis apostatarum per reconfirmationem assentiuntur; ergo hanc exceptionem doctrinae de triplici charactere obstare non censent. Hinc doctrinam catholicam quoad substantiam tenuisse dicendus est etiam DOSITHEUS in sua Confessione, qui quidem dictam praxim receptionis apostatarum approbat, characterem confirmationis tamen non negat, baptismi autem et ordinis characterem indelebilem explicitis verbis asserit ([6]).

([1]) THEOPHILUS 23.

([2]) LASKOV 286; 298.

([3]) Vide JUGIE p. 52, adn. 7; 8; 10.

([4]) Ibidem p. 49, adn. 2. Confessio orthodoxa Petri Mogilae tamen, ut dictum est, de charactere sacramentali silet; insuper expresse admittit iterationem confirmationis in reconciliatione apostatarum (P. I, qu. 105; MALVY-VILLER 60). Notum vero est Confessionem hanc a Meletio Syrigo in multis partibus in sensu anticatholico mutatam fuisse.

([5]) EVSEBIJ 8: „нѣкоторыя изъ таинствъ полагають на душу человѣка, пріемлющаго оныя, неизгладимую печать, т. е. производятъ на человѣка дѣйствіе неизмѣнное, и потому сіи таинства не новторяются. Таковы таинства Крещеніе, Мvропомазаніе и Священство"; MESOLORAS 154: « Ἐντίθησι δὲ τὸ Βάπτισμα καὶ χαρακτῆρα ἀνεξάλειπτον, ὥσπερ καὶ ἡ Ἱερωσύνη »; Idem 221: « τὸ μυστήριον τοῦτο [chrisma] εἶνε ἡ σφραγὶς τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος »; GABRIEL SEVERUS 103: « Τὰ Μυστήρια τὰ παρέχοντα τοῖς αὐτὰ λαμβάνουσι χαρακτῆρας ἀνεξαλείπτους, εἰσὶ τὸ θεῖον δηλαδὴ Βάπτισμα, καὶ ἡ Ἱερωσύνη, ἕτεροι δὲ καὶ τὸ θεῖον Μύρον εὐσεβῶς καὶ ὀρθῶς λέγουσιν εἶναι ».

([6]) « Ἐντίθησι δὲ τὸ βάπτισμα καὶ χαρακτῆρα ἀνεξάλειπτον, ὥσπερ καὶ ἡ ἱερωσύνη » (Conf. DOSITHEI, Decr. 16; MESOLORAS II, 116; MIHALCESCU, Θησαυρός 171).

§ 9. — Sacramentorum minister et subiectum.

90. — Theologi Orientis seperati valde inculcant *proprium ministrum* sacramentorum esse *Spiritum sanctum* [1] vel *Iesum Christum*, eorum institutorem et ecclesiae caput [2]; aliquando cum ANDRUTSOS dicunt esse proprie ecclesiam, quae per sacramenta operatur et homines sanctificat [3]. Vim sacramentorum procedere a Iesu Christo per Spiritum sanctum est secundum eundem theologum generale fundamentum sacramentorum [4]. Rationem petunt imprimis ex s. Scriptura; MESOLORAS, KONTONIS, MALINOVSKY provocant e. gr. ad Io 1^{33} (« hic est, qui baptizat in Spiritu sancto ») et 1 Co 3^{7} (« neque qui plantat est aliquid etc. »); quibus KONTONIS addit adhuc 1 Cor 4^{1}; Eph $4^{11\,ss.}$; Hebr $5^{1\,ss.}$; Hebr $13^{12\,ss.}$ [5]. Andrutsos scribit veritatem hanc ab omnibus Patribus enuntiari; quin tamen testimonium aliquod afferat; KATANSKY ostendit eam iam a Clemente Alexandrino et Tertulliano inculcatam fuisse, Tertullianum autem non adhuc clare in sacramentis distinguere, quaenam in eis a Deo, quaenam a ministro humano sint [6]. MESOLORAS citat praesertim Aug., Tract. 5 in Ioann, Cyr. Hieros., Cat. 17, 35; Gregor. Naz., Orat. 40 in s. baptisma; DYOVUNIOTIS addit adhuc Chrys., Hom. 50, 3 in Math., et Hom. 14, 3 in Act. Ap. [7]. Maiorem copiam testimoniorum ex Patribus praebet MALINOVSKY; et provocat ex orientalibus ad Chrysost., Hom. 50, 3 in Math.; Hom. de prodit. Iudae 1, 6; Hom. in Ioann. 86, 4; Homil. in Act. Apost. 14, 3; in 1 Cor 8, 1;

(1) „только Духъ Святой совершаетъ ихъ чрезъ видимое посредство человѣковъ" (IGNATIJ 70). Sic etiam MALINOVSKY 41.

(2) « Ἐν πρώτοις ὁ ἀπεργαζόμενος τὰ μυστήρια δὲν εἶνε ὁ ἱερεύς, ἀλλ' ὁ ἱδρύτης αὐτῶν Ἰησοῦς Χριστός » (ANDRUTSOS 301); „[in baptismo] самъ Спаситель, невидимо, силою Святаго Духа, разрѣшаетъ его отъ всѣхъ прежнихъ грѣховъ" (EVSEBIJ 4). Cf. ANDRUTSOS 293; MESOLORAS 138; MALINOVSKY 41; IGNATIJ 60; KONTONIS 84.

(3) ANDRUTSOS 293: « δι' ὧν ἡ Ἐκκλησία ἁγιάζει τοὺς ἀνθρώπους ».

(4) Idem 296.

(5) MESOLORAS 170, adn. 1; MALINOVSKY 41; KONTONIS 84.

(6) KATANSKY 186; 330.

(7) MESOLORAS 170, adn. 2 et 3; DYOVUNIOTIS 32.

2 Tim 2, 3; Greg. Nazianz., Oratio 40 in s. baptisma; Isid. Pelus., Epist. l. 2, epist. 430; ex occidentalibus ad August., Contra litt. Petil. 2, 37, 88; De Bapt. 6, 1, 1; Contra Crescon. 3, 8, 8; Ambros., De sacerd. dignitate 5; Ps.-Ambros., De sacram. 2, 5, 14 (1).

91. — Per quod tamen, ut patet, theologi Orientis separati nequaquam excludunt *ministrum secundarium* et humanum. Ille tamen est solum *organum seu instrumentum* (2) et dispensator donorum Dei (3). Quod secundum Ignatij apte exprimitur in formis sacramentorum in ecclesia orientali adhiberi solitis, in quibus persona ministri non nominatur, sed quae potius subiectum in tertia persona nominant; item in eo, quod nomina plerorumque sacramentorum non a ministro sed a subiecto (communio, paenitentia etc.) desumuntur (4). Certe actionem ministri humani et partem, quam in conficiendo sacramento habet, nimis deprimunt et diminuunt, qui cum Malinovsky et Evsebij asserunt ministrum secundarium solum naturalem actionem perficere, ideoque operationem supernaturalem soli Deo ut causae unicae attribuere videntur (5).

92. — Prima conditio in ministro humano secundum theologos orientales est, ut sit *persona sacra* per sacrum ordinem ad hoc munus deputata, ad hierarchiam pertinens, sacrae potestatis apostolorum datae particeps (6); ideoque episcopus vel sacerdos (7). Valde inculcant insuper, ut sit sacerdos vel

(1) Malinovsky 41 ss.

(2) « τὸ ἀπαραίτητον ὄργανον » (Andrutsos 301); „онъ собственно не совершитель таинства, а только орудіе Божіе“ (Germogen 11).

« ὑπηρέτης » (Kontonis 84); „раздаятель ввѣренныхъ ему благъ“ (Ignatij 79); „служитель“ (Malinovsky 41).

(4) Ignatij 80.

(5) Malinovsky l. c.: „совершаютъ только естественныя дѣйствія въ таинствахъ“. Similiter Evsebij 10: „Епископъ или пресвитеръ, священнодѣйствуя, совершаетъ только естественныя дѣйствія въ таинствахъ“. Vide supra pag. 89, adn. 4.

(6) « ἱερουργός » (Gabriel Severus 98); „священнослужитель“ (Germogen 11; Ignatij 41); „священникъ“ (Makarij 314); „іерархіею совершаемыя“ (sacramenta) (Malinovsky 5; Katansky 10); « οἱ τὴν διαδοχὴν ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τῶν 'Αποστόλων ἔχοντες » (Mesoloras 139; Damalas, Περὶ ἀρχῶν 159); « ποιμένες » (Megorski 14); „лица хиротонисанныя“ (Plotnikov 222).

(7) *Conf. orthodoxa* Petri Mogilae. P. I., qu. 100 (Malvy-Viller 56); Andrutsos 301; Dyovuniotis 32; Damalas, Κατήχησις 95; Evsebij 10; Malinovsky 32; Jastrebov 503; Firmilijan 96; Calinescu 197

episcopus legitimus [1]. Legitimos autem dicunt eos, qui habent ius vel potestatem sacramenta conficiendi, qui ad hoc sunt destinati, qui ordinati sunt ab episcopo per directam et non interruptam successionem apostolicam sacram suam potestatem habente [2]. Cum autem theologi Orientis separati generatim inter potestatem ordinis et iurisdictionis non distinguant et successionem apostolicam plerumque in sola linea potestatis ordinis concipiant, legitimum eum habebunt, qui sacramentum ordinis rite accepit. Et sic re vera hanc rem explicat MALINOVSKY, ubi scribit ecclesias Romanam et Armenam, non obstantibus suis erroribus, habere legitimos ministros sacramentorum, quia verum sacerdotium habent [3]. Ceteroquin, utrum et qua ratione theologi Orientis separati admittant sacramenta extra ecclesiam vel ab episcopis et sacerdotibus depositis administrata, videbitur infra. Omnes autem cum MAKARIJ ad ipsa essentialia sacramentorum recensent, ut fiant a *legitimo sacerdote vel episcopo* [4]. Argumentum petunt ex iis locis s. Scripturae, ubi de potestate sacramenta conficiendi solis apostolis data scribitur (provocant praesertim ad Mt 18^{18}; $28^{18\,ss.}$; Io $20^{21\,ss.}$): ergo non omnes fideles, sed solum apostoli hanc sacram potestatem habent iique, quibus apostoli eam tradiderunt [5]. Accedit unanime suffragium Patrum et constans ecclesiae praxis. Rationem convenientiae IGNATIJ in eo videt, quod etiam in regnis terrenis ii tantum plebem gubernare et actiones publicas exercere possunt, qui ad hoc a capite supremo deputati sunt [6].

93. — Unanimis est doctrina theologorum Orientis sepa-

(1) „законный"; „правильно избранный и законно-рукоположенный"; „законнопоставленный" (MALINOVSKY 5; 32; ANTONIJ 217; SMIRNOV 232; GERMOGEN 11; JASTREBOV 503; MAKARIJ 314); « κανονικῶς κεχειροτονημένος »; « νομίμως τεταγμένος » (MESOLORAS 138. et alibi passim; DYOVUNIOTIS 30; MEGORSKI 14; „законито рукоположени" (FIRMILIJAN 96); « preotŭ canonicŭ » (CALINESCU 197).

(2) „имѣющіе право совершать ихъ" (IGNATIJ 48); „предоставлены для совершенія особеннымъ, поставленнымъ на то лицомъ" (KATANSKY 10); „лицо, имѣющее на это законное право и власть" (MALINOVSKY 46).

(3) MALINOVSKY 33.

(4) MAKARIJ 314.

(5) EVSEBIJ 10; MALINOVSKY 33 ss.; alii.

(6) IGNATIJ 43

rati *non requiri* ad ipsam confectionem seu veritatem sacramenti ([1]) in ministro *meritum* aliquod, seu *indignos quoque* ministros sacramenta rite perficere posse ([2]); in particulari autem neque fidem rectam neque vitae integritatem ad hoc necessaria esse ([3]). Quod non solum ut opinionem aliquam theologicam proponunt, sed communiter cum Malinovsky ut doctrinam ecclesiae orthodoxae in antiqua traditione fundatam tenent ([4]). Quare donatistas, wicleffistas, sectarios russos oppugnant, utpote qui hac in re a vera traditione deviaverint ([5]). Monet Malinovsky solam occultam infidelitatem ministri, quae igitur nondum cognita neque ab ecclesia condemnata fuit, veritatem seu validitatem sacramenti non cohibere ([6]). Hinc sequeretur haereticos publicos sacramenta rite conficere non posse. Quod tamen neque ab omnibus theologis conceditur, neque praxi in diversis ecclesiis Orientis decursu temporis hinc inde adhibitae concordat, immo neque cum aliis huius ipsius theologi alibi dictis cohaeret, ut postea videbimus. Idem auctor opportune adhuc adiungit ministros sacramentorum, licet ab eorum morali probitate confectio illorum non dependeat, obligari tamen, ut sacramenta digne et sancte administrent: et provocat ad 1 Tim 4^{12}; Mt $5^{13,14}$; Ierem 48^{9} ([7]).

94. — De *conditionibus* in *ministro* ad confectionem seu veritatem sacramenti requisitis *nihil directe et explicite* doceri *in s. Scriptura* confitentur Katansky et Andrutsos ([8]). Com-

([1]) De distinctione inter sacramentum verum et sacramentum salutare vide supra nn. 77 ss.

([2]) Antonij 217; Germogen 10; Malinovsky 33.

([3]) Dyovuniotis 3; 34; Andrutsos 301; Mesoloras 169; Makarij 316; Damalas, Κατήχησις 96; Mihalcescu, *Catehismul* 32; Calinescu 198; Plotnikov 188; Lebedinsky 479 (apud Jugie 58).

([4]) „Православная церковь, согласно съ древне-вселенскимъ ученіемъ, отвергаетъ воззрѣніе, будто и изъ законныхъ совершителей совершаютъ дѣйствительныя таинства только тѣ, которые являются достойными служителями и строителями таинствъ" (Malinovsky 34).

([5]) Makarij 316; Andrutsos 301; Plotnikov 184 ss.; Calinescu 198.

([6]) „Однако ни тайное невѣріе, пока оно не обнаружено, не обличено и не осуждено церковію....., не служитъ препятствіемъ къ дѣйствительности таинства" (Malinovsky 40).

([7]) Malinovsky l. c.

([8]) „Мы не встрѣчаемъ также подробныхъ и прямо формулированныхъ отвѣтовъ на вопросы о дѣйствительности таинствъ и ихъ дѣйственности.....

muniter tamen censent theologi Orientis separati doctrinam modo expositam *includi* in iis testimoniis s. Scripturae et traditionis, quibus enuntiatur principalem et proprium ministrum sacramentorum esse Iesum Christum (¹). Quare ad demonstrandam suam affirmationem fere eosdem textus s. Scripturae et Patrum adducunt, quibus alibi demonstrant Salvatorem principalem ministrum esse (²). Ceterum aliqua ex allatis ab eis testimoniis patristicis re vera non solum sic indirecte doctrinam hanc continent, sed eam etiam explicite enuntiant. ANDRUTSOS merito provocat ad constantem ecclesiae praxim (³), MESOLORAS ad consensum theologorum catholicorum (⁴). Rem confirmant diversis *rationibus theologicis*. Si veritas sacramenti a fide et moralitate ministri dependeret, sacramenti susceptio ideoque iustificatio et sanctificatio incerta essent fidelesque continua anxietate agitarentur (⁵); in periculum vocaretur ecclesiae visibilitas (⁶); gradus et qualitas gratiae acceptae deberent respondere dignitati et dispositionibus ministri (⁷); veritas sacramenti non potest dependere nisi a talibus conditionibus, quae facile externe cognosci possunt, fidem autem et probitatem ministri solus Deus novit (⁸). Ceterum rationes eorum, qui fidem et probitatem ministri ad sacramenti confectionem requirunt, nullius sunt valoris (⁹). Inde si minister est sacer et legitimus, una tantum adhuc requiritur conditio ex parte ministri ad sacramentum rite conficiendum iuxta theologos Orientis separati, recta nimirum intentio; de qua inferius agemus. Quas duas conditiones (sacer minister legitimus et recta intentio) videntur theologi orientales communiter

---

именно о томъ, зависитъ ли дѣйствительность таинства отъ вѣры и благочестія его совершителя" (KATANSKY 30); « Καὶ δὲν ἀποφαίνεται μὲν περὶ τοῦ πράγματος τούτου ἀπ' εὐθείας ἡ Γραφή » (ANDRUTSOS 301).

(¹) Cf. ANDRUTSOS l. c.; MESOLORAS 170; DYOVUNIOTIS 31; MALINOVSKY 41; MIHALCESCU, *Catehismul* 32.

(²) Vide supra num. 90.

(³) ANDRUTSOS l. c.

(⁴) MESOLORAS 171.

(⁵) ANDRUTSOS l. c.; DYOVUNIOTIS 31; MALINOVSKY 43 ss.

(⁶) ANDRUTSOS et DYOVUNIOTIS ll. cc.

(⁷) DYOVUNIOTIS l. c.

(⁸) MESOLORAS l. c.; MALINOVSKY 44.

(⁹) MALINOVSKY 41.

pro sufficientibus habere, ex parte ministri etiam ad sacramentum salutare. Ubi enim de conditionibus ad salutarem effectum sacramenti requisitis agunt, solas bonas dispositiones subiecti recipientis commemorant, ut videbimus. Quare a sententia communi theologorum separatur ANTONIJ (Amfiteatrov), qui ad efficaciam salutarem sacramenti fidem et pietatem ministri requirere videtur ([1]).

*95. — Ex iis, quae dicta sunt de necessitate ministri sacri et legitimi ad confectionem sacramentorum secundum doctrinam theologiae Orientis separati, duplex quaestio sponte oritur: primo, an secundum eos valeat sacramentum a *laico* administratum, secundo, quid illi sentiant de sacramentis *extra veram ecclesiam* collatis aut a ministris sacris depositis seu destitutis confectis. Theologi dissidentes non solum iam eo laicos a ministerio sacramentorum excludunt, quod docent ministrum sacramenti esse episcopum vel sacerdotem, ut vidimus, sed frequenter etiam positive affirmant laicos sacramenta conficere non posse ([2]). Quare data opera oppugnant protestantes et sectarios russos, qui sacramenta etiam a laicis administrari posse asserunt ([3]). Quam erroneam opinionem, ait DYOVUNIOTIS, etiam catholica ecclesia sequitur et sic sacramento magicam quandam vim attribuit. Sententia talis ecclesiae antiquae ignota erat neque ullo argumento fulcitur. Narrationes enim, in quibus illa fundatur (adducit Sozom. II, 17; Socrat. I, 15) fabulosae sunt ([4]). Inde quis concludere posset theologos Orientis separati omne sacramentum a laico confectum, immo a clerico quoque, qui tamen episcopali vel sacerdotali dignitate non est insignitus, simpliciter pro nullo habere. Nihilominus tamen admittunt omnes non solum *communionem a diacono* distribui, sed sacramentum *baptismi etiam a laico*, non excepta muliere,

([1]) „Но что касается до спасительнаго дѣйствія таинства: то оно условливается и въ совершающемъ — вѣрою, надлежащимъ благоговѣніемъ и сознаніемъ важности таинства" (ANTONIJ 217).

([2]) Ita MESOLORAS 165: « Ἐπομένως, λαϊκοῖς..... δὲν ἐπιτρέπεται τὸ τελεῖν καὶ ἁγιάζειν τὰ μυστήρια »; et DYOVUNIOTIS 30: « τῆς γνώμης ὅτι καὶ λαϊκοὶ καὶ μάλιστα καὶ μὴ χριστιανοὶ δύνανται νὰ τελῶσι τὰ μυστήρια μὴ οὔσης ὀρθῆς ».

([3]) MAKARIJ 315 ss.; ANDRUTSOS 301; PLOTNIKOV 221 ss; FIRMILIJAN 97; CALINESCU 198.

([4]) DYOVUNIOTIS 30 ss.

rite administrari posse [1]. *Duas* tamen *conditiones* communiter assignant (praeter eas, quae etiam in sacramentis a sacerdotibus administratis observandae sunt, puta ut debita materia et oratio adhibeantur et recta intentio habeatur), ut sacramentum tale valeat. Prima est, ut hoc non fiat nisi in casu necessitatis. Discrimen tamen est aliquod hac in re inter diversos auctores: dum aliqui cum Dositheo, Dyovuniotis et Makarij necessitatem extremam requirunt [2], loquuntur alii solummodo de necessitate simpliciter [3]. Secunda conditio est, ut baptizans sit christianus vel saltem dogmata principalia, ss. Trinitatis nempe et incarnationis credat [4]. Inde sequitur theologos dissidentes ut invalidum reicere baptisma a iudaeo vel pagano collatum, etiamsi ille intentionem habuerit faciendi id, quod facit ecclesia; quod aliqui cum Andrutsos et Dyovuniotis etiam explicite inculcant, ecclesiae catholicae hac in re innovationem saeculo III (Dyovuniotis) vel a Nicolao I. (Andrutsos) introductam exprobrantes [5].

96. — *Minor* iam est *consensus* theologorum Orientis separati, ubi de quaestione agitur, quid sentiendum sit *de sacramentis extra veram ecclesiam* collatis vel a sacerdotibus depositis seu destitutis confectis. Cum theologi dissidentes doceant ministrum sacramenti non posse esse nisi episcopum vel sacerdotem legitimum, et insuper valde insistant sacramenta esse bona et dona unicae verae ecclesiae propria et distinctiva, ut supra vidimus [6], sequeretur nulla iuxta eos vera

(1) *Conf. orthodoxa* Petri Mogilae, P. I, qu. 103; Dositheus Decr. 16; Mesoloras 165, adnot. 2; Andrutsos 310; Malinovsky 34; Mihalcescu, *Catehismul* 32; Nikodim II, 593.

(2) Dositheus, Decr. 16: « κατ' ἀνάγκην ἀπροφάσιστον »; Dyovuniotis 44; « ἐν ἀπολύτῳ ἀνάγκῃ »; Makarij 343: „въ случаяхъ крайней нужды". Immo sec. Makarij (ibidem) etiam diaconi solummodo in extrema necessitate baptizare valent.

(3) « tempore vero casus necessitatis » (*Conf. orthodoxa* l. c.); « ἐν ἀνάγκῃ » (Andrutsos 333); „по нуждѣ" (Malinovsky 34); „въ случаѣ нужды" (Nikodim II, 593).

(4) « καὶ δι' ἑτέρου ἀνθρώπου, πλὴν ὀρθοδόξου » (Dositheus, Decr. 16); « orice creștin » (Mihalcescu, *Catehismul* 32); „вообще лицами, вѣрующими въ основныя истины христіанства, въ Бога троединаго и въ тайну искупленія" (Malinovsky 34).

(5) Andrutsos 300; Dyovuniotis 31, adnot. 1.

(6) Vide supra n. 39.

sacramenta extra ecclesiam esse posse. Aliunde tamen non sine ratione animadvertit ANDRUTSOS ex principio a theologis orientalibus agnito, defectum fidei in ministro veritati sacramenti ab eo confecti non officere, concludi debere sacramenta vera etiam ab haereticis conferri posse (1). Difficultas crescit, si consideratur *praxis* hac in re ab ecclesiis orientalibus observata, quae *diversa* fuit in diversis ecclesiis, immo etiam in eadem ecclesia non semper eadem. Et aliquando mutatio praxis facile intelligi et explicari posset; puta si coetus aliquis christianus ab aliqua ecclesia Orientis separati prius ut adhuc orthodoxus habebatur, deinde ut schismaticus vel haereticus considerari coepit (sic Russi Moscovitae e. gr. demum a dimidio saec. XV catholicos ut schismaticos et haereticos habebant) vel si aliqua ecclesia antea debitum ritum essentialem sacramenti alicuius non observabat vel saltem non observare censebatur, deinde tamen aut sacramentum rite administrare coepit, aut apparuit eam semper rite sacramentum administrasse (sic iidem Russi saec. XVII a rebaptizandis catholicis ritus latini destiterunt, quia sibi persuaserunt eos non una tantum ablutione vel immersione baptizare, ut antea putabant). Nihilominus negari non potest Orientales separatos sacramenta unius eiusdemque coetus christiani a vera ecclesia (quam apud sese unice existere communiter censent) eorum opinione extorres mox accepisse mox reiecisse, licet in utroque casu eodem modo rite collata fuerint, ut ex brevi quem hic de illa praxi damus conspectu apparebit (2).

97. — Apud *Graecos separatos* aliqui rari casus, praesertim ex primis temporibus post scissionem, rebaptizationis catholicorum narrantur, in genere tamen per complura saecula baptismus eorum ut validus agnoscebatur, qui initio et usque

(1) « Φυσικὴ ἀκολουθία τῆς θεωρίας ταύτης φαίνεται ἡ δόξα ὅτι καὶ τὰ ὑπὸ αἱρετικῶν τελούμενα μυστήρια εἶνε ἔγκυρα, ἐὰν τελῶνται ὀρθῶς (ANDRUTSOS 301). Quam conclusionem tamen negat DYOVUNIOTIS (Ἡ Δογματικὴ 52); nam, ait, si dicitur fidem et probitatem in ministro necessaria non esse, supponitur semper ministrum esse orthodoxum.

(2) Plura de hac re legi possunt apud JUGIE 55 ss.; 90 ss. Cf. etiam quae scribebamus apud *Orientalia christiana analecta*, Vol. VI, fasc. 25, pp. 213 ss.

ad dimidium saeculi XV per solam fidei professionem in ecclesiam Graecam recipiebantur, inde a dimidio saec. XVI etiam unctione addita. Etiam protestantium baptismi validitas eo tempore apud Graecos separatos non oppugnabatur. Cum a. 1750 in Ecclesia Graeca monachus quidam Auxentius contra baptismum catholicorum ut invalidum invehi coepisset, ei sese patriarcha Paisius II opposuit; successor autem eius Cyrillus V a. 1755 decretum edidit, quo baptismus catholicorum et protestantium invalidus declaratur, quod decretum a. 1778 in ecclesiis dialecti graecae vim legis obtinuit. Nihilominus etiam post legem hanc in certis casibus baptismus sive protestantium sive catholicorum ut verus et validus agnitus fuit.

98. — Apud *Russos* alia fuit praxis in ditione Moscoviensi seu septentrionali, alia in ditione Kioviensi seu meridionali. Apud *Moscovitas* in primis saeculis rari quidam casus rebaptizationis catholicorum quidem occurrunt; ceterum autem ii baptismum catholicorum agnoscebant et eos communiter per solam orationem et unctionem in sinum suum recipiebant (quamquam praxis haec reconciliandi non ubique aequalis erat). In synodo tamen Moscoviensi a. 1620 baptismus catholicorum ritus latini invalidus declaratus est, quod deinde a. 1621 etiam ad catholicos ritus orientalis extensum est. Quod decretum tamen a. 1667 abrogatum fuit et catholici inde ab hoc tempore sine novo baptismo, initio per orationem et unctionem, ab a. 1757 per solam orationem recipiebantur, dummodo antea rite confirmati fuerint. Protestantium tamen baptismus demum a. 1718 agnitus fuit; qui deinceps per abiurationem et unctionem reconciliantur. *Kiovienses* autem seu Russi meridionales morem Moscoviensum rebaptizandi eos, qui extra veram (ex eorum opinione) ecclesiam baptizati fuerunt, non sunt secuti. Trebnik Petri Mogilae expresse dicit eos ad novum baptismum non esse adigendos; et a. 1646 ab eodem Petro Mogila ritus quidam simplex eos per solam fidei professionem recipiendi praescriptus est, quem a. 1767 tota ecclesia Russiae suum fecit.

99. — Stante hac diversitate et frequenti mutatione praxis mirum non est neque *theologos ipsos* in quaestione de valore sacramentorum extra veram ecclesiam collatorum *inter sese consentire*. In genere dici potest theologos Graecos cum An-

drutsos, Dyovuniotis, Mesoloras, Damalas, Pidalion (1) sacramenta talia reicere, dum theologi Russi, Serbi et Bulgari cum Antonij, Makarij, Filaret, Malinovsky, Plotnikov, Firmilijan, Laskov sacramenta haereticorum valida habent (2). Ex recentissimis tamen inter Russos videtur sacramenta haereticorum reicere S. Bulgakov, qui ecclesiae Russae hac in re inconsequentiam obiecit (3); vice versa agnoscunt sacramenta haereticorum ex Graecis e. gr. Bafeides, Bernardakis, Sakellaropulos (4). Ii igitur, qui sacramenta extra veram ecclesiam confecta invalida declarant, hoc aliquando simpliciter ut conclusionem ex principiis in theologia Orientis separati communiter admissis deducunt: ministrum sacramentorum non posse esse nisi episcopum vel sacerdotem eumque legitimum (5); in ea ecclesia solummodo posse esse media efficacia gratiae, in qua habitat et operatur Spiritus sanctus (6); sacramenta esse verorum filiorum ecclesiae signa distinctiva; ecclesiam esse ad salutem necessariam, extra quam salus esse non potest (7). Praesertim autem provocant ad quaedam dicta scriptorum ecclesiasticorum, immo et Patrum et quaedam decreta seu canones conciliorum particularium antiquitatis christianae, ex tempore igitur, quo quaestio haec in ecclesia nondum plene elucidata fuit. Huc pertinent e. gr. Cyr. Hierosol., Procatech. 7; Greg. Nyss. Contra Eunom. l. 11; Greg. Naz., Sermo 40, 26 de s. baptismate; et praesertim Cypr., Ep. 70, 1; 71. 1; 73, 1; Sent. in Conc. Carth.; Firmil., Epist. (inter Cyprianos 75, 16); deinde Can. Apost. 67 et Conc. Laodic.

(1) Andrutsos 302 ss.; Dyovuniotis 160 ss.; Mesoloras 165; Damalas, Περὶ ἀρχῶν 144; *Pidalion* 65 ss. Cf. etiam Athanasium Pariensem 354.

(2) Antonij 222; Makarij 335; Filaret, *Богословіе* 140; Malinovsky 34; 93; Plotnikov 221; Firmilijan 101; Laskov 187.

(3) Bulgakov 18.

(4) Bafeides 95 (apud Jugie 97, adn. 3); Bernardakis 149 ss.; Sakellaropulos 442 ss. A fortiori sane admittet sacramenta apud haereticos et schismaticos S. Troickij, qui, ut vidimus, apud ipsos iudaeos, immo et paganos aliquod veri nominis sacramentum inveniri censet. Sed ille iam ipsam sacramenti indolem et essentiam false concipit. Vide supra num. 20.

(5) Mesoloras 165.

(6) Andrutsos 306; 313; Mesoloras 141; 164; Andrutsos 161.

(7) Damalas, Περὶ ἀρχῶν 144.

Can. 32 ([1]). Qui autem baptismum extra ecclesiam collatum defendunt, pro se habent principium, veritatem sacramenti non dependere a fide et moralibus dispositionibus ministri necnon praxim ecclesiarum orientalium, saltem recentiorem et communiorem.

100. — Ceterum non pauci ex iis auctoribus, qui valorem sacramentorum extra ecclesiam administratorum reiciunt, confitentur cum Andrutsos *theoriam* suam *cum praxi ecclesiastica non concordare*, et ipsam *praxim non semper eandem* fuisse et esse ([2]). Quod tamen per sic dictam *theoriam seu doctrinam « oeconomiae »* explicari posse censent. Consistit autem theoria vel potius praxis « oeconomiae » in hoc, quod ecclesia sacramentum aliquod, quod κατ' ἀκρίβειαν (ex rigore dogmatis vel iuris; secundum accuratam principiorum observantiam) omnino nullum erat, tamen per quandam οἰκονομίαν (indulgentiam, compositionem, dispensationem) ut verum sacramentum agnoscere et accipere potest ([3]). Quam ecclesiae potestatem partim in eo fundant, quod ecclesia sit divinae gratiae depositaria et sacramentorum gubernatrix ([4]), partim ex aliquorum Patrum dictis, maxime ex Basilii Epist. 188 (ad Amphilochium de canonibus) can. 1 deducunt, qui re vera ibi utrumque vocabulum ἀκρίβεια et οἰκονομία adhibet. Neque tamen rem sic intelligunt, quasi sacramentum extra ecclesiam valide quidem sed infructuose collatum deinde efficax evaderet seu revivisceret; nam, ut supra vidimus, reviviscentiam sacramentorum ignorant neque admittunt sacramentum verum, quod non simul gratiam operaretur (licet aliquando inutilem suscipienti, immo ad eius « condemnationem »). Ergo potius putare videntur *ecclesiam posse* aliquando *verum sacramentum agnoscere* et sua potestate supplere, *ubi* in rei veritate *nullum omnino sacramentum* erat, sed merum signum materiale... Di-

([1]) Cf. Andrutsos 305 ss.; Dyovuniotis 161 ss.; *Pidalion* 65 ss.; Athanasius Pariensis 354.

([2]) « Οὕτω γεννᾶται διαφωνία μεταξὺ θεωρίας καὶ πράξεως, καὶ παρίσταται ἡ Ἐκκλησία ἄλλα διδάσκουσα καὶ ἄλλα πράττουσα » (Andrutsos 306).

([3]) De « oeconomia » scribunt Dyovuniotis 162 ss.; Andrutsos 306 ss.; *Pidalion* 65, adn. 1. Cf. *Orientalia christiana*, Vol. VI, fasc. 25, pp. 215 ss.

([4]) « ταμιοῦχος τῆς θείας χάριτος » (Dyovuniotis 162; Andrutsos 307); « κυρίαρχος τῶν μυστηρίων » (Ibidem).

cunt insuper ad ecclesiam pertinere, ut diiudicet, quandonam ἀκρίβεια, quando οἰκονομία sit adhibenda, eamque hac in re circumstantias respicere et bonum commune ecclesiae vel saltem maioris mali evitationem prae oculis habere (1). Motiva possunt esse etiam mere externa, puta sola practica utilitas (2). Iuxta ANDRUTSOS theoria « oeconomiae » non est quidem authentice definita, immo neque theologice omnimode indagata, attamen in praxi ecclesiae sufficienter fundata (3) Optandum tamen est, ait, ut aliqua authentica declaratio hac in re fiat et praxis cum theoria concilietur (4).

101. — Ex dictis patet theologos illos *doctrinam catholicam reicere*, iuxta quam sacramenta extra ecclesiam, dummodo rite conficiantur, vera et valida sunt, quamquam infructuosa, si suscipientes malae fidei sunt. Fusius de doctrina catholica agit ANDRUTSOS (5). Bene animadvertit sententiam catholicam principio, veritatem seu validitatem sacramentorum a fide et moralibus dispositionibus ministri non dependere, fundari et praesertim a s. Augustino quoad omnia fere puncta evolutam fuisse. Recte quoque explicat iuxta modum concipiendi catholicorum ministrum ab ecclesia extorrem tamen per intentionem faciendi quod facit ecclesia instrumentum verae ecclesiae fieri et si e. gr. baptizat, filios non suae sectae, sed verae Christi sponsae gignere. Concedit quidem ANDRUTSOS theoriam hanc ingeniose validitatem sacramentorum extra ecclesiam cum dogmate de necessitate ecclesiae ad salutem componere; nihilominus eam reicit, maxime ob eam causam, quod in ea dogma unitatis ecclesiae non salvetur, sed ecclesia Christi aut in plures ecclesias particulares scindatur aut ad

(1) « χάριν τῶν ἐντεῦθεν ἀγαθῶν ἢ πρὸς ἀποτροπὴν μείζονος κακοῦ » (Ibidem); « κατὰ τὰς περιστάσεις (ANDRUTSOS 308).

(2) « Οἰκονόμησαν λοιπὸν ὁμοίως καὶ οἱ πρὸ ἡμῶν, καὶ ἐδέχθησαν τὸ βάπτισμα τῶν Λατίνων...... διατὶ ὁ παπισμὸς τότε ἤκμαζε, καὶ ὅλας τὰς δυνάμεις τῶν τῆς Εὐρώπης βασίλεων εἶχεν εἰς τὰς χεῖράς του, τὸ δὲ βασίλειον τὸ ἰδικόν μας ἔπνεε τὰ λοίσθια » (*Pidalion* 69, adnot.).

(3) « Ἡ δὲ εἰρημένη ἐκδοχὴ τῆς οἰκονομίας, καίπερ μὴ αὐθεντικῶς καθωρισμένη, μηδὲ θεολογικῶς ἐρευνηθέντος παρ' ἡμῖν τοῦ μέτρου τῆς οἰκονομίας, ἐρείδεται ὅμως ἱκανῶς ἐπὶ πράξεως Ἐκκλησίας » (ANDRUTSOS 308).

(4) Ibidem.

(5) ANDRUTSOS 302, adnot. 1.

modum protestantium ut invisibilis concipiatur ([1]). Immo suspicatur hic theologus ecclesiam catholicam doctrina hac ad hierarchicos scopos abuti, quatenus scilicet etiam extra ecclesiam catholicam baptizatos ut proprios filios considerat ([2]). Quamobrem potius theoriae « oeconomiae » adhaeret, ut vidimus, licet illa non paucas difficultates praebeat.

102. — Alia quaestio huic similis est, utrum valeant sacramenta collata a *ministris sacris degradatis* seu dignitate sua destitutis. Ratio dubitandi inde oritur, quod ex una parte theologi separati omnes docent ministrum sacramentorum non esse nisi episcopum vel sacerdotem *legitimum*, ex alia parte autem non pauci ex eis affirmant episcopum vel sacerdotem per degradationem et destitutionem *omni sua dignitate* privari et in statum laicalem simpliciter reduci ([3]). Fatendum est hac quoque in re neque sententiam theologorum dissidentium unanimem esse neque praxim ecclesiarum separatarum semper constantem fuisse neque praxim hanc ubique theoriae esse conformem. Synodus Constantinopolitana a. 1879 ordines ab episcopis depositis validos agnovit; cui decreto adhaeserunt omnes ecclesiae autocephalae, excepta tamen ecclesia regni Hellenici. Apud Russos dissidentes autem clerici tales reordinantur, sacramentum igitur a destituto episcopo administratum non agnoscitur ([4]). Quam opinionem defendunt inter Russos non solum polemistae contra Russos sectarios omnes cum Plotnikov ([5]), sed cum Malinovsky, Makarij, Germogen etiam alii theologi ([6]). Sed apud Graecos quoque doctrinam talem

([1]) « ἡ θεωρία, ὅσῳ εὐφυῶς καὶ ἂν συμβιβάζῃ τὸ ἔγκυρον τῶν ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας μυστηρίων πρὸς τὸ δόγμα τῆς σῳζούσης Ἐκκλησίας, λυμαίνεται ὅμως τὸ δόγμα τῆς μιᾶς Ἐκκλησίας..... θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς διακλονεῖται τὸ δόγμα τῆς μιᾶς ἀληθοῦς Ἐκκλησίας. Θεωρητικῶς μὲν ἡ ἀποδοχὴ τοῦ ἐγκύρου τῶν ἐκτὸς μυστηρίων ἐπεκτείνει τὴν Ἐκκλησίαν ὑπὲρ τὰ ὅρια τῆς μιᾶς ὁρατῆς Ἐκκλησίας, συνταυτίζουσα πρὸς τὴν ἀόρατον τῶν Διαμαρτυρομένων, ἢ τοὐλάχιστον τέμνουσα αὐτὴν εἰς πολλάς Ἐκκλησίας διϊσταμένας μὲν ἄλλως, ἀπὸ δὲ τοῦ ἐγκύρου βαπτίσματος ἑνιαῖόν τι ἀποτελούσας » (Idem 303, adnot.; 304, adnot.).

([2]) « μόνον δὲ χρησιμοποιεῖται ἡ περὶ τοῦ βαπτίσματος Αὐγουστίνειος ἀρχὴ εἰς κυριαρχικοὺς σκοπούς » (Idem 304, adnot.).

([3]) Vide supra nn. 88-89.

([4]) Cf. Jugie 59.

([5]) Plotnikov 251 ss.

([6]) Malinovsky 40: „Таинства, совершенныя священникомъ до времени открытаго обнаруженія его недостоинства быть священнослужителемъ, до ли-

alii cum Mesoloras directe et explicite profitentur [1] alii cum Sakellaropulos saltem indirecte, eo quod docent depositionem et degradationem, immo etiam voluntariam renuntiationem et abdicationem sacerdotii potestatem simpliciter et in perpetuum auferre [2].

103. — Alia conditio in ministro, praeter ordinem sacrum et legitimitatem, iuxta theologos Orientis separati est, ut *signum sacramentale rite* perficiat. Haec conditio implicite aliam involvit, *rectam* scilicet *intentionem*, quam plerique theologi etiam explicite commemorant [3]. Obiectum huius intentionis aliqui simpliciter indicant verbis, quod debet esse intentio « sacramento correspondens » [4]; alii scribunt ministrum debere habere intentionem perficiendi vel sanctificandi sacramentum [5]; alii tandem explicitius, quod debet intendere, ut accurate perficiat ritum a Deo et ecclesia traditum et determinatum, « vel ut faciat id, quod facit ecclesia » [6]. Theologi catholici intentionem in diversas species dividunt, puta in explicitam et implicitam, generalem et particularem,

---

шенія его власти священнодѣйствовать, не лишены свойственной таинствамъ силы и дѣйствительности; послѣ же этого священникъ теряетъ свои права на священнослуженіе, и таинства, имъ совершаемыя, не имѣютъ силы"; Germogen 11: „для силы таинства требуются отъ него (ministro) только два условія, чтобы совершитель былъ законопоставленный священнослужитель и не запрещенный.....". Similiter Makarij 316.

(1) « Ἑπομένως λαϊκοῖς ἢ κληρικοῖς καθῃρημένοις ἢ μὴ ἐνθέσμως κεχειροτονημένοις καὶ κανονικῶς ἐσφραγισμένοις ἢ ὑπὸ ποινὴν διατελοῦσι δὲν ἐπιτρέπεται τὸ τελεῖν καὶ ἁγιάζειν τὰ μυστήρια » (Mesoloras 165).

(2) Vide supra pag. 108, adn. 2.

(3) « intentio » (*Conf. orthodoxa* Petri Mogilae, P. I, qu. 100, textus latinus; Malvy-Viller 56); « γνώμη » (Ibidem, textus graecus; Mesoloras I, 424; Mihalcescu, Θησαυρός 69, Mesoloras 168); « πρόθεσις » Mesoloras l. c. et 176; Andrutsos 309); « σκοπός » (*Conf. Dosithei*, Decr. 16; Mesoloras II, 115; Mihalcescu 170); « θέλησις », « ἀπὸ σκοποῦ θέλησις » (Dyovuniotis 32); „намѣреніе" (Malinovsky 47; Makarij 314).

(4) « σκοπὸν ἁρμόδιον » (Dositheus *Conf.*, Decr. 16).

(5) « ad consecrationem » (*Conf. orthodoxa*, P. I, qu. 100); « εἰς ἐπιτέλεσιν τοῦ μυστηρίου » (Andrutsos l. c.); « τοῦ τελέσαι καὶ ἁγιάσαι τοῦτο » (Mesoloras 176); „освятить оное" (Makarij l. c.).

(6) « ὅπως τελέσῃ ἀκριβῶς τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας παραδεδομένον καὶ καθωρισμένον τύπον » (Mesoloras 168); « τοῦ τελέσαι ἐκεῖνο, ὅπερ τελεῖ ἡ ἐκκλησία » (Dyovuniotis l. c.); „дѣлать то, что дѣлаетъ церковь" (Malinovsky l. c.).

actualem, habitualem et virtualem, externam et internam, et quaerere solent, quaenam ex istis speciebus aut ad conficiendum sacramentum simpliciter aut ad hoc vel illud sacramentum determinatum sive requiratur sive sufficiat. Ex hisce divisionibus MESOLORAS tres commemorat: intentionem generalem, particularem et virtualem. Quas tamen accurate non concipit. Particularis intentio secundum eum consistit in voluntate conficiendi sacramentum secundum praescripta ecclesiae, generalis conficiendi secundum normas a Christo in genere institutas; definitio autem intentionis virtualis ab ipso data habituali potius intentioni convenit (1). Ceterum theologi dissidentes *ad has distinctiones non attendunt*; aliqui videntur cum *Confessione orthodoxa* et MAKARIJ ad sacramenta administranda requirere intentionem explicitam (2). Intentionem ministri requiri ad sacramenta perficienda theologi orientales potius supponunt quam explicite demonstrant. MALINOVSKY provocat ad libros symbolicos et cum MESOLORAS ad consensum catholicorum hac in re (3). ANDRUTSOS rem ex comparatione ad quamcumque aliam actionem seriam confirmat, ad quam etiam clara cognitio et volitio requiritur (4). Si intentio talis necessaria non esset, scribit MALINOVSKY, ritus sacramentalis ioci causa vel ad solam instructionem peractus a vero sacramento non disstingueretur (5).

104. — Inter theologos catholicos celebritatem quandam nacta est controversia, utrum ad sacramenti validitatem necessaria sit in ministro *intentio interna*, an sufficiat *externa*.

(1) MESOLORAS 168, adnot. 3. Diversas divisiones intentionis theologorum catholicorum commemorat etiam ANDRUTSOS (309) easque ut « subtilitates scholasticas » contemnit.

(2) « γνώμη ἀποφασισμένη » (*Conf. orth.*, P. I, qu. 100); „изъявляя намѣреніе“ (MAKARIJ 314).

(3) MALINOVSKY 38, adn. 3; 47; MESOLORAS 168.

(4) ANDRUTSOS 309.

(5) „Понятно, почему для дѣйствительности таинства необходимо намѣреніе въ этомъ смыслѣ. Возможны случаи воспроизведенія, особенно простецами-священнослужителями, во всѣхъ подробностяхъ какого-нибудь таинства ‚для примѣра‘, чтобы, въ видѣ урока, показать своему начинающему собрату, какъ оно совершается. При современномъ печальномъ религіозномъ состояніи и сильномъ распространеніи атеизма допустима возможность точнаго воспроизведенія видимой стороны таинства, точнаго исполненія всѣхъ установленныхъ церковію словъ и дѣйствій, ради шутки“ (MALINOVSKY 39).

Omnes quidem catholici admittunt, non esse ad confectionem sacramentorum necessarium, ut minister intendat directe et explicite conficere sacramentum, neque ut habeat intentionem faciendi quod facit ecclesia catholica, immo neque necesse est, ut ipse in sacramenta eorumque effectus credat, sed ut intendat facere id, quod facit ecclesia vera, quaecumque ea sit, vel quod Christus, huius ritus institutor, intendebat. Item affirmant catholici omnes nullum sacramentum esse, si ritus manifeste solum per iocum vel ad instructionem peragitur. Quaestio est solummodo, utrum verum sacramentum conficiatur, si minister externum ritum quidem accurate et serio peragit, in corde tamen apud se decernit sacramentum non perficere; et communis est sententia theologorum catholicorum huiusmodi intentionem mere externam non sufficere. De hac distinctione intentionis externae et internae mentionem faciunt Mesoloras, Dyovuniotis, Andrutsos et Malinovsky (1). Mesoloras et Andrutsos eam inter subtilitates scholasticas relegant; Dyovuniotis non explicat, in quo intentio externa et interna secundum catholicos consistant; alii tres *dant* quidem *definitionem* utriusque speciei intentionis, *non tamen rectam*. Censent enim intentionem internam in hoc consistere, ut minister velit sacramentum conficere etiam secundum spiritum ecclesiae, vel quod intendat ipsum effectum sacramenti. Malinovsky insuper addit intentionem hanc debere esse profundam, actualem, determinatam (2). Ipsi autem theologi separati communiter *solam externam intentionem* ministri ad validitatem sacramenti requirunt. Veritatem sacramenti enim tunc tantum periclitari censent, si ritus eius solum ioci causa vel ad instructionem per-

(1) Mesoloras 168, adn. 3; Dyovuniotis 32, adn 2; Andrutsos 309; Malinovsky 37.

(2) Mesoloras l. c.: « τὴν πρόθεσιν ἐσωτερικήν, συνισταμένην ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ λειτουργοῦ ἐκτελέσει τοῦ μυστηρίου κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ »; Andrutsos l. c.: « ὅπως ὁ ἱερεὺς σκοπῇ νὰ τελέσῃ τὸ μυστήριον ἐν τῷ πνεύματι τῆς Ἐκκλησίας εὐλαβούμενος τὸν θρησκευτικὸν τοῦ μυστηρίου χαρακτῆρα »; Malinovsky l. c.: „когда совершитель имѣетъ въ виду не только исполнить въ точности всѣ установленные обряды, но и глубокое, внутреннее рѣшительное намѣреніе совершить именно таинство, т. е. низвести въ таинствѣ Св. Духа, или произвести тѣ именно благодатныя дѣйствія, которыя по божественному установленію предназначены для каждаго таинства“.

agitur [1]. Malinovsky et Dyovuniotis sententiam de necessitate intentionis internae ut quid proprium theologiae catholicae assignant [2]. Malinovsky autem expresse asserit ecclesiam orthodoxam requirere intentionem externam tantum, non internam [3].

105. — *Subiectum* sacramentorum, si omnia sacramenta, baptismo incluso, sumuntur, est secundum theologiam Orientis separati « homo », « anima », « anima vel cor hominis » [4]; subiectum sacramentorum post baptismum suscipiendarum sunt « fideles », « animae fidelium », « membra ecclesiae » [5]. Unicus fere Metrophanes Kritopulos solos fideles praedestinatos pro subiecto sacramentorum habere videtur, nam inter rationes, cur visibilia sacramenta in ecclesia instituta fuerint, etiam hanc adducit, ut fideles per huiusmodi pignora Dei praenoscentis et praedestinantis certiores fiant de sua electione et de ea non dubitent [6]. Sic manifeste ad doctrinam calvinistarum acce-

[1] « Οὕτως ἀποκλείεται ἡ ἀποτέλεσις τῶν μυστηρίων, ὅταν ταῦτα τελῶνται πρὸς ἐμπαιγμὸν ἢ ἀποδειγματικὴν διδασκαλίαν » (Dyovuniotis 32, adn. 2); „Въ подобныхъ случаяхъ [si ritus ad irrisionem vel instructionem peragitur], конечно, нѣтъ таинства, ибо нѣтъ и намѣренія совершить священнодѣйствіе, таинство“ (Malinovsky 39). Similiter Mesoloras 168; Andrutsos 309; Makarij 316.

[2] Dyovuniotis l. c.; Malinovsky 38.

[3] „Необходимость внѣшняго намѣренія..... признаетъ и церковь православная“ (Malinovsky l. c.); „православная церковь не поставляетъ дѣйствительность таинства въ зависимость отъ внутренняго намѣренія въ р.-католическомъ смыслѣ“ (Idem 40).

[4] « ἄνθρωπος » Gabriel Severus 98; Andrutsos 293; Dyovuniotis 9, adn. 1; Megorski 10); „человѣкъ“ (Jastrebov 483); „люди“ (Perov 73); „чевек“ (Milovanović 39); « omulŭ » (Calinescu 198); « ἡ ψυχή » (Neokosmos 300); « καρδίαι » (Idem 296).

[5] « fidelium quilibet »; « πιστοί », « πιστεύοντες », « πιστεύων », „вѣрующій“ (*Conf. orthodoxa*, P. I, qu. 99; Andrutsos 293; Christodulos 393; Konst. Oikonomos 61; Mesoloras 139; Plato 73; Jastrebov 490; Silvester 320; Perov 73); « animae fidelium »; „душа вѣрующаго“, « sufletul credicioşilor » (*Conf. orthodoxa* l. c.; Makarij 313; Malinovsky 8; Mihalcescu, *Catehismul* 31; Calinescu 196); « τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας », „членъ церкви“ (Mesoloras 156; Jastrebov 501).

[6] « Τοῦτο δέ, ἵν' ἔχωσι μᾶλλον πληροφορεῖσθαι διὰ τῶν τῇ αἰσθήσει ὑποπιπτόντων ἐνεχύρων τοῦ Θεοῦ, ὅτι προγινώσκοντος καὶ προορίζοντος χάριτι. Ἄλλως γὰρ τάχ' ἂν ἀμφιβάλλοντες ἦσαν οἱ τοιοῦτοι, πότερον ἤδη ἐξελέχθησαν ἢ οὔπω· καὶ εἰ ἐκλεχθήσονταί ποτε ἢ οὐδαμῶς » (*Conf.* Metr. Kritopuli, Cap. 5; Mesoloras 1, 312; Mihalcescu Θησαυρός 213).

ditur. Quorum modum loquendi in sua definitione sacramentorum sequitur etiam GORSKY, iuxta quem sacramenta sunt signa externa et sensibilia, quae ex divina institutione annexam habeant promissionem gratiae iustificantis et sanctificantis seu renovantis. Qui tamen paulo postea ([1]) admittit sacramentum esse medium efficax conferendae et obsignandae divinae gratiae ([2]); et tractando de singulis sacramentis supponere videtur subiectum eorum esse fideles simpliciter, et non solum praedestinatos.

106. — Communis est sententia theologorum Orientis separati sacramenti *veritatem* (validitatem) *non dependere a personalibus dispositionibus* subiecti ([3]); in specie non requiri « fidem » ([4]), vel « fidem et probitatem » ([5]). Quod tamen de sola fide actuali intelligere videntur (vel de fide in efficaciam sacramenti, ut aliqui sese exprimunt): nam fidem per sacramentum baptismi acceptam esse necessariam conditionem ad recipienda sacramenta cetera expresse notat IGNATIJ ([6]). Plerique ad confectionem sacramenti *neque intentionem* in recipiente necessariam censere videntur. ANDRUTSOS loquitur de sola « passiva capacitate vel receptibilitate » ([7]): secundum MESOLORAS sacramentum vere perficitur etiam invito subiecto ([8]). Aliqui tamen cum NEOKOSMOS voluntatem recipientis pro conditione validi-

([1]) GORSKY 241.

([2]) Ibidem.

([3]) „церковь признаеть дѣйствительнымъ таинствомъ....., хотя бы....., приступающій къ таинству не имѣлъ должныхъ расположеній" (MALINOVSKY 46); „совершеніе таинствъ..... не условливается никакими заслугами или достоинствами лицъ, какъ совершающихъ оныя, такъ и пріемлющихъ" (ANTONIJ 217).

([4]) „сила таинства не зависитъ даже ни отъ вѣры пріемлющаго" (GERMOGEN 10); „хотя дѣйствительность таинства чрезъ то [ob defectum fidei] нисколько не уничтожается" (MALINOVSKY 51); [falsum est quod] „важност тајне зависи од расположени и вере онога, над ким се тајна врши" (FIRMILIJAN 97).

([5]) « Ὄχι δὲ μόνον ἐκ τῆς πίστεως καὶ ἠθικῆς τελειότητος τοῦ τελοῦντος ἱερέως εἶνε ἀνεξάρτητος ἡ ἀποτέλεσις τοῦ μυστηρίου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς πίστεως καὶ ἠθικῆς τελειότητος τοῦ δεχομένου αὐτό » (DYOVUNIOTIS 33).

([6]) IGNATIJ 73.

([7]) « ἡ παθητικὴ δεκτικότης θὰ εἶνε ἡ συνοπτικὴ καὶ κεφαλαιώδης ἔκφρασις τῶν πρὸς σωτηρίαν μετάληψιν προσωπικῶν ὅρων » (ANDRUTSOS 311).

([8]) « Προσφέρεται μὲν διὰ τῶν μυστηρίων ἡ θεία χάρις καὶ τοῖς ἀναξίοις καὶ τοῖς ἀντιτείνουσι πρὸς ταύτην » (MESOLORAS 177).

tatis sacramenti habent (1). Etiam Dyovuniotis sententiam Andrutsos de sufficientia passivae capacitatis oppugnat, inter alia animadvertendo, quod secundum hanc opinionem consensus in sacramento matrimonii non esset necessarius (2); et Andrutsos in sua responsione ad hanc observationem assertionem suam aliquatenus mitigat. Alibi tamen Dyovuniotis ipse doctrinam de necessitate intentionis in subiecto ad sacramenti validitatem ut theologiae catholicae propriam describit (3). Etiam hac in re igitur *incertitudo* et *dissonantia* quaedam apud theologos Orientis separati observatur, quae ex parte inde provenit, quod illi duas has distinctiones: inter sacramentum validum et sacramentam salutare ex una parte et inter sacramenti confectionem et sacramenti usum seu receptionem ex parte alia inter sese identificant (4).

107. — *Nihil determinati de conditionibus* in subiecto sacramenti requisitis posse erui ex *fontibus revelationis* profitetur Katansky (5). Et revera theologi orientales potius ad argumenta ex *ratione theologica* desumpta recurrunt. Fundamentum doctrinae modo expositae de conditionibus ad sacramenti validitatem Antonij in eo videt, quod gratia eiusque distributio in genere a meritis recipientium non dependent; Mesoloras in eo, quod dispositiones subiecti non sunt sacramenti principium causativum seu effectivum, sed receptivum (6). Si sacramenti veritas a fide et moralitate suscipientis dependeret, nulla posset haberi certitudo de vera eius confectione (7); et qui indispositus ad ss. Eucharistiam accederet, non corpus et sanguinem Domini, sed merum panem et vinum acciperet (8). Utuntur etiam hic comparationibus cum sono et solis radiis, qui surdi quoque aures et caeci oculos per-

(1) « μόνου τοῦ θέλοντος » (Neokosmos 300).

(2) Dyovuniotis, Ἡ Δογματική 52.

(3) « Πολλοὶ τῶν δυτικῶν θεολόγων θεωροῦσιν ὡς ἀναγκαίαν παρὰ τῷ δεχομένῳ τὸ μυστήριον τὴν πρὸς τὸ μυστήριον ἐπιθυμίαν (voluntas), τὴν τάσιν πρὸς προσδοχήν (intentio recipiendi, potestas receptiva, capacitas), τὴν voluntaria susceptio κατὰ τὴν σύνοδον τοῦ Τριδέντου » (Dyovuniotis 34, adn. 1).

(4) Vide supra num. 83.

(5) Katansky 30; 86 ss.

(6) Antonij 217; Mesoloras 174.

(7) Malinovsky 20.

(8) Dyovuniotis 34.

cellunt, licet efficaciam ob organorum infirmitatem non habeant (1). Tandem ecclesiae praxim invocant, quae parvulis quoque ratione carentibus sacramenta administrat (2). Iisdem fere argumentis rem suam sese evincere posse censent, qui ne intentionem quidem in subiecto ad sacramenti realitatem necessariam habent; qui argumentandi modus praecise iterum ostendit eos duas illas distinctiones inter se diversas, de quibus supra diximus, identificare vel confundere. Ii autem, qui ad sacramenti validitatem in adultis liberam voluntatem requirunt, pro se rationem invocare possunt, qua alibi Andrutsos necessitatem intentionis in ministro ostendit (3); ad omnem nempe actum humanum cognitionem et volitionem necessariam esse.

108. — Attamen *ut sacramentum efficax* vel salutare sit, omnes debitam praeparationem vel *morales* quasdam *dispositiones* in subiecto necessarias esse affirmant (4). Inter quas enumerant fidem, voluntatem seu desiderium, contritionem, professionem fidei, reverentiam, moralem probitatem (5). Generatim loquuntur de praeparatione et dispositionibus ad sacramenta in genere non quaerendo de sacramentis singulis, immo neque distinguendo inter sic dicta sacramenta vivorum et mortuorum. Neque singularum harum dispositionum, puta fidei vel desiderii, indolem pressius explicant. MALINOVSKY fidem intelligit de fide in sacramenta seu fidem in possibilitatem communicandi cum Deo ab eoque gratiam recipiendi per media externa (6), desiderium autem de desiderio suscipiendi sacra-

(1) DYOVUNIOTIS 33; MALINOVSKY 51.

(2) DYOVONIOTIS l. c.

(3) Vide pag. 125, adnot. 4.

(4) « προπαρασκευή » (ANDRUTSOS 311); « προετοιμασία » (MESOLORAS 179); DAMALAS, Κατήχησις 96); „доброе внутреннее настроеніе" (SMIRNOV 232)

(5) « fides » (LEBEDINSKY 463; apud JUGIE 43); « πίστις » (DAMALAS l. c.); « δοκιμασία, πίστις, εὐλάβεια » (MESOLORAS 173); « συγκατάθεσις, ὁμολογία τῆς πίστεως », « συντριβὴ τῆς καρδίας » (Idem 179); « προαίρεσις, θέλησις, καὶ πίστις » (NEOKOSMOS 300); « πίστις, συναίσθησις τῆς ἁμαρτίας, πόθος » (ANDRUTSOS 311); « πίστις καὶ ἠθικὴ τελειότης » (DYOVUNIOTIS 34); „вѣра и искреннее желаніе" (MALINOVSKY 50).

(6) „Вѣра въ таинства, т. е. вѣра въ возможность общенія души человѣческой съ Богомъ, въ возможность полученія ею благодати искупленія чрезъ посредство извѣстныхъ священнодѣйствій" (MALINOVSKY 51).

mentum (1); ANDRUTSOS loquitur de desiderio divini auxilii (2). Ex aliquibus exemplis, quae theologi Orientis separati ex s. Scriptura adducunt, ut demonstrent fidem suscipientis esse ad salutarem effectum sacramenti necessariam, posset concludi eos sub fide potius fiduciam quandam intelligere. Dictas dispositiones theologi dissidentes *sic necessarias* habent, ut iis deficientibus non solum effectus gratiae impediatur, sed ea proprie fiat recipienti sacramentum « *in condemnationem* » (3). Ad *obiectionem* parvulos ante usum rationis effectum salutarem sacramentorum experiri absque huiusmodi dispositionibus respondet ANDRUTSOS dispositiones has proprie solum pro adultis requiri (4); alii tamen cum MESOLORAS opinantur fidem et desiderium ad sacramenti efficaciam necessaria suppleri pro infantibus a sacramenti ministro et patrinis (5).

109. — *Argumentum* petunt imprimis ex textu *1 Cor 11* 29 (« qui manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit ») (6); aliquando etiam ex *Mc 16* 16 (« qui non crediderit, condemnabitur ») (7); ibi enim, aiunt, clare enuntiatur hominem indispositum effectu sacramenti carere, immo sacramentum eiusque gratiam ipsi in condemnationem fieri. Deinde cum MALINOVSKY in medium afferunt quasdam *s. Scripturae narrationes* vel quosdam eius textus, ex quibus apparet Christum Dominum ipsum ab iis, quos gratia sua donare voluit, fidem et desiderium huius gratiae postulasse et multos praecise ob incredulitatem suam vel defectum talis desiderii gratia Christi privatos fuisse (e. gr. Mt 13 58; Lc 7 50; Io 6 29; Io 5 6; Apocal 3 20) (8). Ex scriptoribus ecclesiasticis praesertim Ps.-Dionysius Areopagita de dispositionibus ad sacramenta necessariis fusius agit easque inculcat iuxta KATANSKY (9). Cum MESOLORAS invocant

(1) „искреннее желаніе принятія таинства" (Idem 50).

(2) « πόθος πρὸς τὴν θείαν βοήθειαν » (ANDRUTSOS l. c.),

(3) Cf. quae supra dicta sunt in nn. 81; 82.

(4) ANDRUTSOS l. c.

(5) MESOLORAS 178, adnot. 1.

(6) KATANSKY 30, adn. 1; MALINOVSKY 48, MESOLORAS 177; ANDRUTSOS 310.

(7) KATANSKY l. c.; MALINOVSKY 51.

(8) MALINOVSKY 51 ss.

(9) KATANSKY 412 ss.

etiam hac in re *consensum theologorum catholicorum* (1). Rem similibus *comparationibus* illustrant, quas adhibent, ubi de sacramenti veritate seu validitate agunt; soni nimirum et solis radiorum, qui tunc solum efficaciam habent, si in organum sanum et dispositum recipiuntur. Tandem doctrinam hanc confirmant etiam rationibus theologicis, sive ex modo operandi sacramentorum sive ex indole gratiae et humanae voluntatis desumptis; de quibus iam supra diximus (2).

110. — Mirum sane nemini apparebit theologos Orientis separati, ex quibus plerique ad sacramenti validitatem in subiecto nullam proprie intentionem necessariam esse censent, et qui in indole desiderii illius, quod secundum eos requiritur in subiecto ad sacramenti efficaciam salutarem, determinanda neque unanimes neque satis clari sunt, et qui insuper diversas distinctiones intentionis apud theologos scholasticos adhibitas ut subtilitates superfluas contemnunt, *quaestionem non movere, quaenam species intentionis* ad hoc vel illud sacramentum in subiecto requiratur. Et similiter etiam *alias quasdam quaestiones*, a theologis catholicis in tractatu de sacramentis in genere pertractari solitas, puta de sacramento sub conditione administrato, de reviviscentia gratiae in quibusdam sacramentis, de obligatione ministri sacramenta aut conferendi aut certis subiectis denegandi, *non tangunt*. Unam tantum ex huiusmodi quaestionibus commemorat Dyovuniotis, utrum scilicet idem possit esse sacramenti *minister et simul subiectum*. Respondet communiter acceptam et in doctrina antiquitatis fundatam esse sententiam: neminem, neque extrema in necessitate, posse seipsum baptizare vel sibi sacramentum chrismatis, s. infirmorum unctionis etc. impertire. Episcopi et sacerdotes sane se ipsos communicant; quae exceptio tamen non est nisi apparens; non enim agitur in s. communione de sacramenti confectione, sed solum de usu vel perceptione (3).

(1) Mesoloras 173.
(2) Vide supra num. 82.
(3) Dyovuniotis 31, adn. 1.

PARS ALTERA

Doctrina theologiae Orientis separati examinatur

§ 1. — Brevis doctrinae theologiae Orientis separati synopsis et cum doctrina tum protestantium tum catholicorum comparatio.

111. — Doctrina de sacramentis in theologia Orientis separati dumtaxat a saeculo XVI exeunte sollertius et magis systematice tractari coepit. Quaestionibus speculativis tamen etiam hac in periodo theologi dissidentes parum attendebant; quaestiones positivae autem quaedam, puta de significatione nominis « μυστήριον » et « sacramentum », de evolutione conceptus sacramenti, « de doctrina » s. Patrum, ab aliquibus auctoribus recentiore tempore fusius tractatae et evolutae sunt. *Definitiones* sacramenti theologi Orientis separati sat varias proponunt; quae tamen omnes saltem in eo conveniunt, quod sacramentum dicunt ritum sacrum gratiam conferentem. In quo sacramentali ritu communiter *duplex elementum* distinguunt, invisibile unum, alterum visibile vel sensibile; et in elemento seu signo visibili iterum *duplex latus* seu duplicem partem considerant. Nullam tamen hac in re determinatam et ab omnibus acceptam *terminologiam* habent; imo aliqui in ipso conceptu elementi sensibilis non satis clari esse videntur. Omnes concedunt elementum visibile seu sensibile generatim ex pluribus sive signis et actionibus sive verbis et orationibus componi; quaestioni autem, *utrum haec omnia et singula* vel quaenam ex eis praecise ad sacramenti confectionem *necessaria* sint, diversi diverse respondent.

112. — Sacramenta proprie dicta seu sacramenta N. L. omnes theologi separati a *sacramentis V. L.* distinguunt, rationem tamen differentiae utrorumque non omnes eandem assignant. Item a sacramentis omnes distinguunt *sacramentalia*,

de quorum indole et modo operandi tamen non eadem est omnium sententia. Ex aliis sacramentorum divisionibus apud omnes invenitur divisio in sacramenta *iterabilia* et *non iterabilia*; item discrimen inter sacramenta *necessaria* et *non necessaria* complures admittunt; aliqui tamen negant. Quod sacramentorum *institutionem* et *existentiam* in ecclesia attinet, plerique admittunt doctrinam de sacramentis evolutionem quandam subiisse, nihilominus omnes docent posse hanc institutionem et existentiam ex fontibus revelationis demonstrari. Argumentis ex s. Scriptura desumptis non omnes aequalem valorem attribuunt, argumentum patristicum generatim parum evolvunt, argumenta ex ratione theologica plerumque satis fuse exponunt. Multum insistunt praesertim principio sacramenta esse aliquid unicae verae ecclesiae exclusive proprium. Sacramentorum *institutorem* esse Iesum Christum omnes ostendunt ex fontibus revelationis et ex ratione theologica. Aliquod sacramentum ab ecclesia institutum fuisse, nemo ex theologis dissidentibus, saltem directe, affirmat; aliqui tamen institutionem quorundam sacramentorum *apostolis* attribuunt. Quod tamen facile de institutione a Christo *mediantibus apostolis* facta intelligi potest, quam quaestionem tamen, de immediata scilicet vel mediata sacramentorum institutione per Christum, nonnulli cum quaestione alia confundere videntur, utrum scilicet Christus omnia sacramenta instituerit in *specie* ultima, vel aliqua *in genere* tantum signum indicando, ab ecclesia deinde pressius determinandum.

113. — *Numerum septenarium sacramentorum* theologi Orientis separati ut rem fidei ab ipsa ecclesia orthodoxa propositam tenent. Concedunt quidem nullibi in s. Scriptura omnia septem sacramenta enumerari, Patres aliquos duorum vel trium sacramentorum tantum mentionem facere, antiquiores scriptores ecclesiasticos aliquando sacramentis proprie dictis unum aliudve sacramentale connumerare et singula sacramenta posteriore dumtaxat tempore sub uno communi conceptu comprehendi et subsumi coepisse; nihilominus censent dogma de septenario numero demonstrari posse, sive diversis textibus s. Scripturae et s. Patrum inter sese collatis, sive ex ecclesiae perpetua praxi ipsorumque coetuum christianorum ab ecclesia orthodoxa separatorum consensu. Multa afferunt etiam pro septenario numero argumenta convenientiae. Aliqui quaestio-

nem historicam quoque tangunt, *quandonam hodierna* sacramentorum *enumeratio* primo in ecclesia apparuerit. Ceterum autem *ordo singulorum sacramentorum* in eorum enumeratione apud singulos theologos satis diversus est.

114. — Cum ex supra dictis theologi Orientis separati sacramenta habeant pro ritibus sacris gratiam conferentibus, omnes sacramentis quandam gratiae *causalitatem*, saltem latiore aliquo modo conceptam, adscribunt; immo communiter docent sacramenta esse *veras et proprias gratiae causas* et huiusmodi causalitatem ad ipsam sacramenti essentiam seu conceptum pertinere censent. Quod ex s. Scriptura et Patribus comprobant, licet argumento patristico non omnes aequalem valorem attribuant. De *modo causalitatis* sacramentorum vix aliquid in theologia Orientis separati invenitur; unus alterve theologus orientalis solum diversas opiniones theologorum scholasticorum commemorat. Complures auctores dissidentes doctrinam catholicam de efficientia sacramentorum « *ex opere operato* » impugnant et reiciunt, quam tamen perperam intelligunt. Alii autem doctrinam hanc rectius explicant; imo non desunt inter Orientales, qui eam ipsi defendunt, aliquando cum exaggeratione aliqua quoque. Ut *effectum* sacramentorum communiter assignant *gratiam*, ita ut unumquodque sacramentum gratiam peculiarem et sibi propriam conferat. Bene distinguunt inter sacramenti confectionem et perceptionem, item inter sacramenti *validitatem et fructuositatem*, quas duas distinctiones tamen inter se identificare et confundere solent. *Discrimen* autem inter sacramentum valide et fructuose collatum et inter sacramentum validum quidem, sed non salutare seu fructuosum *non recte exponunt*; quod partim ex eorum erroneo conceptu de gratia in genere, partim inde explicatur, quod in sacramentis praeter gratiam sacramentalem proprie dictam nullum alium effectum supernaturalem gratiae huic praevium admittunt. Quare multi ex eis negant etiam per certa sacramenta *characterem sacramentalem* imprimi, licet doctrinam catholicam hac de re bene cognoscant et communiter etiam recte explicent. Aliqui tamen doctrinam hanc ex parte accipiunt, pauci eam integram vel fere integram defendunt. Quaestionem de sacramentorum reviviscentia aliasque quaestiones connexas fere omnes theologi Orientis separati negligunt.

115. — *Ministrum principalem* sacramentorum ipsum Iesum Christum esse docent, *ministrum secundarium* seu instrumentalem *episcopum* vel *sacerdotem*; concedunt tamen s. communionem posse distribui a diacono et baptismum conferri a laico in necessitate: quod aliqui ad necessitatem extremam restringunt. Sacramenti veritas iuxta theologos Orientis separati a fide et morali bonitate ministri non dependet; inde sacramenta *ab indignis quoque* valide administrantur. Quod validitatem sacramentorum *extra veram Christi ecclesiam* collatorum attinet, *neque doctrina certa* et universalis apud theologos dissidentes *neque praxis determinata et constans* in ecclesiis separatis invenitur. Ut diversarum ecclesiarum, imo et unius eiusdemque ecclesiae diversis temporibus diversam praxim hac in re explicent et praxim cum doctrina theoretica, a qua aliquando differt, et in ipsa doctrina conclusiones quorumdam theologorum cum principiis theologicis aliunde admissis concilient, *ad sic dictam « oeconomiam » recurrunt.* Item ad quaestionem, quid sentiendum sit de valore sacramentorum ab ecclesiasticis munere suo *destitutis* seu *degradatis* administratorum, non est par omnium theologorum Orientis separati responsio.

116. — Omnes theologi orientales affirmant ad sacramentum rite administrandum necessariam esse in eius ministro *intentionem* faciendi id, quod ecclesia per ritum hunc facit. De diversis speciebus intentionis non disserunt, imo hasce divisiones potius ut superfluas reiciunt. De distinctione intentionis *internae* et *externae* mentionem quidem faciunt: quam divisionem tamen multi non recte concipere videntur. Ceterum complures ad sacramenti administrationem *solam externam intentionem* in ministro *sufficere* putant. Subiectum sacramentorum assignant *hominem*, si sacramenta omnia, baptismo incluso, considerantur, subiectum sacramentorum post baptismum administratorum hominem *fidelem* vel membrum ecclesiae. Ad sacramenti validitatem in subiecto *dignitatem moralem non requirunt*, immo unus alterve theologus ne intentionem quidem sacramenti suscipiendi ad validitatem necessariam habet. Ad sacramenti autem *salutarem effectum* recipiendum iuxta eos *morales dispositiones* in subiecto necessariae sunt; quibus deficientibus sacramentum non solum nullum salutarem effectum habere, sed suscipiendi « in condemnationem » fieri censent, quin inter de-

fectum dispositionis culpabilem et inculpabilem distinguant. Ceterum diversas quaestiones de dispositionibus et intentione hac occasione a theologis catholicis agi solitas, theologi Orientis separati non tangunt.

117. — Ex dictis elucet in doctrina sacramentaria theologiae Orientis separati esse *quaedam*, in quibus ipsi theologi dissidentes *inter sese non consentiunt*. Inter ea autem, quae a theologis illis communi consensu tenentur, aliqua explicite ut *doctrina ipsius ecclesiae orthodoxae seu ut res fidei* ab ipsis assignantur et proponuntur. Sic imprimis conceptus ipse sacramentorum ut rituum sacrorum gratiam conferentium et talium mediorum sanctificationis in ecclesia existentia est res revelata iuxta JASTREBOV, FILARET, MALINOVSKY, KATANSKY [1]; pertinet ad fidem ecclesiae iuxta eundem KATANSKY, EVSEBIJ, IGNATIJ, GERMOGEN [2]; est dogma iuxta MESOLORAS [3]. Idem affirmat IGNATIJ et KATANSKY de doctrina in sacramentis duplex elementum, visibile nempe et invisibile, distinguente [4]; KATANSKY insuper expresse etiam de institutione sacramentorum a Christo Domino [5]. Numerum septenarium ab ipsa ecclesia orthodoxa ut veritatem fidei eamque fundamentalem proponi communiter tenent cum MAKARIJ, IGNATIJ, KATANSKY, PLATO [6]. Similiter cum DOSITHEO, ANDRUTSOS, DYOVUNIOTIS, MALINOVSKY, JASTREBOV, KATANSKY alii quoque theologi affirmant doctrinam esse revelatam et ad fidem ecclesiae pertinentem sacramenta vere gratiam causare [7]. Ad sacramentum conficiendum in ministro necessariam esse debitam intentionem docet secundum MESOLORAS et MALINOVSKY ipsa ecclesia orthodoxa [8]. Alia quaedam puncta doctrinae de sacramentis a theologis orthodoxis unanimiter aut *fere unanimiter* proponuntur et ex parte etiam per fontes revelationis comprobantur, quin tamen ea expresse

(1) JASTREBOV 487; FILARET, Богословie 128; MALINOVSKY 9; KATANSKY 38.

(2) KATANSKY 11; EVSEBIJ 1; IGNATIJ 8; 86; GERMOGEN 5.

(3) MESOLORAS 137.

(4) IGNATIJ 41; 76; KATANSKY 11; 38.

(5) KATANSKY 38.

(6) MAKARIJ, Богословie 315; IGNATIJ 85; KATANSKY 11; PLATO 163.

(7) DOSITHEUS, *Confessio, Decr.* 15; ANDRUTSOS 299; DYOVUNIOTIS 17; MALINOVSKY 5; JASTREBOV 497; 502; KATANSKY 10; 11.

(8) MESOLORAS 176; MALINOVSKY 40.

ut doctrina ecclesiae vel res fidei assignentur. Sic e. gr. in ipso elemento visibili sacramenti duplicem iterum partem distingui, sacramenta N. L. a sacramentis V. L. differre, alia sacramenta iterabilia esse, alia iterari non posse, ministrum sacramentorum esse solum episcopum vel sacerdotem, distinguendam esse sacramenti validitatem a sacramenti fructuositate et ad validitatem sacramenti dignitatem moralem in ministro et subiecto non requiri, ad sacramenti autem salutarem effectum necessarias esse in subiecto dispositiones morales, quibus deficientibus sacramentum ei fit in condemnationem.

118. — Ex brevi hac expositione doctrinae theologiae Orientis separati de sacramentis clarum est eam in non paucis punctis *a doctrina protestantium differre.* Cum theologi orthodoxi ipsi principalia discrimina inter doctrinam a se defensam et opiniones protestantium indicent et passim protestantes oppugnent, sufficit hic referre, quae illi de relatione doctrinae theologiae suae cum diversorum coetuum protestantium placitis dicunt, licet aliquando forsitan unius alteriusve sectae protestanticae doctrinam non omnino accurate exhibeant. Sunt inter theologos orientales, qui censent protestantes in genere saltem verbo tenus *conceptum sacramenti* ut medii vel causae gratiae conservare (¹); ceterum autem omnes affirmant protestantes, quod ad rem saltem, negare sacramentum esse instrumentum efficax gratiae, gratiam continere et vere communicare (²); sed sacramenta considerare ut signa nostrae communionis cum Christo, pignora divinarum promissionum, vel ad summum ut media fidei excitandae (³). Quantum ad singulos auctores protestantismi singulosque eius coetus spectat, iuxta Lutherum sacramentum vim habet solum ob suum nexum cum verbo Dei promissa divina continente et solum ad excitandam fidem servit (⁴); iuxta Calvinum est signum divinae gratiae, quo fidelis, vel potius tota ecclesia, certior fit de accepta fide et divinis promissionibus; iuxta Zwingli est signum conventionale unionis christianorum inter se (⁵). Anabaptistae habent sacra-

(¹) Mesoloras 160; Andrutsos 299.

(²) Makarij 315; Malinovsky 9 ss.; Jastrebov 484; 486; Mesoloras 144.

(³) Makarij 314; Malinovsky 10; Dyovuniotis 17.

(⁴) Malinovsky 11; Firmilijan 97.

(⁵) Makarij l. c.; Malinovsky 14.

menta pro allegoricis signis spiritualis vitae; Swedenborgiani pro signis mutuae relationis fidelium cum Deo; Sociniani et Arminiani pro externis ritibus, quibus christiani a non christianis distinguuntur, Quakeri et Duchoborci pro internis spiritualibus actionibus caelestis mundi (1). Similis doctrinae protestantium est secundum GERMOGEN et MESOLORAS etiam doctrina anglicanorum (2); dum MALINOVSKY censet eam orthodoxe explicari posse (3). Conceptum protestantium de sacramentis doctrinae orthodoxae radicaliter oppositum esse dicunt (4), eumque ut infundatum, imo ut insensatum reiciunt (5). Doctrina talis enim, aiunt, a traditione recedit (6); contradictionem involvit (7). in ea sacramenta omnem obiectivum valorem amittunt, neque necessaria sunt, quia gratia proprie independenter ab eis confertur, item non distinguuntur a sacramentis V. L. (8). Cohaeret autem opinio protestantium cum aliis eorum erroribus, praesertim de sola fide iustificante (9).

119. — Ex falso conceptu protestantium de ipsa sacramenti indole explicantur iuxta theologos orientales etiam eorum errores de sacramentorum *necessitate*, *institutore*, *numero*. Cum secundum protestantes sacramenta non sint proprie media vel causae gratiae, non possunt dici necessaria (10); quod iuxta MALINOVSKY re vera anabaptistae, iuxta DYOVUNIOTIS etiam calvinistae expresse docent (11). Admittunt tamen nihilominus protestantes saltem duo sacramenta, baptismum et Eucharistiam (12), vel ad summum tria, scilicet etiam paenitentiam, sed sine orali confessione (13). Etiam sectarios russos (raskolniki) duo sacramenta tantum admittere asserit IGNATIJ

(1) MAKARIJ 315. Cf. MALINOVSKY 15.
(2) GERMOGEN 8; MESOLORAS 146.
(3) MALINOVSKY 16.
(4) MAKARIJ 314; JASTREBOV 484.
(5) DYOVUNIOTIS 17.
(6) MALINOVSKY 15; MESOLORAS 168; GERMOGEN 8.
(7) JASTREBOV 488.
(8) MALINOVSKY 9 ss.; JASTREBOV 492; DYOVUNIOTIS 16.
(9) MALINOVSKY 29; JASTREBOV 488; ANDRUTSOS 299.
(10) MALINOVSKY 11; MESOLORAS 147; JASTREBOV 487.
(11) MALINOVSKY l. c; DYOVUNIOTIS 23, adn. 2.
(12) FIRMILIJAN 97; IGNATIJ 84; GERMOGEN 15; ANDRUTSOS 327; DAMALAS, Κατήχησις 94; CĂLINESCU 198; MIHĂLCESCU, *Catehismul* 32.
(13) JASTREBOV 487.

cum pluribus aliis, dum Germogen et Makarij censent eos quidem omnia septem sacramenta agnoscere, sed duobus solis uti ([1]); sectae autem molokanorum et chlystorum appellatae unicum tantum sacramentum administrant, nimirum baptismum ([2]). Appellant quidem protestantes alios quoque quinque ritus sacros sacramenta, sed solum sacramenta secundi ordinis, utpote quae non a Christo instituta sint, sed ab ecclesia introducta et paulatim dumtaxat sese evolvant ([3]). Hae opiniones protestantium communiter reiciuntur et oppugnantur a theologis Orientis separati, utpote quae a doctrina orthodoxa radicaliter differant, sint erroneae et cum aliis protestantium erroribus connexae, s. Scripturae et traditioni oppositae, imo sacrilegae ([4]). Katansky adiungit errorem protestantium circa numerum sacramentorum etiam inde oriri, quod illi ad evolutionem dogmaticam doctrinae de sacramentis non satis attenderunt ([5]).

120. — Alios quoque errores exprobrant protestantibus theologi orientales, nimirum circa sacramentorum *causalitatem, efficaciam, effectum*; quos simili ratione sicut falsae opiniones de numero et necessitate sacramentorum ex eorum erroneo conceptu sacramenti profluere dicunt. Secundum protestantes enim, aiunt, non est proprie sacramentum seu ritus sacer, qui effectum sacramentalem, quicunque ille tandem sit, producit, sed potius fides suscipientis ([6]); effectus autem est praecise fides vel confirmatio fidei ([7]), vel ad summum sola remissio peccatorum ([8]); illeque in omni sacramento idem, non diversus secundum diversitatem sacramentorum ([9]). Quam opinionem erroneam et falsam, manifeste extremam, doctrinae orthodoxae et praxi ecclesiae oppositam appellant ([10]). Alius quoque complurium protestantium error huc pertinet, quod nempe sacra-

([1]) Ignatij 89; Germogen 16; Makarij 315.

([2]) Germogen 17.

([3]) Mesoloras 159; Malinovsky 31; Katansky 1 ss.

([4]) Jastrebov 484; Firmilijan 97; Ignatij 90; Makarij 315; Mesoloras 158; Andrutsos 317.

([5]) Katansky 6.

([6]) Malinovsky 19; Smirnov 232; Mesoloras 171; Dyovuniotis 36.

([7]) Makarij 314; Firmilijan 97.

([8]) Antrutsos 317.

([9]) Malinovsky 11.

([10]) Mesoloras 140; 171 ss; Andrutsos 316; Smirnov l. c.

mentum in solo usu operari affirmant (1); quam opinionem a protestantibus arbitrario excogitatam, a doctrina christiana alienam, erroneam esse dicunt et diversis rationibus refellunt (2).

121. — Quod doctrinam de *ministro* sacramenti attinet, theologi Orientis separati protestantibus obiciunt, quod promiscue laicis quoque potestatem sacramenta administrandi attribuant (3); quam opinionem erroneam esse dicunt eamque inde provenire, quod protestantes sacerdotium reiecerint (4). Antiquiores sectae, aiunt, puta donatistae, albigenses, wicleffitae, etiam in eo errabant, quod sacramentorum veritatem a morali dignitate ministri dependere ideoque sacramenta ab indignis collata invalida censuerint (5). Quibus MESOLORAS adiungit etiam anabaptistas (6). DYOVUNIOTIS loquitur in genere de « haereticis recentioribus » (7), dum MAKARIJ opinionem talem omnibus protestantibus simpliciter attribuit (8). Viceversa MESOLORAS concedit protestantes hac in re doctrinae ecclesiae orthodoxae consentire et sacramenta ab indigno ministro collata pro validis habere, imo adiungit secundum quosdam protestantes in ministro ad sacramenti validitatem neque intentionem requiri (9). Omnes autem theologi dissidentes opinionem, quae moralem dignitatem ministri ad sacramenti validitatem necessariam esse dicit, ut erroneam et cum s. Scripturae, tum praxi ecclesiae oppositam reprobant (10). Doctrinae protestantium de sacramentorum *subiecto* duplicem errorem exprobrant Orientales. Calvinistae errant assignando solos praedestinatos ut subiectum sacramentorum (11); alii protestantes statuendo fidem et morales dispositiones subiecti ut conditionem ipsius veritatis seu validitatis sacramenti (12). Quam

(1) MAKARIJ 314 ss.; DYOVUNIOTIS 36; FIRMILIJAN 97.

(2) MAKARIJ et FIRMILIJAN ll. cc.

(3) MAKARIJ 316; FIRMILIJAN 97; MESOLORAS 116; ANDRUTSOS 301.

(4) FIRMILIJAN, MESOLORAS, ANDRUTSOS ll. cc.

(5) MAKARIJ 31; ANDRUTSOS 301; MALINOVSKY 34.

(6) MESOLORAS 169.

(7) DYOVUNIOTIS 33, adn. 1.

(8) MAKARIJ l. c.

(9) MESOLORAS 169; 171.

(10) ANDRUTSOS, MESOLORAS, DYOVUNIOTIS ll. cc.

(11) JASTREBOV 493; MALINOVSKY 10; ANDRUTSOS 312.

(12) MAKARIJ 314; FIRMILIJAN 97; JASTREBOV 486; MALINOVSKY 13; SMIRNOV 232; DYOVUNIOTIS 36; MESOLORAS 171; CĂLINESCU 198.

opinionem omnes ut summe erroneam, arbitrariam, in falso conceptu sacramenti fundatam, praxi ecclesiae oppositam, impuram, reiciunt et oppugnant [1].

122. — Ex brevi hac comparatione doctrinae sacramentariae theologiae Orientis separati cum doctrina protestantium concluditur theologiam hanc fere *omnes partes doctrinae, in quibus protestantes a revelatione deviarunt, reicere* et his in punctis antiquae traditioni ecclesiae fideliter adhaerere. Quod saltem de theologis recentioribus in suo complexu consideratis affirmari potest. Supra enim vidimus inter theologos antiquiores non defuisse, qui in aliqua doctrina, puta in ipso sacramenti conceptu vel de sacramentorum subiecto, aliquatenus doctrinae protestantium, praesertim calvinistarum, appropinquavere; item inter recentes unum alterumve esse, qui communi sententiae theologiae et ipsius ecclesiae Orientis separati in quodam puncto, ut e. gr. de septenario numero sacramentorum vel de divina omnium sacramentorum institutione, contradicit vel saltem dubius haeret. Insuper *in iis, in quibus* theologi Orientis separati ipsi *recedunt a doctrina* vel sententia *catholica*, non raro *influxus quidam protestantismi* deprehenditur. Sic illi, qui doctrinam catholicam de efficientia sacramentorum « ex opere operato » impugnant, non raro fere omnia ea repetunt, quae protestantes hac in re proposuerunt vel proponunt. Sed de *relatione* doctrinae sacramentariae theologiae Orientis separati ad *doctrinam catholicam* nunc praecise aliquid dicendum est. Hinc inde theologi dissidentes ipsi expresse animadvertunt sese in aliqua sententia a doctrina catholica recedere, quam etiam aliquando data opera oppugnant; alibi autem aliquid doctrinae catholicae vel saltem communi catholicorum theologorum sententiae oppositum proponunt quidem, quin tamen hanc oppositionem expresse notent.

123. — Nullum esse discrimen inter theologiam Orientis separati et doctrinam ecclesiae catholicae in ipso *conceptu sacramenti* theologi dissidentes ipsi passim affirmant [2]; imo IGNATIJ scribit conceptum hunc praecise a catholicis contra innovationes protestantium saeculo XVI magis elucidatum

(1) MAKARIJ, FIRMILIJAN, MESOLORAS ll. cc.; et alii.

(2) MALINOVSKY 8; JASTREBOV 483; IGNATIJ 2; MESOLORAS 156; ANDRUTSOS 311.

fuisse ([1]). Similiter cum sententiis theologorum catholicorum concordant, quae auctores separati recentiores de nomine vocabuli « μυστήριον » et « sacramentum », de eius etymologia, de evolutione conceptus sacramenti scribunt. Etiam de *partibus constitutivis* sacramenti loquentes aliqui theologi Orientis separati expresse ad consensum theologorum catholicorum provocant ([2]). Qui consensus sane plene obtinet, quatenus tum hi, tum illi in sacramento duplicem partem, invisibilem unam, alteram visibilem, distinguunt; doctrina de duplici elemento in parte visibili ipsa apud theologos orientales non satis clara est, et complures saltem in terminologia a communi theologorum catholicorum modo loquendi differunt. Aliqui etiam in hoc a theologia catholica recedunt, quod omnia et singula in signo sacramentali (actiones et verba) aequali modo necessaria censere videntur. *Divisionem* inter sacramenta V. et N. Legis et horum ab illis essentiale discrimen omnes admittunt, ita ut Dyovuniotis potius quibusdam theologis scholasticis obiciendum esse putet, quod hoc discrimen neglexerint ([3]). Divisio inter sacramenta iterabilia et non iterabilia pariter apud eos communis est; divisionem autem in sacramenta mortuorum et vivorum, saltem explicite, non adducunt. Aliqui etiam divisionem in sacramenta necessaria et non necessaria reiciunt, censentes omnia sacramenta necessaria esse.

124. — Sacramentorum *institutionem et existentiam* in ecclesia theologi Orientis separati eadem ratione iisdemque fere argumentis demonstrare solent sicut theologi catholici, nisi quod, tum hac in re tum in aliis punctis doctrinae, argumentis convenientiae seu rationis theologicae plerumque magis insistunt quam catholici. Katansky modum argumentandi catholicorum exprobrat, quod illi aliquando ex solo vocabulo « sacramenti » in textu aliquo s. Scripturae vel traditionis occurrente rem evincere student et quod ad evolutionem doctrinae non satis attendunt, mutabile cum immutabili, terrenum cum aeterno in sacramentis parum distinguendo ([4]); concedit tamen hoc de hodiernis auctoribus catholicis amplius non valere ([5]).

([1]) Ignatij l. c.

([2]) Jastrebov 483; Andrutsos 311.

([3]) Dyovuniotis 16, adn. 1.

([4]) Katansky 7 ss.

([5]) Idem 20.

E contra vidimus non deesse inter auctores Orientis separati, etiam recentes, qui institutionem et existentiam sacramentorum in textu 1 Cor 4¹ fundant, solum quia ibi vox μυστήριον occurrit. *Institutorem* sacramentorum omnium esse solum Iesum Christum, et non ecclesiam vel apostolos, communiter docent theologi separati cum catholicis, quamvis aliqui hac in re non satis clare et determinate loquantur. Orientem separatum cum ecclesia catholica consentire circa *numerum septenarium* sacramentorum theologi dissidentes passim profitentur, et aliqui praecise ex tali consensu argumentum pro hoc dogmate petunt ([1]). *Ordo enumerationis* singulorum sacramentorum apud catholicos et orthodoxos secundum Dyovuniotis in hoc solum differt, quod hi extremam unctionem ultimo loco ponant post ordinem et matrimonium, illi autem tertio loco a fine ante illa duo sacramenta ([2]). In rei veritate tamen, ut vidimus supra, non omnes auctores orientales sacramenta aequali ordine enumerant, sed diversi diversum modum sequuntur.

125. — Circa sacramentorum *causalitatem et efficaciam* animadvertit Mesoloras iam Photium et Michaelem Caerularium hac in re nonnullas innovationes doctrinae catholicae obiecisse ([3]). Quod tamen non potest dici de ipsa substantia doctrinae circa causalitatem et efficientiam sacramentorum, cum theologia Orientis separati cum catholicis contra protestantes sacramenta veras causas et vera instrumenta gratiae profiteatur. Videtur igitur Mesoloras prae oculis habere potissimum doctrinam catholicam de efficacia sacramentorum « *ex opere operato* », quam ipse, item Malinovsky, Smirnov aliique, oppugnat, male tamen a se intellectam et expositam ([4]). Rectius doctrinam hanc explicant Dyovuniotis et Andrutsos, quorum secundus asserit sententiam recto sensu intellectam etiam ab aliquibus orientalibus theologis accipi, primus autem simpliciter affirmat doctrinam hanc, si recte explicatur, cum doctrina theologiae Orientis separati concordare. Cui ipse Malinovsky alio in loco assentiri videtur; qui tamen cum Andrutsos animadvertit quosdam theologos catholicos revera

([1]) Mesoloras 155; 157; Jastrebov 483; Ignatij 81; Katansky 7.
([2]) Dyovuniotis 19, adn. 1.
([3]) Mesoloras 156.
([4]) Mesoloras 159; 174; Malinovsky 8; Smirnov 232.

doctrinam de « opere operato » in eius erroneo sensu docuisse ([1]). *Effectum* sacramentorum theologi Orientis separati pariter ac catholici assignant gratiam sacramentalem eamque in unoquoque ex septem sacramentis propriam et peculiarem. Aliquem effectum propriae gratiae sacramentali praevium in sacramentis non admittunt; quare etiam discrimen inter sacramentum validum et fructuosum et validum quidem, sed non fructuosum non recte explicant, licet distinctionem hanc ipsam omnes admittant. Complures cum Dyovuniotis ([2]) doctrinam catholicam de charactere sacramentali in tribus sacramentis impresso data opera oppugnant; aliqui eam ex parte accipiunt, paucissimi integram vel fere integram.

126. — Theologi Orientis separati catholicis cum Andrutsos et Dyovuniotis communiter obiciunt, quod etiam iudaeum vel paganum hominem *ministrum* sacramenti (baptismi) esse posse doceant ([3]); theologus ultimo loco nominatus insuper, quod laicis potestatem sacramenta conferendi tribuant ([4]). Nihilominus et ipse et alii theologi orientales concedunt posse sacramentum baptismi, saltem in extrema necessitate a laico administrari. Sacramenta autem ab haereticis vel schismaticis collata complures theologi Orientis separati contra sententiam catholicam invalida censent et ob difficultates ex tali opinione ad sic dictam « oeconomiam » recurrunt; simili ratione sacramenta a destitutis seu depositis ecclesiasticis administrata reiciunt. E contra doctrinam catholicam, *dignitatem moralem* ministri *non requiri ad sacramenti validitatem* confitentur omnes; imo aliqui cum Malinovsky potius catholicos ab hac doctrina saeculis elapsis per aliquod tempus deviasse affirmant, cum ordines a simoniacis collatos invalidos censuerint ([5]). In affirmanda necessitate *intentionis* debitae in ministro omnes cum catholicis consentiunt; communiter tamen censent meram intentionem *externam* sufficere ([6]). Circa *subiecti dispositiones* exag-

([1]) Dyovuniotis 35, adn. 2; Andrutsos 311; Malinovsky 47.

([2]) Dyovuniotis 25 ss.

([3]) Andrutsos 300; Dyovuniotis 31, adn. 1.

([4]) Dyovuniotis 34.

([5]) Malinovsky 35 ss.

([6]) Mesoloras 160; 168; Malinovsky 36; 40; Andrutsos 309; Smirnov 232.

gerationes quaedam apud unum aliumve theologum orientalem deprehenduntur; in genere autem cum catholicis recte affirmat theologia Orientis separati *morales dispositiones* recipientis *non requiri* ad sacramenti *validitatem*, *exigi* tamen ad eius *fructuosam* et *salutarem* perceptionem.

127. — Ex instituta hac comparatione doctrinae sacramentariae Orientis separati cum doctrina catholica elucet, quomodo vera sint tum dictum Arcudii, apud Graecos separatos in sacramentis « non pauca, immo pleraque omnia, ex antiquis accepta, illaesa quidem atque invulnerata, quod spectat ad praxim, remansisse » ([1]), tum affirmatio Mesoloras iam Photium et Michaelem Caerularium multa scripsisse et dixisse « contra catholicorum innovationes in sacramentorum administratione et sententias eorum de sacramentorum operatione » ([2]). Differunt scilicet Orientales separati re vera a catholicis in *administratione* quorundam singulorum sacramentorum, e. gr. infusionem in baptismo, communionem sub utraque specie, epiclesim eucharisticam ad consecrationem ut necessaria habentes. In ipsa autem *doctrina theoretica* de sacramentis in genere magna ex parte cum catholicis conveniunt. Ex iis, in quibus differunt, aliqua spectant praecise ad sacramentorum *operationem*, ut recte Mesoloras animadvertit. Theologi enim dissidentes, qui ipsi conceptum causalitatis sacramentorum parum evolvunt, sat communiter adhuc in praesenti tempore doctrinam catholicam de « *opere operato* » impugnant. Etiam de effectu sacramentorum non recte sentiunt; unde provenit, quod *discrimen inter validitatem et fructuositatem* sacramenti perperam assignant et magna ex parte doctrinam *de indelebili charactere* sacramentali negant. Aliae differentiae attinent doctrinam de ministro. Quaestioni utrum et qua ratione *laici* ministri sacramenti esse possint, theologi separati non satis accurate respondent. Sacramentum a *iudaeo vel pagano* collatum omnes, sacramentum a Christiano quidem, sed *extra ecclesiam* veram Christi, vel ab ecclesiastico *destituto* plerique pro invalido habent. Communiter docent sufficere in ministro *intentionem* tantum *externam*. De his quaestionibus, in quibus aut doctrinae catholicae aut communi catholicorum theologorum con-

([1]) Arcudius 9.

([2]) Mesoloras 156.

sensui opponuntur, aliquid in particulari dicendum et veritas catholicae doctrinae vel communis catholicorum theologorum sententia vindicanda esse videtur.

§ 2. — Quaestio de sacramentorum causalitate et effectu.

128. — Ratio, cur theologi Orientis separati de sacramentorum operatione eorumque effectu non satis accurate loquantur, imo erronea quaedam proponant, inter alia etiam in eo est, quod *conceptum causalitatis* in genere et quoad sacramenta in specie, non satis evolvunt. Et cum haud pauci, praecipue ex recentioribus, philosophiam idealismi, subiectivismi et agnosticismi profiteantur, dubium oriri posset, an non illi forsitan etiam conceptum de causa et causalitate huic philosophiae proprium et a doctrina catholica certe alienum teneant. Attamen ex iis, quae de sacramentorum causalitate disserunt, concludere licet eos hac in re cum catholica theologia consentire, quatenus causam, etsi forte nullibi sensu philosophico ut « principium, cuius influxu aliquid transit a non esse ad esse » expresse definiant, tamen ipsum sensum communem sequentes ut « *id, quod respondet quaestioni, quare seu propter quid* » concipiant. Similiter easdem fere causarum divisiones, quas facere consueverunt theologi catholici, etiam illi partim explicite proponunt, partim tacite supponunt, licet non semper accurate singulas explicent. Alia est scilicet causa *lato sensu* dicta, quae necessaria quidem est ad effectum, quin tamen ipsa verum influxum in eum exerceat, alia causa *proprie dicta*, quae vere in effectum influit. Causa proprie dicta iterum dividitur, omissis nunc quibusdam aliis distinctionibus ad rem nostram non pertinentibus, in *efficientem*, quae sua actione, formaliter qua actio est (et non e. gr. quatenus consideratur ab aliquo agente cognitione praedito ut quoddam bonum et sic eum ad agendum sui gratia movet), operando in effectum influit, et *finalem*, quae sua actione in effectum nihil agit, sed bonitate sua aliquod agens intellectu praeditum allicit et efficaciter movet, ut ob hoc bonum aliquid faciat. Efficiens vocatur *physica*, si in effectum influit sua actione physica, *moralis*, si influxus eius est moralis (puta consilio, suasione, imperio). Tum physica tum moralis causa potest esse aut *principalis* aut *instrumentalis*, et utraque iterum aut *perficiens* aut *dispositiva*. Causa princi-

palis virtute propria totum effectum sibi proportionatum perficere potest; causa instrumentalis virtute sibi propria partim tantum effectum attingere potest; ut perficiat eum totum, virtus et actio eius debent causae principali subordinari ab eaque elevari. Causa perficiens actione sua pertingit ad ipsum effectum completum seu ad totam eius perfectionem, causa dispositiva inducit operatione sua aliquid, cui necessario annectitur vel ex quo necessario profluit effectus completus.

129. — Cum theologi orientales, ut supra vidimus, communiter sacramenta considerent ut divinae gratiae instrumenta, ad operationem et causalitatem sacramentis propriam rite explicandam multum interest, ut rectus de *causa instrumentali* conceptus habeatur. Instrumentalis lato sensu posset vocari omnis causa, quae aliquo modo in suo esse et operari ab alia causa dependet (qua ratione omnes causas creatas dependere a Deo, Causa prima, docent etiam dissidentes, aeque ac catholici); instrumentum tamen *proprio et stricto sensu* solummodo id appellatur, quod a principali agente assumitur ad aliquod determinatum operatum efficiendum. Instrumentum debet ad effectum aliquid ex suo cooperari; quare debet actione propria, ab ipso egrediente aliquo modo effectum attingere; ad perfectionem autem effectus non pertingit nisi quatenus adhibetur et est motus a causa principali. Ad quod non sufficit ut utraque actio, causae principalis scilicet et instrumenti, exerceantur simultanee vel parallele, sed utriusque virtus et actio in unam communem coniungi debet. Neque propterea videtur necessarium esse, ut qualitas vel vis quaedam a causa principali in instrumentum transeat in eoque suscipiatur, sed sufficit, ut instrumentum vere agat sub motione causae principalis: omnino autem ad rationem instrumenti pertinet, ut *non agat* vi motionis causae principalis *nisi quatenus exercet suam propriam virtutem et operationem*, utique a causa principali directam et motam. Inde duo videntur sequi. Primo, quod nulla causa potest assumi ad aliquem effectum perficiendum, quem sua propria virtute nullo modo, neque partialiter, attingere potest; et sic communis catholicorum theologorum sententia tenet nullam creaturam posse assumi in causam instrumentalem creationis. Secundo, quod causa principalis et instrumentum, quatenus instrumentum est, debent esse in eadem specie causae.

130. — Sed non solum in eo theologi separati catholicis censentiunt, quod sacramenta sint gratiae instrumenta, sed etiam in duobus aliis punctis doctrinae circa causalitatem sacramentorum in genere spectatam. Concedunt nimirum etiam illi sacramenta non solum causas esse, sed etiam *signa gratiae*, quatenus scilicet ritus sacer uniuscuiusque sacramenti aliquo modo repraesentet et ad oculos ponat gratiam huic sacramento propriam et ab eo collatam. Quod ceterum facile patet percurrenti singula sacramenta. Sic in baptismo ablutio peccatorum remissionem, in s. infirmorum unctione unctio sanationem animae et corporis, in ordine impositio manuum collationem potestatis sacrae significant. Insuper theologi Orientis separati quoque admittunt, inter huiusmodi sacramenti significationem et eius causalem efficientiam esse aliquem nexum internum, licet hoc minus inculcent quam theologi catholici, quorum solemne est adagium, ab ipso ecclesiae magisterio adprobatum, sacramenta *significando causare*. Ceterum autem admissis etiam his tribus principiis fundamentalibus (sacramenta sunt instrumenta, sunt signa, significando causant), ipse modus causalitatis diverse adhuc explicari potest et re vera ab aliis alio modo explicatus fuit.

131. — Et imprimis possent sacramenta considerari tantummodo ut *causae lato sensu* dictae, quae scilicet ipsae nullum influxum in effectum exercent (igitur neque aliquam dispositionem necessario cum effectu coniunctam et eum quasi appellantem, ut causae dispositivae), sed necessariae sunt, ut effectus a causa proprie dicta produci possit. Sic igitur sacramenta essent quaedam signa, a Deo instituta, quibus positis Deus necessario gratiam conferret; non utique quasi illa ex natura sua gratiam appellarent, sed quatenus Deus libera sua dispositione statuit et promisit sese hoc vel altero signo, a se instituto, posito gratiam sacramentalem daturum esse. Et quia sacramentalia signa ob talem promissionem quasi vi cuiusdam pacti et ob assistentiam divinam gratiam sibi adnexam certo sensu habent, possunt aliquo modo causae gratiae vocari. In hunc modum videntur causalitatem concipere aliqui theologi orientales; et sententiam talem re vera olim proponebant non pauci theologi catholici. Neque ea umquam positive reprobata fuit a magisterio ecclesiae. Sed quia in opinione tali discrimen inter V. et Novae Legis sacramenta salvari non videtur et

quia sic non posset vere et proprie affirmari sacramenta gratiam continere et conferre, hic modus causalitatem sacramentorum explicandi vix conciliari potest cum eis, quae sive concilium Florentinum de discrimine sacramentorum utriusque Testamenti, sive Tridentinum de vera sacramentorum causalitate (« sacramenta gratiam continent et non ponentibus obicem conferunt ») definiunt. Quare sententia haec a catholicis nunc communiter derelicta est. Sed etiam theologi dissidentes, licet magisterium authenticum ecclesiae catholicae non agnoscant, ab illa explicatione causalitatis sacramentalis communiter recedunt; non solum, quia illi quoque discrimen essentiale inter V. et N. Legis sacramenta admittunt, sed quia opinio haec *repugnare videtur iis, quae fontes revelationis* de sacramentorum efficientia docent. Tum s. Scriptura tum traditio nimirum talibus terminis utuntur (*ex* aqua, *per* aquam, *per* verbum, *per* impositionem manuum), ut non solum veram et propriam causalitatem docere, sed, primo saltem aspectu, aliquam physicam efficientiam insinuare videantur.

132. — Talem physicum influxum seu *causalitatem physicam* re vera sacramentis attribuebant et attribuunt aliqui theologi catholici; et huiusmodi modum efficientiae sacramentorum insinuare videtur modus loquendi quorundam theologorum dissidentium, licet nullus ex eis sententiam hanc data opera defendat et fusius exponat. Causa physica sua actione physica (ad differentiam actionis moralis vel intentionalis) ipsam entitatem effectus attingit. In hoc igitur omnes sententiae huius defensores concordant, quod operatio sacramenti sese ad ipsam gratiam sacramentalem extendit, et non solum aliquam dispositionem gratiae praeviam efficit. Ceterum autem *varie explicatur*, in quo proprie illa vis instrumentalis physica sacramentorum consistat et qua ratione causae sacramentales cum causa divina principali coniungantur. Aut supponitur aliqua qualitas physica a Deo ritui sacramentali immissa; aut dicitur nullam talem vim vel qualitatem sive transeunter sive permanenter impressam necessariam esse, sed sufficere, ut Deus ritum sacramentalem in instrumentum gratiae operandae simpliciter assumat, cum omnis creatura vi cuiusdam potentiae obedientialis a Deo ad quemcumque effectum, qui naturae eius non contradicit, assumi possit; aut tandem res in hunc sensum explicatur, quod in operatione sacramentali non tam causa

principalis divina in causam instrumentalem influat, quam ipsa per actionem instrumento naturalem quodammodo modificetur. *Ad comprobandam* physicam causalitatem provocatur imprimis ad textus s. Scripturae et traditionis, paulo supra adductos, qui huiusmodi causalitatem videntur affirmare. Censent ulterius hac ratione magis excellentiae sacramentorum consuli. Tandem utuntur quodam argumento per exclusionem. Sacramenta aut physice aut moraliter causant. Sed causalitas moralis non est admittenda, quia tunc sacramenta essent potius causae finales quam efficientes, quod doctrinae revelatae repugnat.

133. — Quae *argumenta* tamen *rem non evincunt.* Etenim neque s. Scriptura neque Patres de ipso modo operandi sacramentorum aliquid docere intendebant; nihil aliud igitur verbis suis significare volebant nisi sacramenta esse veras et proprias causas eaque, positis conditionibus requisitis, infallibiliter effectum producere. Neque mirum est Patres, si efficientiam sacramentorum comparationibus illustrare volebant, hasce ex mundo exteriore physico et ex causis physicis desumpsisse; quae comparationes tamen, similiter sicut eae, quas e. gr. adhibent ad unionem hypostaticam illustrandam, nimis urgendae non sunt. Dignitas seu excellentia sacramentis propria in eo est, quod sint ritus sacri a Christo instituti et verae causae instrumentales gratiae, quicunque sit tandem modus eorum causalitatis. Deinde, etiamsi verum esset maiorem excellentiam sacramentis attribui, si eis virtus physica producendae gratiae adscribitur, adhuc considerandum esset, utrum alia ex parte non adsint rationes, quae huiusmodi causalitatem excludere videntur: de qua re statim aliquid dicemus. Tandem distinctio illa causalitatis sacramentalis in physicam et moralem non est completa; non pauci enim auctores tertiam quandam speciem causalitatis inducunt, nimirum « dispositivam intentionalem », quam causalitatem praecise sacramentis attribuunt. Ipsa autem causalitas moralis sic explicari et concipi potest, ut ratio causae efficientis in sacramentis servetur; de qua re videbimus paulo inferius.

134. — Praeterea sententia de causalitate physica sacramentorum non paucis *difficultatibus premitur.* Si enim virtus vel vis quaedam a Deo ritui sacro immissa supponitur, ea aut spiritualis est aut materialis. Vis spiritualis in signo

sensibili et materiali subiectari posse non videtur; vis materialis ad producendum effectum spiritualem, qualis est gratia, impar est. Quodsi nulla talis virtus impressa admittatur, sed dicatur Deus simpliciter sibi signum sacramentale in instrumentum gratiae assumere posse, cum omnis creatura vi potentiae obedientialis cuiuscunque effectus sibi non repugnantis producendi capax sit, tunc effectus sacramentalis non videtur produci a signo sacramentali, sed a Deo solo, neque intelligitur, cur Deus ex diversis rebus creatis praecise tale signum ad determinatam gratiam ut instrumentum assumat. Et si respondetur Deum propterea his certis signis ad determinatas gratias efficiendas uti, quia ea ut media gratiae instituit et quia ea aliquomodo gratiam conferendam repraesentant, tunc dicendum est, sic quidem in sacramentis rationem signi salvari, minime autem rationem causae instrumentalis. Ad notionem enim causae instrumentalis omnino pertinet, ut instrumentum ad effectum aliquid ex suo conferat, et ut actionem instrumentalem sub motu causae principalis praecise eo exerceat, quod operationem sibi naturalem et proportionatam evolvat. Modificatio autem illa causae principalis per signum instrumentale, de qua aliqui loquuntur, vix intelligitur, si causa principalis est ipse Deus; eaque videtur esse contra naturam causae instrumentalis, quae potius ipsa a causa principali moveri debet. Difficultas crescit, si consideramus omnia sacramenta ex pluribus sive actionibus et rebus sive verbis constare, ita ut eorum administratio determinatum quoddam spatium temporis requirat. Aut igitur dicendum est etiam spiritualem et supernaturalem effectum sacramentorum paulatim conferri, quod certe repugnat; aut effectus attribuitur solummodo ultimae ex actionibus sacramentalibus vel ultimo verbo, et tunc sacramentum valide conferri posset, deficientibus omnibus praecedentibus ritibus et verbis; aut tandem respondetur actiones et orationes seu verba sacramentalia causare, quatenus omnia in unum coalescunt. Sed illud unum, quod singulae partes sacramenti efficiunt, non est unum physicum, sed morale, cui optime quidem convenit causalitas moralis vel intentionalis, minime autem operatio physica.

135. — Quaedam sacramenta, puta *paenitentia* vel *matrimonium*, adhuc magis videntur talem causalitatem physicam excludere, nisi admittatur aliqua actio in distans. quae gratis

supponitur, nulla ratione comprobatur, imo causis physicis repugnare videtur, utpote quae per contactum physicum operari solent. Quam ab rem in sententia hac vix explicari potest ea quae a theologis catholicis appellatur *reviviscentia sacramentorum*. Omnes scilicet theologi catholici docent sacramenta quaedam, si quando valide quidem collata fuerint, sed ob defectum dispositionis debitae in suscipiente effectu gratiae caruerint, postea suppleta dispositione effectum hunc producere et sic quoddammodo reviviscere posse. Theologi Orientis separati de reviviscentia data opera non agunt, imo, excepto uno aliove, neque mentionem de ea faciunt; nihilominus complures eam, saltem quod ad rem ipsam, videntur tacite admittere, quamquam a nomine « reviviscentia » abstinent. Nam etiam illi, ut supra vidimus, affirmant posse sacramenta, et imprimis baptismum, aliquando valide quidem et vere confici, sed ob defectum dispositionis in subiecto infructuosa manere. Ergo debent etiam admittere fructum salutarem postea, dispositione suppleta, obtineri, ne dicere cogantur hominem aliquem, olim quidem in sacramento suscipiendo indispositum, deinde autem paenitentem, salutari effectu sacramenti in perpetuum privari. Omnes enim theologi dissidentes docent unanimiter saltem baptismi sacramentum semel valide collatum numquam iterari posse. Qua ratione autem in tali reviviscentia signum sacramentale physice gratiam causare possit, sane non intelligitur, cum illud amplius non existat, quando gratia confertur.

136. — Propterea catholici theologi complures sacramentis potius *moralem causalitatem* vindicant. Causa moralis ea vocatur, quae sua virtute physica effectum secundum eius entitatem non attingit, sed in voluntatem alterius influit, ut effectum ille producat. Hoc modo igitur sacramenta causae morales dicuntur, scilicet non ratione sui effectus, quasi ille esset aliquid ordinis moralis, sed ratione modi operandi. Sunt enim media gratiae a Christo instituta et ob eius merita gratiam communicantia; quare *peculiarem* habent in se *dignitatem et valorem*, non solum extrinsece, ob suam relationem ad Christum institutorem, sed etiam intrinsece. Nam sunt moraliter actiones ipsius Christi eiusque merita exhibent, et sic Deum movent, ut propter hunc valorem vel hanc dignitatem eorum gratiam conferat. Neque tamen, ut patet, fingendum est, sacramenta

in rei veritate aliquid in ipso Deo efficere, sicut homo, qui alteri homini aliquid suadet, vel dignitatem illam sacramentis ab aliqua qualitate impressa provenire. Et quia sic gratia confertur signo sacramentali posito non ob solam promissionem Christi et vi cuiusdam pacti, sed re vera datur propter sacramenti valorem intrinsecum et dignitatem, quae gratiam exigunt, sacramenta secundum hanc sententiam non sunt tantummodo causae sensu lato, sed verae et propriae causae, quamquam non physicae. *In ipsa intima ratione* illius intrinseci valoris seu dignitatis explicanda *non omnes* huius opinionis defensores *consentiunt*. Aliqui loquuntur de sacramentis ut gratiae divinae *pretio*, secundum alios sacramenta sunt gratiae *impetratio*, sane non quatenus a ministro humano conficiuntur, sed quatenus Deo merita Christi exhibent.

137. — Etiam haec sententia *argumentum* ex fontibus revelationis petit. Praesertim *Patres* videntur modum concipiendi et loquendi explicationis huius defensorum praeoccupasse, si dicunt sacramenta ex latere Christi, id est ex consummata eius passione, fluxisse, ea sanguine Christi rubescere, constare propria sanctitate propter eum, a quo sunt instituta, baptizari nos in sanguine Christi, et alia similia. Tali enim modo, aiunt, ratio efficaciae sacramentorum eorum interno valori, quem ex meritis Christi habent, attribuitur. Aliud argumentorum, nimirum « *per exclusionem* », simile est illi, quo fautores causalitatis physicae utuntur: Sacramenta aut physice causant, aut moraliter. Sed physica causalitas ob graves quas praebet difficultates admitti non potest; quare moralis est agnoscenda. Quam distinctionem autem completam non esse, iam supra animadvertimus; negligitur enim in ea sic dicta causalitas dispositiva intentionalis. Neque argumentum ex fontibus revelationis satis efficax est. Etenim Patres in explicando modo causalitatis sacramentorum non immorabantur; verbis illis igitur, quae adducuntur et supra citata sunt, indicare volebant, undenam sacramenta habeant, quod possint esse causae efficaces gratiae, non autem, in quo ipsa formalis ratio causalitatis eorum inveniatur.

138. — Praeterea *contra eos, qui* sacramentum *ut quoddam pretium* gratiae divinae considerant, iuste, ut videtur, *difficultas* fieri potest, quod in explicatione tali sacramentum esset non tam id, quod instrumentaliter gratiam producit, quam id,

propter quod, ob cuius bonitatem gratia ab alio confertur. Et sic sacramenta essent proprie causae finales, cum tamen fontes revelationis indicent, sensus ecclesiae ferat et ipsi theologi Orientis separati fateantur ea esse causas efficientes. Contra eos autem, qui sacramenta dicunt esse gratiae divinae impetrationes, obiectio huiusmodi urgeri nequit; nam causa impetratoria merito causae efficienti adnumeratur. Neque valet obicere in tali modo causalitatem sacramentalem concipiendi discrimen inter sacramentum et sacrificium non salvari, cum hoc praecise sacrificio proprium sit, ut per impetrationem gratiam communicet. Cum enim sacramenta hoc prae sacrificio peculiare habeant, quod in unoquoque eorum per determinatum signum infallibiliter, positis ponendis, determinata gratia conferatur, et cum ex alia parte sacrificium ex indole sua secundario tantum sit impetratorium, primario autem latreuticum et propitiatorium, essentiale discrimen inter sacramentum et sacrificium etiam in hac sententia sufficienter servari videtur. Potius observari posset, non esse satis clarum neque umquam ab aliquo opinionis huius defensore sufficienter explicatum, *in quo ille valor et dignitas* sacramenti intrinseca formaliter consistant. Illud enim, quod dicitur, sacramenta esse moraliter actiones Christi, non videtur obtinere, saltem in omni sacramento, puta matrimonio. Tandem in hac sententia in sacramentis haec duo, scilicet significatio et causalitas, nimis seiunguntur. Valor enim ille, quem sacramenta ex meritis Christi habent, in omnibus sacramentis aequalis est, cum signa sacramentalia in singulis diversa sint. Quare non verificaretur, quod sacramenta significando causant, ut theologorum catholicorum communis sententia fert, ut ex ipsa sacramentorum indole sequitur et ab orientalibus quoque theologis, implicite saltem, affirmatur, cum et illi sacramenta pro signis efficacibus gratiae habeant. His omnibus tamen non obstantibus haec explicatio causalitatis sacramentorum, saltem quatenus sacramenta pro impetratione gratiae habet, ut probabilis teneri potest; eaque concordat praesertim bene formis sacramentorum orientalibus, quae plerumque deprecatoriae sunt. Ea igitur praesertim theologis *orientalibus arridere debet*; eo magis, quod illi in genere sacramenta ut quasdam practicas et reales orationes seu impetrationes considerare consueverunt.

139. — Adhuc melius tamen satisfacit sententia saepius iam commemorata de causalitate *dispositiva intentionali.* A duobus suppositis procedit: primo, ad veram sacramentorum causalitatem non esse necessarium, ut per instrumentum sacramentale ipsa entitas gratiae in se attingatur, sed sufficere, ut per ritum sacrum creetur in subiecto suscipiente quaedam dispositio obiectiva (ad discrimen dispositionis moralis ad fructum salutarem in subiecto necessariae), quae per se necessario cum gratia sacramentali coniungitur eamque, quantum in se est, necessario appellat; secundo sacramenta esse gratiae signa efficacia in iisque significationem et causalitatem sic coniungi, ut « significando causent ». Signum aliud est theoreticum tantum, aliud simul practicum. Signum in genere est aliqua sive res sive actio sensibilis, quae specie sua cognitionem alterius rei ingerit; et si quidem solam notitiam alterius rei vel aliorum conceptus vel ideas communicat, est *signum theoreticum;* si autem etiam alterius ordinationes, iussiones alicui imponit et sic sive obligationes sive iura in eo creat, erit *signum practicum.* Huiusmodi sunt omnia documenta legalia, quibus nominationes fiunt, tituli et iura conferuntur, etc. Patet omne signum esse quandam causam instrumentalem; praesertim autem signum practicum veram efficientem causam esse, licet instrumentalem tantum. Nam illud non solum alterius conceptus vel ideas ingerit, sed ipsum instrumentaliter aut obligationes imponit aut iura creat.

140. — Inde iam apparet, in quo proprie causalitas dispositiva intentionalis sacramentorum consistat. Deus scilicet illa significatione, quam sacramentum ex sua institutione habet, utitur ut instrumento, quo in subiecto sacramentum suscipiente dispositionem obiectivam seu designationem creet, cui per se gratia sacramentalis debetur seu aliquod ius ad gratiam huic vel illi sacramento propriam confert. Est igitur sacramentum *quaedam auctoritativa actio, qua titulus ad gratiam sacramentalem confertur,* ad instar documenti legalis, quo aliquod ius traditur vel aliqua nominatio fit. Sic e. gr. ritus baptismalis est auctoritativa consecratio in dignitatem membri Christi, quae ius ad correspondentem gratiam involvit; ritus confirmationis est auctoritativa deputatio ad militiam Christi, vi cuius consignatus fidem suam defendere debet ideoque ius habet ad gratiam requisitam; et sic porro. Neque cogitandum est de

aliqua qualitate a Deo in sacramentum immissa, sed Deus ipsam illam significationem, quam sacramentum ex propriis habet, ad instrumentum suae ordinationis et talis designationis elevat. Sane, virtutem spiritualem in re materiali recipi vel veritatem materialem aliquid spirituale efficere, vix concipi potest, bene autem intelligitur Deum signo sensibili ad effectum spiritualem adhibere et elevare posse. Quia sacramenta secundum hanc sententiam non considerantur tantummodo ut signa quaedam conventionalia, quibus positis Deus ex promissione vel vi pacti cuiusdam gratiam confert, sed ipsa vere instrumentaliter ad effectum sacramentalem cooperantur, patet ea *non esse causas lato sensu, sed vere et proprie dictas.* Vocantur causae dispositivae, quia non ipsam gratiam secundum eius entitatem, sed dispositionem seu ius ad eam creant; causae intentionales, quia operatio et effectus ad ordinem intentionalem (conceptus, ordinationes, iura) pertinet. Ex dictis etiam satis clarum est, qua ratione hic causalitatis modus a causalitate morali supra descripta differat. Sacramenta enim effectum sacramentalem non operantur, quatenus suo intrinseco valore et sua dignitate Deum ad gratiam conferendam moveant, sive ut gratiae pretium, sive ut eius postulatio, sed quatenus ipsa auctoritative, quamquam instrumentaliter, ius ad gratiam conferant.

141. — Sententia haec *ad directa testimonia revelationis non provocat,* cum revelatio de modo causalitatis sacramentorum nihil determinati doceat; potest tamen dici eam *in revelatione fundari,* quatenus in revelatione sacramenta ut verae causae efficientes instrumentales et ut signa efficacia gratiae exhibentur et saltem in ea innuitur sacramenta significando causare. Iuxta explicationem hanc nimirum *ratio causae efficientis instrumentalis* in sacramentis optime servatur. Nam instrumenti proprium est, ut aliquid ex suo ad effectum producendum conferat et ut ad effectum, ad quem a causa principali elevatur, cooperetur praecise eo, quod activitatem sibi propriam exerceat. Sed causalitas intentionalis sacramentorum praecise in eo habetur, quod significatio sacramento iam inexistens et propria a Deo ad auctoritativam effectus sacramentalis collationem adhibeatur et elevetur; et sic sacramenta vere significando causant. Neque difficultatem facit, quod sic a sacramento non ipsa gratia in sua entitate causatur, sed solum dispositio vel ius ad

gratiam. Opinionem enim, quae censet ipsam entitatem gratiae physice a sacramento attingi posse, multis difficultatibus premi supra vidimus; aliunde autem etiam in sententia de causalitate morali gratia ipsa a sacramento non immediate producitur, sed ob sacramenti intrinsecum valorem a Deo confertur. Imo, praecise tali intermedio effectu sacramentali gratiam sacramentalem proprie dictam praecedente admisso *optime explicatur* propria *ratio discriminis* inter sacramentum *validum et salutare* et *validum tantum*, item *reviviscentia* sacramentorum, ut adhuc videbimus. In sententia hac melius intelligitur etiam necessitas intentionis in subiecto sacramentorum, quia collatio titulorum et iurium non fit sine propria acceptatione. Concordant tandem huic explicationi complures *formae sacramentorum occidentales*, utpote indicativae vel auctoritativae.

142. — Aliquae *obiectiones*, quae contra hanc sententiam fieri possunt, puta, quod secundum eam per sacramenta non causatur gratia, sed solummodo dispositio exigens gratiam, quod signi est tantummodo rem aliquam, ad quam externam relationem habet, indicare, non autem aliquid efficere, quod sacramenta non essent causae reales, si modus causandi eorum esset solum intentionalis, iam supra praeoccupatae sunt per ea, quae dicta sunt de distinctione inter causam dispositivam et perficientem, inter signum theoreticum et practicum, inter reale physicum et morale atque intentionale. Verum est in quibusdam sacramentis illum effectum intermedium et gratiam sacramentalem proprie dictam praecedentem esse secundum doctrinam catholicam aliquid physicum, characterem nempe sacramentalem. Sed ante ipsum hoc sigillum spirituale animae impressum homo sacramenta illa suscipiens per ea deputationem ad certum statum vel determinatum munus accipit, cui adnectitur exigentia et ius cum illius signi distinctivi, tum gratiae correspondentis; quae a Deo ipso conferuntur. Neque obicere valet, hominem generantem non posse dici causam efficientem animae, licet generatione corpus formet, quod infusionem animae a Deo exigit. Anima enim est substantia, quamquam incompleta, a corpore in suo esse independens; animae igitur homo generans causa efficiens dici nequit, vere autem dicitur causa efficiens totius filii, non solum corporis eius. Minorem adhuc difficultatem facit, quod sacramenta etiam parvulis usu rationis carentibus administrantur, cum illi, ipsis

Orientalibus sic fatentibus, iurium capaces sint. Non restat igitur nisi illa ab orientalibus theologis etiam in aliis materiis saepius repetita obiectio cuiusdam *iuridismi*, qui in hac causalitatis sacramentalis explicatione involvi videtur. Sed imprimis dicendum est veritates et sententias theologicas non esse ex preoccupatis conceptibus diiudicandas, sed hosce potius ex veritatibus certis et sententiis in revelatione fundatis corrigendos. Sententiam hanc ex ipsa indole sacramentorum comprobari. et hanc indolem iterum ex revelatione erui posse, supra iam diximus. Ceterum theologia orientalis eo ipso, quod sacramenta veras instrumentales causas gratiae agnoscit, aliquem iuridismum iam profitetur; insuper etiam theologi dissidentes docent per certa sacramenta hominem ad aliquem determinatum statum vel ad aliquod determinatum munus consecrari, in quo tandem aliquando est substantia illius, de qua haec opinio loquitur, dispositionis obiectivae.

143. — Haec igitur ex disputationibus theologorum catholicorum *circa modum causalitatis* sacramentorum nobis hic *proponenda* esse videbantur; sane non propterea, quod putaremus sententiam aliquam theologicam, licet optime probatam et in revelatione ipsa fundatam, esse ipsam doctrinam catholicam; sed ex una parte, ut *doctrina catholica* de causalitate sacramentorum melius *illustretur*, et monstretur, quem *progressum* hac in re theologica scientia catholica fecerit, dum theologi dissidentes quaestiones has vix tangebant. ex parte alia, ut appareat postea theologiae Orientis separati *quasdam erroneas*, vel ad minimum non satis accuratas *opiniones* praecise inde oriri. quod illa conceptum et *modum causalitatis* sacramentalis *non bene expoliverit*. Ceterum, licet apud catholicos ipsam formalem rationem causalitatis sacramentorum alii aliter explicent, omnes tamen consentiunt sacramenta causare « *ex opere operato* ». Quae doctrina cum a multis theologis Orientis separati, ut supra vidimus, impugnetur, hic diligentius explicanda esse videtur.

144. — In dictione « ex opere operato » vocabulum « operatum » est participium praeteritum a verbo « operor » formatum, et habet *sensum passivum*, pro eo scilicet « quod agitur, efficitur » Talis formatio participii sensus passivi a verbo, quod in forma passiva significationem activam (operor = ago) habet, sane linguae classicae non congruit. Attamen a

Patribus et scriptoribus ecclesiasticis Latinis vox « operatum » sensu passivo non semel adhibetur. In *re sacramentaria* eam prima vice videtur adhibuisse Petrus Pictaviensis († 1205). Tempore s. Thomae Aquinatis nondum apud theologos terminus « ex opere operato » communis erat; paulatim tamen apud omnes auctores catholicos invaluit et a concilio Tridentino (sess. 7, can. 8) ipso consecratus est. Significat autem « opus operatum » ipsum ritum sacramentalem a ministro positum et a subiecto receptum, in oppositione ad « opus operantis », id est ad actionem sive ministri sive subiecti in administratione et susceptione sacramenti necessariam. Sacramenta « ex opere operato » causare, significat *ipsum ritum* sacramentalem seu *opus sacramentale* rite positum *causaliter influere*, et hoc non tantum, quatenus fidem excitet, sed quatenus ipsam gratiam, et quidem per se infallibiliter. operetur, non autem causam gratiae esse actionem sive ministri sive subiecti vel meritum aut ministri vel subiecti aut ecclesiae. Doctrina de « opere operato » igitur non negat sacramentorum efficaciam ex meritis Christi profluere; neque dicit nullam actionem sive ministri sive subiecti ad sacramentorum confectionem necessariam esse. Deinde dictio haec proprie ad sacramentorum validitatem applicatur; nullatenus igitur excluditur ad sacramentorum salutarem et fructuosam perceptionem morales quasdam dispositiones necessarias esse. Doctrina de « opere operato » sic explicata certe nihil « magici » vel « mechanici » in se continet.

145. — Et *tali, nulloque alio sensu* doctrinam hanc a theologis catholicis doceri et ab ipsa ecclesia catholica proponi unusquisque facile ex qualicumque compendio theologiae catholicae vel quolibet tractatu de sacramentis agente facile sibi persuadere potest. Quod ceteroquin iam multi auctores orthodoxi cum Andrutsos et Dyovuniotis agnoscunt; quorum primus scribit doctrinam tali sensu intellectam etiam ab aliquibus theologis Orientis separati teneri (1), alter autem eam ut sententiam communem theologorum dissidentium exhibere videtur (2). Et re vera omnes theologi Orientis separati docent non solum sacramenta esse veras causas efficientes gratiae et

(1) Andrutsos 312.

(2) Dyovuniotis 35, adn. 2.

non tantummodo fidem excitare, sed insuper gratiam causari a sacramento ipso, et non ab actione sive ministri sive subiecti qua tali vel ab eorum meritis. Sed hoc, et nihil aliud dicit praecise adagium « ex opere operato ». Doctrina haec igitur comprobatur ex iis testimoniis traditionis, quibus s. Scriptura et traditio affirmant iustificationem vel sanctificationem fieri « ex aqua », « per lavacrum aquae », « per verbum », « per impositionem manuum » etc., et ex quibus vera causalitas efficiens sacramentorum in genere demonstratur. Praxis ecclesiae confirmat doctrinam hanc praesertim per usum baptismi parvulorum. Ergo ad summum quaestio fieri posset de vocabulo, utrum scilicet *doctrina,* alioquin vera et in revelatione fundata, *illis verbis* « ex opere operato » *recte et apte exprimatur.* Rem tamen diligenter consideranti facile apparebit vix potuisse veritatem hanc verbis praegnantioribus et simul brevioribus exprimi. Quare nihil est mirum ecclesiam catholicam ipsum terminum hunc, a theologis adinventum, suum fecisse; sicuti ad alia dogmata designanda acceptavit vocabula « consubstantialis », « transsubstantiatio » et alia similia, licet ea antea apud Patres usurpata non invenirentur.

146. — Sed hodiernos theologos catholicos « opus operatum » ratione modo proposita explicare iam facilius concedunt recentiores auctores orientales. Dicunt autem *saltem olim quosdam theologos* catholicos doctrinam hanc sic intellexisse, quod sacramenta salutariter operari possunt sine ulla suscipientium dispositione morali, immo et valide confici sine ullo ministri vel subiecti adulti actu humano. Quod post protestantes ex quibusdam theologorum scholasticorum locis comprobare satagunt, in quibus sacramenta « *sine bono motu* » causare dicuntur. Sane, etiamsi demonstraretur aliquos theologos catholicos dictionem hanc et doctrinam de « opere operato » erroneo sensu concepisse, non adhuc inde sequeretur ipsam ecclesiam catholicam id docuisse. Sed imprimis notandum est apud nullum auctorem catholicum vocabula haec « sine bono motu » inveniri, ubi de sacramentorum fructuositate seu salutari effectu agitur, sed solum ubi de valida eorum collatione sermo est. Secundo omni perlegenti scripta scholasticorum mox apparebit in verbis « sine bono motu » bonum motum esse aliquem terminum, ut aiunt, technicum ad designanda opus vel actionem meritoria; quod de Petro Lombardo etiam

Malinovsky concedit [1]. Tandem ex tota litteratura theologiae scholasticae duos solum textus ex duobus auctoribus afferre possunt protestantes et post eos quidam orthodoxi theologi, ubi ex eorum opinione haec dictio, ad causalitatem sacramentorum applicata, erroneo sensu usurpatur. Qui sensus tamen tum ex immediato illorum testimoniorum contextu, tum ex doctrina ab illis auctoribus scholasticis alibi defensa facili negotio excluditur. Dicit quidem Duns Scotus « sacramentum ex virtute operis operati conferre gratiam, non requiri bonum motum » (4, dist. 1, qu. 6, n. 10); et Gabriel Biel « praeter exhibitionem signi foris exhibiti non requiri bonum motum in suscipiente » (4, dist. 1, p. 3); sed sub bono motu intelligunt actionem meritoriam et in citatis locis non agunt de sacramentorum fructuositate, sed de eorum validitate. Scotus enim verba « bonus motus » mox explicat in hunc sensum, quod « non requiritur bonus motus interior, qui mereatur gratiam »; et ubi de salutari sacramentorum effectu quaerit (4, dist. 14, qu. 4, n. 6 ss.) dispositiones morales in suscipiente ad fructuosam perceptionem sacramenti necessarias esse docet. Apud Gabrielem Biel verbis supra citatis statim subiungitur « (bonus motus), quod de condigno vel de congruo gratiam mereatur »; ad dispositiones autem morales ad salutarem effectum percipiendum quod attinet, theologus hic iis accensetur auctoribus, qui ad iustificationem sacramentalem attritionem non sufficere, sed contritionem necessariam esse affirmant.

147. — *Ratio alia*, cur theologia Orientis separati non satis recte de effectu sacramentorum sentiat, est, praeter conceptum causalitatis sacramentorum non accurate expolitum, eorum *erronea opinio* de *gratia sacramentali*, quae iterum in falsis eorum conceptibus de gratia divina in genere et de elevatione hominis ad finem supernaturalem fundatur [2]. Expediet hic breviter primo doctrinam catholicam de gratia sacramentali exponere, et deinde theologorum Orientis separati mentem referre. Doctrina catholica considerat *ordinem supernaturalem* ut *veram et propriam elevationem* naturae in suis naturalibus iam per-

(1) Malinovsky, Православное догматическое Богословіе, T. III., p. 405, adnot. 1.

(2) De doctrina Orientalium separatorum circa statum iustitiae originalis et de eorum conceptu entis supernaturalis scribebamus apud « Orientalia Christiana Analecta », fasc. 88, nn. 51 ss., et fasc. 104, nn. 31 ss.

fecte constitutae ad finem et statum superiorem et vires naturales excedentem, immo simpliciter divinum. Haec elevatio, qua natura simul formaliter sanctificatur, fit per aliquam realitatem naturae superadditam, quae *gratia sanctificans* appellatur. Per eam homo in ordinem supernaturalem elevatus et sanctificatus accipit novam, supernaturalem vitam, fit nova creatura, fit consors divinae naturae, filius Dei adoptivus, sortitur haereditatem et ius aeternae felicitatis. Realitas haec non est aliqua substantia; neque tamen mera aliqua relatio, sed est physicum aliquod accidens seu qualitas, et quidem permanens et habitualis, utpote quae naturam in ipso eius esse perficiat. Quae omnia non sunt purae speculationes theologicae, sed *indubiis testimoniis revelationis* comprobantur. Complures sunt enim textus sive s. Scripturae sive traditionis, quibus status supernaturalis ut vera elevatio in divinum ordinem, ut renascentia, nova vita exhibentur; item ex revelatione conceptus gratiae in statum supernaturalem elevantis et formaliter sanctificantis clare erui potest (1). Gratiae habituali adiunguntur iuxta doctrinam catholicam ut quaedam potentiae supernaturales virtutes supernaturales infusae. A gratia habituali seu sanctificante distinguunt catholici *gratias actuales* seu immediate a Deo provenientes illustrationes intellectus et inspirationes voluntatis ad salutem aeternam ordinatae.

148. — Ex hac expositione doctrinae catholicae de gratia in genere iam intelligi potest, *in quo* secundum catholicos *gratia sacramentalis consistat*. Cum sacramenta aut hominem lapsum ad statum supernaturalem et ad sanctitatem denuo elevare, aut hanc sanctitatem augere, protegere, confortare debeant, patet gratiam sacramentalem ad genus gratiae sanctificantis pertinere. Neque tamen cogitandum est de aliqua peculiari specie gratiae sanctificantis vel de speciali quodam habitu simili gratiae habituali eique accedenti; nihil enim huiusmodi in fontibus revelationis invenitur. Sed *gratia sacramentalis* substantialiter *non est nisi gratia sanctificans ipsa*, quae in sacramentis « mortuorum » dictis sive primo sive denuo animae infunditur, in sacramentis « vivorum » autem augmentatur. Quia tamen aliquod discrimen est inter gratiam per

(1) Breve argumentum invenitur apud « Orientalia Christiana Analecta », fasc. 104, nn. 36 ss.

sacramentum acceptam et gratiam alio modo acquisitam (puta, si quis per contritionem iustificatur, vel per bona opera gratiam suam auget), et quia in singulis sacramentis, utpote ad diversos fines institutis, diversi etiam fructus vel effectus esse debent, gratia sacramentalis ad gratiam sanctificantem communiter dictam *aliquid addere debet*. Et cum nulla ratio sit neque aliquod argumentum exstet, ut aliquos habitus gratiae adnexos per sacramentum conferri dicamus, cogitandum est potius de gratiis actualibus seu de divinis auxiliis ad finem huius vel alterius sacramenti obtinendum collatis. Quoniam autem auxilia illa plerumque non tam in ipso momento administrationis sacramenti, quam potius postea necessaria sunt, praesertim si de sacramentis agitur, quae hominem perpetuo ad certum munus deputant vel statum consecrant, melius dicetur gratiam sacramentalem, quatenus aliquid gratiae habituali in genere superaddit, consistere proprie non in auxiliis iam actu communicatis, sed in *exigentia* eorum vel *iure* ad ea. Definiri ergo potest gratia sacramentalis ut ipsa gratia sanctificans per sacramentum collata cum peculiari respectu, ab ipso sacramento constituto, ad auxilia gratiae actualia, vel brevius *gratia sanctificans una cum exigentia seu iure ad gratias actuales fini respectivi sacramenti consentaneas*.

149. *Opinio theologiae Orientis separati de gratia sacramentali* cohaeret, ut iam supra diximus, *cum eorum conceptu gratiae sanctificantis in genere*; et hic conceptus iterum intimum habet nexum seu sequela est doctrinae eorum *de iustitia originali* et *de statu supernaturali* (1). Theologia Orientis separati *non considerat* ordinationem entium rationabilium, et in specie hominum, ad finem immediatae visionis Dei *ut elevationem* supra naturam in suo naturali esse iam perfecte constitutam, sed ut statum normalem, cum status et ordo, quem catholici naturalem appellant, sit potius status deficiens et mancus donis supernaturalibus necessario complendus. Inde praeter alia (quod e. gr. distinctionem inter duplicem finem, naturalem nempe et supernaturalem negligunt, et de fine su-

(1) Ad cognoscendam doctrinam theologorum dissidentium de iustitia originali, ordine supernaturali et gratia sufficit pro omnibus auctoribus legere ex Graecis Andrutsos 136 ss.; 210 ss.; ex Russis Malinovsky, Православное догматическое Богословiе, T. II, 301 ss.; T. III, 357 ss.

pernaturali ut de unico fine possibili loquuntur, et quod in natura aliquam exigentiam ad supernaturale Dei adiutorium adstruunt) a doctrina catholica etiam in eo discedunt, quod *gratiam sanctificantem ut aliquem habitum animae inhaerentem non admittunt*: neque prout elevans est, quia huiusmodi elevationem negant, neque prout est sanctificans, quia sanctitas secundum eos nullatenus in aliquo habitu physico, sed solum in propriis hominis actibus consistere potest. Ergo *gratiam*, de qua agunt et disputant, et quam ceteroquin bene et ab auxiliis providentiae naturalis, et a charismatibus distinguunt, *non aliam* intelligunt *nisi eam, quam catholici actualem* appellant. Eam enim definiunt ut virtutem a Deo in animam immissam, actionem Dei in anima arcanam, et nominibus lucis, excitationis, invitationis, fortificationis similibusque insigniunt. Valde necessitatem cooperationis liberae hominis voluntatis cum gratia inculcant; quae cooperatio tamen solum locum habet, si agitur de gratia actuali. Tandem expresse doctrinam de gratia sanctificante ut quodam habitu physico catholicis exprobrant. Et licet aliqui cum Andrutsos catholicae doctrinae vel saltem modo loquendi catholicorum magis accedant, appellantes gratiam vim hominem regenerantem et ditantem, immo et inhabitantem animae, tamen etiam illi omnia haec de auxilio actuali intelligunt.

150. — Theologi Orientis separati, qui gratiam divinam sic definiunt et describunt, passim adiungunt huius gratiae media principalia esse ecclesiae sacramenta. Ergo *effectus sacramentorum* iuxta theologos dissidentes consistit *in gratiis vel auxiliis actualibus*, sive agatur de peccatoris iustificatione, sive de hominis iusti ulteriore per sacramenta sanctificatione. Verum quidem est eos in definienda iustificatione et sanctificatione sacramentali aliquando terminis uti, qui per se de infusione gratiae habitualis vel eius augmento intelligi possent. Loquuntur enim de nativitate, regeneratione, nova vita, nova « personalitate »; aliqui scribunt sanctitatem quidem formaliter in actibus hominis consistere, sed in ipsa iustificatione iam eius initium in anima haberi per quandam animae insertam dispositionem seu supernaturalem « mentalitatem »; immo non desunt, qui, ut iam innuimus, de « inhabitante » gratia divina sermonem faciunt vel aliquam speciem virtutum infusarum admittere videntur. Ubi tamen data opera opus iustificationis

et sanctificationis sacramentalis describunt, de solis gratiis actualibus mentionem faciunt. In iustificatione homo, aiunt, auxilia divina ad passiones suas malas eradicandas et ad virtutes exercendas accipit, et virtutem, ut possit cum adiutorio divino vitam suam iuxta fidei principia evolvere; immo aliquando de iustificatione sic loquuntur, ac si in actibus fidei, paenitentiae aliarumque virtutum ope gratiarum actualium elicitis formaliter consisteret. Catholicis autem ut errorem obiciunt, quod essentiam peccati mortalis in privatione gratiae habitualis et iustificationem in gratiae huius infusione formaliter reponant.

151. — Hic conceptus de gratia sacramentali influit deinde etiam in eorum doctrinam de *discrimine inter sacramentum validum et simul fructuosum et sacramentum validum tantum, sed non salutare.* Distinctionem hanc tenent theologi Orientis separati aeque ac catholici, ut supra vidimus, appellantes plerumque sacramentum validum tantum sacramentum « verum », sed « quod est in condemnationem », sacramentum fructuosum sacramentum « quod est in salutem ». Ceterum discrimen hoc iam antiqua ecclesia profitebatur, et praesertim s. Augustinus data opera explicavit. Ut autem statuatur, in quo sit propria ratio huius discriminis, *tria principia* teneantur oportet. *Etiam* sacramentum validum, sed *infructuosum aliquem effectum sacramentalem* habere debet; non est enim mera positio signi materialis, et ab Orientalibus iure vocatur « verum » sacramentum. Deinde effectus ille *aliquo modo per ritum sacramentalem* significari debet; nam etiam in sacramento non salutari ritus qui ponitur est vere sacramentalis et etiam de sacramento tantum valido valere debet adagium, quod « significando causat ». Tandem effectus ille *non potest esse gratia proprie dicta,* saltem quatenus ea ab anima recipitur et eam iustificat vel sanctificat; nam tum sacramentum esset praecise iam salutare et fructuosum. Quod ipsi theologi Orientis separati, licet secundum eos sacramentum validum, sed infructuosum gratiam proprie dictam aliquo modo conferat, concedunt, addendo gratiam hanc fieri homini sacramentum infructuose accipienti « in condemnationem ».

152. — Docet igitur theologia Orientis separati, ut iam supra in prima parte tractatus vidimus et modo denuo innuimus, etiam sacramentum infructuosum, dummodo valide con-

feratur, *vere gratiam proprie dictam causare; quae* gratia tamen cum a subiecto suscipiente ob defectum debitae dispositionis non acceptetur, sed reiciatur, ei *fit in condemnationem*. Rationem principalem suae assertionis, quod etiam sacramenta valida gratiam operantur, putant se posse petere *ex ipsa indole et definitione sacramentorum*. Sunt enim, aiunt, sacramenta essentialiter *signa et media efficacia gratiae;* sacramentum igitur, quod nulla ratione gratiam conferret, esset solum vana quaedam caerimonia et gestus mere materialis neque ritus talis sacramentum « verum » appellari posset. Quod autem modum loquendi attinet, secundum quem sacramentum infructuosum dicitur esse subiecto suscipienti « in condemnationem », provocant ad quaedam dicta a s. Paulo et a s. Augustino, qui re vera de sacramentis sine fructu salutari receptis similibus verbis utuntur, primus de ss. Eucharistia, secundus praesertim de baptismo.

153. — Sed haec quoque explicatio theologorum dissidentium de ratione propria discriminis inter sacramentum validum tantum et validum fructuosumque reici debet. Quae certe statim ut *erronea et falsa* apparet, *si doctrina catholica* de gratia in genere et gratia sacramentali in specie *supponitur;* secundum quam doctrinam iustificatio et sanctificatio fiunt formaliter per infusionem et augmentum gratiae habitualis, et gratia sacramentalis ad genus gratiae sanctificantis reducitur, immo proprie cum ea quoad substantiam identificatur. Nullo modo enim fieri potest, ut alicui gratia formaliter iustificans vel sanctificans per sacramentum conferatur, quin ille eo ipso iustus et sanctus evadat et sic sacramenti etiam fructum salutarem percipiat. Verumtamen opinio theologorum Orientis separati *gravibus subest difficultatibus, etiamsi doctrina eorum de gratia sacramentali accipiatur*. Quam illi, ut supra exposuimus, tandem aliquando ad auxilia supernaturalia actualia reducunt, quae igitur secundum eos etiam sacramentum non fructuosum operatur. Sed hae gratiae actuales, utpote accidentia, debent in aliquo subiecto recipi. Non tamen in ritu sacramentali ipso, ut ex eorum indole elucet; sunt enim secundum theologos orientales, ut vidimus « lux, excitationes, invitationes, fortificationes ». Sed neque in anima hominis sacramentum suscipientis illae recipiuntur, saltem non eo sensu, quod homo gratias istas acceptet iisque cooperetur. Ergo res

alio modo cogitari non potest nisi quod Deus gratias illas per sacramentum quidem offert, homo autem eas reicit.

154. — Sed abstrahendo nunc ab hoc, quod *non omnis indispositio* ad sacramentalem gratiam potest dici positiva *oppositio* contra eam eiusque reiectio, in huiusmodi sententia non explicatur effectus *eorum sacramentorum, quae* hominem ad certum quendam statum vel munus *deputant seu consecrant*. Haec enim consecratio per sacramenta illa, fatentibus sic ipsis theologis separatis, etiam tunc fit, si sacramentum infructuosum remansit, dummodo rite administratum fuerit. Quomodo autem talis consecratio per oblationem gratiae actualis a subiecto sacramenti non acceptatae fieri possit, plane non intelligitur. Verum *etiam ad alia sacramenta* haec effectus sacramenti validi explicatio difficulter applicatur. Auxilia enim actualia, quae unumquodque sacramentum ad finem sacramento huic proprium obtinendum praebet, plerumque, ut supra innuimus, non in ipso momento susceptionis sacramenti, sed postea, aliquando post longius dumtaxat tempus, necessariae sunt. Ergo dicendum esset, iuxta opinionem hanc, aut sacramentum omnes gratias actuales, quae decursu temporis homini necessariae erunt, simul operari easque in anima continuo permanere, quod gratis asseritur et indoli illarum gratiarum, utpote transeuntium motionum, repugnare videtur; aut Deum postea pro necessitate novas gratias actuales offerre; sed tunc illae non possent dici sacramentales, quia neque per sacramentum conferuntur neque nexum aliquem cum eo habent. Inde iam elucet in hac opinione explicari non posse sacramentorum *reviviscentiam*, quae a compluribus theologis Orientis separati, ut iam diximus, saltem quoad rem, admittitur. Gratia enim, quae homini, qui olim sacramentum valide quidem, sed ob defectum dispositionum infructuose susceperat, deinde suppleta dispositione, confertur, debet esse vere sacramentalis. Sed in opinione hac gratia reviviscens sacramentalis dici non posset, nisi quis omnino gratuito et contra gratiae actualis naturam supponat auxilia actualia a sacramento valido collata in anima remanere, usquedum homo convertatur et disponatur.

155. — Dicendum est igitur sacramentum *validum, sed infructuosum, gratiam proprie dictam*, sive habitualem sive actualem, *nullo modo efficere* et communicare. At nihilominus suppositum principalis argumenti, quo theologi Orientis separati

suam doctrinam fulcire conantur (n. 152) verum agnosci debet, scilicet *sacramenta esse et semper manere signa et media efficacia gratiae*, ergo etiam tunc, si sacramentum infructuosum remansit. Ergo aliqua saltem ratione debet omne valide administratum sacramentum gratiam operari; quod ipsum concilium Tridentinum confirmare videtur (sess. VII, can. 6 de sacram.), dicendo sacramenta quidem aliquando ob defectum dispositionis gratiam non conferre, tamen semper eam continere. Quae res optime explicatur et difficultas plene solvitur, si admittitur in sacramentis *aliquis effectus gratiae proprie dictae praevius*, in dispositione per se necessario gratiam exigente vel in iure ad gratias huic vel alii sacramento correspondentes. Haec dispositio seu designatio in se ad ordinem intentionalem pertinet, sed potest habere et secundum doctrinam catholicam in aliquibus sacramentis adnexam habet etiam aliquam qualitatem physicam permanentem, quae character appellatur, ut mox demonstrabitur. Quotienscumque igitur sacramentum rite et valide administratur, hic effectus intermedius semper producitur; id est semper per signum sacramentale homo sacramentum suscipiens instrumentaliter auctoritative designatur ut subiectum, cui gratia sacramentalis debetur; et in aliquibus sacramentis etiam, sigillo quodam physico impresso, ad certum munus vel statum consecratur. Hi effectus immediate a signo sacramentali proveniunt et ex sese gratiam sacramentalem sibi necessario adnexam habent; quae etiam re vera datur a Deo subiecto disposito, exulat autem a subiecto indisposito.

156. — Haec communis catholicorum theologorum sententia imprimis comprobari potest per quoddam *argumentum exclusionis*. Etenim illa non admissa nulla videtur remanere via, ut discrimen inter sacramentum validum tantum et fructuosum quoque explicetur, et praesertim, ut *reviviscentia* sacramentorum intelligatur. Quae certe in hac doctrina optimam explicationem invenit. Designatio dispositio vel deputatio illa, quam etiam sacramentum infructuosum operatur et quae in se exigentiam seu ius ad gratiam sacramentalem includit, semper in anima manet; gratia sacramentalis igitur statim confertur, si dispositiones morales ad fructum salutarem sacramenti necessariae supplentur; quae gratia est vere et proprie sacramentalis, utpote vi effectus immediate a signo sacramentali producti operata. Et sic etiam bene intelligitur, cur sacra-

menta, in quibus in anima praevie ad ipsam propriam gratiam sacramentalem efficitur aliquis character spiritualis indelebilis, semper in decursu vitae hominis reviviscere possint, dum e. gr. sacramentum ss. Eucharistiae, ubi effectus ille intermedius nihil in anima suscipientis ponit, sed in reali praesentia Christi eucharistici, ad refectionem spiritualem fidelium destinata, consistit, reviviscere numquam potest. Deinde in hac doctrina ex integro servantur duo principia in re sacramentaria ab omnibus admissa, nimirum sacramenta semper esse *signa et media efficacia gratiae*, et ea *significando causare*. Cum enim effectus ille intermedius seu praevius gratiam sacramentalem proprie dictam sibi per se ex necessitate adnexam habeat, sacramentum infructuosum quoque vere signum et medium efficax gratiae dici potest. Et per signum sacramentale significatur non solum gratia sacramentalis stricte dicta, sed etiam effectus ille praevius, ut percurrenti singula sacramenta facile patebit. Et licet in aliquibus sacramentis videri possit per signum sacramentale immediatius ipsam gratiam sacramentalem quam illam dispositionem obiectivam seu deputationem significari (sic in baptismo ([1]) per ablutionem gratiam, cuius infusione peccatum deletur, tamen in aliis certe primario non ipsa gratia, sed effectus praevius seu illa deputatio repraesentatur (sic in ordine impositio manuum immediate collationem potestatis et muneris sacerdotalis, non gratias huic muneri debitas significat). Neque tamen putandum est sententiam hanc in solis considerationibus theologicis fundari: *innititur* enim *in traditione*, ab Augustino praesertim explicata et evoluta, ut ex eis, quae infra de charactere sacramentali et de validitate sacramentorum extra ecclesiam administratorum dicentur adhuc magis patebit. Ex iis, quae supra de modo causalitatis sacramentorum disputata sunt, apparet doctrinam modo expositam congruere praesertim opinioni de causalitate dispositiva intentionali, quae igitur ex doctrina hac confirmationem accipit: ea tamen etiam cum sententia causalitatis moralis, quam plerique theologi dissidentes praeferre videntur, bene conciliatur.

([1]) Notandum tamen est etiam in hoc sacramento infusionem vel immersionem proprie non tam peccatorum abstersionem, quam quandam cruci et passioni Christi assimilationem (aquae enim in s. Scriptura ut symbolum tribulationum et cruciatuum exhibentur) et sic consecrationem dignitatem membri Christi significare.

157. — *Praeter* hanc *diversitatem ipsius doctrinae* theologiae catholicae et theologiae Orientis separati hac in re, *notare iuvat etiam diversum modum loquendi*, quo hinc catholici inde orthodoxi utuntur, quando de sacramento infructuoso agunt. Theologi dissidentes enim dicunt homini indisposito gratiam sacramentalem fieri in condemnationem, quia eam reicit, theologi catholici aliquando scribunt hominem indispositum gratia sacramentali privari, quia « ficte » ad sacramentum accedit, communiter autem utuntur expressione, « quia gratiae obicem ponit ». Dictio a theologis separatis adhibita, etiam abstrahendo ab erronea doctrina, quam exprimit, certe accurata non est, quia omnem indispositionem culpabilem censere videtur, non considerando casum, in quo aliquis gratia sacramentali privatur, quia conditiones praescriptas ad salutarem effectum sacramenti non servavit, attamen sine culpa sua; deinde quia per illam condemnatio, cui homo culpabiliter indispositus ad sacramentum accedens obnoxius est, potius gratiae divinae quam subiecti suscipientis malae voluntati adscribi videtur. Sed etiam ille modus loquendi quorundam theologorum catholicorum, sacramenta homini « ficto » salutariter non prodesse, minus commendatur, quia inde aliquis concludere posset, sacramenta tunc solum fructuosa non esse, si susceptio eorum tantum simulatur; in tali enim casu neque valida essent. Dictio autem, sacramenta « gratiam non conferre obicem ponentibus », ab ipso concilio Tridentino usurpata, aliis praeferenda esse videtur, quia non solum ipsam indolem sacramenti infructuosi bene assignat, sed simul etiam indicat sacramentum gratiam numquam, etiam cum fructuosum sit, ex opere operantis seu vi dispositionum subiecti, sed semper vi ipsius ritus seu « ex opere operato » causare.

158 — Cum hac sententia catholica de propria ratione discriminis sacramenti validi tantum a sacramento salutari quoque cohaeret et optime concordat alia doctrina catholica, nempe *de charactere sacramentali*. Quam doctrinam theologia Orientis separati, ut alibi videbamus, bene cognoscit, characterem sacramentalem recte definit et etiam doctrinam ipsam de charactere in genere rite explicat. Est autem character sacramentalis *spirituale quoddam signaculum*, in aliquibus sacramentis animae permanenter et indelebiliter impressum, quo homo per ea sacramenta deputatur ad quaedam officia cultus divini,

et ob quod sacramenta illa iterari non possunt. *Secundum doctrinam catholicam tria sacramenta,* scilicet baptismus, confirmatio, ordo, characterem imprimunt. Doctrina haec iam antiquitus, praesertim a s. Augustino, proposita, communiter deinde a theologis catholicis defensa et magis expolita, authentice confirmata est in concilio Florentino; in Tridentino demum (sess. VII, can. 9, de sacram.) solemniter definita fuit. Ex ipsis theologis Orientis separati, quorum, ut vidimus, vix unus alterve doctrinam catholicam ex integro accipit, non pauci nihilominus cum Dyovuniotis concedunt ea admissa *quaestiones quasdam theologicas* de sacramentis facilius *solvi vel illustrari* posse. Et certe iam a priori conveniens apparet, ut consecratio seu deputatio, quae in certis sacramentis habetur, fiat per huiusmodi signaculum spirituale. Quo admisso bene solvitur et illustratur quaestio de discrimine inter sacramentum validum et infructuosum et validum simul atque fructuosum, optime explicatur sacramentorum quorundam reviviscentia et initerabilitas; item non parum lucis affertur quaestioni de modo causalitatis sacramentorum.

159. — Quam *difficulter* vice versa *explicatur* e. gr. differentia inter sacramentum validum tantum et fructuosum quoque, tali effectu sacramentali gratiae proprie dictae praevio *non admisso,* paulo superius videbamus. Et idem valet de explicanda sacramentorum initerabilitate. Nam *rationes, quas theologi orientales* characterem sacramentalem negantes *adducunt,* aut *non sunt sufficientes* aut implicite *existentiam characteris* sacramentalis *involvunt* et affirmant. Sic dicunt e. gr. baptismum propterea reiterari non posse, quia est quaedam nativitas, homo autem denuo nasci non potest. Sed cum agatur hic de nativitate et vita non corporali et naturali, sed spirituali et supernaturali, et homo spiritualiter et supernaturaliter renatus per peccatum iterum mori, sed per gratiam sanctificantem denuo resuscitari possit, non apparet, cur resuscitatio haec fieri nequeat per iteratum baptismum, nisi iterationi eius aliud obsit. Alii rationem, cur certa sacramenta denuo administrari non possint, in eo vident, quod per illa homo ad certum statum vel certum munus consecratur vel deputatur. Sed consecratio et deputatio talis fit praecise convenientissime per aliquod signaculum spirituale animae permanenter et indelebiliter impressum. Ceterum autem concedendum est emolumenta haec,

quae doctrina de charactere sacramentali theologiae ad quasdam quaestiones solvendas praebet et rationes theologicas modo adductas non adhuc sufficere, ut ea cum certitudine affirmetur. Et sane, ad quaestionem, cur certa sacramenta iterari nequeant, posset forsitan responderi, hoc observandum esse propter positivam Christi voluntatem, licet ratio interna in sacramentis ipsis non inveniatur. *Proprium* igitur *argumentum* pro doctrina catholica petitur ex fontibus revelationis, maxime *ex traditione*.

160. — Doctrinam catholicam, ut modo diximus, iam *s. Augustinus* data opera pertractavit et fere ex integro evolvit. Doctori Hipponensi contra adversarios quaestio solvenda erat, quomodo sacramentum a *ministro malo* administratum et a subiecto indisposito receptum aut sacramentum *extra veram ecclesiam* ab haeretico vel schismatico ministro collatum effectum sacramentalem habere possit, et responsio obiectioni danda, quomodo Spiritum sanctum dare possit is, qui eum ipse non habeat. S. Augustinus mediam viam tenet inter exaggerationes eorum, qui dicebant sacramentum ab indisposito vel ab haeretico schismaticove collatum nullum omnino effectum habere, et eorum, qui affirmabant sacramentum ab indisposito quoque receptum fructum salutarem habere et sacramenta haereticorum per se et semper totum effectum salutaris gratiae obtinere. *Duplicem effectum sacramenti* distinguit, utrumque a Spiritu sancto provenientem, scilicet gratiam sacramentalem proprie dictam et effectum aliquem gratiae praevium, qui in aliquibus sacramentis est *sigillum quoddam* animae permanenter impressum seu character sacramentalis. Per hoc signum fidelis sacramenta illa suscipiens ab omnibus aliis distinguitur et Christo specialiter consecratur; inde etiam ex una parte sacramentorum quorundam initerabilitas, ex alia parte reviviscentia explicatur. Haec omnia s. Doctor *praesertim de sacramento baptismi* dicit; sed similia etiam de confirmatione et de ordine affirmat. Ad cuius doctrinae illustrationem aptis quibusdam utitur comparationibus: characteris militaris seu insignium militarium, quibus quis militiae alicuius auctoritatis civilis adscribitur, effigiei principis in moneta, qua illa ad usum commutationum deputatur, notae ovibus in dorso inustae, qua ut proprietas certi heri assignantur. Proponit autem s. Doctor hanc doctrinam praesertim in suis operibus

Contra epist. Parmen. l. 2; In Ioann. 5; In Psalmum 39. Doctrina haec sane magni facienda esset, etiamsi a s. Augustino solo tunc temporis proposita fuerit; ille enim rem data opera omnique ex parte pertractavit et, ut ita dicamus, coram facie totius ecclesiae. S. Doctorem autem *doctrinam hanc non ut opinionem suam* sed ut veritatem *ab ipsa ecclesia praedicatam* proposuisse omni scripta eius de hac re perlegenti facile persuadebitur. Saepius enim ad dicta Patrum provocat et ecclesiae catholicae praxim pro se invocat.

161. — Et revera *apud Patres* et scriptores ecclesiasticos Augustino coaevos, aut tempus suum paulisper praecedentes vel subsequentes *communiter doctrina praedicata invenitur*, quae sic fere exprimi potest: In tribus sacramentis signaculum quoddam animae imprimitur, a gratia sacramentali proprie dicta distinctum, quod gratiam acceptam custodit et hominem Christo speciali ratione consecrat; est perpetuum et indelebile et in eo ratio invenitur, cur illa sacramenta iterari non possint. Sic docent non solum Occidentales, ut Ambrosius, Innocentius I et Optatus Milevitanus, sed frequentius adhuc Orientales, ut Didymus, Eusebius, Gregorius Nazianzenus, Basilius, Chrysostomus, Cyrillus Hierosolymitanus, Ephraem Syrus, Constitutiones apostolicae; quorum omnium testimonia apud auctores catholicos de hac re vel de sacramentis in genere agentibus passim legi possunt. Nullum igitur exstat dubium doctrinam de charactere sacramentali saeculis IV et V iam universaliter praedicatam fuisse. Et cum Patres eam ut ab antiquitate traditam et revelatam proponant, concludi deberet, principiis theologicis de magisterio ecclesiae et de dogmatum progressu spectatis, eam *etiam prioribus temporibus* ad depositum catholicum pertinuisse, licet testimonia ex hisce temporibus non existerent. Attamen non solum apud *Patres* et scriptores ecclesiasticos aliaque documenta *priorum saeculorum* (Hermae Pastor, Simil. 9, 16, 3 ss.; Abercius, Epitaph. v. 9; Tertullianus, De spect. 4; 24; De praescr. haeret. 41; Hippolytus, De Christo et Antichristo 6, Cyprianus, Epist. 73, 9; Euchologion Serapionis, Clemens Alexandrinus, Cornelius papa), sed *in ipsis s. paginis* (2 Cor 1 ^{21},^{22}; Eph 1 ^{13}; 4 ^{30}) non pauca dicta de *aliqua fidelium « sigillatione », de aliquo « signaculo » vel « sigillo »* inveniuntur, quae de charactere sacramentali optime explicari possunt, imo, spectata doctrina posterioribus saeculis evoluta,

etiam debent: quae tamen vix intelliguntur, si dogma hoc negatur, ut ex variis sive protestantium sive dissidentium auctorum conatibus ea exponendi elucet. Doctrinam de charactere sacramentali *in traditione contineri et revelatam esse* theologi Orientis separati eo magis agnoscere deberent, quod ipsi non paucas veritates ut revelatas et traditas tenent, puta de sacramentali indole matrimonii, quae multo paucioribus testimoniis traditionis fulciuntur.

162. — Ceterum doctrina catholica de charactere sacramentali *ex ipsis theologorum dissidentium de hac re opinionibus indirecte confirmari* potest. Et primo iam ex variis et vanis *conatibus* eorum sine hac doctrina sive sacramenti validi tantum a fructuoso distinctionem, sacramentorum reviviscentiam et initerabilitatem, sive textus quosdam traditionis sensu obvio manifeste characterem sacramentalem insinuantes rite explicandi. Deinde inde, quod ex theologis orthodoxis, licet illi omnes doctrinam de charactere in se, utpote secundum eos in Occidente ortam et « iuridismum » quendam sapientem, abhorreant, tamen *non pauci* eam *ex parte saltem concedunt*, maxima autem existente sententiarum diversitate, ita ut unus theologus huic, alius illi ex tribus sacramentis characterem adscribat; ut supra ostendimus. Hinc igitur iam ob notum adagium, veritatem unam esse, errorem multiplicem, confirmationem ex theologis dissidentibus pro veritate catholica petere licet; magis autem adhuc propterea, quia theologi illi doctrinam catholicam, saltem ex parte, non tam propter rationes theologicas a theologis catholicis adduci solitas, quam ob clara testimonia traditionis profitentur, quae ipsi sese negare non posse vident. *Obiectionem,* quae contra hanc doctrinam petitur ex eius, ut aiunt, « iuridismo », iam supra (n. 142) praeoccupavimus. Ad difficultatem autem, quae a theologis Orientis separati petitur ex diversitate sententiarum de intima indole characteris sacramentalis apud ipsos auctores catholicos existente, dicendum est, omnes theologos catholicos de essentia characteris sacramentalis, prout eam supra definivimus, inter sese consentire, et opinionum diversitatem solum res accidentales respicere. Quae difficultas si quid valeret, non solum hoc dogma, sed etiam ipsa sacramentorum causalitas, ab Orientalibus inconcusse admissa, immo dogmata quoque fundamentalia et inde ab initio in ecclesia manifeste praedicata, puta

unionem hypostaticam, periclitarentur, cum constet horum dogmatum diversas esse explicationes theologicas, sive in Oriente sive in Occidente, stante tamen eadem apud omnes fide et eodem quoad substantiam intellectu mysterii.

§ 3. — Quaestio de sacramentorum ministro eiusque debita intentione.

163. — Theologi Orientis separati oppugnando protestantes, qui ob errorem suum de hierarchica constitutione ecclesiae sacramenta promiscue etiam a laicis administrari posse dicebant, valde et frequenter inculcant *solos episcopos et sacerdotes* esse ministros sacramentorum, et communiter sic absolute loquuntur, ac si laicos ipsosque diaconos a cuiuscumque sacramenti administratione omnino excluderent. Alibi tamen concedunt posse *diaconum s. communionem* distribuere, attamen solum in *necessitate*, secundum aliquos in *extrema* tantum necessitate; item potest secundum eos sacramentum *baptismi* quicumque homo *laicus* conferre, sed iterum solum in casu *necessitatis*, secundum aliquos necessitatis *extremae*. Quod ita intelligere videntur, ut baptismus extra talis necessitatis casum *invalidus* sit. Etiam ecclesia catholica docet non omnes christianos pari inter se potestate spirituali praeditos esse (Trid., sess. XXIII, cap. 4) neque in omnibus sacramentis administrandis habere potestatem (ibid., sess. VII, can. 10); sed profitetur sacramentum *baptismi a quocumque* rite collatum proficere ad salutem (Conc. Later. IV, cap. 1, Firmiter), *nullam* faciendo *distinctionem inter necessitatem simplicem et extremam, neque validitatem* denegando baptismati extra casum necessitatis a laico administrato. *Diaconos* autem ecclesia catholica non appellat ministros necessitatis in ss. Eucharistia distribuenda, eo minus necessitatis extremae, sed eos habet pro huius distributionis ministris *extraordinariis*. Communis est tandem sententia theologorum catholicorum ministros sacramenti *matrimonii* esse ipsos coniugium *contrahentes*, licet laicos.

164. — Ex dictis apparet theologiam Orientis separati *in concedenda aliqua participatione in ministerio sacramentorum laicis difficiliorem* esse quam doctrinam catholicam. Quod sane mirum apparere potest, cum notum sit aliunde non solum admitti laicos in ecclesiis dissidentibus, ut partem habeant in

administratione seu gubernio ecclesiarum et sic iurisdictionem quandam exerceant, sed plerosque theologos Orientis separati docere subiectum proprium infallibilitatis in ecclesia esse totum corpus ecclesiae, laicis inclusis, ita ut episcopi, quando, sive in concilium adunati sive dispersi, aliquid ad doctrinam revelatam pertinere declarant, non agant proprie doctores, sed solummodo de fide seu sensu suorum fidelium testificentur. Doctrina catholica inter ecclesiam docentem et discentem apprime distinguit neque ullam partem iurisdictionis ecclesiasticae laicis concedit. Censet quidem totum corpus ecclesiae infallibilitatem habere, sed solum passivam seu in credendo, non autem activam seu in docendo; quodsi magisterium authenticum ecclesiae in dogmatibus definiendis aliquando etiam ad sensum ecclesiae seu fidelium provocat, hoc non propterea, quod censeret fideles simplices quoque esse infallibilitatis in docendo subiectum, sed quatenus hic fidelium sensus sit unum ex mediis, quibus magisterium in exploranda et stabilienda veritate revelata utitur. Ceterum autem *sententia dissidentium de ministerio laicorum*, in quantum prae doctrina catholica *severior* est, *sufficienter non comprobatur*. Dicunt iam in s. Scriptura solos episcopos et sacerdotes ministros sacramentorum assignari. Verum quidem est in s. paginis N. T. aut doceri aut saltem innui quatuor sacramentorum, nempe baptismi, ss. Eucharistiae, paenitentiae, extremae unctionis ministros esse episcopos vel sacerdotes, duorum, nimirum confirmationis et ordinis, solos episcopos; de sacramento matrimonii autem in s. Scriptura, quod ministrum eius attinet, nihil continetur. Neque ex traditione aliquod argumentum contra sententiam catholicam afferri potest. Sacramentum baptismi extra casum necessitatis a laico collatum in antiqua ecclesia non fuisse consideratum invalidum, inter alia inde colligere licet, quod baptismus, quem Alexandriae Athanasius puer aliis pueris secum ludentibus impertivit (iuxta narrationem Socratis in Historia Ecclesiastica) communiter pro vero et valido habebatur.

165 — Maioris momenti discrimen inter doctrinam catholicam et doctrinam Orientis dissidentis est circa *validitatem sacramentorum extra veram ecclesiam* administratorum, ab hominibus schismaticis vel haereticis vel etiam (si de baptismo agitur) iudaeis et paganis. Theologi orthodoxi baptismum a

iudaeo, mahumetano et pagano omnino *pro invalido* habent. Circa sacramenta *ab haereticis et schismaticis* collata *doctrina* theologiae Orientis separati, ut supra vidimus, satis *incerta* est et nequaquam unanimis, aliis validitatem agnoscentibus, aliis negantibus. Multi quidem ex hisce ultimis admittunt ecclesiam posse sacramentum in se invalidum postea ut verum et validum acceptare et ratum habere; et re vera huiusmodi acceptatio sacramentorum a schismaticis et haereticis collatorum saepius in Oriente separato locum habuit. Sed haec *praxis* decursu temporis *varias mutationes* subiit et neque in eadem ecclesia autocephala semper eadem fuit. Communiter autem explicatur huiusmodi praxis per sic dictam « *oeconomiam* », quatenus scilicet ecclesia possit ex quadam condescendentia et accommodatione etiam ea, quae in rigore iuris et iuxta stricta doctrinae principia nullius sunt valoris, rata habere. Ad quod requiruntur sane graves rationes, et ecclesia in adhibenda oeconomia certis principiis dirigi debet. Sed de his principiis non est una sententia apud theologos dissidentes, et rationes determinare iuxta eos penes auctoritatem ecclesiasticam est; et sufficiunt etiam causae mere practicae utilitatis. *Doctrina catholica* e contra sive quoad theoriam sive quoad praxim *clara et determinata* est atque ab ipso magisterio authentico declarata. Docet scilicet ecclesia catholica baptismum non solum *ab haereticis et schismaticis* (Conc. Flor., Decr. pro Armenis; Trid., sess. VII, can. 4), sed etiam a *iudaeis et paganis* (Decr. pro Armenis, Conc. Later. IV, Cap. 1, Firmiter) *valide* administrari posse. Et similiter censet etiam de validitate aliorum sacramentorum ab haereticis vel schismaticis collatorum. Cuius doctrinae ut melius pateat veritas, iuvabit hic totam quaestionem de validitate sacramentorum extra veram ecclesiam collatorum breviter exponere, licet res iam a multis auctoribus fuse et solide pertractata fuerit [1].

166. — Imprimis *principia quaedam generalia* statuenda sunt, quae ab ipsis theologis Orientis separati conceduntur vel saltem concedi deberent. Docent scilicet et illi, et forsitan adhuc magis inculcant, *primarium* et proprium *ministrum* sacramentorum esse *Christum*, et valorem sacramenti *a morali*

[1] Quod baptismum attinet, diligentius quaestionem pertractavimus apud Orientalia Christiana, vol. VII, fasc. 25, pp. 238 ss.

dispositione ipsaque fide, saltem interna, ministri secundarii humani *non dependere*. Insuper etiam consentire possunt doctrinam hanc de valore sacramentorum extra veram ecclesiam collatorum *evolutionem quandam* subiisse. Quam evolutionem si quis diligentius consideraverit, facile sibi persuadebit pertinere hanc veritatem ad ea dogmata, quae initio nulla exoriente de re controversia, implicite tantum in generalioribus principiis contenta proponebantur, de quibus postea disceptationes in ipsius ecclesiae sinu nascebantur et fiebant, hisce in unam, aliis in aliam partem inclinantibus, usquedum rationibus undequaque elucidatis res ab ipso magisterio authentico decisa fuerit. Qua in elucidatione et decisione non solum argumenta doctrinalia, sed etiam, immo et praecipue, *praxis sacramentalis* ecclesiae in considerationem veniebat.

167. — *Nullum in s. Scriptura* inveniri *argumentum* sive pro validitate baptismi ab hominibus ab ecclesia per schisma, haeresim, infidelitatem separatis sive contra, ipse s. Augustinus fatetur, qui totam quaestionem data opera examinavit et doctrinam praximque catholicam defendit. Etiam in traditione antiqua *usque ad medium saeculum tertium nullum* adest *certum et determinatum testimonium* sive pro una sive pro alia parte. Provocatur quidem ab aliquibus ad Tertullianum (De Bapt. 15), qui de haereticis scribit, quod iis cum catholicis « nec baptismus unus est, quia non idem; quem cum rite non habeant, sine dubio non habent ». Cum tamen Tertullianus eos prae oculis habeat haereticos, quibus cum catholicis « non idem Deus est, nec unus Christus, id est idem », res sic intelligi potest eum talium haereticorum solummodo baptisma reicere, qui dogma ss. Trinitatis negantes neque in nomine ss. Trinitatis baptismum perficiunt. *Ad quaestionem dilucidandam* valde contulit nota illa lis *de rebaptizandis* vel non rebaptizandis *ex schismate vel haeresi* in veram Christi ecclesiam *venientibus*, primo inter Stephanum papam et Cyprianum Carthaginiensem, deinde inter Augustinum et donatistas habita, de qua igitur hic breviter aliquid notandum est. Et animadvertere iuvat quaestionem non fuisse de validitate vel invaliditate baptismi ratione formae, utraque parte firmiter tenente sacramentum invalidum esse, si minister haeresis ipsam formam perversam facit, sed solummodo, an valere possit baptismus ab homine sive a fide ecclesiae sive ab eius communione saltem extorre.

Per se quidem quaestio de solo baptismi sacramento agitabatur; sed omnia, quae tunc sive ex una sive ex alia parte proponebantur vel opponebantur, ex paritate rationis etiam ad alia sacramenta applicantur.

168. — Ex historia huius controversiae imprimis cognoscimus, tempore Cypriani *medio saeculo tertio in aliquibus ecclesiis particularibus morem* fuisse *rebaptizandi* eos, qui in haeresi baptizati in sinum ecclesiae catholicae redire volebant. Talis fuit consuetudo *aliquarum ecclesiarum Africae* teste eodem Cypriano (Epist. 71, 4; Ep. 73, 3); item ecclesiarum Phrygiae, Galatiae, Ciliciae in *Asia* secundum testimonium Firmiliani Caesariensis (Epist. 75, 5, inter Cyprianas). Eundem morem *ecclesias Syriae* observasse colligitur ex Constit Apostol. VII, 15, 1 et ex sic dictis Canonibus Apostolorum (can. 48) in Syria ortis. Syrorum praxim etiam Hierosolymis introductam fuisse affirmare licet ex verbis s. Cyrilli Hierosolymitani (Procatech. 7): Haeretici solum rebaptizantur, quia prius illud baptisma non erat. *E contra* deduci potest ex Basil. Ep. 188, can. 1, *Alexandriae* haereticos in sinum ecclesiae absque rebaptismate receptos fuisse. Testatur enim Dionysium Alexandrinum Montanistarum baptismum ratum habuisse.

In aliis tamen *ecclesiis baptismus haereticorum* simpliciter *ratus habebatur*. Sic *in ipsa Africa* in ecclesiis Mauretaniae, quorum praesules sese Cypriano opposuerunt. Ibidem validitatem baptismi haereticorum contra Cyprianum defendit coaevus quidam auctor libri De rebaptismate, licet non absque aliqua exaggeratione. Praesertim autem *ecclesia Romana* teste Stephano baptismum ab haereticis collatum semper agnoscebat idque ex antiqua traditione. Tacite conicere licet usum Romanum etiam *alias ecclesias Occidentis* secutas esse, cum e. gr. in Gallia, ubi initio saeculi quarti in synodo Arelatensi praxis Romana stabilita fuit, nihil de aliquibus controversiis hisce in regionibus habitis legatur.

169. — Ergo praxis rebaptizandi haereticos *neque in Oriente* fuit omnino *communis, nedum universalis*. Insuper *consuetudo contraria* certe *antiquior* erat, ut eius *defensores affirmant*. Stephanus papa ad perpetuam et antiquam traditionem provocat, auctor libri De rebaptismate loquitur de « prisca et immemorabili cunctorum emeritorum sanctorum et fidelium solemnissima observatione », Augustinus (De Bapt. V, 23, 31) de traditione apo-

stolica. Vincentius Lirinensis (Commonit. 6) scribit « Agrippinum primum mortalium contra universalis ecclesiae regulam et consensum omnium consacerdotum » morem rebaptizandi introduxisse. Quare Cyprianus et Firmilianus pro praxi sua tantum ad decreta synodorum brevi tempore antea celebratarum provocant; Cyprianus nempe ad concilium Carthaginiense inter annos 218-22 actum, Firmilianus ad synodos Synnadae et Iconii demum circa a. 230-245 habitas; et potius *rationes theologicas* invocant. Quae tandem aliquando ad duas reducebantur: haereticos *Spiritum sanctum non habentes gratiam Spiritus dare non posse* et *unam esse solum sanctam ecclesiam unumque baptisma*, extra quam ecclesiam neque salus haberi neque martyrium valere neque verum baptisma fieri posse. Adversarii rebaptismatis haereticorum pro se invocare poterant generalia principia theologica, primarium et proprium ministrum sacramentorum esse Christum et valorem sacramenti a dignitate ministri humani non dependere.

170. — In *Occidente* validitas sacramentorum extra ecclesiam veram Christi administratorum *mox etiam authentice* agnita fuit, nimirum per concilium Arelatense, can. 8 (a. 314) et Carthaginiense (a. 348) can. 1, necnon per rescripta Romanorum pontificum Siricii (Epist. 1, ad Himerium), ex a. 385 et Innocentii I (Epist. 17, ad Rufum, ex a. 414). *Doctrinam* autem *theologicam*, cui haec praxis innitebatur, in Occidente clare et quoad omnia puncta *s. Augustinus exposuit.* Contra donatistas aliosque rebaptizantes s. Doctor imprimis ostendit sacramentum etiam *a malo* ministro conferri posse (De Bapt. III, 10, 15; Ibid. IV, 10, 16; In Ioann. Tract. V, 11). Deinde demonstrat validum esse baptisma non solum a *schismaticis* administratum (De Bapt. I, 5, 7; Ibid. I, 12, 19), sed etiam ab *haereticis* collatum (De Bapt. IV, 10, 16; Ibid. V, 3, 3; V 21, 29; VI, 1, 2; Contra litt. Petiliani II, 108, 247); et quidem etiam *a talibus, qui fundamentalia dogmata christiana reiciunt* (De Bapt. III, 14, 19; Ibid. IV, 15, 22). *Solvendae* autem erant s. Doctori *etiam rationes* quas defensores rebaptizationis in medium afferebant. Ad obiectionem, neminem gratiam Spiritus Sancti dare posse qui Spiritum sanctum ipse non habeat, respondebat Augustinus distinguendo inter sacramentum *validum* tantum et sacramentum *fructuosum* quoque vel sacramentum *valide* tantum et *valide liciteque* administratum et *effectum* quendam sacra-

mentalem gratiae sacramentali proprie dictae *praevium* adstruendo, ut supra iam innuimus. Nullum autem detrimentum pati ex agnitione baptismi haereticorum ecclesiae baptismique veritatem et ecclesiae sanctitatem, inde ostendebat, quod etiam minister a vera ecclesia separatus in sacramentis administrandis *legatum Christi, capitis ecclesiae*, agit, et per baptismum *filios* non coetui haeretico vel schismatico, sed *verae ecclesiae Christi gignit*. Sic igitur doctrina catholica de valore sacramentorum extra veram ecclesiam collatorum a s. Doctore undequaque explicata eiusque fundamentum dogmaticum stabilitum fuit. Cuius elucubrationes certe ad hoc contulerant, quod inde praxis antiqua et traditionalis *ubique in Occidente praevaluit* et quod ei, teste Hieronymo (Contra Lucifer. 23), etiam Africae ecclesiae omnes adhaeserunt. Valorem baptismi et aliorum sacramentorum ab haereticis vel schismaticis administratorum deinde saepius declarabant *Romani pontifices*, ut Leo I (Ep. 159, ad Nicetam ex a. 458; ad episc. Mauros ex a. 446), Gelasius I (Ep. 1, ad Euphemianum ex a. 492), Anastasius II (Epist. ad Anast. Aug. ex a. 496), Pelagius I, Gregorius I. Concilium *Tridentinum* rem, quod ad baptismum spectat, solemni definitione sancivit.

171. — In uno loco s. Augustinus etiam *baptismum collatum* ab « illo qui non accepit », scilicet *infideli* (iudaeo, pagano) ratum habere videtur (De Bapt. VII, 53, 101). Alibi tamen (Contra litt. Parmen. II, 13, 30) nonnisi cum haesitatione aliqua de valore talis baptismi loquitur et rem decidendam concilio universali relinquit. Nihilominus *praxis baptismum ab homine infideli* collatum *non iterandi*, in Occidente *mox invaluit* et saeculo nono iam ibi universalis fuit. Et re vera ea *iisdem fundamentis dogmaticis* fulcitur sicuti consuetudo baptizatos a schismaticis et haereticis non rebaptizandi. Baptismus enim ab infideli collatus aut propterea non valeret, quia minister eius est extra veram ecclesiam Christi, aut quia rectam fidem non habet, aut quia non posset habere iustam intentionem faciendi quod facit ecclesia. Sed extra ecclesiam sunt etiam schismatici et haeretici, et rectam fidem neque haeretici habent. Ad rectam intentionem autem, fatentibus hoc ipsis theologis dissidentibus, non est necesse ut sacramenti minister de ecclesia cogitet vel circa illam non erret, sed sufficit, si intentio eius fertur in aliquid quod sit identicum cum eo, quod facit ecclesia,

utputa si agere intendat illud, quod instituit Christus, vel quod iubetur in evangelio vel quod christiani facere solent secundum praescriptum suae religionis. Doctrinam de valore baptismi ab infidelibus administrati, iam diu ab ecclesia catholica practice agnitam, concilium *Lateranense IV* (Cap. 1, Firmiter) a. 1215 confirmavit.

172. — Etiam *Oriens*, quamquam ibi antiquitus praxis rebaptizandi sat dilatata fuit, ut vidimus, deinde *consuetudini antiquiori* et doctrinae de valore sacramentorum extra veram ecclesiam administratorum, *praeeuntibus in hoc ipsis conciliis*, ex parte saltem *adhaesit*. Concilium Nicaenum I a. 325 in can. 8 agnoscit explicite baptismum novatianorum schismaticorum; can. 19 reicit quidem baptismum haereticorum, non tamen omnium. Similiter loquitur etiam synodus Laodicaena circa a. 364 (can. 7 et 8). Explicitius adhuc testimonium pro Oriente praebet canon 7 olim concilio oecumenico Constantinopolitano I (a. 381) adscriptus, in quo baptismi haereticorum validitas expresse agnoscitur. Canon hic quidem non est synodi illius oecumenicae; quia tamen compositus fuit Constantinopoli medio saeculo quinto et per longius tempus in Oriente pro canone concilii Constantinopolitani habebatur, testimonium historicum pro doctrina et praxi in Oriente tunc vigentibus praebere potest. *Nullus* tamen inter Patres et scriptores ecclesiasticos Orientis invenitur, *qui quaestionem hanc et doctrinam* de valore sacramentorum extra ecclesiam *theologice dilucidasset* sicut hoc pro Occidente fecit s. Augustinus.

173. — Immo praecise *ex Patribus orientalibus testimonia* quaedam afferuntur, quibus *validitas baptismi haereticorum* aut *negari* aut saltem *in dubium vocari* videtur. Praecipui textus, a nobis iam supra citati, sunt Athanasii, Orat. 2 contra Arian., 42; Cyrilli Hierosol., Procat. 7; Basil., Epist. 188, can. 1. Sed imprimis notandum est omnes hos Patres aliosque eiusdem temporis *admittere* et saepius inculcare *duo illa principia fundamentalia* in re sacramentaria, ex quibus logice doctrina catholica deduci potest, scilicet ipsum *Christum* esse sacramentorum *primum et proprium administratorem* et sacramenti valorem et effectum *non dependere a ministri dignitate*. Sic e. gr. Cyrillus Hierosol., Cat. 17, 35; Gregorius Nazianzenus, Orat. 40, in s. baptisma 26; Gregorius Nyssenus, Orat. catech. 34; Ioannes Chrysostomus, In 1 Cor. hom. 3, 2; hom. 8, 1;

In Ioann. hom. 86, 4. Deinde Patres citati omnes de solis haereticis loquuntur, igitur *schismaticorum baptismum validum* esse saltem implicite affirmant. Tandem nullus ex Patribus orientalibus adduci potest, qui haereticorum baptismum ob hanc praecise rationem invalidum haberet, quod illi extra veram ecclesiam sint. Concedi igitur potest aliquos ex scriptoribus antiquis, praesertim in Oriente, in eo erravisse, quod putaverint errorem in doctrina de Deo et Trinitate necessario secum etiam ipsius essentiae et formae sacramenti baptismi corruptionem ferre; ceterum autem merito *concludere licet, orientales quoque Patres* et scriptores *doctrinam ab ipsis conciliis orientalibus affirmatam, professos esse:* posse scilicet etiam extra veram ecclesiam sacramenta administrari et valida esse, dummodo rite conficiantur.

174. — Doctrina catholica hac de re non parum *confirmatur ex ipsa* illa quam appellant et quam supra exposuimus *theoria « oeconomiae »* sacramentorum. Et quidem confirmatur indirecte *iam inde,* quod Orientales separati, non obstante complurium ex eis negatione theoretica valoris sacramentorum extra veram ecclesiam collatorum, *nihilominus in praxi* sacramenta talia saepius *agnoscebant et agnoscunt.* Accedit magna *incertitudo* et sententiarum *varietas,* quae circa principia et applicationem « oeconomiae » inter ipsos theologos viget. Neque sane theoriam hanc multum commendat, quod acceptatio vel non acceptatio alicuius sacramenti ab arbitrio auctoritatis dependere et propter solius *utilitatis practicae rationes* fieri posse dicitur. Sed quod caput est, *sacramentum in se invalidum per « oeconomiam » nullo modo revalidari potest.* « Oeconomia » enim secundum explicationem theologorum Orientis separati in eo consistit, quod sacramentum vel potius ritus aliquis, qui in se nullum omnino effectum sacramentalem habuit (neque gratiam sacramentalem neque dispositionem aliquam vel ius ad eam), igitur nihil aliud nisi vana et inutilis quaedam caerimonia externa fuit, per interventum auctoritatis ecclesiasticae verum sacramentum cum pleno sacramentali effectu evadat. Quod significaret ecclesiam alicui *gratiam sacramentalem absque ullo signo sacro per merum interventum auctoritativum conferre posse.* Sed talis potestas ecclesiae gratis asseritur. Potest quidem ecclesia in iis sacramentis, in quibus administratio ab ipsa confectione distinguitur (ut in ss. Eucharistia) mutare

administrationis modum; item potest ritibus et orationibus essentialibus sacramentorum aliqua opportune addere. Iuxta complures competit ecclesiae etiam potestas materiam et formam aliquorum sacramentorum a Christo in genere tantum traditam pressius determinare. Nullo modo tamen potest aliquod sacramentum novum instituere vel aliquod ex septem abolere vel materiam et formam ita mutare, ut amplius non eandem ac prius significationem habeant. Sed per « oeconomiam » re vera ecclesiae potestas attribuitur, quae maior esset quam potestas materiam et formam sacramentorum mutandi et valde *accederet ad potestatem novum aliquod sacramentum instituendi*, quam potestatem ecclesiam non habere theologi Orientis separati ipsi concedunt.

175. — Totam *historiam huius dogmatis diligenter perscrutanti nullum potest manere dubium de veritate doctrinae et praxis catholicae.* Neque ullam difficultatem facit, quod olim in ipso ecclesiae sinu de hac re disceptationes erant et praxis ecclesiarum non omnino unanimis. Hoc enim etiam circa alias veritates quasdam revelatas accidit, priusquam illae undequaque dilucidatae et authentice declaratae fuerint, ut ipsi theologi Orientis separati admittunt. *Potuisse in primis saeculis diversam consuetudinem* in diversis ecclesiis particularibus existere, eo facilius explicatur, quod in initio ecclesiae admodum rari erant casus receptionis hominum in haeresi baptizatorum in ecclesiam et quod complures defensores usus rebaptizandi putabant, erronee sane, agi de re disciplinari, in qua singulae ecclesiae particulares unaquaeque propriam consuetudinem sequi possent. Doctrinam et praxim veritati et traditioni catholicae oppositam neque ex orientalibus Patribus et documentis sufficienter comprobari posse iam supra satis ostendimus. Concedi tamen debet quaestionem hanc multo *melius examinatam* et dilucidatam et consuetudinem unice legitimam *citius et strictius* ubique *restitutam* fuisse *in Occidente* quam in Oriente. Et inde iam una ratio habetur, cur ex theologis Orientis separati non pauci hac in re a veritate deviarint et cur dissidentium ecclesiarum praxis partim erronea, partim saltem valde incerta et indeterminata est. *Parum* scilicet illi *attendebant ad traditionem* et theologiam *Occidentis*, praesertim ea negligentes, quae hoc in negotio praeclare scripserat Augustinus. Alia ratio est quaedam *exaggerata aestimatio Canonum*

apostolicorum quos appellant, et qui in Oriente separato fere usque ad ultima haec tempora a compluribus ipsis apostolis adscribebantur. In rei veritate Canones hi, saeculo quarto in Syria orti, de solius Syriae consuetudine testimonium praebent. Sed praecipuam rationem deviationis vel incertitudinis hac in re sicut etiam in aliis dogmatibus vel quaestionibus theologicis non immerito quaeres in *absentia authentici et infallibilis magisterii apud ecclesias Orientis dissidentis*, sine cuius magisterii auctoritate, asserente Augustino (Contra litt. Parmen. II, 13, 30) « nihil temere affirmandum est in tantae rei negotio ».

176. — Omnes theologi Orientis separati docent *requiri in ministro intentionem*, et quidem, ut sese, aequali modo sicut theologi catholici, exprimunt, intentionem faciendi, quod facit ecclesia. Et sane, intentio iam ad quemcumque actum humanum requiritur; eo magis in sacramento, in quo minister saltem aliquo modo nomine Christi et ut eius legatus agere debet. Quae doctrina de necessitate intentionis in ministro per continuam universalis ecclesiae praxim confirmatur. *De huius intentionis conditionibus*, quid scilicet ad eam sufficiat, quid non postuletur, auctores dissidentes in particulari *non inquirunt*, sed ex eis, quae passim de hac re scribunt vel saltem innuunt, concludere licet, eos *in genere indolem* huius intentionis simili modo *concipere sicut theologiam catholicam*. Iuxta quam non postulatur ad huiusmodi intentionem, ut minister sacramenti velit et intendat ipsum effectum sacramentalem, neque ut in eum credat, neque ut credat in veram Christi ecclesiam vel circa eam non erret, immo neque ut de ea cogitet, sed sufficit ut intendat facere id quod est identicum cum illo, quod facit ecclesia. Catholici theologi intentionem diversimode dividunt et inquirere solent, quaenam species vel qui gradus intentionis ad hoc vel aliud sacramentum requiratur. Theologi Orientis separati huiusmodi distinctiones et disquisitiones generatim negligunt. Unam tamen divisionem complures commemorant, eam nimirum in intentionem *externam et internam*. Et, ut supra vidimus, communiter sentiunt ad sacramentorum confectionem *sufficere in ministro intentionem externam*. Cum sic a sententia communi theologorum catholicorum discrepent, aliquid de hac re dicendum esse videtur. Ad meliorem tamen quaestionis intellectum quaedam adhuc de propria indole sacramenti vel potius ritus sacramentalis opportune praemittentur.

177. — Theologia Orientis separati distinguit, ut supra exposuimus, in sacramento duplicem partem, unam invisibilem seu gratiam sacramentalem, aliam visibilem seu externum signum sensibile. In ipso signo externo et catholici et orthodoxi iterum duo elementa distinguunt, quorum secundum terminologiam in theologia catholica usitatam unum materia, alterum forma appellatur ([1]). Totum tamen hoc *signum externum* ex materia et forma constans iterum *dupliciter considerari potest*. Possunt scilicet considerari actiones, res, verba signi sacramentalis *materialiter in se ipsis*, abstrahendo ab eorum significatione sacramentali, et potest considerari haec eorum *significatio*, aliis verbis ritus potest accipi aut prout materialiter ponitur tantum aut prout est ritus sacer. Verum quidem est Christum Dominum ad omnia sacramenta sua talia signa elegisse, quae iam in sese aliquam aptitudinem ad repraesentandam et significandam gratiam huius aliusve sacramenti habent. Sic ablutio vel immersio abstersionem peccatorum et in Christi corpus insertionem repraesentat, panis et vinum corpus et sanguinem Christi, unctio sanationem et alleviationem animae et corporis. Sed ut ritus externus sit re vera efficax signum et causa gratiae, a sola positiva voluntate Christi pendet, qui huic vel alteri actioni seu materiae cum certa forma determinatam significationem sacramentalem affigere voluit. Haec *significatio* igitur est *ab ipso ritu in se materialiter spectato separabilis*; et re vera non apparet, cur ritus externus, puta ablutio vel unctio cum respectivis verbis non possit poni mere materialiter absque significatione sacra. Inde iam habetur fundamentum ad faciendam et intelligendam distinctionem intentionis in *externam* et *internam*.

178. — *Ratio* huius distinctionis nimirum *non petitur a principio*, ut aiunt, *elicitivo* talis intentionis, quasi scilicet intentio interna ea esset, quae menti inhaeret et a mente procedit, intentio externa autem secus. Nam ad ipsam essentiam qualiscunque intentionis pertinet, ut aliquo saltem modo ab ipsa voluntate procedat. Petitur igitur ratio distinctionis *ab obiecto*,

([1]) Brevitatis et claritatis causa adhibemus ad designanda haec duo elementa, quae theologi Orientis separati quoque in signo sacramentali distinguunt, denominationes apud catholicos usitatas « materiae » et « formae », quamquam illi terminologiam hanc plerumque reiciunt.

in quod intentio fertur. Intentio *externa* in sacramentorum confectione habetur, si fertur *in solum ritum externum* sacramenti, praescindendo ab ritus huius significatione sacramentali, intentio *interna* adest, si *etiam significationem sacramentalem* pro obiecto suo habet. Utrumque tamen adhuc *diversimode* fieri potest. Potest aliquis intendere ponere ritum externum cum intentione explicita eius significationis sacramentalis seu ponere ritum praecise ut sacrum. Vel potest fieri, ut aliquis velit serio ponere externum ritum materialem, quin tamen explicite intendat eius sacram significationem, attamen eam positive non excludat, et sic re vera saltem implicite eam intendat. Sed potest aliquis significationem talem positive excludere, expresse igitur intendere ritum non ut sacrum perficere, attamen simul saltem actionem materialem externam rite et serio ponere. Potest tandem aliquis ita sacramentalem significationem excludere, ut ipsam caerimoniam externam, rite quidem ut praescripta est, sed iocose tantum compleat, nimirum ut rem christianis sacram derideat. *Sententia communis theologorum catholicorum*, in ipsius magisterii authentici aliquibus declarationibus fundata, est, necessariam esse ad sacramenti valorem *intentionem internam*, *quin* necesse sit significationem sacramentalem intendere *explicite*, dummodo tamen illa in intentione non excludatur. *Protestantes* putabant valere sacramentum, etiamsi ritus externus *ioci vel ludibrii causa* perficiatur. Aliqui theologi catholici olim censebant et theologi Orientis separati etiam nunc plerumque asserunt valori sacramenti non officere, si quis in eo conficiendo *significationem sacramentalem* mente *excludat*, *dummodo* saltem *ritum externum serio* ponere velit.

179. — Theologia catholica, quae in suis disquisitionibus et disputationibus per magisterium infallibile ecclesiae dirigitur, validum argumentum pro sententia ab auctoribus catholicis nunc communiter accepta invenit, ut iam supra innuimus, in ipsis huius *magisterii quibusdam authenticis declarationibus*. Concedendum quidem est hoc magisterium in concilio Tridentino opinionem contrariam condemnare non intendisse, igitur neque condemnasse, ut quidam putabant; neque sententia theologorum catholicorum communis umquam solemniter definita fuit. Ea tamen ex quibusdam conciliorum dictis rite deduci potest, dum opinio de sufficientia intentionis externae,

licet infallibili modo non condemnata, tamen per authenticum magisterii decretum saltem ut temeraria vel erronea reiecta fuit. Etenim concilia *Constantiense, Florentinum, Tridentinum* constanter in sacramentis tria diversa distinguunt et ad eius valorem tria requirunt: materiam, formam et intentionem faciendi quod facit ecclesia. Haec distinctio autem nullum sensum haberet et mentio de intentione superflua esset, si sufficeret ritum externum seu materiam et formam mere materialiter ponere et hanc solam materialem signi confectionem exclusive intendere. Synodus *Tridentina* insuper definivit in ministris, dum sacramentum conficiunt et conferunt, requiri *intentionem saltem faciendi, quod facit ecclesia* (sess. VII. can. 11, de sacram.). Nemo tamen dixerit ecclesiam facere solum ritum externum materialiter spectatum. Neque provocare licet ad vocabulum « saltem », quasi per illud concilium indicare voluisset per se quidem desiderabilem esse in ministro intentionem internam, satis tamen esse, si habeatur saltem externa. Nam ex disputationibus synodi liquet, Patres concilii declarare voluisse per restrictionem hanc non esse necesse, ut minister ipsum effectum sacramentalem intendat vel in ipsum credat, neque ut in veram ecclesiam credat vel circa eam non erret vel de ea cogitet, sed validum esse sacramentum, dummodo minister intendat conficere id, quod identicum est cum illo, quod facit ecclesia Christi.

180. — Tandem *ex propositionibus a. 1690 a pontifice Alexandro VII damnatis*, quarum aliquae haereticae, omnes autem ut aliquo gradu doctrinae catholicae oppositae declarantur, propositio 28ª sonat: « Valet baptismus collatus a ministro, qui omnem ritum externum formamque baptizandi observat, intus vero in corde suo apud se resolvit: Non intendo, quod facit ecclesia ». Vix negari potest hic *sententiam de intentione mere externa*, prout eam supra exposuimus, *condemnari* et damnationem ex paritate *ad alia quoque sacramenta* extendi debere. Etenim dici non potest decreto hoc magisterii authentici damnari protestantium opinionem sustinentium valorem sacramenti etiam ad iocum vel ludibrium collati, aut per illud baptismum tunc solum invalidum declarari, si minister tam interne quam externe simulabat. Nulla enim ratio erat, ut tunc temporis error protestantium iam a Tridentino clare reiectus, denuo, et quidem verbis minus determinatis

profligaretur. Vice versa constat ex historia praecise saeculo XVII ad finem vergente quosdam auctores catholicos sententiam de sufficientia intentionis externae ad sacramentorum confectionem renovasse. Deinde in propositione non opponuntur « iocose agere » et « serio ponere », sed « intus apud se resolvere » et « ritum externum observare »; neque ullum sensum haberet in ministro sic modum externum agendi ab interna intentione distinguendi, si de ministro ageretur, qui tum interna, tum externa simulat.

181. — Adsunt tamen etiam *rationes theologicae*, ex quibus ii quoque, qui catholicum magisterium authenticum non agnoscunt, de veritate communis catholicorum sententiae et de necessitate intentionis internae ad sacramentorum confectionem sibi persuadere possunt. Quarum praecipua petitur *ex natura sacramenti ut rei sacrae et potestatis ministerialis* eius, qui sacramentum administrat nomine Christi. Sacramenti essentia scilicet non absolvitur signo externo materialiter posito, sed sacramentum est externa illa et sensibilis actio cum significatione illi sacramentali signo a Christo Domino adnexa seu est ritus sacer a Christo institutus. Ad talem ritum sacrum ponendum autem necessarium est, ut minister agat nomine Christi et tamquam legatus eius seu ut saltem implicite velit agere ex ministeriali potestate a Christo data. Hoc autem solum per intentionem internam ministri obtinetur; certe non quasi intentio posset aut mutare aut auferre effectum sacramenti vel quasi ipsa partem constitutivam signi externi faceret, sed quia necessaria est, ut ritus aliquis vere sacer evadat et sic sacramentum fiat. Deinde etiam dissidentes theologi facile concedent eum, qui iocose ritum sacramentalem peragit, non esse Christi legatum sed histrionem. At is, qui in sacramento administrando externam tantummodo intentionem habet, ab illusore tali non distinguitur aliter nisi quod ille sit histrio manifestus, hic occultus. *Histrionem* autem, quamquam *occultum*, potestate ministeriali ut *legatum Christi agere affirmare non licet*. Accedit tandem, quod in *ipsa vita publica civili* et in societate humana in genere ad valorem actuum et documentorum interna intentio postulatur; quodsi plerumque externa eius manifestatio pro sufficiente reputatur, hoc ideo est, quia in hac manifestatione interna voluntas involvi supponitur.

182. — E contra ostendi potest omnia *argumenta*, quae *pro opinione contraria* aut adducuntur aut adduci possent, insufficientia esse. Praecipuum argumentum etiam huius opinionis defensores *ex indole sacramentorum* sese petere posse censent. Ad sacramenti confectionem, aiunt, *sufficit* ut ponatur id, *quod ad ipsius definitionem* pertinet seu ut ponantur eius *partes constitutivae*. Sed sacramentum definitur signum visibile seu sensibile ad gratiam communicandam institutum et partes eius constitutivae sunt materia et forma. Sufficit igitur ritum hunc externum materialiter ponere, ut effectus sacramentalis habeatur, quin intentio interna eius significationis habeatur, immo etiam cum intentione non faciendi ritum sacrum; sicut sufficit ignem apponere ligno, ut illud comburat; quam combustionem nulla intentio contraria hominis ignem apponentis impedire potest. Et sic in sacramentis verificatur, quod « *ex opere operato* » causant. Quare etiam Patres, de conditionibus ad sacramenti confectionem necessariis loquendo, materiae quidem et formae expressam mentionem faciunt, de intentione interna altum silentium servant. Ex iis quae supra de propria indole sacramenti vel ritus sacramentalis diximus (n. 178) et ex argumento principali pro communi catholicorum sententia modo exposito (n 182) haud difficile est huic rationi respondere. Essentia sacramenti nimirum non est in eo, quod est hic vel ille ritus externus et materialis, sed quod est ritus sacer seu ad sacramentalem significationem elevatus; partes constitutivae sacramenti igitur non sunt materia et forma in se materialiter spectatae, sed cum sua significatione sacra; et sacramenta recte definiuntur signa efficacia gratiae. Nulla est igitur paritas cum igne, qui vim combustivam in se ipso et naturaliter habet. Potius igitur ignis comburens signo sacramentali in suo esse sacro iam constituto comparetur oportet, cuius signi, si iam ut sacrum vel ut ritus sacer ponitur, utique nulla intentio contraria effectum sacramentalem auferre potest. Supra autem satis demonstravimus non posse ministrum ponere ritum externum ut sacrum nisi aliquo modo constituatur et fiat legatus Christi et potestate eius ministeriali agat, et hoc iterum nonnisi per ministri intentionem internam fieri posse. Causant sane sacramenta « ex opere operato », sed tantummodo quatenus sunt ritus sacri. De intentione interna Patres nihil agunt, quia tunc temporis quaestio haec non agi-

tabatur; eius necessitatem tamen implicite supponunt, in quantum sacramenta semper ut ritus sacros considerant et describunt.

183. — *Alia argumenta* petunt ex doctrina *de conditionibus in ministro* et *in subiecto requisitis* communiter accepta necnon *ex malis* quae putant sequi *consectariis*, si interna intentio ad sacramenti validitatem necessaria esset. Omnibus consentientibus, aiunt, in ministro sacramentorum non requiritur probitas moralis; nihil igitur obstat valori sacramenti, si minister sincere non agit, aliud externe agendo, aliud intus apud se resolvendo. Ad sacramenti autem susceptionem in subiecto ex communi persuasione intentio interna non requiritur; ergo neque in ministro ea necessaria est. Quae cum insuper invisibilis sit et intus lateat, iam semper de valore sacramentorum dubitari posset et innumeris inquietudinibus locus daretur. Sed ex supra explicatis satis patet intentionem internam in ministro non propterea esse necessariam, quia a ministro sacramenta conficiente omnis moralis deficientia ideoque etiam omnis hypocrisis amoveatur oporteat, sed ut ille legatus Christi in re sacra perficienda constituatur et nomine Christi agat; inde etiam facile explicatur, cur in subiecto huiusmodi intentio per se ad valorem non requiratur. Et quia in actibus humanis communiter externus modus agendi internae intentioni merito concordare supponitur, et praesertim in ministerio sacramentorum rari casus sunt, ubi minister serio actum externum ponendo simul sacramentalem eius significationem excluderet, generatim sufficiens certitudo moralis haberi potest de valore sacramentorum externe rite confectorum. Secus enim non solum dubitare semper liceret etiam de materia rite adhibita, sed a fortiori de valore omnium actuum et documentorum publicorum continua dubia moveri possent.

184. — Aliqui ex auctoribus catholicis, qui olim opinionem modo refutatam defendebant, eam mitigabant in hunc sensum, quod dicerent intentionem externam *saltem tunc sufficere, si ex circumstantiis externis* apparet ministrum vere voluisse conficere sacramentum; puta quia ritum sacramentalem ponit *in loco sacro* vel *indutus vestibus sacris*. Theologi Orientis separati, de tali sententia sic mitigata, quantum videre potuimus, specialem mentionem non faciunt. Ceterum dicendum est etiam in tali casu intentionem externam ad sacramenti valorem non

sufficere. Sane, inter istas circumstantias externas et ritum sacrum nullus est nexus internus, ita ut ex una parte possit quis etiam in loco sacro et in vestimentis sacris ritum externum manifeste ad solum iocum vel ludibrium perficere, ex parte altera ritus aliquis, licet sine omni apparatu sacro et in loco profano confectus, verum sit sacramentum, dummodo intentio debita adfuerit. Et quia ritus ab eo qui manifeste illudere vult positus non propterea sacramentum non sit, quia ille manifeste simulat sed quia simulat simpliciter seu intentionem internam non habet, iam clarum est etiam in illo, qui occulte tantum simulat intentionis internae defectum per nullas solemnitates sacras vel quascunque circumstantias externas suppleri posse.

*
* *

185. — Ex doctrina catholica de valore sacramentorum extra veram Christi ecclesiam administratorum in hoc tractatu exposita et ex iis, quae aliunde constant de materia et forma ab Orientalibus dissidentibus in singulis sacramentis rite adhibita, recte concluditur Orientem separatum omnia sacramenta Christi possidere. Et non solum sacramenta possident, sed etiam doctrinam de sacramentis, saltem quoad theologiam sacramentorum in communi, in substantia rectam conservant. Influxus enim philosophiae modernae, qui in aliis partibus theologiae Orientis separati, puta in conceptu et doctrina de revelatione et fide, apparet, et penetratio quaedam opinionum protestanticarum, quae apud quosdam theologos Orientis separati antiquiores deprehenditur, in hac doctrina de sacramentis in genere non invenitur. Deviationes quaedam a doctrina catholica fere omnes explicantur aut ex neglectu doctrinae traditionis, praesertim occidentalis, aut ex defectu profundioris expolitionis quorundam conceptuum, aut ex malo intellectu doctrinae catholicae. Vera traditionis doctrina exposita et sententiis catholicis rite explicatis multae Orientalium dissidentium contra catholicam doctrinam et theologiam obiectiones solvuntur. Quod decursu nostri tractatus vidimus praesertim de illa famosissima et frequenter repetita contra catholicam ecclesiam et theologiam accusationem « iuridismi ». Efficientia enim sacramentorum « ex opere operato », quae praesertim

huiusmodi iuridismi accusatur, si bene explicatur, prout ab ecclesia catholica vere proponitur, ab omnibus theologis separatis quoque propriam causalitatem sacramentis attribuentibus, in rei veritate, saltem implicite et quod ad rem ipsam, tenetur, et ab aliquibus iam explicite asseritur. Vice versa non immerito quis forsitan arguere posset iuridismi cuiusdam praecise Orientalium separatorum quasdam opiniones, in quibus a doctrina catholica differunt. Sic si aliquis eorum censet in subiecto sacramentorum proprie nullam requiri intentionem; sic in sententia apud eos fere communi de sufficientia intentionis externae in ministro; sic praesertim in theoria illa « oeconomiae » per quam ecclesia effectum sacramentalem sine signo sacramentali solo interventu suae auctoritatis conferre posse affirmatur. Putamus igitur nos hoc nostro tractatu aliisque, quos iam prius edidimus, ad quandam, ut ita dicamus, theologiae Orientis separati cum doctrina catholica reconciliationem contulisse, et sic forsitan indirecte etiam viam ad reconciliationem ecclesiarum dissidentium cum ecclesia catholica praeparasse. Quae tanto facilior erit, quanto melius Orientales separati veram doctrinam catholicam cognoverint et quanto impensius et diligentius verae traditioni ecclesiae antiquae studuerint.

INDEX

Pars prima.

Pars altera.

ALBERTO VACCARI, *direttore responsabile.*

IMPRIMATUR. — † A. TRAGLIA, Archiep. Caesar., Vic. Ger.

ROMA — SCUOLA TIPOGRAFICA PIO X — VIA DEGLI ETRUSCHI 7-9